

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 343 (575.3)

ТКБ: 67.99(2)8(2T)

A – 14

АБДУЛЛОЗОДА ҶАМОЛИДДИН АБДУЛЛО

**МАСОИЛИ ТАЪИНИ ҶАЗО БАРОИ МАЧМӯИ ЧИНОЯТҲО
МУТОБИҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ
ТОЧИКИСТОН**

ДИССЕРТАЦИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои
чиноятӣ (илмҳои ҳуқуқшиносӣ)

РОҲБАРИ ИЛМИЙ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор **ШАРИПОВ Т.Ш.**

ДУШАНБЕ – 2022

МУНДАРИЧА

НОМГҮЙИ ИХТИСОРАХО ВА (Ё) АЛОМАТХОИ ШАРТӢ	3-4
МУҚАДДИМА	5-25
БОБИ 1. ТАБИАТИ ҲУҚУКИИ МАЧМӮИ ЧИНОЯТ ҲАМЧУН ШАКЛИ АМАЛИШАВИИ СЕРШУМОРАГИИ ЧИНОЯТХО	26-91
1.1. Мафҳум, моҳият ва аломатҳои сершуморагии чиноятҳо	26-42
1.2. Мафҳум ва намудҳои маҷмӯи чиноятҳо	42-61
1.3. Маҳакҳои фарқгузории маҷмӯи чиноят аз чиноятҳои алоҳида содиршуда	61-91
БОБИ 2. ТАҶИНИ ҶАЗО АЗ РӮЙИ МАЧМӮИ ЧИНОЯТХО	92-164
2.1. Асосҳои умумии таҷини ҷазо	92-121
2.2. Тартиби қоидай татбиқи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, пурра ё қисман зам намудани ҷазоҳо ҳангоми таҷини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо	121-158
2.3. Таҷини ҷазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи чиноятҳо	158-165
ХУЛОСА	166-173
ТАВСИЯХО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАХОИ ТАҲҚИҚОТ	173-177
НОМГҮЙИ АДАБИЁТ (МАҲАЗАҲО)	179-209
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ	210-211

НОМГҮЙИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҶ – Кодекси ҷиноятӣ

КҶ ҶТ – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КМҶ ҶТ – Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КИЧҶ ҶТ – Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҶШФСР – Ҷумҳурии Шӯравии Федеративии Сотсиалистии Россия

ҶАШС – Ҷумҳурии Автономии Шӯравии Сотсиалистӣ

ҶШС – Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

КМҶ ИДМ – Кодекси Моделии ҷиноятии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

КҶ ФР – Кодекси ҷиноятии Федератсияи Россия

ИЧШС – Иттиҳоди Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ

АМО ҶТ – Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

КПСО ҶТ – Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ФР – Федератсияи Россия

ВКД ҶТ – Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

СО ҶТ – Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ДСРТ – Донишгоҳи Славянни Русия–Тоҷикистон

ғ. – ғайра

қ. – қисм

қ.қ. – қисмҳо

с. – сол

с. – саҳифа

С. – саҳифа

б. – банд

м. – модда

м.м. – моддаҳо

В. – ВИЛОЯТ

Ш. – шаҳр

Н. – ноҳия

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тағијиротҳои куллӣ дар соҳаҳои муайянӣ ҳаёти иҷтимоӣ боиси тағијир ёфтани дигар соҳаҳои он мегардад, зеро муносибатҳои ҷамъияти дар худ организми гуногунҷабҳаи инкишофёбандаро таҷассум менамоянд. Ислоҳотҳои баамаломада яке аз соҳаҳои анъанавии ҳуқуқ – ҳуқуқи ҷиноятиро низ аз мадди назар дур нагузоштаанд. Сабаби асосии тағијиротҳои дар ҳуқуқи ҷиноятӣ бавуқӯомада, ин дар муносибатҳои ҷамъиятие, ки таҳти ҳифзи (ҳимояи) ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ қарор доранд, маъно ва моҳияти нав пайдо намудани он мебошад. Пайдо гардидани арзишҳои иҷтимоии навину афзалиятнок ҳимояи дахлдорро аз ҳама гуна кирдорҳои эҳтимолии зиддиҷамъияти талаб менамоянд. Аз ин рӯ, дар ҷаҳони мусир ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятии ин арзишҳо ва умуман мубориза алайҳи ҷинояту ҷинояткорӣ мавқеи муҳимро касб менамояд.

Бо шарофати ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ, қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ, аз ҷумла ҳаёти ҳуқуқии кишвар низ дигаргуниҳои куллӣ ва тағијиротҳои ҷашмрас падид омадаанд. Дар натиҷаи татбиқи бомароми ислороҳотҳои ҳуқуқӣ бо дарназардошти рушди муносибатҳои ҷамъияти ва ҳамқадами замон гардонидани мазмуну моҳияти қонунгузории амалкунанда дар низоми ҳуқуқии мамлакат таҳаввулот ба вуқӯ пайваст. Маврид ба зикр аст, ки ин истилоҳотҳо ва дигаргуниҳо низ соҳаи ҳуқуқи ҷиноятиро фаро гирифтаанд. Гузариш ба низоми нави давлатдорӣ, эътирофи шаклҳои гуногуни моликият, аз ҷумла моликияти ҳусусӣ, ба роҳ мондани фаъолияти иқтисодӣ ва пешбуруди шаклҳои гуногуни ҳоҷагидорӣ дар умум зарурати аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳифз ва ҳимояи арзишҳои нави иҷтимоӣ ва падидаҳои ҳуқуқиро рӯйи кор овард.

Аз ин рӯ, дар шароити то рафт вусъат пайдо кардани ҷиноятҳои фаромилӣ бо дарназардошти паёмадҳои ногувори раванди ҷаҳонишавӣ ва муқовимат алайҳи ҷинояту ҷинояткорӣ беш аз ҳар вақта дигар мавқеи муҳимро касб менамояд.

Дар марҳилаи мусоири рушду инкишофи чомеаи тоҷикон ҷазои ҷиноятӣ василаи таъсиргузори давлат нисбат ба ҷинояти содиргардида мебошад. Дар иртибот ба ин масъала Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бамаврид қайд менамоянд, ки «Вазъи тағиیرёбандай ҷаҳони имрӯза ва ҳусусияти устувор пайдо намудани зуҳуроти ҳатарноки замони мусоир, аз ҷумла терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, гардиши ғайриқонуни маводи муҳаддир, киберҷиноятҳо ва дигар ҷиноятҳои фаромиллӣ, ки башариятро ба ташвиш овардаанд, моро водор месозад, ки ба масъалаҳои таъмини амнияти қишварамон диққати аввалиндарача диҳем. Зоро пайравони созмонҳои террористиву экстремистӣ барои ноором соҳтани вазъият дар ҷомеа ва тафриқаандозиву барангҳтани низоъҳои диниву мазҳабӣ қӯшиш карда, барои гумроҳ соҳтани сокинони мамлакат, баҳусус, ҷавонон ва ба созмонҳои манъшуда ҷалб намудани онҳо аз шабакаҳои интернетӣ васеъ истифода мебаранд. Тавре ки ман борҳо таъкид карда будам, фаъолияти чунин равияҳои экстремистӣ, радикалий ва хурофотпарастӣ яке аз омилҳои асосии ҳатарзо барои имрӯзу фардои Тоҷикистон ва дигар қишварҳои минтақа ба шумор меравад ва аз мо андешидани ҷораҳои муштаракро талаб менамояд»¹.

Мувофиқи маълумотҳои омории Сармаркази таҳлилий-иттилоотии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо аз соли 2010 то 2020 дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон 218465 ҷиноят ба қайд гирифта шудаанд, ки аз ин шумора 52059 онро ҷиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин ташкил менамоянд ва ҳолати мазкур нигаронкунанда мебошад². Ин нишондиҳанда дар ҳолест, ки ҳамасола теъдоди зиёди парвандаҳои ҷиноятӣ аз ҷониби судҳо ҳамаҷониба мавриди баррасӣ қарор дода шуда, вобаста ба ҳолатҳои кор ва кирдори содиршуда нисбат ба гунаҳкорон ҷазои ҷиноятии сазовор таъин карда мешаванд. Бо вучуди амалий соҳтани табирҳои зиёди фаҳмондадиҳӣ ва таъини ҷазоҳои

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилий ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26.01.2021 с. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.president.tj> (санаси муроҷиат: 1.02.2021).

² Ниг.: Маълумотномаи омории СМИТ ВКД ҔТ аз 6 майи соли 2021, таҳти №14/3-575.

чиноятии дахлдор сатҳи содиршавии чиноятҳо коҳиш наёфта, баръакс чинояткорӣ тамоюли рӯ ба афзоишро касб намудааст.

Аз ин рӯ, таъини ҷазои чиноятӣ тартиби дақиқи ҳуқуқӣ ва асосноккунӣ илмиро талаб менамояд, то ки гунаҳкор ҷазои сазовор гирифта, талаботи адлу адолат риоя гардад ва ҷораҳои таъсирасонии ҳуқуқӣ–чиноятӣ танҳо барои ноил гардидан ба мақсаду ҳадафҳои назди ҷазо гузошташуда, роҳандозӣ шуда, онҳо бояд дар ҳадди зарурӣ истифода бурда шаванд. Махҳ з дар ҳамин раванд моҳияти яке аз самтҳои асосии сиёсати чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода мегардад.

Сиёсати ҳуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати яке аз самтҳои татбиқи консепсияи давлатии таъмини амнияти криминологӣ баромад менамояд ва дар эътироф кардани алокамандӣ ва баҳамвобастагии появии муқаррароти асосии он бо сиёсати иҷтимоии давлат, инчунин сиёсати пешгирии чинояткорӣ, химоя ва дастгирии ҷабрдидағон аз чиноятҳо, иҷрои ҷазоҳои чиноятӣ ва ҷораҳои дигари ҳусусияти ҳуқуқӣ–чиноятидошта, барқарорсозии иҷтимоӣ ва назорат аз болои шахсоне, ки ҷазои чиноятиро адо кардаанд, пешбинӣ мешавад³.

Муайян кардани андозаи ҷазои аниқ барои чинояти ягона, ки гунаҳкор содир намудааст, бештар мушкилотҳои ҷиддиро ба миён меоварад. Аммо агар гунаҳкор якчанд чиноят содир намуда, дар кирдори ў аломатҳои якчанд таркиби мустақими чиноятҳо дида шаванд, боз ҳам мавқеи судро дар мавриди интихоби ҷазоҳои чиноятии дахлдор мураккаб мегардонад.

Тавре, ки натиҷаи омӯзиш ва таҳлили ҳаматарафаи таҷрибаи тафтишотӣ–судии кишвар нишон медиҳад, ҳолатҳои зиёди аз ҷониби шахсони алоҳида содир кардани якчанд чиноятҳо баръало ба ҷашм мерасанд. Чунин ҳолат бо сабаб ва омилҳои гуногун асос меёбад. Аз ҷумла: 1) дар баъзе ҳолатҳо шахс то дастгир гардидан пай дар пай ва дар вақтҳои гуногун ду ва зиёда аз он чиноят содир намуда, ҳамзамон ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешавад; 2) дар ҳолати

³ Ниг.: Консепсияи сиёсати ҳуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2013, таҳти №492 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).

дигар бо як ҳаракат ду ё зиёда аз он кирдори чиноятӣ содир менамояд; 3) дар ҳолати сеюм чинояти навро пас аз эълон гардидани ҳукм барои чинояти қаблан содирнамуда ё пас аз эътибори қонунӣ пайдо намудани он, аммо то ичро шудани ҳукм ё ин ки мавриди адои ҷазо, содир намудааст; 4) маҳкумшуда чинояти навро ҳангоми муҳлати адонагардидаи ҷазо, пас аз шартан пеш аз муҳлат озод гардидани худ, иваз кардани муҳлати адонагардидаи ҷазо бо ҷазои сабуктар ё ин ки дар давраи муҳлати санчишӣ ҳангоми шартан маҳкум шудан ё ин ки ҳангоми таъин намудани ҷазо бо татбиқи шартан пеш аз муҳлат аз адои ҷазо озод кардан ба тариқи м. 71-и КҶ ҶТ пешбинишуда, содир менамояд; 5) шахс пас аз пурра адо намудани ҷазо аз рӯйи ҳукми пештара, аммо то барҳам хурдани доги судӣ барои чинояти содирнамудааш, боз ҷиноят содир менамояд; 6) чинояти навро пас аз ҷавобгарии чиноятӣ ё ҷазо ба тариқи м.м. 72, 73, 74 ва 75-и КҶ ҶТ пешбинишуда озод шудан, содир менамояд.

Дар ҳукуқи чиноятӣ мавҷуд будани падидай сершуморагии чиноятҳо бештар бо зарурияти баамалбарории принсиipi ногузирӣ ҷавобгарии чиноятӣ барои ҳар як чинояти содирнамуда, инчунин таъмини адолати иҷтимоӣ ба воситаи асосноккунии ҳукуқии иловагӣ оид ба таъини ҷазои саҳттар нисбати шахсе, ки якчанд чиноятро содир намудааст, асос меёбад.

Мавриди муайян намудани ҷазо ниҳоӣ нисбати шахсе, ки якчанд чиноятро содир намудааст, дар таҷрибаи судӣ мушкилотҳои зиёде ба миён меоянд. Ба ақидаи мо, ин ҳолат бинобар сабаби мушкилоти танзими ҳукуқии қонуният, аз ҷумла нокифоя будани тартиби дақиқи ҳукуқии қоидаҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ба вучуд меоянд.

Қабули қарорҳои беасос оид ба намуд ва андозаи ҷазо шаъну эътибори адолати судиро паст мезананд, онҳо ба тағиیر додан ё бекор кардани ҳукм ва ҳароҷотҳои дорои хусусияти моддӣ ва зарари ҷуброннопазири маънавӣ, ки бо баррасии такрории парванда алоқаманд аст, оварда мерасонанд.

«Норасоии» мавҷудаи қонунгузорӣ, ки масъалаи таъини ҷазоро ба танзим медарорад, субъективизмро ба миён меоварад, аз ин рӯ, дар таҷрибаи судӣ низ, ихтилофҳо пайдо мегарданд.

Дар адабиётҳои илмӣ сабаб ва омилҳои нодуруст таъин кардани ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ба таври гуногун шарҳу тавзех дода мешаванд. Ба назари мо, андешаҳо дар хусуси дар сатҳи пасти таҳассусии судяҳо, хилофи тартибот ва қоидаҳои ҷойдошта амал кардани онҳо, ноҷурӣ дар фаъолияти соҳтори судӣ, бетаваҷҷӯҳӣ зоҳир кардан ва аз рӯйи иродай хеш амал кардани судяҳо–ҳамчун омили мушкилафзои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо асоси воқеӣ ва ҳуқуқӣ надоранд.

Аз ин рӯ, бо дарназардошти зарурати такмили танзими ҳуқуқии қонунгузории чиноятӣ дар иртибот ба падидай таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, дар асоси афкори пешқадами олимони соҳа ва таҷрибаи пешрафтаи кишварҳои мутамаддин зарурати анҷом додани таҳқиқоти комили илмӣ оид ба масъалаи мазкур ҷой дорад.

Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағириу иловаҳо ба КҔ ҔТ» аз 17 майи соли 2004, таҳти №35 ба КҔ ҔТ як қатор тағириу иловаҳои зарурӣ ворид карда шуд. Аз 405 моддаи КҔ ба 310 моддаи он тағириу иловаҳои даҳлдор ворид карда шуданд. Тағииротҳои мазкур ба намудҳои сершумогарии чиноятҳо, аз қабили тақорори чиноят (м. 19–и КҔ ҔТ), маҷмӯи чиноят (м. 20–и КҔ ҔТ), ретсидиви чиноят (м. 21–и КҔ ҔТ) ва ҳамчунин ба таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо низ (м. 67–и КҔ ҔТ) даҳл кард. Ҳамин тарик, қонунгузор диққати худро ба чунин институти сершуморагии чиноятҳо, ба амсоли маҷмӯи чиноятҳо ҷалб намуда, инчунин қоидаҳои таъини ҷазоро аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо тағиир додааст.

Меъёрҳои амалкунандай КҔ ҔТ, ки масъалаи таъини ҷазоро ба танзим медароранд (аз он ҷумла, меъёрҳо вобаста ба қоидаҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо), дорои камбудиҳои ҷиддӣ мебошанд. Аз ин рӯ, бо дарназардошти дастовардҳои муосири илми ҳуқуқи чиноятӣ ва ҳуқуқи иҷрои ҷазои чиноятӣ, криминология, таҳлили муқоисавӣ–ҳуқуқии қонунгузории чиноятии кишварҳои узви ИДМ ва таҷрибаи судии ин меъёрҳо бояд бознигарӣ карда шуда, аниқу мушаххас тартиб дода шаванд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар илми хуқуқи чиноятӣ ба институти ҷазо таваҷҷуҳи зиёд зоҳир гардидааст. Ба ин масъала олимони тоҷик аз қабили, А.А. Абдурашидов⁴, Н.Б. Азимов⁵, З.Х. Зокирзода⁶, З.А. Камолов⁷, Б.Ш. Сайдамиров⁸, А.И. Сафарзода⁹, З.С. Тайфуров¹⁰, И.Р. Тулиев¹¹, Т.Ш. Шарипов¹² ва олимони рус аз қабили, Н.А. Беляев¹³, А.И. Бойко¹⁴, В.Н. Бурлаков¹⁵, Р.Р. Галиакбаров¹⁶, И.М. Галперин¹⁷, С.С. Гаскин¹⁸, А.С. Горелик¹⁹, И.И. Горелик²⁰, П.Ф. Гришанин²¹, С.И. Дементьев²², И.И. Карпес²³, М. И.

⁴ Ниг.: Абдурашидов А.А. Наказание по уголовному законодательству Республики Таджикистан (эволюция и современное состояние): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – 190 с.

⁵ Ниг.: Азимов Н.Б. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних по новому уголовному законодательству: по материалам Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2005. – 183 с.

⁶ Ниг.: Зокирзода З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои чиноятӣ: дис. ... ном. илм. хуқуқ. – Душанбе, 2020. – 176 с.

⁷ Ниг.: Камолов З.А. Система наказаний по уголовному кодексу Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2009. – 193 с.

⁸ Ниг.: Сайдамиров Б.Ш. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с бандитизмом (по материалам РТ): дис. ... канд. юрид. наук. – СПб, 2002. – 165 с.

⁹ Ниг.: Сафарзода А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 53 с.

¹⁰ Ниг.: Тайфуров З.С. Лишение свободы: содержание, цели и средства их достижения: по материалам Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – 192 с.

¹¹ Ниг.: Тулиев И.Р. Наказание по уголовному праву Таджикистана: система, виды наказаний и их назначение: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2010. – 217 с.; Тулиев И.Р. Общие начало назначения наказания по уголовному праву Таджикистана / И.Р. Тулиев // Вестник РУДН. – 2010. – №4. – С. 118-129.

¹² Ниг.: Шарипов Т.Ш. Условное неприменение наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1992. – 176 с.; Шарипов Т.Ш. Условное освобождение от отбывания наказания: проблемы теории, законодательства и практики: по материалам Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2008. – 563; Шарипов Т.Ш. Асосҳои умумии таъини ҷазо / Т.Ш. Шарипов // Устувории низоми судии Тоҷикистон: проблема ва мулоҳиза. – Душанбе: «Матбуот», 2002. – С. 128-140.

¹³ Ниг.: Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях: дис. ... д-ра юрид. наук. – Л., 1963. – 186 с.

¹⁴ Ниг.: Бойко А.И. Проблемы эффективности наказаний без изоляции осужденных от прежней социальной среды: дис. ... канд. юрид. наук. – Киев, 1981. – 187 с.

¹⁵ Ниг.: Бурлаков В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук. – СПб, 1998. – 418 с.; Бурлаков В.Н. Личность преступника и назначение наказания. – Л., 1986. – 87, [1] с.

¹⁶ Ниг.: Галиакбаров Р.Р. Система и виды наказаний. – Горький, 1986. – 40 с.; Фролов Е.А., Галиакбаров Р.Р., Множественность преступлений как институт советского уголовного права. Лекция. – Свердловск: СвЮИ, 1967. – 20 с.

¹⁷ Ниг.: Гальперин И.М. Использование наказания в борьбе с преступностью / И.М. Гальперин // Соц. законность. – 1974. – №6. – С. 18-20; Гальперин И.М. Наказание: социальные функции, практика применения. – М., 1983. – 205 с.

¹⁸ Ниг.: Гаскин С.С. Отягчающие обстоятельства и их значение для индивидуализации уголовной ответственности и наказания: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1981. – 19 с.

¹⁹ Ниг.: Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – Красноярск, 1975. – 272 с.; Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров: принципы, законодательство, судебная практика. – Красноярск, 1991. – 102 с.; Горелик А.С. Конкуренция уголовно-правовых норм. Учеб пос. Издание 2-е, исправл. и дополн. – Красноярск: Гос. ун-т Красноярск, 1996. – 167 с.

²⁰ Ниг.: Горелик И.И. Наказание и его назначение. – Минск, 1978. – 94 с.

²¹ Ниг.: Гришанин П.Ф. Ответственность преступников-рецидивистов по советскому уголовному праву. Учебное пособие. – М.: РИО Акад. МВД СССР, 1974. – 150 с.

²² Ниг.: Дементьев С.И. Классификация лишенных свободы: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1984. – 187 с.; Дементьев С.И., Дьяченко Р.А., Трахов А.И. Уголовное наказание: содержание, виды, назначение и исполнение. – Краснодар, 2000. – 268 с.

Ковалев²⁴, Ю.А. Красиков²⁵, Г.А. Кригер²⁶, Т.А. Лесниевски–Костарева²⁷, В.В. Малсев²⁸, Ю.Б. Мелникова²⁹, С.Ф. Милюков³⁰, А.С. Михлин³¹, А.В. Наумов³², Г.П. Новоселов³³, И.С. Ной³⁴, Ю.М. Ткачевский³⁵, Л.С. Тосакова³⁶, М. Д. Шаргородский³⁷ ва дигарон рӯ овардаанд.

Бевосита ба проблемаҳои сершуморагии чиноятҳо ва проблемаҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо олимони шинохта, ба амсоли Е.В. Благов³⁸, Ю.А. Красиков³⁹, Г.Г. Криволапов⁴⁰, Л.Л. Кругликов⁴¹, В.Н. Кудрявцев⁴², В.П.

²³ Ниг.: Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. – М.: Госюриздан, 1961. – 152 с.; Карпец И.И. Наказание: Социальные, правовые и криминологические проблемы. – М., 1973. – 287 с.

²⁴ Ниг.: Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / Под ред. М.И. Ковалева, Е.А. Фролова, М.А. Ефимова. – Свердловск, 1964. – 510 с.

²⁵ Ниг.: Красиков Ю.А. Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость). – М.: ВЮЗИ, 1988. – 96 с.; Красиков Ю.А. Назначение наказания: обусловленность и критерии индивидуализации: Учеб. пособие. – М., 1991. – 76, [1] с.

²⁶ Ниг.: Кригер Г.А. Индивидуализация наказания по советскому уголовному праву / Применение наказания по советскому уголовному праву. – М., 1958. – С. 14-17; Кригер Г.А. О дополнительных мерах наказания / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1972. – №1. – С. 14-18; Кригер Г.А. Общие начала назначения наказания / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1980. – №1. – С. 18-22.

²⁷ Ниг.: Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. – М.: НОРМА, 2000. – 400 с.

²⁸ Ниг.: Мальцев В.В. Принципы уголовного права. – Волгоград, 2001. – 266 с.; Мальцев В.В. Наказание и проблемы его назначения в уголовном праве. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – 224 с.

²⁹ Ниг.: Мельникова Ю.Б. Индивидуализация наказания с учетом личности преступника: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1969. – 20 с.; Мельникова Ю.Б. Индивидуализация наказания с учетом обстоятельств, характеризующих личность подсудимого / Ю.Б. Мельникова // Советская юстиция. – 1969. – №5. – С. 13-14; Мельникова Ю.Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания. – Красноярск: Изд-во КГУ, 1989. – 115 с.

³⁰ Ниг.: Милюков С.Ф. Повторность как показатель общественной опасности субъекта корыстного преступления и ее уголовно-правовое значение / С.Ф. Милюков // Уголовно-правовые и процессуальные гарантии защиты конституционных прав граждан. – Калинин, 1982. – С. 96-101; Милюков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа: монография. – СПб., 2000. – 279 с.; Милюков С.Ф., Старков О.В. Наказание: уголовно-правовой и криминопенологический анализ. – СПб., 2001. – 461 с.

³¹ Ниг.: Михлин А.С. Рецидив и длительные сроки наказания / А.С. Михлин // К новой жизни. – 1973. – №4. – С. 41-43.

³² Ниг.: Наумов А.В. Некоторые вопросы применения уголовно-правовых норм при назначении наказания / А.В. Наумов // Труды ВСШ МВД СССР. – Волгоград, 1970. – С. 28-39; Наумов А.В. Применение уголовно-правовых норм. – Волгоград, 1973. – 176 с.; Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. – М.: БЕК, 1996. – 560 с.

³³ Ниг.: Новоселов Г.П. Критерии определения судом меры уголовного наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1981. – 195 с.; Семернева Н.К., Новоселов Г.П., Николаева З.А. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания. Учеб. пос. – Свердловск, 1990. – 84 с.

³⁴ Ниг.: Ной И.С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве: политикио-юридическое исследование. – Саратов: СГУ, 1973. – 193 с.

³⁵ Ниг.: Ткачевский Ю.М. Досрочное освобождение от наказания. – М.: Госюриздан, 1962. – 136 с; Советское уголовное право. Общая часть / Кригер Г.А., Наумов А.В., Ткачевский Ю.М. и др. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 368 с.

³⁶ Ниг.: Тосакова Л.С. Назначение наказания при рецидиве преступлений по действующему уголовному законодательству: дис. ... д-ра юрид. наук. – Казань, 1997. – 168 с.

³⁷ Ниг.: Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность. – Ленинград, 1973. – 161 с.

³⁸ Ниг.: Благов Е.В. Назначение наказание (теория и практика): монография. – Ярославль: ЯГУ, 2002. – 173 с.; Благов Е.В. Наказание и иные меры уголовно-правового характера: Лекции. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 240 с.

³⁹ Ниг.: Красиков Ю.А. Множественность преступлений. Понятие, виды, наказуемость: Учебное пособие / Отв. ред. Здравомыслов Б.В. – М.: РИО ВЮЗИ, 1988. – 96 с.; Красиков Ю.А. Назначение наказания: обусловленность и критерии индивидуализации. Учеб. пособие / Отв. ред. Здравомыслов Б.В. – М.: РИО МЮИ, 1991. – 77 с.

Малков⁴³, А.С. Никифоров⁴⁴, В.И. Пинчук⁴⁵, М. Н. Становский⁴⁶, А.М. Яковлев⁴⁷ ва дигарон таҳқиқотҳои худро бахшидаанд.

Дар умум дар асарҳои илмии ишорашуда масъалаҳои таҳлили муқоисавии чунин шаклҳои сершуморагӣ ба амсоли маҷмӯи чиноятҳо, такори чиноятҳо ва ретсидиви чиноят мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд. Дар онҳо ба масъалаи асосноккунии криминологии такори чиноят, сабабҳои он диққати ҷиддӣ дода шуда, ҳамзамон таклифҳо оид ба қоидаҳои зам кардан ва дар бар гирифтани ҷазоҳои аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо таъиншуда, инчунин оид ба такмил додани сиёсати иҷрои ҷазои чиноятии давлат нисбати шахсоне, ки ду ва зиёда аз он чиноят содир намудаанд, пешниҳод шудаанд.

Аmmo асарҳои муаллифони мазкур дар бештари қисмат бо қонунгузории чиноятии қаблан амалкунанда асос ёфтаанд ва табиист, ки проблемаҳои сершуморагӣ дар замони муосир аз мадди назар дур мондаанд ё ҳаллу фасли онҳо на он қадар саҳех ва дақиқ анҷом ёфтааст.

Бо вуҷуди анҷом додани корҳои арзишманди илмӣ оид ба таҳқиқи масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо, то қунун паҳлухои зиёди масъалаи мазкур ниёз ба таҳқиқоти фарогирро дошта, зарурати таҳқиқоти комплексиро тақозо менамояд. Аз ҷумла, дар илми ҳуқуқи чиноятӣ оид ба мағҳуми сершуморагии чиноятҳо ва намудҳои он, миёни олимон ақидаи ягона ҷой надорад.

Новобаста аз он, ки як қатор муқаррароти нави КҶ ҶТ бо дарназардошти руҳияи принсипи инсондӯстӣ таъин гардидани ҷазои чиноятӣ қабул шудаанд,

⁴⁰ Ниг.: Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаков органами внутренних дел. Учебное пособие. – М.: Изд-во МССШМ МВД СССР, 1989. – 48 с.; Криволапов Г.Г. Множественность преступлений (неоднократность, совокупность, рецидив). – М.: Изд-во Юрид. ин-та МВД РФ, 1997. – 30 с.

⁴¹ Ниг.: Кругликов Л.Л. Правовые средства обеспечения справедливости наказания в процессе его индивидуализации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1985. – 32 с.; Кругликов Л.Л. Проблемы теории назначения наказания: законодательство и практика / Л.Л. Кругликов // Уголовное право в XXI веке: матер. междунар. науч. конф. на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 71-75.

⁴² Ниг.: Кудрявцев В.Н. Проблемы совершенствования системы наказаний / В.Н. Кудрявцев // Социалистическая законность. – 1969. – №6. – С. 10-14.

⁴³ Ниг.: Малков В.П. Совокупность преступлений. Вопросы квалификации и назначения наказания / Науч. ред.: Волков Б.С. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. – 307 с.; Малков В.П. Глава V. Множественность преступлений / Энциклопедия уголовного права. Т. 3: Понятие преступления. – СПб., 2005. – С. 440-512.

⁴⁴ Ниг.: Никифоров А.С. Совокупность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1965. – 133 с.

⁴⁵ Ниг.: Пинчук В.И. Квалификация преступлений при их совокупности. Конспект лекции. – Л., 1988. – 42 с.; Пинчук В.И. Множественность преступлений. Учеб. пос. – СПб., 1999. – 32 с.

⁴⁶ Ниг.: Становский М.Н. Назначение наказания. – СПб., 1999. – 480 с.

⁴⁷ Ниг.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1960. – 119 с.

ин ҳолат тақозо менамояд, ки онҳо аз нигоҳи илмӣ бояд мусбӣ ва дуруст баҳо дода шаванд. Зеро баъзе аз меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ вобаста ба мафҳуми сершуморагии чиноятҳо ва қоидаҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо такмили ҷиддиро талаб намуда, масъалаи мазкур яке аз масъалаи мубрам ба ҳисоб рафта, дар замони муосир таҳқиқоти диссертациониро тақозо менамояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаҳои дурнамои корҳои илмӣ–таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, ки ба мавзуи «Сиёсати ҳуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони муосири рушд (барои солҳои 2016–2020)» баҳшида шудааст, омода карда шудааст.

ТАВСИФИ ҮМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти мазкур муайян кардани проблемаҳои назариявӣ, қонунгузорӣ ва амалий вобаста ба институти таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо, аз ҷумла, мафҳум, моҳият ва алomatҳои сершуморагии чиноятҳо, мафҳум ва намудҳои маҷмӯи чиноятҳо, маҳақҳои фарқгузории маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои алоҳида содиршуда, асосҳои үмумии таъини ҷазо, тартиби қоиди татбиқи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, пурра ё қисман зам намудани ҷазоҳо ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо ва ҳамчунин таъини ҷазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи чиноятҳо ва дар ин замина коркарди роҳҳои ҳалли мушкилоте, ки судҳо ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо рӯ ба рӯ мешаванд, таклифот ва тавзехоти мушаххас оид ба такмил додани қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ҷиҳати ноил гардидан ба мақсади таҳқиқоти диссертационӣ дар назди муаллиф вазифаҳои зерин гузошта шудаанд:

- таҳлили мафҳум, моҳият ва алomatҳои сершуморагии чиноятҳо;
- таҳлили мафҳум ва намудҳои маҷмӯи чиноятҳо;

- муайян намудани маҳакҳои фарқгузории маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои алоҳида содиршуда;
- омӯзиши асосҳои умумии таъини ҷазо;
- муайянсозии тартиби қоиди татбиқи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, пурра ё қисман зам намудани ҷазоҳо ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо;
- тартиби интихоб ва таъини ҷазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи чиноятҳо;
- коркард ва таҳия намудани тавсияҳои даҳлдор оид ба такмили қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба институти таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо ва татбиқи он дар амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти диссертационӣ муносибатҳои ҳуқуқие мегарданд, ки бинобар аз тарафи шаҳси гунаҳкор содир намудани маҷмӯи чиноятҳо ба вуқӯ моянд.

Мавзуи (предмет) таҳқиқот. Меъёрҳои ҳуқуқӣ–чиноятие, ки масъалаи бандубаст ва таъини ҷазоро аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ба танзим медароранд, таҷрибаи тафтишотӣ–судӣ аз рӯйи парвандаҳои гуруҳи мазкур, инчунин омӯзиши монографияҳо ва нашрияҳои илмӣ оид ба мавзуи мавриди таҳлил қароргирифта ва маводи дигари эмпирикии аз ҷониби муаллиф ҷамъовардашуда, мебошанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Дар таҳқиқоти диссертационии мазкур бо мақсади низомнок, пурра ва ҳамаҷониба таҳқиқ намудани масъалаҳои танзими ҳуқуқии таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳқиқи таърихи падидай мазкур дикқати ҷиддӣ дода шуда, он шартан дар чор марҳилаи ҷудогона мавриди омӯзиш қарор гирифтааст, аз ҷумла: а) давраи аввал – аз соли 1918 то соли 1935, яъне дар ин марҳилаи таърихӣ як қатор санадҳои маъёрии ҳуқуқӣ қабул гардиданд, ки заминаи асосии ба вуҷудоӣ ва инкишофи масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо дар қонунгузории чиноятӣ гардидаанд; б) давраи дуюм – аз соли 1935 то соли 1961, яъне аз замони қабул гардидани КҶ ҶШС Тоҷикистон соли 1935 то қабули КҶ ҶШС Тоҷикистон соли 1961; в) давраи сеюм – аз соли

1961 то соли 1998, яъне аз давраи қабули КҶ ҶШС Тоҷикистон то қабули КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон; г) давраи чаҳорум – аз соли 1998 то ба имрӯз.

Дар доираи таҳқиқоти диссертационии мазкур ташаккул ва инкишофи танзими ҳуқуқии масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо дар қаламрави Тоҷикистони таърихӣ ва муосир мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Қобили зикр аст, ки дар рисолаи илмии мазкур бо истифода аз методи муқоисавӣ–ҳуқуқӣ танзими ҳуқуқии масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо дар таҷриба ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ низ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Давраи таҳқиқоти диссертационӣ фарогирандаи солҳои 2017–2022 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро корҳои илмӣ–назариявии олимони ватаниӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳанд, ки дар онҳо ҷанбаҳои гуногуни институти таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар таҳияи рисола муаллиф ба асарҳои И.Р. Абдурашидов, Н.Б. Азимов, Е.В. Благов, З.А. Камолов, Ю.А. Красиков, Г.Г. Криволапов, Л.Л. Кругликов, В.Н. Кудрявцев, В.П. Малков, А.С. Никифоров, В.И. Пинчук, Б.Ш. Сайдамиров, А.И. Сафарзода, М. Н. Становский, З.С. Тайфуров, И.Р. Тулиев, Т.Ш. Шарипов, А.М. Яковлев ва дигарон такя намудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии рисоларо усулҳои умумиилмӣ ва маҳсуси илмӣ, ба мисли диалектикаӣ, мантиқӣ, расмӣ–ҳуқуқӣ, мантиқӣ–забонӣ, оморӣ, шаклӣ–ҳуқуқӣ, муқоисавӣ–ҳуқуқӣ, таърихӣ–ҳуқуқӣ ва дигар усулҳо ташкил медиҳанд.

Тавассути усули диалектикаӣ сабаб ва шароитҳои ташаккули институти таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо мутобики қонунгузории чиноятии Тоҷикистони шӯравӣ то замони қонунгузории чиноятии замони муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст. Бо истифода аз усули мантиқӣ ва расмӣ–ҳуқуқӣ маводи амалий вобаста ба институти баррасишаванда таҳқиқ шуда, пешниҳодҳо ҷиҳати таҷдид намудани қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибаи амалияи судӣ манзур карда шудаанд. Дар

заманаи усули мантиқӣ–забонӣ истилоҳ ва ибораҳои мавҷуда оид ба муқаррарнамоии мағҳуми сершуморагии ҷиноятҳо таҳлил гардида, истифодай истилоҳи ягонаи аз нигоҳи мантиқӣ ва забонӣ дуруст, пешниҳод карда шудааст. Дар раванди таҳқиқи институти таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо бо истифода аз усули оморӣ сатҳи татбиқи институти таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар амалияи судӣ, аз ҷумла, тартиби қоидаи татбиқи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, пурра ё қисман зам намудани ҷазоҳо, ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо, муайян гардидааст. Дар заманаи усули шаклӣ–хуқуқии таҳлили қонунгузории ҷиноятии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин назарияҳои мавҷуда оид ба институти баррасишаванда анҷом дода шудааст.

Тавассути усули муқоисавӣ–хуқуқӣ қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузории ҷиноятии давлатҳои хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Усули таърихӣ–хуқуқӣ имконият дод, то ки пайдоиш ва ташаккули институти таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар марҳилаҳои гуногуни рушди хуқуқи ҷиноятии Тоҷикистон таҳқиқ гардида, монандӣ ва тафовути мазмунии он дар давраҳои мазкур муайян карда шавад. Усулҳои ишорашуда дар якҷоягӣ имконият фароҳам оварданд, то мавзуи таҳқиқшаванда ҳамаҷониба, пурра ва объективона омӯхта шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро пайдо намоянд.

Заминаҳои эмпирикиро Конститутсияи ҶТ, Кодекси ҷиноятии ҶТ, Кодекси иҷрои ҷазои ҷиноятии ҶТ, Консепсияи сиёсати хуқуқии ҶТ, маводҳои нашрияи таҷрибай судии Суди Олии ҶТ, Суди Олии ҶШС Тоҷикистон ва Суди Олии ИҶШС ташкил намудаанд. Ҳамчунин, дар раванди таҳқиқот маълумотҳои омории Сармаркази таҳлилӣ–иттилоотии ВКД ҶТ «Дар бораи содир шудани маҷмӯи ҷиноятҳо аз қабили ҷиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин» дар ҶТ давоми солҳои 2010–2020 таҳлилу баррасӣ гардида, зиёда аз 100 адад парвандаҳои ҷиноятӣ, ки аз тарафи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, судҳои ш. Душанбе, в. Ҳатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ баррасӣ гардидаанд ва мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд, ташкил менамоянд.

Навгонии илмии таҳқиқот дар он зохир мегардад, ки рисола яке аз нахустин корҳои илмии назариявӣ ва амалии ҳуқуки чиноятии замони мусосир дар бораи таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо пас аз қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағириу иловаҳо ба КҔ ҔТ» аз 17 майи соли 2004, таҳти №35, ки бевосита вобаста ба масъалаи мавриди таҳлил қарордошта ворид шуда буданд, ба шумор рафта, аз навгониҳои зерин иборат мебошад:

– бори аввал дар рисолаи илмӣ таърихи пайдоиш ва инкишофи мафҳуми серушморагии чиноятҳо даврабандӣ гардида, муаллиф онро ба якчанд давраи инкишоф ҷудо намудааст. Ҳамчунин, муаллиф моҳият ва аломатҳои серушморагии чиноятҳоро ба таври мушаххас нишон дода, дар моддаи алоҳида муқаррар намудани мафҳуми серушморагии чиноятҳо ва намудҳои онро пешниҳод намудааст.

– дар рисолаи илмӣ мафҳуми маҷмӯи чиноятҳо, ки он ҳамчун як шакли серушморагӣ аз омезиши микдорӣ ва сифатии чиноятҳои ягона ба вучуд меояд, намудҳои маҷмӯи чиноятҳо аз қабили, реалий ва идеалий ва аломатҳои фарқунандаи онҳо ба таври мушаххас муайян карда шудааст.

– дар рисолаи илмии мазкур маҳакҳои фарқунандаи маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои алоҳида содиршуда аз қабили, фарқияти он аз чиноятҳои дарозмуддат, чиноятҳои давомдор ва чиноятҳои ягонаи мураккаб муайян гардидаанд.

– мафҳуми назариявии асосҳои умумии таъини ҷазо муайян карда шуда, хусусият ва дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии чиноятҳо ҳамчун меъёри таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, баҳогузории шахсияти гунаҳкор ҳамчун яке аз меъёрҳои таъини ҷазо ва ҷойи ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунанда дар қатори меъёрҳои таъини ҷазо дар алоҳидагӣ нишон дода шудаанд.

– дар рисолаи илмӣ қоидаҳои муайян (алгоритм) оид ба таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо аз рӯйи принсипҳои ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, пурра ё қисман зам намудани ҷазоҳо пешкаш гардидаанд, ки имконият медиҳанд таъсири онҳо ба намуд, муҳлат ва андозаи ҷазо инъикос

карда шаванд. Ҳамчунин, навгонии дигари илмӣ дар он зоҳир мегардад, ки асоснокии зарурати дар моддаи алоҳида муқаррар кардани тартиби таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо, ки барои яке аз ин ҷиноятҳо ҷазои якумра маҳрум сохтан аз озодӣ таъин карда шудааст, амалан асоснок гардидааст.

– дар рисолаи илмии мазкур мағхум, тартиби интихоб ва таъини ҷазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи ҷиноятҳо муайян гардида, навгониҳо оид ба бартараф намудани таҷрибаи судӣ пешиҳод мегарданд.

Нуктаҳои асосии диссертатсия, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, навгонии рисолаи илмӣ ва ҳалли вазифаҳои гузаштадаро инъикос менамоянд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванд. Таҳқиқоти илмии анҷомпазируфта имкон медиҳад, ки чунин нуктаҳо ба ҳимоя пешкаш карда шаванд:

1. Мағхуми сершуморагии ҷиноят заминаҳои назариявӣ ва илмӣ дошта, он дар қонунгузории ҷиноятии ҶТ мавҷуд намебошад. Пешбинӣ намудани мағхуми мазкур дар моддаи алоҳидаи қисми маҳсуси КҔ ҶТ басо муҳим ва саривақтӣ мебошад. Зоро сершуморагии ҷиноят бевосита доир ба масъалаи бандубаст намудани кирдорҳои ҷиноятӣ вобастагии зич дорад.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар КҔ ҶТ мағхуми сершуморагии ҷиноят бо мазмуни зайл илова карда шавад:

«Моддаи 19¹. Сершуморагии ҷиноят

1) Аз тарафи шахси (шахсони) гунаҳкор содир намудани ду ва ё зиёда кирдорҳои ҷиноятие, ки ҳар як қадоми он таркиби мустақили ҷиноятро ташкил намуда, аҳамияти ҳуқуқии ҷиноятии худро гум накардааст ва монеаи ҳуқуқӣ ҳангоми ба амал баровардани истеҳсолоти мурофиавии ҷиноятӣ вучуд надорад, сершуморагии ҷиноят эътироф карда мешавад.

2) Намудҳои сершуморагии ҷиноятро такрори ҷиноят, маҷмӯи ҷиноят ва ретсидиви ҷиноят ташкил медиҳанд».

2. Ҳангоми муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ нисбати шахсе, ки якчанд ҷиноятро содир намудааст, бештар дар таҷрибаи судӣ мушкилотҳое ба миён меоянд, ки бинобар нокифоя будани тартиби (низоми) возеху равшани ҳуқуқӣ доир ба таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо мебошад.

Таклифи алгоритми таъини қазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, ин бо худ қоидаҳои марҳила ба марҳила (пай дар пай) таъин кардани қазо дар аввал барои ҳар як чиноят, ки маҷмӯро ташкил медиҳанд, сипас таъини қазои ниҳоиро (ҳангоми он бояд яке аз тарзу услубҳои дар қонун қайдгардида, дар бораи муайян кардани қазои ниҳоӣ интихоб карда шавад) фаро мегирад.

Дар марҳилаи ибтидой тибқи талаботи қ. 1-и м. 67-и КҶ ҶТ «қазои алоҳида барои ҳар як чинояти содиршуда таъин карда мешавад», дар марҳилаи хотимавӣ тибқи талаботи қ.к. 2 – 6-и м. 67-и КҶ ҶТ «қазои ниҳоӣ» муайян карда мешавад.

Ҳамзамон, дар марҳилаи ибтидой тибқи талаботи қ. 3-и м. 60-и КҶ ҶТ ҳолатҳои мазкур бояд қатъиян ба инобат гирифта шаванд: хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият ҳавғонкии чиноят ва шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунандаи қазо, инчунин таъсири қазои муқарраргардида ба ислоҳшавии маҳкумшуда. Ба инобат гирифтани асосҳои умумии таъини қазо вазифаи суд аз рӯйи ҳар як парвандаи чиноятӣ мебошад.

3. Ҳангоми таъини қазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо баҳри раҳо ёфтани аз ду маротиба ба инобат гирифтани ҳамон як ҳолат мавриди таъини қазо барои ҳар як чиноят, бояд омилҳое, ки танҳо ба он мансубанд ва ҳангоми муқаррар намудани маҷмӯи қазо – пайвастӣ омилҳо ба инобат гирифта шаванд, алалхусус агар онҳо хислати навро, ки дар марҳилаи якум ба инобат гирифта нашудааст ва шаҳодати ҳавфи баланди тамоми чиноятҳои содиргардида мебошад, таъсис додаанд: а) шумораи чиноят, б) вобастагии онҳо бо ҳавфи ҷамъиятӣ, в) вақте, ки байни содир намудани онҳо гузаштааст.

4. Ҳангоми маҷмӯи чиноятҳоро ташкил намудани чиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна қонунгузор дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ таъин намудани қазои ниҳоиро бо истифода аз ду принсип, яъне бо роҳи қазои сабуктарро дар бар гирифтани қазои вазнинтар ва бо роҳи қисман ва ё пурра зам намудани қазоҳо муқаррар намуда, аммо дар қадом ҳолатҳо аз ҷониби суд интихоб намудани яке аз принсипҳои мазкурро ба таври даҳлдор муайян накарда, онро ба ихтиёри суд voguzor намудааст. Дар қонунгузории чиноятӣ муайян намудани ҳолатҳои мазкур аз ҷониби судяҳо ҷиҳати дуруст ва одилона татбиқ намудани

чазои ниҳой барои шахсе, ки маҷмӯи чиноятҳоро содир намудааст, зарур ва манфиатбахш мебошад.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки принсипи бо роҳи чазои сабуктарро дар бар гирифтани чазои вазнинтар, ки бо қ. 2-и м. 67-и КҶ ҔТ пешбинӣ шудааст, барои таъини чазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳои начандон вазнин ва (ё ин ки) дараҷаи миёна дар ҳолатҳои зерин татбиқ карда шавад:

- ҳангоми маҷмӯи чиноятҳои аз беэҳтиётӣ содиршуда, инчунин ҳангоми маҷмӯи чиноятҳои қасдона ва аз беэҳтиётӣ содиршуда;
- ҳангоми таъини чазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, агар суд қоидаҳои бо м. 63-и КҶ ҔТ пешбинишударо нисбати як ё якчанд чиноятҳои ба маҷмӯи чиноятҳо дохилшаванд, татбиқ намудааст.

5. Татбиқ кардани принсипи қисман зам кардани ҷазоҳо, ки дар қ. 3-и м. 67-и КҶ ҔТ пешбинӣ шудааст, дар ҳолатҳои зерин самарабахш мебошад:

- маҷмӯи чиноятҳои дараҷаи миёна, вазнин ва маҳсусан вазнин, агар ҳолатҳои сабуккунанд ҷой доранд ва ҳангоми таъини чазо барои ҳамаи чиноятҳое, ки ба маҷмӯи чиноятҳо дохил мешаванд м. 61-и КҶ ҔТ татбиқ карда шавад;
- маҷмӯи чиноятҳои миёна, вазнин ва маҳсусан вазнин, агар ҳангоми таъини чазо лоқал барои яке аз чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд, м. 63-и КҶ ҔТ татбиқ карда шавад;
- маҷмӯи чиноятҳои маҳсусан вазнин, агар ҳангоми таъини чазо барои ҳамаи чиноятҳое, ки ба маҷмӯи чиноятҳо дохил мешаванд м. 61-и КҶ ҔТ ё ин ки агар ҳангоми таъини чазо лоқал барои яке аз чиноятҳое, ки ба маҷмӯи чиноятҳо дохил мешаванд м. 63-и КҶ ҔТ татбиқ карда шавад ва ҳолатҳои вазнинкунандай ҷазо, ки бо м. 62-и КҶ ҔТ пешбинӣ шудааст, вуҷуд надоранд;
- ҳангоми таъини чазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо ҳамаи категорияҳои чиноят, ки аз ҷониби ноболигон содир карда шудааст;
- ҳангоми таъини чазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо ҳамаи категорияҳои чиноят, ки аз ҷониби шахсони гирифтори бемории рӯҳӣ бе истиснои номукаллафӣ (қ. 2-и м. 25-и КҶ ҔТ) содир карда шудааст. Ин бо он асос

мейбад, ки тибқи қ. 2-и м. 25-и КЧ ҖТ бо худ «номукаллафии маҳдуд» бояд аз ҷониби суд ҳамчун ҳолати сабуккунандаи ҷазои гунахкор ба инобат гирифта шавад.

— дар тамоми ҳолатҳои боқимонда, агар ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазо, ки бо м.м. 61, 63-и КЧ ҖТ пешбинишуда вучуд надоранд, татбиқ намудани принсипи пурра зам кардани ҷазоҳо, аз он ҷумла ҳангоми чой доштани маҷмӯи идеалии ҷиноятҳо самарабахш мебошад.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки дар қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КЧ ҖТ дар ҷойи аввал ибораи «пурра» зам намудани ҷазоҳо бар ивази ибораи «қисман» зам намудани ҷазоҳо гузашта шавад, ҷунки дар қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КЧ ҖТ зарурати номбар кардани онҳо пеш омада, дар онҳо дар ҷойи якум қисман зам кардани ҷазоҳо ҷойгир карда шудааст. Ин мақсади афзалиятноки ҷазои барои ҷинояти даҳлдор таъиншударо (қ. 2-и м. 46-и КЧ ҖТ), ки бо тамоми андозаи охирин муайн карда мешавад, паст карда, ба таври воқеӣ судҳоро маҷбур месозад, ки пурра зам кардани ҷазоҳоро ба ҷойи охир гузоранд. Аз ин лиҳоз, дар қонун иваз кардани ҷойҳои қоидаҳои таъини ҷазои ниҳоӣ бо роҳи зам кардани ҷазоҳое, ки барои ҷиноятҳои ба маҷмуъ дохилшаванда таъин карда шудаанд, мувофиқи мақсад мебошад.

7. Дар таҷрибаи судӣ аз ҷониби судяҳо ҳангоми муайян намудани ҷазои ниҳоӣ дар намуди якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ қ. 4-и м. 67-и КЧ ҖТ татбиқ карда мешавад, ки ҳолати мазкур нодуруст татбиқ намудани меъёри моддӣ ба ҳисоб меравад. Зоро дар муқаррароти қ. 4-и м. 67-и КЧ ҖТ таъин намудани ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани на ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ, балки ҷазои қатл пешбинӣ шудааст. Камбудии қонунгузории ҷиноятӣ судяҳоро маҷбур месозад, ки ин муқаррароти моддиро бинобар номукаммал буданаш нодуруст татбиқ намоянд.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки қ. 4-и м. 67-и КЧ ҖТ дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«Агар барои яке аз ҷиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда ҷазои қатл таъин карда шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл таъин карда мешавад. Дар сурати барои яке аз ҷиноятҳои дар

мачмуъ содиршуда, таъин гардидани ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ, ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ таъин мегардад».

8. Тибқи талаботи м. 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи омори давлатӣ» аз 12 январи соли 2010, таҳти №588, омор-маҷмӯи маълумотҳои миқдорӣ оид ба ҷамъи зуҳурот ё равандҳо ба ҳисоб меравад.

Дар ҷомеаи имрӯзай мо содиршавии зиёди маҷмӯи ҷиноятҳо аз ҷумла, ҷиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин аз ҷониби ҷинояткорон зуҳуроти номатлубе ба шумор меравад, ки ин омил ниёз ба омӯзиши илмӣ ва баҳисобгирии омориро аз ҷониби мақомоти даҳлдор талаб менамояд.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқоти илмии мазкур муайян карда шуд, ки дар хусуси ба ҷинояткорон таъин намудани ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо мутобиқи м. 67-и КҔ ҔТ, маҷмӯи ҳукмҳо мутобиқи м. 68-и КҔ ҔТ ва оид ба бекор шудан ва тағиیر ёфтани санадҳои судӣ бо вайрон кардани муқаррароти м.м. 67 ва 68-и КҔ ҔТ аз ҷониби судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисботи омории ҳуқуқӣ бурда намешавад, ҳол он ки дар банди 19.3-и Шакли №6 ҳисботи кори суд оид ба натиҷаҳои баррасии парванда дар суд, хусусияти таъин намудани ҷазоҳо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо ин гуна бақайдгирӣ бевосита пешбинӣ шудааст. Дар натиҷа ҳолати мазкур боиси дур мондан аз таҳлил ва баҳисобгирии оморӣ мегардад.

Аз ин хотир, пешниҳод карда мешавад, ки дар Шакли №1 ҳисботи кори суди марҳилаи якум оид ба баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ, ки бо фармоиши Дириектори Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабри соли 2018, таҳти №65 тасдиқ карда шудааст, дар хусуси аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо (м. 67-и КҔ ҔТ) ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо (м. 68-и КҔ ҔТ) маҳкам шудани маҳкамшудагон ва дар Шаклҳои №№ 5 ва 10 ҳисбот оиди баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ дар марҳилаи кассатсионӣ ва назоратӣ аз ҷониби коллегияҳои судии Суди Олии ҔТ, Суди ВМКБ, судҳои вилоят ва ш. Душанбе, дар хусуси бекор ва ё тағиир ёфтани санадҳои судӣ бо вайрон кардани

муқаррароти м. 67-и КЧ ҶТ (аз рўйи маҷмӯи қиноятҳо) ва м. 68-и КЧ ҶТ (аз рўйи маҷмӯи ҳукмҳо) маълумоти иловагӣ ворид карда шавад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот аз хулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳо ҷиҳати танзими қонунгузории қиноятий оид ба масъалаи таъини ҷазо барои маҷмӯи қиноятҳо иборат мебошад.

Хулосаҳо ва нуктаҳои илмии диссертатсия дар ҷараёни таҳқиқоти минбаъдаи ҳуқуқии қиноятий, криминология ва ҳуқуқи иҷрои ҷазои қиноятий дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ метавонад истифода шаванд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд боиси такмили меъёрҳои амалкунандаи қонунгузории миллӣ гарданд; дар амалия тартиби дуруст бандубаст кардани маҷмӯи қиноят ва интихоби дурусти қоидаҳои таъини ҷазо аз рўйи маҷмӯи қиноятҳо танзим карда шаванд; дар фаъолияти қонунгузорӣ ва қонунтатбиқкуни судҳо ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ истифода гарданд. Ҳамзамон, хулосаҳои диссертатсия метавонанд дар рафти таълим, аз ҷумла зимни омӯзиши дарсхо аз фанни ҳуқуқи қиноятий, криминология, ҳуқуқи иҷои ҷазои қиноятий, инчунин курси маҳсуси таълимии ҳуқуқӣ, аз ҷумла, фанни асосҳои таъини ҷазо, таҳқиқоти магистрӣ ва диссертатсионӣ истифода намуд.

Дараҷаи эътиоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътиоднокии таҳқиқоти диссертатсия тавассути истифодаи усулҳои умумиилмӣ ва маҳсуси илмӣ, таҳлили қонунгузории ватаний ва хориҷӣ, омӯзиши адабиёти умумӣ ва маҳсус оид ба мавзуи таҳқиқот ва рисолаҳои як қатор олимон, ки нуктаҳои назари илмии муосирро дар бораи масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи қиноятҳо инъикос менамоянд, ба даст оварда шудааст.

Эътиоднокии таҳқиқоти диссертатсия, инчунин аз истифодаи заминаҳои васеи таҷрибавӣ, ки дар шакли маълумотҳои гуногуни оморӣ, ҷамъбости маводи таҷрибаи судӣ ва таҳлили як қатор парвандаҳои қиноятий оварда шудаанд, бармеоянд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти рисолаи илмӣ ба он хотир эътиодноканд, ки онҳо дар асоси таҳлили Конституцияи ҶТ, Кодекси

чиноятии ҶТ, Кодекси ичрои ҷазои чиноятии ҶТ, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҶТ, Қарорҳои Пеленуми Суди Олии ҶТ ба даст омадаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.08 – Ҳуқуқи чиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи ичрои ҷазои чиноятӣ, ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 апрели соли 2017, таҳти №1/4 тасдиқ шудааст, мувоғиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф бо ширкати бевоситаи ў дар таҳқиқоти диссертационӣ, пешбарии ақидаҳо, мағҳумҳо, хулосаҳо ва нуктаҳои илмӣ, ба сатҳи навгонии илмии таҳқиқоти диссертационӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърӯзаҳо дар конференсияҳои илмӣ–амалии ҷумҳурияйӣ ва байналмилалӣ исбот карда мешаванд.

Тавсив ба амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи чиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, дар ҷаласаҳои кафедра мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар мақолаҳои муаллиф, дар маҷаллаҳои тақризшавандай Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар маҷаллаву маҷмӯаҳо ба нашр расидаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертационӣ дар конференсияҳои илмии зерин ба тариқи маърӯза аз ҷониби муаллифи рисола пешниҳод гардидаанд:

а) байналмилалӣ:

– «Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития» – маърӯза дар мавзуи «Маҷмӯи чиноятҳо ва таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо мутобиқи қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои аъзои ИДМ (ташхиси муқоисавӣ)» дар Донишгоҳи славянини Россия–Тоҷикистон 30 октябри соли 2020;

б) ҷумҳурияйӣ:

- «Масъалаҳои мубрами муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маърӯза дар мавзуи «Баъзе масъалаҳои назариявӣ ва амалие, ки ҳангоми таъини ҷазо барои ҷиноятҳои ҳусусияти коррупсионидошта ба миён меоянд» дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 9 декабря соли 2017;
- «Бахшида ба Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028, Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, 140–солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ ва 70 – солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» – маърӯза дар мавзуи «Баъзе аз масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо» дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 26 апрели соли 2018;
- «Масъалаҳои мубрами муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маърӯза дар мавзуи «Ҳусусиятҳои хоси таъини ҷазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ҳамчун ҷазои иловагӣ» дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 20 октябри соли 2018.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Оид ба муҳтавои диссертатсия мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар нашрияҳои тақризшавандай Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 мақола дар нашрияҳои ватанӣ бо забони тоҷикӣ интишор гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертационӣ дар ҳаҷми ба талаботи даҳлдори Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувоғиқбуда, ичро карда шудааст. Сохтори диссертатсия бо мақсаду вазифаҳои таҳқиқот муайян карда мешавад. Рисолаи мазкур аз аз номгӯйи ихтисорот ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, шаш зербоб (параграф), хulosаву тавсияҳо ва рӯйхати адабиёт (маъҳазҳо) иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 211 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ТАБИАТИ ҲУҚУҚИИ МАЧМŪИ ЧИНОЯТ ҲАМЧУН ШАКЛИ АМАЛИШАВИИ СЕРШУМОРАГИИ ЧИНОЯТХО

1.1. Мафхум, мохият ва аломатҳои сершуморагии чиноятҳо

Дар марҳилаи муосири бунёд ва ташаккули Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ, мавқеи маҳсусро масъалаҳои таҳқими низоми ҳуқуқӣ, баланд бардоштани сатҳу сифати низоми қонунгузорӣ дар ҷумҳурӣ, аз ҷумла қонунгузории чиноятӣ ва дуруст ба роҳ мондани таҷрибаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ қасб менамояд. Дар Конститутсияи ҶТ инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он ҳамчун арзиши олӣ эътироф гардида, ба ҳимояи ҳамаҷонибаи ҳуқуқи чиноятӣ таъмин шудаанд⁴⁸.

Бо қабул гардидани КҔ ҟТ дар соли 1998 ислоҳоти ҷиддии қонунгузории соҳаи чиноятӣ ба амал омад. Ин ислоҳот ба яке аз институтҳои муҳими соҳа, сершуморагии чиноятҳо низ таъсир расонида, минбаъд он инъикоси бевоситаи худро дар қонунгузорӣ бо роҳи муқаррар кардани намудҳои он ба монанди такрори чиноят, маҷмӯи чиноятҳо ва ретсидиви чиноят дар боби 3 (м.м. 19–21) Қисми умумии КҔ ҟТ пайдо намуд.

Сершуморагии чиноятҳо падидай баҳсталаби соҳаи ҳуқуқи чиноятӣ ба ҳисоб рафта, доимо диққати маҳсуси олимони соҳа ва кормандони амалиро ба худ ҷалб менамояд, зоро тавре ки огоҳ ҳастед, дар дилҳоҳ ҳолат мунтазамӣ маънои ҳамbastагии элементҳои дохилии байни онро дорад.

Таҷрибаи тафтишотӣ – судӣ исбот менамояд, ки бисёре аз ҳуқуқвайронкунандагон то лаҳзаи дастгир шудан ва маҳкум гардидан на як, балки якчанд чиноятро содир намуда, дар баъзе ҳолатҳо пас аз маҳкум шудан низ амалҳои чинояткоронаи худро идома медиҳанд. Дар ҳамаи ин ҳолатҳо дар назди мақомоти таъқиби чиноятӣ ва судӣ саволе ба миён меояд, ки дар сурати аз ҷониби айборшаванда (судшаванда, маҳкумшуда) зиёда аз як чиноятро содир намудан, кадом оқибатҳои ҳуқуқӣ ба миён меояд ва он чӣ тавр дар ҳуҷҷатҳои мурофиавӣ ҳангоми таъин ва иҷрои ҷазо таҷассум бояд

⁴⁸ Ниг.: Зокирзода З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои чиноятӣ: автореф. дис. ... ном. илм. ҳуқуқ. – Душанбе, 2020. – С. 3.

ёбад? Ҳамаи саволҳои дар боло зикршуда фарогири мушкилотҳои сершуморагии чиноятҳо мувофиқи қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Сершуморагии чиноятҳо қисмати навини илми ҳуқуқи чиноятӣ ба ҳисоб рафта, он бори аввал дар адабиёти таълимӣ дар нимаи асри XX пайдо шудааст. Қаблан дар ҳолати аз ҷониби шахс содир намудани якчанд чиноятҳои мустақил, он ба мисли як қисми институти таъини ҷазо баррасӣ мегардид⁴⁹. Мағҳуми сершуморагии чиноятҳо дар илм асос ёфта, он дар қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзи вуҷуд надорад.

Қонунгузории чиноятии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли бисёре аз давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил оид ба масъалаи сершуморагии чиноятҳо боби алоҳида ё моддаи алоҳида пешбинӣ накарда, балки намудҳои онро ба мисли такори чиноят, маҷмӯи чиноят ва ретсидиви чиноят дар КҔ ҔТ муқаррар намудааст.

Муҳаққики соҳа З.А. Камолов низ ин ҳолатро тасдиқ намуда, баён менамоянд, ки «агарчанде мағҳуми сершуморагии чиноятҳо дар КҔ Ҕумҳурии Тоҷикистон ҷой надошта бошад ҳам, вале дар баробари ин қонунгузор чунин мағҳумҳоро ба монанди такори чиноят, маҷмӯи чиноят ва ретсидиви чиноят истифода бурдааст, ки намудҳои сершуморагӣ ба ҳисоб мераванд»⁵⁰.

Дар баъзе кодексҳои чиноятии давлатҳои аъзои ИДМ мағҳуми сершуморагии чиноятҳо муайян карда шуда, дар дигаре аз онҳо бошад мағҳуми мазкур танҳо дар номи бобҳо, параграф ё моддаҳо истифода шуда, ҳамчунин намуд (шаклҳои) сершуморагии чиноятҳо нишон дода шудаанд.

Масалан, чунин мағҳум дар боби 7-и КҔ Ҕумҳурии Беларус⁵¹, боби 5-и КҔ Ҕумҳурии Гурҷистон⁵², моддаи 24-и КҔ Ҕумҳурии Литва⁵³, моддаи 32-и

⁴⁹ Ниг.: Городнова О.Н. Множественность преступлений и ответственность за них: Российский и зарубежных опыта / О.Н. Городнова // Вестник Чувашского университета. – 2011. – №1. – С. 121-129.

⁵⁰ Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Халиков Ш.Л. Ҳуқуқи чиноятӣ, қисми умумӣ: курси мухтассари лексияҳо. – Душанбе, 2018. – С. 132-133.

⁵¹ КҔ Ҕумҳурии Беларус. – Спб: Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.

⁵² КҔ Ҕумҳурии Гурҷистон. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.

⁵³ КҔ Ҕумҳурии Литва [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.yakaboo.ua/ugolovnyj-kodeks-litovskoj-respubliko.html> (санаи муроҷиат: 19.10.2020).

КҶ Ҷумҳурии Молдова⁵⁴ ва боби 5-и КҶ Ҷумҳурии Ӯзбекистон⁵⁵ пешбинӣ шудаанд. Чунончӣ, дар қ. 2-и м. 32-и КҶ Ҷумҳурии Молдова бевосита омадааст, ки сершуморагии чиноятҳо дар ҳолатҳои муайян маҷмӯи чиноятҳо ва ё ретсидивро ташкил менамояд.

Дар КҶ ҶШС Тоҷикистон таҳрири соли 1961 низ мағҳуми сершуморагии чиноятҳо пешбинӣ нашуда, танҳо намудҳои алоҳидаи он ба мисли такрори чиноят ҷой дошт, ки он низ на дар Қисми умумӣ, балки дар Қисми маҳсуси кодекс дар м.м. 103 ва 163 пешбинӣ шуда, мутобиқи он такрори чиноят ҳамчун меъёри маҳсус дар м.м. 74, 89–93, 96, 154, 155, 157, 233 ва 240¹ мавҷуд буда, такрори чинояти дар моддаҳои мазкур пешбинишуда чинояте эътироф мегардид, ки шаҳс қаблан ҳамин чиноятҳоро содир намудааст⁵⁶.

Дар илми ҳукуқи чиноятӣ то ҳол ба мағҳуми сершуморагии чиноятҳо усули ягонаи маънидодкунанда интихоб карда нашудааст. Ҳама гуна сершуморагӣ бо хосиятҳои миқдории ду ва ё зиёдтари аломатҳо хос мебошанд. Бо дарназардошти ин ҳусусиятҳо олимон чунин намудҳои сершуморагӣ ба мисли сершуморагии иштирокчиёни як чиноят⁵⁷, маҷмӯи чиноятҳо ва билохира сершуморагии чиноятҳоро чудо менамоянд, аммо мо танҳо бо масъалаи сершуморагии кирдорҳои чиноятӣ маҳдуд мегардем.

Азбаски сершуморагии чиноятҳо бевосита бо масъалаи дуруст ва дақиқ бандубаст намудани кирдорҳои чиноятҳо вобастагии ногусастаний дорад, айни замон омӯзиши он бениҳоят мубрам ва зарурӣ мебошад. Аксар олимон – криминалистон (Ю.А. Красиков, Г.Г. Криволапов, В.П. Малков, А.М. Яковлев ва диг.) дар асарҳои илмии худ мағҳуми сершуморагии кирдорҳои чиноятиро овардаанд, лекин ҳамзамон байни олимон нисбати паҳлуҳои алоҳидаи мағҳуми мавриди омӯзиш қарордошта муҳолифатҳои ҷиддӣ ҷой доранд.

⁵⁴ КҶ Ҷумҳурии Молдова. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003.

⁵⁵ КҶ Ҷумҳурии Ӯзбекистон (бо тағириру иловажо ба (12.09.2019 г.) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: http://continent-online.com/Document/?Doc_id=30421110 (санаи муроҷиат: 26.01.2021).

⁵⁶ КҶ ҶШС Тоҷикистон, соли 1961. – Душанбе, 1988. – 280 с.

⁵⁷ Галиакбаров Р.В. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия. – Хабаровск, 1987. – С. 13.

Н.Ф. Мурашов қайд менамояд, ки «дар монографияҳо ва адабиёти илмии ба омӯзиши институти мазкур бахшидашуда танҳо тағииротҳои матни мафҳуми сершуморагии чиноятҳо чой дорад, ки на ҳамаи паҳлуҳои асосии таърифи онро фаро мегирад»⁵⁸.

Яке аз ҷузъҳои асосӣ дар омӯзиши сершуморагии чиноятҳо фаҳмиш ва татбиқи дурусти чунин мафҳуми фалсафӣ, ба амсоли моҳияти ягон падида мебошад. Зери мафҳуми моҳият «тарафи асосӣ, дохилӣ, нисбатан устувори предмет (ё ин ки маҷмӯи паҳлуҳо ва мусуносибатҳои он), ки табиати ин предметро муайян месозанд»⁵⁹, фаҳмида мешавад. Дар муқаррарот ва таҳлили аломатҳои ин ё он падида доимо инъикос додани моҳияти он зарур мебошад. Барои ин бояд ҳамон аломатҳои муҳиме ҷудо карда шаванд, ки ҳам умуман барои падида ва ҳам барои намудҳои алоҳидай он хос мебошанд. Чунончӣ, тамоми аломатҳои сершуморагии чиноятҳо, ки мавҷуд будан ё набудани ҳусусиятҳои муайяни падидаи ҳуқуқии мазкурро инъикос медиҳанд, бояд дар ҳар як шакли сершуморагӣ вучуд дошта бошанд.

Ҷудо кардани аломатҳое, ки падидаро на бутун, балки танҳо шаклҳои алоҳидаро тавсиф медиҳанд, нораво аст, зоро ин ҳусусиятҳо танҳо моҳияти ин қисми падидаро инъикос медиҳанд. Масалан, бо ҳамин асосҳо мафҳуми зайл: «сершуморагии чиноятҳо – ҷамъшавии якчанд ҳуқуқвайронкуни бо қонуни чиноятӣ пешбинишуда дар рафтори ҳамон як шаҳс дониста мешавад»⁶⁰ зери баҳс қарор гирифт. Таҳти мафҳуми ҷамъшавӣ дар ҳуқуқи чиноятии давлатҳо, пеш аз Шӯравӣ, маҷмӯи чиноятҳо фаҳмида мешуд. Аз ин лиҳоз, истифода бурдани истилоҳи мазкур барои ифода намудани сершуморагии чиноятҳо номатлуб мебошад, зоро мафҳуми охирин ин на танҳо чиноятҳое, ки шаҳс то маҳкум шудан, балки пас аз барои кирдори чиноятии якум маҳкум шуданаш содирнамударо дар бар мегирад.

⁵⁸ Мурашов Н.Ф. Совокупность преступлений по УК РФ: монография. – М.: Юрлитинформ, 2018. – С. 6.

⁵⁹ Афанасьев В.Г. Основы философских знаний: для слушателей школ основ марксизма-ленинизма. – М.: Мысль, 1987. – С. 143.

⁶⁰ Зелинский А.Ф. Квалификация повторных преступлений. Учебное пособие. – Волгоград: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1976. – С. 8.

Дар адабиёти илмии мавчуда вобаста ба проблемаи мавриди баррасӣ қароргирифта мағҳумҳои зиёди сершуморагии чиноятҳо таклиф шудааст, ки дар онҳо ин падидай ҳукуқӣ моҳиятан дуруст ифода ёфтааст.

Сершуморагии чиноятҳоро як қатор тадқиқотчиён ҳамчун ҳодисаи аз тарафи ҳамон як шахс содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо тавсиф медиҳанд.

Баъзе муаллифон ба сифати аломати муҳими он қайд менамоянд, ки «кирдори содиргардида бо як меъёри Қисми маҳсуси қонуни чиноятӣ дар бар гирифта намешавад» ё ин ки вақте ки шахс якчанд ҳукуқвайронуриро содир намудааст, ки ҳар яки он аз ҷониби қонуни чиноятӣ ҳамчун чинояти мустақим ба ҳисоб меравад⁶¹.

Ю.А. Красиков мағҳуми сершуморагии чиноятҳоро «ҳамчун ҳодисае ифода менамояд, ки шахси гунаҳкор бо як ё якчанд кирдорҳои пай дар пай якчанд таркиби чиноятро содир менамояд»⁶².

В. И. Пинчук қайд менамояд, ки зери мағҳуми сершуморагии чиноятҳо аз тарафи ҳамон як шахс содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо, ки ҳар яки онҳо дар алоҳидагӣ таркиби мустақими чиноят мебошанд, бо шарти он ки шахси онҳоро содирнамуда ба тариқи муқаррарнамудаи қонун аз ҷавобгарии чиноятӣ озод карда нашудааст, фаҳмида мешавад⁶³. М. И. Бажанов бошад бар он ақида аст, ки сершуморагӣ дар чунин ҳолат ҷой дорад, «агар аз тарафи як шахс ё шарикон ду ва зиёда аз он ҳаракатҳои чиноятӣ, ки ҳар яке таркиби мустақили чиноятро ташкил медиҳад, содир карда шудааст»⁶⁴.

Л.Л. Кругликов мағҳуми сершуморагии чиноятҳоро ҳамчун «аз тарафи шахс содир намудани якчанд ҳукуқвайронкуние, ки ҳар яки онро қонунгузории чиноятӣ ҳамчун чинояти мустақил баҳогузорӣ менамояд», ифода медиҳад⁶⁵.

⁶¹ Ниг.: Зелинский А.Ф. Квалификация повторных преступлений. Учеб. пос. – Волгоград: Научно-исследовательский и редакционный отдел, 1976. – С. 8.

⁶² Красиков Ю.А. Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость). Учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1988. – С. 6.

⁶³ Ниг.: Пинчук В. И. Множественность преступлений. Учеб. пос. – Санкт-Петербург, 1993. – С. 3.

⁶⁴ Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков, 2000. – С. 5.

⁶⁵ Ниг.: Уголовное право России. Часть общая / Под ред. Л.Л. Кругликова. – М.: 1999. – С. 314.

И.Б. Агаев таҳти мафҳуми сершуморагии чиноятҳо «аз тарафи шахс содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳои дорои аломати мустақими таркиби чиноят новобаста аз он ки шахс барои содир намудани чиноятҳо ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида шудааст ё не, агар аз рӯйи ақалан ду чинояти содирнамуда ҳолатҳое, ки оқибатҳои ҳуқуқӣ–чиноятиро истисно менамоянд ё ин ки монеаи мурофиавӣ барои таъқиби чиноятӣ вучуд надорад», ифода додааст⁶⁶. Дар адабиёти илмӣ дигар маънидодкуни (шарҳу эзоҳи) мафҳуми мавриди таҳлил қароргирифта пешкаш карда шудааст.

А.Ф. Истомин дар мафҳуми сершуморагии чиноятҳо аломатҳоеро ҷудо кардааст, ки барои як намуд сершуморагӣ хос ва барои дигар намудҳои он номақбул мебошанд. Аз ҷумла, ӯ қайд мекунад, ки сершуморагии чиноятҳо – ин «аз тарафи ҳамон як шахс содир намудани ду ва ё зиёда аз он чиноятҳои қасдана...» ва идома медиҳад «вақте, ки шахс барои қаблан чинояти қасданаи содирнамуда доги судӣ дорад», мебошад⁶⁷. Қайд кардан ҷоиз аст, ки барои маҷмӯи чиноятҳо на танҳо содир гардидани ду ё зиёда аз он чиноятҳои қасдана, балки якчанд чиноятҳои аз беҳтиётӣ хос мебошад, аз ин рӯ, дар мафҳуми он ишора ба барқасдана содир намудани чиноятҳо самарабахш намебошад. Сипас муаллиф ба сифати аломати алоҳидай сершуморагӣ «аз тарафи шахс пай дар пай содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо»–ро қайд менамояд⁶⁸. Муқаррароти мазкур қобили қабул мебошад, зоро намудҳои гуногуни сершуморагӣ вучуд дорад, ки маҷмӯи идеалий номида шуда, он дар КҶ дарҷ шудааст ва барои он содир намудани як кирдоре, ки аломатҳои чиноятҳои гуногунро дар бармигирад, яъне бо дар як вақт содир гардидани ду ва зиёда аз он чиноятҳо тавсиф меёбад, хос мебошад. Аз ин лиҳоз, аломати дар вақтҳои гуногун содиргардидани чиноятҳо барои тавсиф додани сершуморагии чиноятҳо номақбул мебошад. Айнан ҳамин гуна ҳусусияти сершуморагиро Г.Г. Криволапов қайд намуда, аммо дар нуқтаи назари худ маҷмӯи идеалиро ба сершуморагии кирдорҳои чиноятӣ мансуб

⁶⁶ Ниг.: Агаев И.Б. Понятие совокупности преступлений / И.Б. Агаев // Уголовное право. – 2003. – №3. – С. 4.

⁶⁷ Ниг.: Истомин А.Ф. Общая часть уголовного права: Учебное пособие (альбом схем). – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 117.

⁶⁸ Ниг.: Истомин А.Ф. Асари зикршуда. – С. 117.

надониста, балки аломати мазкурро барои чудо кардани онҳо истифода бурдааст. Ба ақидаи ӯ гуногунвақтӣ (пай дар пайӣ) метавонад аломати сершуморагии чиноятҳо ба шумор равад⁶⁹.

Б. М. Леонтьев зери мағҳуми сершуморагии чиноятҳо аз тарафи ҳамон як шахс содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо, ки аз рӯйи онҳо муҳлат нагузаштааст ва доти судӣ барҳам нахӯрдааст, мефаҳмад⁷⁰. Дар ин ҷо бояд ба носаҳеҳии қисми дуюми мағҳуми мазкур таваҷҷуҳ зоҳир намуд, зоро дар он сершуморагии чиноят на танҳо бо гузашти муҳлат, балки ҳангоми мавҷуд будани дигар асосҳо барои аз ҷавобгарии чиноятӣ озод намудан эътироф намегардад.

Ба ақидаи А.М. Яковлев мағҳуми сершуморагии кирдорҳои чиноятӣ таҷассуми худро дар мағҳумҳои такроран, ретсидав ва маҷмӯи чиноятҳо мейёбад⁷¹.

Н.Б. Алиев бошад сершуморагии чиноятҳоро ҳамчун мағҳуми ҳуқуқие, ки он маънои аз ҷониби як шахс содир намудани ду, се ва ё зиёда аз он чиноят бе дарназардоши оне, ки шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шудааст ё не, муайян менамояд. Қайд менамоем, ки нишонаи аз ҷониби як шахс содир намудани як ё якчанд чиноят ҳамчун ҳусусияти сершуморагии чиноятҳо дуруст мебошад ва он дар маҷмуъ ҳамаи ҳусусиятҳои пайдоиши сершуморагии чиноятҳоро ифода менамояд. Аммо ин ишора танҳо ба ин ҳусусуят ҳангоми тавсиф намудани мағҳуми сершуморагӣ басанда нест, зоро на ҳама ҳолати аз ҷониби шахс содир намудани якчанд кирдорҳои чиноятӣ мағҳуми сершуморагии чиноятҳоро фаро мегирад. Алалхусус, мағҳуми мазкурро фаро нағирифтани ҳолати аз ҷониби шахс содир намудани чинояни нав пас аз бардоштани доти судӣ барои чиноятҳои қаблан содиршуда, гузаштани муҳлати ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидан, авф ва ғайраҳо аз қабили онҳоянд. Аз ин лиҳоз, ба ғайр аз ҳолатҳои болоии зикршуда, дар

⁶⁹ Ниг.: Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление её признаков органами внутренних дел: Учебное пособие. – М.: Моск. спец. средн. школа милиции МВД СССР, 1989. – С. 12.

⁷⁰ Ниг.: Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М., Зерцало, 1999. – С. 497.

⁷¹ Ниг.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М: Госюриздан, 1960. – С. 117.

муайян намудани мафхуми сершуморагӣ бояд дигар хусусиятҳо, ки барои кушодани муҳтавои нисбатан пурраи ин мафхум дарёфт карда шаванд⁷².

Е.Г. Васильева мафхуми сершуморагии чиноятҳоро ба монанди аз ҷониби як шаҳс содир намудани як ё якчанд чиноятҳое, ки оқибатҳои ҳуқуқӣ–чиноятиашон, ки ҷавобгарии чиноятиро пурзӯр менамоянд ва беэътибор дониста нашудаанд, мефаҳмад⁷³.

Ба ақидаи Т.Э. Караев зери мафхуми сершуморагии чиноятҳо ин аз ҷониби як шаҳс дар як маврид ва ё вақтҳои гуногун содир намудани ду ва ё зиёда кирдорҳои чиноятӣ, агар ҳар яки онҳо хусусиятҳои чинояти ягонаи дар як меёъри ҳуқуқӣ–чиноятӣ пешбинишударо доро бошанд, фаҳмида мешавад⁷⁴.

Л.В. Иногамова–Хегай бар он ақида аст, ки сершуморагии чиноятҳо – ин аз ҷониби шаҳс содир намудани ду ва ё зиёда чиноят, ки ҳар қадоме аз онҳо фаҳмиши ҳуқуқӣ–чиноятиро дар худ ҳифз менамояд, ба шумор меравад⁷⁵.

Дар мафхуми дигар, ки онро низ мавриди баҳс қарор медиҳем, оварда шудааст, ки сершуморагӣ – ин «аз тарафи шаҳс содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳои мустақили хотимаёфта, ки ба оқибатҳои ҳуқуқӣ –чиноятӣ оварда мерасонанд», фаҳмида мешавад⁷⁶. Сершуморагии чиноятҳо метавонад на танҳо кирдорҳои чинояти хотимаёфта, балки суиқасд ба чиноят, инчунин тайёрие, ки ҷазои чиноятиро пешбинӣ менамояд, ташкил дихад, зоро тайёрий ва суиқасд ба чиноят ҳамчун кирдори чиноятӣ буда, аммо хотиманаёфта ба шумор мераванд.

Баъзе олимон – криминалистон, алломатҳоеро, ҷудо мекунанд, ки дар умум ба институти сершуморагии чиноятҳо мансуб мебошанд, аммо ҳамзамон ба ин мафхуми он на ҳама алломатҳои муҳим, балки баъзе аз онҳоро дохил менамоянд, ки ин ҳам ба тариқи пурра моҳияти падидай ҳуқуқии

⁷² Ниг.: Алиев Н.Б. Повторность и рецидив преступлений по советскому уголовному праву. Учебное пособие. – Махачкала: Изд-во Дагестанского ун-та, 1978. – С. 118.

⁷³ Ниг.: Васильева Е.Г. Формы множественности по действующему уголовному законодательству: дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2005. – С. 108.

⁷⁴ Ниг.: Караев Т.Э. Повторность преступлений и ее квалификация по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Баку, 1980. – С. 67.

⁷⁵ Ниг.: Иногамова–Хегай Л.В., Комиссаров В.С., Рарог А.И. Российское уголовное право. Общая часть. – М.: Проспект, 2007. – С. 279.

⁷⁶ Ниг.: Сидоренко В.И., Толкаченко А.А., Шулепов И.Л. Уголовное право РФ. Общая часть: Учебно-методическое пособие. – М.: МНЭПУ, 1997. – С. 32.

мазкурро инъикос намекунад. Дар ин хусус А.А. Магомедов қайд менамояд, ки «сершуморагии чиноятхо – ин мафхуми умумии ичтимой–хукуқи буда, таъиноти асосии он аз инъикос додани ҳодисаҳои аз тарафи шахс содир намудани якчанд чиноят новобаста аз он ки оё гунаҳкор ба ҷавобарии чиноятӣ дар як вақт барои тамоми кирдорҳои чиноятиаш қашида шудааст ё ин ки қаблан барои баъзе аз ин чиноятхо маҳкум карда шудааст, иборат мебошад»? Тарафи мусбии мафхуми мазкур дар он аст, ки муаллиф табиати ичтимой–хукуқии падидай мазкурро таъкид намуда, инчунин аҳамияти мафхуми дахлдорро қайд менамояд. Аммо ба ин мафхум тамоми аломатҳои муҳими сершуморагии чиноятхо ворид карда нашудаанд. Чунончӣ, аломате, ки тибқи он кирдорҳои чиноятии ба сершуморагӣ дохилшаванд набояд аҳамияти хукуқии–чиноятии худро гум қунанд, вучуд надорад⁷⁷. Айнан ҳамин гуна аломатро Ю.А. Красиков дар мафхуми сершуморагии чиноятхо пеши назар оварда, аммо қайд кардааст, ки тамоми аломатҳои мавҷударо ба ин мафхум дохил кардан ҳатмӣ намебошад⁷⁸.

Ба ақидаи Н. Ф. Мурашов дар бисёре аз гуфтаҳои олимони мазкур ҳолати асоси муайянкунандай мафхуми сершуморагии чиноятхо на содир намудани чиноят аз ҷониби шахс, балки ҳаракати ў барои содиршавии чиноят фаҳмида мешавад⁷⁹. Аниқтараш пешниҳод карда шудааст, ки сершуморагии чиноятхо ҳамчун маҷмӯи якчанд чиноятҳои аз ҷониби як шахс содиршуда, ки на кам аз дутои он барои ин шахс оқибатҳои манфии ҳукуқӣ–чиноятӣ ва ё мурофиавӣ–хукуқиро ҳифз менамояд, фаҳмида мешавад.

Ба ақидаи С.В. Максимов бошад сершуморагии чиноятхо – ин содир намудани якчанд чиноятҳои алоҳида аз ҷониби як шахс дар ҳолате, ки лоақал дутои он аҳамияти ҳукуқӣ–чиноятӣ барои бандубости ҳамаи он ва ё таъини ҷазо барои онҳоро дорад, дониста мешавад⁸⁰.

⁷⁷ Ниг.: Магомедов А.А. Уголовное право России. Общая часть. Учебное пособие. – М.: Брандес, 1997. – С. 74.

⁷⁸ Ниг.: Красиков Ю.А. Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость): Учебное пособие. – М., 1988. – С. 6.

⁷⁹ Ниг.: Мурашов Н. Ф. Совокупность преступлений по УК РФ: монография. – М.: Юрлитинформ, 2018. – С. 7.

⁸⁰ Ниг.: Уголовное право: учебник. Часть общая. Часть Особенная / Под ред. Л.Д. Гаухман, Л.М. Колодкин, С.В. Максимов. – М.: Юриспруденция, 1999. – С. 69.

Н.Г. Кадников чунин мешуморад, ки таҳти мафхуми сершуморагии чиноятҳо аз ҷониби як ё якчанд шахс содир намудани якчанд чиноятҳо фахмида мешавад⁸¹.

А.И. Сафарзода бар он ақида аст, ки таҳти мафхуми сершуморагии чиноятҳо аз ҷониби як шахс содир кардани якчанд чиноятро (аломати шуморавӣ), ки аз рӯйи онҳо имконияти ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидани ӯ ҷой дорад (аломати сифатӣ), фахмида шавад⁸².

Т.Ш. Шарипов ва Ш.Н. Саидов низ чунин мешуморанд, ки зери мафхуми сершуморагии чиноятҳо ин аз ҷониби як шахс содир шудани ду ва ё зиёда ҷиноят, ки аз рӯйи онҳо шароити ба ҷавобгарии чиноятӣ ҷалб намудани шахс ҷой дорад, фахмида мешавад⁸³.

Ба фикри мо, таърифе, ки З.А. Незнамова пешниҳод кардааст, аз ҳама дурустар ва фарогир моҳияти ҳуқуқии ин мафҳум мебошад, ки дар он тамоми алломатҳои муҳими сершуморагии чиноятҳо ба инобат гирифта шуда, аз ҷониби олим зери мафхуми сершуморагии чиноятҳо «дар кирдори ҳамон як шахс якҷоя шудани якчанд ҳуқуқвайронкуни бо қонуни ҷиноятӣ пешбинишуда, бо шарте, ки ҳар яке аз амалҳои рафтори ҷиноятии субъект таркиби мустақили ҷиноятро ифода намуда, аҳамияти ҳуқуқӣ–ҷиноятии ҳудро нигоҳ дошта, монеаи мурофиавӣ барои таъқиби ҷиноятӣ надорад», фахмида мешавад⁸⁴.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, метавон ба хулоса омад, ки барои сершуморагии чиноятҳо алломатҳои муҳими зерин хос мебошанд: 1) аз тарафи ҳамон як шахс (ё гурӯҳи шахсон) содир намудани на камтар аз ду ҷинояти мустақил; 2) ҷиноятҳои мазкур метавонанд хотимаёфта ё хотиманаёфта буда, аз тарафи иҷроқунанда, ҳамиҷроқунанда, таҳриққунанда, ташкилқунанда ё дигар шарик содир карда шудааст; 3) кирдорҳои ҷиноятӣ оқибатҳои ҳуқуқии

⁸¹ Уголовное право России: Учебник. Общая и Особенная часть / Под ред. Н. Г. Кадникова. – М.: Книжный мир, 2007. – С. 52.

⁸² Ҳиг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ. Қитоби дарсӣ. Нашри 5-уми такмилёфта. – Душанбе, 2020. – С. 132.

⁸³ Ҳиг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Саидов Ш.Н. Ҳуқуқи ҷиноятии ҶТ. Қитоби дарсӣ. Қисми умумӣ: Бо истифода аз усули тадриси интерактивӣ. – Душанбе, 2016. – С. 252.

⁸⁴ Ҳиг.: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М.: ИНФРА-М: Норма, 1997. – С. 296.

худро нигоҳ медоранд; 4) ҳамзамон, вучуд надоштани оқибатҳои чиноятӣ–мурофиавӣ барои ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидани шахси мазкур (гуруҳи шахсон) ақалан аз рӯйи ду чинояти содиргардида; 5) мавҷудияти ҳар яке аз ҷунин кирдорҳои чиноятӣ расман дар ҳуҷҷатҳои асосии мурофиавӣ–чиноятии мақомотҳои тафтиши пешакӣ ё ҳукми айборкунандай судӣ қайд карда шудааст.

Ҳангоми тафсир додани мазмуни мағҳуми мавриди баррасӣ қароргирифта бояд дар назар дошт, ки яке аз ҳодисаҳои сершуморагии чиноятҳо дар натиҷаи пай дар пай ва дар вақтҳои гуногун аз тарафи шахс содир намудани кирдорҳои алоҳидай чиноятӣ, дигаре дар натиҷаи як ҳаракат (бехаракатӣ), ки бо он ду ва зиёда аз он чиноятҳо содир шуда, бо санксияи ҳамон як модда ё моддаҳои (қисмҳои модда) Қисми маҳсуси КҶ дар баргирифта мешаванд, таъсис меёбанд.

Аз тарафи ҳамон як шахс дар вақтҳои гуногун содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо дар бештари ҳолатҳо низ моҳиятан фарқ мекунад: дар як ҳолат шахс пай дар пай чиноят содир намуда, барои ягоне аз он ҳоло ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида нашуда ё маҳкум карда нашудааст, дар ҳолати дигар, ў чинояти навро пас аз ошкор шудан ва ба сифати айборшаванда ҷалб гардидан (дар рафти тафтиши пешакӣ ё баррасии парвандаи чиноятӣ дар суд) ё пас аз эълони ҳукм, аммо то эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми айборкунӣ ва ҳангоми адод кардани ҷазо ё пас аз он, аммо то барҳам хурдан ё бардоштани доди судӣ барои чинояти пештара, инчунин – пас аз ҷавобгарии чиноятӣ ё ҷазо бо асосҳои бо м.м. 72, 73, 74, 75-и КҶ ҷТ пешбинишуда, ё дар асоси санади авф ё бахшиши ҷазо озод шудан, содир намудааст.

Хусусиятҳои хоси дар боло номбаршуда оқибатҳои гуногуни ҳуқуқӣ дошта, барои муайян кардани мағҳуми доктриалии он ниёз дорад.

Мағҳуми сершуморагии чиноятҳо ҳамчун ҳодисаҳое низ муайян карда мешавад, ки ба оқибатҳои ҳуқуқӣ–чиноятӣ, мурофиавӣ–чиноятӣ ва иҷроӣ–чиноятии бо қонун пешбинишуда, ки ҳангоми онҳо ҳамон як шахс пай дар пай бо як ҳаракат (бехаракатӣ) то маҳкум шуданаш ду ва зиёда аз он кирдори

чиноятии бо аломатҳои таркиби гуногун ё ҳамон як таркиби чиноятро содир менамояд, оварда мерасонад ё ин ки ў чинояти (чиноятҳои) навро пас аз маҳкум шуданаш ё аз ҷавобгарии чиноятӣ ё ҷазо барои чинояти пештара озод карда шудааст, бо шарте ки аз рӯйи ду чиноят тибқи қонун оқибатҳои ҳукуқӣ–чиноятии барҳам нахӯрдаанд, инчунин монеаи мурофиавӣ барои оғоз намудани таъқиби чиноятӣ вучуд надорад⁸⁵.

Ҳамин тариқ, зери мафҳуми сершуморагии чиноятҳо аз тарафи шахси (шахсони) гунаҳкор содир намудани ду ва зиёда аз он кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфноке, ки ҳар як чиноят бо худ таркиби мустақили чиноятро ташкил намуда, аҳамияти ҳукуқии чиноятии ҳудро гум накардааст ва монеаи ҳукуқӣ ҳангоми ба амал баровардани истехсолоти мурофиавии чиноятӣ вучуд надорад, фаҳмида мешавад.

Аломатҳои ҳукуқие, ки аз мафҳуми сершуморагии чиноятҳо бармеояд, шартан ба ду гуруҳ: шуморавӣ ва сифатӣ тақсим карда мешаванд. Ба гуруҳи шуморавӣ содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо дохил мешавад. Тамоми криминалистон ба ин аломат ишора мекунанд, аммо баъзе аз онҳо ба ҷойи ибораи «ду ва зиёда аз он чиноятҳо» ибораи «якчанд чиноятҳоро», ки ҳаммаъно мебошанд, истифода мебаранд⁸⁶.

Ба аломатҳои сифатӣ инҳо тааллуқ доранд:

1. Содир намудани кирдорҳои ҳавфноки ҷамъиятӣ, ки дорои аломатҳои таркибҳои мустақили чиноят мебошанд;
2. Нигоҳдории аҳамияти ҳукуқӣ–чиноятӣ ақалан аз рӯйи ду кирдори чиноятӣ ;
3. Вучуд надоштани монеаи ҳукуқӣ ҳангоми ба амал баровардани истехсолоти мурофиавӣ–чиноятӣ.

Барои дуруст дарк кардани мафҳуми сершуморагии чиноятҳо аломатҳои дар боло номбаршуда бояд мавриди баррасии дақиқ қарор дода шаванд. Ҳамин тариқ, аломати якуми сифатӣ бо шуморавӣ алоқаманд буда, бо он

⁸⁵ Ниг.: Уголовное право России. Общая часть / Под ред. В.П. Маликова и Ф.Р. Сундурова. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1994. – С. 249.

⁸⁶ Ниг.: Уголовное право России. Общая часть / Под ред. В.П. Маликова и Ф.Р. Сундурова. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1994. – С. 74.

тавсиф меёбад, ки сершуморагии чиноятҳо бо якчоягии як чиноят ва ҳуқуқвайронкуни дигар (деликти ҳуқуқӣ-гражданӣ, кирдори маъмурӣ ё интизомӣ) ташкил намеёбад. Масалан, якчоягии тасарруфи ноиз ҳамчун кирдори маъмурӣ ва дуздӣ ҳамчун чиноят ва ғ. сершуморагиро ташкил намедиҳад.

Сершуморагии чиноятҳо на камтар аз ду кирдор, ки дорои аломати таркиби мустақили чиноятҳо, яъне аз чиноятҳои ягона, иборат мебошад. Чунин чиноятҳои ягона шаклҳои гуногун дошта, онҳо хотимаёфта ё хотиманаёфта буда, дар нақшаҳои гуногуни ҳуқуқӣ-чиноятӣ (аз тарафи иҷроқунанда, таҳриккунанда, ёрдамчӣ ва ташкилотчӣ) содир карда мешаванд.

Дилҳоҳ кирдори чиноятӣ, ки низоми сершуморагии чиноятҳоро ташкил медиҳад, набояд аҳамияти ҳуқуқӣ-чиноятии худро гум кунад. Пурзӯр гардидани ҷавобгарии чиноятӣ барои содир намудани чиноятҳо дар сурате ба миён меояд, ки агар муносибатҳои ҳуқуқӣ-чиноятӣ ақалан за рӯйи ду чиноят пурра ба амал бароварда нашудааст. Лаҳзаи фарорасии ин гуна муносибатҳои ҳуқуқӣ-чиноятӣ барои содир намудани чинояти якум ба миён меояд; дар рафти баамалбарории онҳо шахс бояд дуюм ё кирдорҳои чиноятии минбаъдаро, ки инчунин воқеияти ҳуқуқӣ барои фарорасии муносибатҳои ҳуқуқии нав мебошанд, содир намояд. Агар чиноят пас аз қатъ гардидани муносибатҳои ҳуқуқӣ-чиноятии якумин содир шавад, он гоҳ ҷавобгарӣ барои он афзоиш дода намешавад, зоро муносибатҳои ҳуқуқӣ-чиноятии пурра ба амал баровардашуда на бояд бо ҳеч тарз ба муносибатҳое, ки бинобар содир гардидани чинояти нав ба миён омадааст, таъсир нарасонанд.

Воқеияти ҳуқуқии қатъ гардидани муносибатҳои ҳуқуқӣ-чиноятӣ сершакл мебошанд, ба онҳо ҳодисаҳои аз ҷавобгарии чиноятӣ озод кардан, ки дар КҶ ҶТ муқаррар карда шудааст, инчунин мавридҳое, ки ҳолати доштани доги судиро барҳам месозад (аз адой ҷазо озод шудан, барҳам хурдан ё бардоштани доги судӣ), мансуб мебошанд. Ҳангоми тавсиф намудани шаклҳои гуногуни сершуморагии чиноятҳо мо муфассал таҳлили

ҳар як воқеяти қатъ гардидани муносибатҳои чиноятӣ–хуқуқиро дид мебароем.

Нисбати монеаҳои мурофиавӣ–чиноятӣ барои сершуморагии чиноятҳо эътироф кардани кирдори содиршударо қайд кардан зарур аст, ки онҳо дар шаклҳои гуногун ифода меёбанд. Чунончӣ, як қатор парвандаҳои чиноятӣ мавҷуданд, ки танҳо аз рӯйи шикояти ҷабрдида оғоз гардида, дар ҳолати бо айборкунанда оштӣ шудан қатъ карда мешаванд (парвандаҳои айборкуни хусусӣ) (қ. 2–и м. 24–и КМҶ ҔТ) – ин парвандаҳои бо м.м. 112 ва 116–и КҶ ҔТ алоқамандбуда, инчунин парвандаҳое, ки дар асоси аризай шахси аз чиноят ҷабрдида ва намояндаи қонунии ў оғоз ёфта, аммо бинобар сабаби оштӣ шудани ҷабрдида бо айборшаванда ва барқарор намудани товони зарари ба ҷабрдида расонидашуда қатъ карда шудаанд (парвандаҳои айборкуни хусусӣ–умумӣ) (қ. 3–и м. 24–и КМҶ ҔТ) – ин парвандаҳои бо м.м. 113–115, қ. 1–и м. 118, 119, 120, қ.қ. 1,2–и м. м 123, 124, қ. 1–и м. 125, қ. 1–и м. 126, қ. 1–и м. 127, қ. 1–и м. 128, қ. 1–и м. 129, қ. 1–и м. 138–и КҶ ҔТ алоқамандбуда мебошанд.

Баъзе олимон – криминалистон аломатҳои дигари сершуморагии чиноятҳоро арза менамоянд. Масалан, В.И. Ткаченко дар баробари дигар аломатҳои дар боло зикргардида қайд менамояд, ки ҳар яке аз кирдорҳое, ки ба сершуморагӣ дохил мешаванд, бояд аз тарафи суд дар ҳукм муқаррар ҷадвали шаванд⁸⁷. А.В. Наумов инчунин қайд менамояд, ки ҳар як кирдори чиноятӣ ба оқибати ҳуқуқӣ–чиноятӣ оварда мерасонад⁸⁸. Аломати мазкур маъмулан барои сершуморагии чиноятҳо хос мебошад, зеро тавре дар боло қайд кардем, ҳолатҳои бандубости – «ду ё зиёда аз он шахс» метавонад сершуморагии чиноятҳои ҳаммонандро дар бар гирад, ҳол он ки ҷазо барои онҳо як мебошад, аз ин рӯ, аломати таклифгардидаро ҳамчун нигоҳдории аҳамияти ҳуқуқӣ–чиноятӣ барои ҳар як кирдори чиноятӣ маънидод кардан хубтар аст. Ба ақидаи мо, криминалистоне, ки ишора ба ин аломат кардаанд, зимнан дар назар на сершуморагии таъсири ҳуқуқӣ–чиноятии онҳоро, балки

⁸⁷ Ниг.: Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник для юрид.вузов / С.В. Афиногенов, Л.Д. Ермакова и др.; Под ред. Б.В. Здравомыслова. – М.: 1996. – С. 285.

⁸⁸ Ниг.: Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1997. – С. 204.

онеро, ки кирдор аҳамияти ҳуқуқии худро барои бандубаст ва таъини ҷазо гум накардааст, доранд. Аммо дар ин ҷо набояд фаромӯш сохт, ки дар байни олимон нуқтаи назаре низ вуҷуд дорад, ки тибқи он сершуморагии ҷиноятҳо пеш аз ҳама бояд ҳамчун проблемаи сершуморагии ҷазоҳо дида шавад, бинобар ин, принсипи зерин: барои як ҷиноят – як ҷазоро пешниҳод намудаанд. Мутобиқи қоиди мазкур ҷандинкаратағии ҳаракатҳои ҷиноятӣ на ҳамчун як намуди сершуморагӣ, балки ҳамчун ҷинояти ягона ифода ёфтааст⁸⁹.

КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон на дар ҳама ҳолатҳо оқибатҳои ҳуқуқӣ–ҷиноятии алоҳидаро барои ҳар як ҷиноят пешбинӣ намудааст. Аз ҷумла, ҷунин ҳусусияти бандубасткунанда ба мисли «нисбати ду шахс ё бештар аз он», дар як қатор таркиби ҷиноятҳо дар КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон на ҷинояти ягона, балки сершуморагии кирдорҳои ҷиноятиро фаро мегирад.

Масалан, барои одамкушӣ, яъне қасдан аз ҳаёт маҳрум сохтани ду шахс ё бештари он бо б. «а»–и қ. 2–и м. 104–и КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шудааст. Аммо дар б. 7–и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2009, таҳти №21 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандҳои марбут ба одамкушӣ» (бо тағиیرу иловаҳо ба Пленум аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №29) омадааст, ки бо б. «а»–и қ. 2–и м. 104–и КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд куштори ду шахс ё бештар аз он бандубаст карда шавад, агар ҳаракати гунаҳкорро қасди ягона дар баргирифта, чун қоида дар як вақт ё фосилаи қӯтоҳи вақт содир шуда бошад⁹⁰. Ба ин васила мо сершуморагии ҷиноятҳоро дар як шакл ифодаёфта мушоҳида менамоем.

Ба ақидаи мо, сершуморагии ҷиноятҳо бояд аз нуқтаи назари таълимот дар бораи ҷиноят мавриди баррасӣ қарор дода шавад, зоро он маҳз охирин қисмати сохтории сершуморагӣ ба шумор меравад. Ҷазо танҳо оқибати ҳуқуқӣ–ҷиноятии кирдори содиргардида мебошад. Ҳар як ҷиноят ба оқибати

⁸⁹ Ниг.: Гонтарь И.Я. Преступление и состав преступления как явления и понятия в уголовном праве: Вопросы теории и правотворчества. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1997. – С. 156-157.

⁹⁰ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии ҶТ (солҳои 1992-2011). – Душанбе: Нашриёти илмӣ-амалии Суди Олии ҶТ, 2011. – С. 451-464.

алоҳидаи ҳуқуқӣ–чиноятӣ оварда мерасонад, ки танҳо ҳамин тавр мөмтавонем ба таъини ҷазои одилона барои кирдори содиршуда, ки ба он як қатор олимон – криминалистон ишора менамоянд, ноил гардем.

Хулоса, зери мағҳуми сершуморагии чиноятҳо бояд аз тарафи шахси гунаҳкор содир намудани ду ва зиёда аз он кирдорҳои хавфноки ҷамъияти (дар ҳолатҳои истиснӣ бошад – як кирдор низ), ки бо қонуни чиноятӣ пешбинӣ шудааст ва бо он тасвиф меёбад, ки ҳар як чиноят бо ҳуд таркиби мустақими чиноятро ташкил намуда, аҳамияти ҳуқуқӣ–чиноятии ҳудро гум накардааст ва монеаҳои ҳуқуқӣ ҳангоми ба амал баровардани пешбурди истеҳсолоти мурофиавӣ–чиноятӣ вуҷуд надоранд, фаҳмида шавад.

Аз рӯйи мағҳуми овардашуда якчанд аломатҳоеро, ки сершуморагии чиноятҳоро тавсиф медиҳад, муайян кардан мумкин аст. Аломатҳои сершуморагии чиноятҳо аз як тараф моҳияти онро қушода диҳад, аз дигар тараф имконият медиҳад, ки онро аз дигар мағҳумҳои якҷоя фарқгузорӣ намоем. Ин аломатҳо чунинанд:

Якум, чиноятҳое, ки сершуморагиро ташкил менамоянд, дорои як аломати умумӣ–субъекти чиноят мебошанд, ки ҳамон як шахс мебошад. Субъекти чиноят занцираи муттаҳидсозандай ҳамаи ин чиноятҳо бо як чинояти том ба ҳисоб меравад.

Дуюм, сершуморагии чиноятҳо дар ҳолати аз ҷониби шахс содир гардидани ду ва ё зиёда чиноятҳо ба вуҷуд меояд. Дар ҳусуси сершуморагии чиноятҳо танҳо дар он ҳолат гуфтани мумкин аст, ки агар дар кирдори шахс ду ва ё зиёда ҳуқуқвайронкуние, ки дар қонунгузории чиноятӣ мавҷуд бошад, яъне ҳар як кирдори содиршуда бояд сазовори ҷазои чиноятӣ буда, аҳамияти юридикии ҳудро гум накарда бошад. Агар яке аз кирдорҳои содиршуда ҳуқуқвайронкунии маъмурий ва ё интизомӣ бошад, он сершуморагии чиноятҳоро ташкил намедиҳад. Бо ҳамин аломатҳо бояд сершуморагии чиноятҳо аз чиноятҳои ягонаи дорои таркиби мураккаб фарқгузорӣ карда шавад.

Сеюм, ҳар як чинояти содиршудаи дохили сершуморагии чиноятҳо дорои аломатҳои мустақили таркиби чиноят мебошанд. Мустақилияти

чиноят маъни онро дорад, ки ҳар як кирдори содиршуда ба таркиби чинояти муайян ҷавобгӯ мебошад. Аломати мазкур имконияти медиҳад, ки сершуморагии чиноятҳоро аз чиноятҳои ягона фарқ намоем.

Чорум, сершуморагии чиноятҳо новобаста аз оне ки шахс барои содир намудани чиноят ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шудааст, ба вучуд меояд. Барои ба вучуд омадани сершуморагии чиноятҳо муҳим нест, ки кай чиноят содир карда мешавад: то ба ҷавобгарии чиноятӣ кашидан шахс ва ё пас аз маҳкум шудан, пас аз адой ҷазо барои чиноятҳои қаблӣ ва ё то адой ҷазо.

1.2. Мафҳум ва намудҳои маҷмӯи чиноятҳо

Дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ институти маҷмӯи чиноятҳо яке аз элементҳои муҳими таълимот дар бораи чиноят ва ҷазо ба ҳисоб меравад.

Аз ҳама мафҳуми содатарини маҷмӯи чиноятҳо ишора ба он далеле мебошад, ки шахс дар ин ҳолат на як чиноят, балки ду ва ё зиёда чиноятро содир менамояд, ки дар ҳаракатҳои ӯ якҷояшавии якчанд чиноятҳои алоҳидаро мушоҳида кардан мумкин аст.

Ҳоло мувофиқи қ. 1-и м. 20-и КҶ ҶТ содир кардани ду ё зиёда аз он кирдори чиноятии дар моддаҳои гуногун ё қисмҳои мухталифи ҳамон моддаҳои Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида, ки шахс барои ҳеч қадоми он маҳкум нашудааст, маҷмӯи чиноят эътироф мешавад.

Дар айни замон чиноятҳое, ки шахс барои содир кардани онҳо тибқи асосҳои муқаррарнамудаи қонун аз ҷавобгарии чиноятӣ озод шудааст, ба назар гирифта намешаванд.

Як кирдоре, ки аломатҳои чинояти дар ду ё бештар моддаи ҳамин Кодекс пешбинигардидаро дорад, ҳамчунин маҷмӯи чиноятҳо эътироф мешавад, ки муқаррароти мазкур дар қ. 2-и м. 20-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст.

З.А. Камолов низ маҷмӯи чиноятҳоро ба чунин мазмун шарҳ дода, илова менамояд, ки маҷмӯи чиноятҳоро чи чиноятҳои хотимаёфта ва чи чиноятҳои бо тайёришуда ва ҳамчунин содир кардани чиноят дар шарикӣ ташкил

медиҳад. Аз ин рӯ, аҳамият надорад, ки чиноят қасдона ва ё аз беэҳтиётӣ содир карда шудааст⁹¹.

Мафҳуми маҷмӯи чиноятҳо дар ҳамон шакле, ки дар қ. 1-и м. 20-и КҶ ҶТ амалқунанда ифода ёфтааст, таърихан яку якбора ба вуқӯ наомада, он аз давраи Россияи подшоҳӣ сарчашма мегирад, зоро тавре ки огоҳ ҳастед, қонунгузории чиноятии ҶТ ба қонунгузории чиноятии Россия ҳаммонандӣ ва ҳамбастагии зич дошта, муқаррароти он дар мо низ дар як давраи муайян мавриди амал қарор мегирифт.

Чунонҷӣ, мисоли аслии маҷмӯи чиноятҳоро аллакай дар Маҷмӯаи қонунҳои он вақтаи Россияи подшоҳии даврони ҳукмронии шоҳ Алексей Михайлович соли 1649 дар м. 21 воҳӯрдан мумкин буд, ки тибқи он: «Кадом роҳзаноне, дарроҳзанӣ ё ин ки тарёқхонаҳо дастгир карда мешаванд, дар пурсиш ва шиканҷаҳо дар бораи худ ва шариконашон оид ба горатгарӣ ва куштор, оташзанӣ иқорор гарданд, ба қатл расонида шаванд...»⁹². Дар матни моддаи мазкур ду ва зиёда аз он чиноят дида мешавад, ки то маҳкумшавӣ содир шуда, бо хусусиятҳои худ гуногуннамуд буда, бо моддаҳои гуногуни Маҷмӯаи қонунҳои мазкур пешбинӣ шудааст.

Н.С. Тагансев қайд менамояд, ки дар ҳуқуқи чиноятии пешазинқилобии Россия мафҳуми маҷмуъ нисбат ба қонунгузории айни замон амалқунанда мазмуни васеъро дар бар мегирифт. «Зери мафҳуми маҷмӯи чиноятҳо ё ҷамъшавии он аз тарафи ҳамон як субъект содир намудани якчанд чиноятҳои ҳаммонанд ё гуногун дар як вақт ё вақтҳои гуногун, ки бар замми ин шахси мазкур барои содир намудани онҳо ҳанӯз ҷазо нағирифтааст, фаҳмида мешавад»⁹³.

Чун маҷмӯи чиноятҳо аз даврони қадим сарчашма мегирад, санадҳои меъёрии давраи пешазинқилобиро мавриди таҳлил қарор дода, муаллиф ба хулоса омад, ки муқаррароти дар ҳуқуқи чиноятии асрҳои XIX – оғози асри

⁹¹ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Халиков Ш.Л. Ҳуқуқи чиноятии ҶТ. Қисми умумӣ: Курси мухтасари лексияҳо. – Душанбе, 2018. – С. 132-133.

⁹² Российское законодательство X-XX веков: тексты и комментарии: в 9 т. Т.3 / Под общ. ред. О.И. Чистякова. – М., 1984. – С. 231-232.

⁹³ Таганцев Н. С. Русское уголовное право: Лекции. Часть Общая: В 2 т. – М., 1994. – С. 303.

ХХ вобаста ба маҷмӯи чиноятҳо тарҳрезӣ шуда, барои рушди (такмили) минбаъдаи институти мазкур асос гардидаанд.

Санаи 1 июни соли 1922 дар ҶШСФР Кодекси нави чиноятӣ мавриди амал қарор гирифт, ки дар худуди Тоҷикистон низ дар ҳамон давра меъёрҳои КҔ ҶШСФР аз 26 майи соли 1922 амал мекарданд. Дар КҔ ҶШФСР соли 1922 ба маҷмӯи чиноятҳо танҳо ду модда баҳшида шудааст. Дар м. 29-и КҔ қайд шуда буд, ки «вақте ки дар кирдори содирнамудаи гунаҳкор аломатҳои чиноятҳо бо моддаҳои гуногуни кодекс пешбинишуда мавҷуданд, суд ҷазоро бо моддае, ки ҷазои бештар саҳтро пешбинӣ менамояд, таъин мекунад». Ба ақидаи А.А. Пионтковский, дар м. 29-и КҔ ҶШФСР соли 1922 масъала дар бораи ҷавобгарӣ ҳангоми мавҷуд будани рақобати қонунҳо ҳаллу фасл карда мешуд⁹⁴. В. П. Малков бошад бар ақидаи дигар буда, дуруст мешуморид, ки «мазмуни м. 29-и КҔ аз он шаҳодат медиҳад, ки бо он ҳодисаҳои маҷмӯи идеалий ба танзим дароварда мешуданд»⁹⁵.

Дар м. 30-и КҔ ҶШФСР соли 1922 мағҳуми маҷмӯи реалий вуҷуд дошт: «Дар сурате агар судшаванда то бароврадани ҳукм ду ва зиёда аз он кирдори чиноятиро содир намудааст, суд ҷазоро барои ҳар як чиноят алоҳида муқаррар намуда, ба гунаҳкор ҷазои вазнитар нисбат ба ҷазоҳои таъинишуда ҳукм мекунад, лекин дар баробари ин ҷазо метавонад то ҳадди болои бо моддаи мазкур пешбинишуда таъин карда шавад».

Чуноне ки ҳамагон огоҳ ҳастанд, дар соли 1917 пас аз ғалабаи Инқилоби Октябр дар Россия, соли 1924 ҶШС Ӯзбекистон ҳамчун Ҷумҳурии Шӯравии сотсиалистӣ таъсис дода шуд, ки дар ҳайати он ҶАШС Тоҷикистон ҳамчун давлати ҳудмухтор шомил гардид. Ва минбаъд муқаррароти қонунҳои амалқунанда, аз ҷумла муқаррароти Кодекси чиноятии ҶШС Ӯзбекистон дар миқёси ҶАШС Тоҷикистон низ паҳн ва татбиқ мегардид.

Кодекси чиноятии ҶШС Ӯзбекистон соли 1926 масъалаи таъини ҷазоро барои маҷмӯи чиноятҳо дар боби З «Дар бораи ҷораҳои ҳифзи иҷтимоӣ ва таъини онҳо аз ҷониби суд» дар м. 51-уми худ пешбинӣ намуда буд, ки

⁹⁴ Ниг.: Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952, Законодательство СССР. – М., 1953. – С. 228-234.

⁹⁵ Малков В. П. Совокупность преступлений. – Казань, 1974. – С. 39.

мувофиқи он дар ҳолате, ки дар кирдори содирнамудаи гунаҳкор таркиби алломатҳои якчанд чиноятҳо ҷой дошта бошанд ва баробари аз ҷониби гунаҳкор содир намудани якчанд чинояте, ки барои он ҳукм бароварда нашудааст, суд барои ҳар ҷиноят дар алоҳидагӣ андозаи даҳлдори ҳифзи иҷтимоиро муайян намуда, маҷмӯро бо моддае, ки муқаррароти вазнинтаре аз ҷиноятҳои содирнамуда ва ҳадди бештари ҳифзи иҷтимоиро пешбинӣ намудааст, муайян мекунад⁹⁶.

Баъдан, бо қарорҳои Кумитаи иҷроияи марказии ҶАШС Тоҷикистон аз 11 сентябри соли 1929 ва 19 сентябри соли 1929 ҶАШС Тоҷикистон ҳамчун Ҷумҳурии худмухтор (автономӣ) аз ҳайати ҶШС Ӯзбекистон бароварда шуда, акнун ҳамчун Ҷумҳурии алоҳидаи Шӯравӣ Сотсиалистӣ дар ҳайати ИҶШС таъсис дода шуд⁹⁷.

Агарчанде ки ҶШС Тоҷикистон аллакай таъсис ёфта буд, аммо дар ҳудуди он то соли 1935 муқаррароти Кодекси ҷиноятии ҶШС Ӯзбекистон (соли 1926) амал мекард, зоро дар ҶШС Тоҷикистон то ҳол Кодекси ҷиноятии алоҳида қабул нашуда буд.

Бо гузашти зиёда аз панҷ сол дар асоси Қарори сессияи 2-юми Шурои Кумитаи Иҷрои Марказии ҶШС Тоҷикистон аз 20 августи 1935 сол, Кодекси ҷиноятии ҶШС Тоҷикистон соли 1935 қабул ва мавриди амал қарор гирифта, он аз 244 модда иборат буд. Дар асоси Қарори мазкур аз ҳамон лаҳза амали Кодекси ҷиноятии ҶШС Ӯзбекистон 1926 сол дар ҳудуди ҶШС Тоҷикистон қатъ гардид.

КҔ ҶШС Тоҷикистон соли 1935 масъалаи таъини ҷазори барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар боби 5 «Дар бораи тартиби таъини чораҳои ҳусусиятӣ судӣ–ислоҳӣ» дар м. 44–уми худ пешбинӣ намуда буд, ки он мазмунан ба Кодекси ҷиноятии ҶШФСР соли 1926 ва Кодекси ҷиноятии ҶШС Ӯзбекистон ҳаммонанд буд⁹⁸.

⁹⁶ УК Узбекская РСС 1926 г. – Ташкент, 1954. – С. 22.

⁹⁷ Ниг.: Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917 – 1952 г.г. под. Ред. Проф. И.Т. Голякова. – М.: 1953. – С. 197-199.

⁹⁸ КҔ РСС Тоҷикистон 1935 с. – Сталинобод, 1952. – С. 43.

Инкишофи минбаъда ва мушкилоти масоили маҷмӯи чиноятҳо бо қабул гардидаи Асосҳои қонунгузории чиноятии ИҶШС ва ҷумҳуриҳои Иттифоқ аз 25 декабря соли 1958 вобастагӣ дорад, зеро қонунгузор аз зикри ду шакли маҷмӯи чиноятҳо даст кашид. Дар ин фарқият аҳамияти амалӣ вуҷуд надошт, зеро дар ҳолати маҷмӯи чиноятҳои реалиӣ ва идеалиӣ тартиби таъини ҷазои ягона пешбинӣ мегардид⁹⁹.

Мутобики м. 35-и Асосҳои қонунгузории чиноятии ИҶШС ва ҷумҳуриҳои Иттифоқ аз 25 декабря соли 1958 дар сурати гунаҳкор донистани шахс дар содир намудани ду ва ё зиёда чиноятҳо, ки моддаҳои гуногуни қонуни чиноятӣ пешбинӣ шудааст ва шахс барои ягоне аз онҳо маҳкум нағаштааст, суд барои ҳар як чиноят дар алоҳидагӣ ҷазо таъин намуда, аз рӯйи маҷмӯи онҳо, бо роҳи ҷазои сабукро дар бар гирифтани ҷазо вазнин ва ё бо роҳи қисман ва пурра зам намудани ҷазоҳо дар ҳудуди моддаи қонуне, ки ҷазои саҳттарро пешбинӣ менамояд, ҷазои ниҳоиро таъин меқунад¹⁰⁰.

Меъёри мазкур дар адабиёти илмӣ мавриди танқиди асоснок қарор гирифтааст. Масалан, Ю.А. Красиков ҷунин мешуморад, ки м. 35-и Асосҳои қонунгузории чиноятии ИҶШС ва Ҷумҳуриҳои Иттифоқ аз 25 декабря соли 1958 ба ҳавғонкии ҷамъиятии ҳар ду намудҳои маҷмӯи чиноятҳоро баробар месозад, ки он муқобили м. 34-и Асосҳои мазкур мебошад, зеро дар он такроран содир намудани чиноят ба сифати ҳолатҳои вазнинкунандай ҷазо пешбинӣ гардидааст. Аз ин лиҳоз, маҷмӯи реалии чиноятҳо назар ба маҷмӯи идеалиӣ ҳавғонкии баланди ҷамъиятиро пешбинӣ кардааст¹⁰¹.

А.С. Никифоров вобаста ба масъалаи мазкур нисбатан нуқтаи назари дигарро дошта, ҷунин қайд менамояд, ки ба ҷамъият ҳафнокии маҷмӯи чиноятҳо аз намудҳои он вобастагӣ надорад. Ба андешаи ин олим муҳим на

⁹⁹ Ниг.: Новиков В.А. Ретроспективный взгляд на эволюцию совокупности преступлений в уголовном законодательстве России в советский период / В.А. Новиков // Российский журнал правовых исследований. – 2015. – №3 (4). – С. 145-150.

¹⁰⁰ Ниг.: [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://Pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102106292&backlink=&&nd=102011947> (санаи муроҷиат: 11.01.2020).

¹⁰¹ Ниг.: Красиков Ю.А. Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость): Учебное пособие. – М., 1988. – С. 96.

миқдори ҳаракатҳои дар таркиби чиноятҳои содиршуда, балки миқдор ва хавфнокии ҷамъиятие мебошад, ки маҷмӯро ташкил менамояд¹⁰².

Бояд қайд намуд, ки қонунгузории он давра дуруст ба назар гирифта, дар м. 35-и Асосҳои қонунгузории чиноятии ИҶШС ва Ҷумхуриҳои Иттифоқ аз 25 декабря соли 1958 мағҳуми умумии маҷмӯи чиноятҳоро ҷойгир намудааст, ки мутобиқи он маҷмӯи чиноятҳо аз ҷониби гунаҳкор содир намудани ду ва ё зиёда чиноятҳое, ки дар моддаҳои гуногуни қонунгузорӣ пешбинӣ шудааст ва шахс барои ягоне аз онҳо маҳкум нагаштааст, фаҳмида мешавад. Ин мағҳуми мазкур дар оянда низ дар кодексҳои чиноятии Ҷумхуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷумла дар м. 39-и КҔ ҶШС Тоҷикистон аз 1 декабря соли 1961 инъикоси бевоситай ҳудро пайдо намуд.

Бо мурури замон ва бо пайдо шудани зарурият дар асоси Қонуни ҶШС Тоҷикистон аз 17 августи соли 1961 дар ҷумхуриямон Кодекси нави чиноятии ҶШС Тоҷикистон соли 1961 қабул гардид, ки он аз 1 декабря соли 1961 мавриди амал қарор гирифт.

Дар КҔ ҶШС Тоҷикистон аз 1 декабря соли 1961 вобаста ба мағҳуми маҷмӯи чиноятҳо моддаи алоҳида бахшида нашуда, танҳо дар боби 5-уми он ва дар м. 39 дар бораи таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо пешбинӣ гардида буд, ки мутобиқи он агар шахс дар содир кардани ду ё ҷандин чинояти пешбиникардаи моддаҳои гуногуни қисми маҳsusи ҳамин Кодекс гунаҳкор дониста шуда бошад ва барои ҳеч яке аз он чиноятҳо маҳкум нашуда бошад, он гоҳ суд барои ҳар як чиноят алоҳида—алоҳида ҷазо таъин намуда, ҷазои қатъиро аз рӯйи маҷмӯи ҳамаи чиноятҳо муайян мекунад, ки барои ин суд ё ҷазои сабуктарро ба ҷазои вазнинтар ҳамроҳ накарда, ҳуди ҷазои вазнинтарро таъин мекунад, ки дар ин сурат ҷазои сабуктар дар дохили ҷазои вазнинтар мемонад, ё ин ки ҳамаи ҷазоҳои таъиншударо ба якдигар пурра ё қисман зам менамояд, ки дар ин сурат муҳлати ҷазои умумӣ дар ҳадди муқарраршудаи он моддае, ки ҷазои вазнинтарро пешбинӣ мекунад, муайян карда мешавад¹⁰³.

¹⁰² Ниг.: Никифоров А.С. Множественность преступлений. – М.: Юрид. лит, 1965. – С. 133.

¹⁰³ Кодекси чиноятии ҶШС Тоҷикистон, соли 1961. – Душанбе, 1988. – С. 25-26.

Минбаъд вобаста ба маҷмӯи чиноятҳо дар КҶ ҖТ таҳрири соли 1998 моддаи алоҳида бахшида шуда, мағҳуми маҷмӯи чиноятҳо дар он ба пуррагӣ дода шудааст, ки мо болотар дар ин хусус гуфта гузаштем.

Назарияи ҳуқуқи чиноятӣ ва таҷрибаи судӣ ду намуди маҷмӯи чиноятҳоро: «реалий» ва бо ном «идеалий» –ро фарқ мекунанд»¹⁰⁴.

Дар ин ҷо мо нахустин маротиба бо тақсимоти чиноятҳо ба намудҳо рӯ ба рӯ мешавем.

Ҳамин тариқ, аз мағҳуми маҷмӯи чиноятҳои дар қонунгузории чиноятии амалкунанда оварда шуда бармеояд, ки шакли сершуморагии чиноятҳои мавриди омӯзиш қарорёфта бо кирдорҳои чиноятии якшакла ва гуногун, инчунин ба ҳаммонанд, яъне бо ҷамъшавии ҳама гуна чиноятҳо таъсис дода шудааст. Ба фикри мо, ки истиснои дар меъёри мазкур нишондодашуда бинобар дар як қатор моддаҳои Қисми маҳсус мавҷуд будани аломати бандубасткунандаи – «ду ё зиёда аз он шахсон», масалан б. «а»–и қ. 2–и м. 104–и КҶ ҖТ «қуштори ду ва зиёда аз он шахсон», қ. 2–и м. 108–и КҶ ҖТ «аз беэҳтиёти ба марг расонидани ду ва зиёда шахсон», б. «а»–и қ. 2–и м. 110–и КҶ ҖТ «қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ нисбати ду ва ё зиёда шахсон», ворид карда шудааст.

Муҳаққики соҳа Н.Ф. Мурашов бар он ақида аст, ки маҷмӯи реалии чиноятҳоро чиноятҳое ташкил медиҳанд, ки аз ҳаракат (бехаракат)–и гуногун иборат мебошад. Ин чиноятҳо ҳатман байни ҳуд дорои як парокандагии вақти иҷро мебошанд¹⁰⁵.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло аломатҳои фарқкунандаи маҷмӯи чиноятҳоро аз рӯйи КҶ ҖТ чунин чудо кардан мумкин аст:

Якум, шуморавӣ – содир намудани ду ё зиёда аз он чиноятҳо; дуюм, сифатӣ: а) содир намудани чиноятҳои ҳаммонанд, якшакла ё гуногуншакл, яъне ҳама гуна чиноят; б) шахс аз рӯйи ягоне аз чиноятҳо маҳкум карда нашудааст; в) аз чиноятиҳои ба маҷмуъ дохилшаванда лоақал ду адади он,

¹⁰⁴ Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / Под ред. М.И. Ковалева, Е.А. Фролова, М.А. Ефимова. – Свердловск, 1964. – С. 98.

¹⁰⁵ Ниг.: Мурашов Н.Ф. Совокупность преступлений по УК РФ: монография. – М.: Юрлитинформ, 2018. – С. 74.

набояд аҳамияти чиноятӣ–хуқуқии худро гум карда бошанд; г) ҳангоми содир намудани чиноятҳои ҳаммонанд ҷой надоштани аломати вазнинкунандай ҷазо –»ду ва зиёда аз он шахсон»

Аломати муҳими маҷмӯи чиноятҳо он мебошад, ки чиноятҳои ба он дохилшаванда предмети муҳокимаи судӣ набуда, ба шахс аз рӯйи ҳамаи онҳо дар як вақт айб эълон карда мешавад. Ин маъни онро дорад, ки маҷмуъро ҳамон чиноятҳое ташкил медиҳанд, ки имконияти хуқуқии худро ҳамчун предмети муҳокимаи судӣ гум накардаанд.

Тибқи хуқуқи чиноятии ҶТ шахси чиноятсодирнамуда наметавонад ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шавад, агар муҳлати бо қонун муқарраршуда гузашта бошад. (м. 75-и КҔ ҶТ), ба истиснои шахсоне, ки ба муқобили сулҳ ва амнияти башарӣ чиноят содир намудаанд; агар нисбати чинояти содиргардида санади авф қабул шудааст ва агар шахс аз ҷавобгарии чиноятӣ барои содир намудани чиноят бо асосҳои бо қонун пешбинишуда озод карда шудааст.

Аз ин лиҳоз, агар аз рӯйи яке аз ин кирдорҳое, ки бо моддаҳои гуногуни қонуни чиноятӣ пешбинишуда муҳлаташ гузашта бошад, санади авф вучуд дорад, қарори эътибори қонуни пайдонамудаи суд дар бораи аз ҷавобгарии чиноятӣ озод намудани шахс мавҷуд буда, асосҳои қонунӣ дар бораи бекор кардани он вучуд надошта бошад, он гоҳ маҷмӯи чиноятҳо низ ҷой надорад.

Маҷмӯи чиноятҳо маъни онро дорад, ки тамоми кирдорҳои ба он дохилшаванда аз тарафи шахс то барои онҳо маҳкум гардидан содир карда шудаанд. Аз ҷониби шахс содир намудани чиноятҳо то маҳкум шудан ё пас аз он аз рӯйи аломатҳо аз ретсидиви чиноят ва аз маҷмӯи ҳукмҳо, ки бо м. 68-и КҔ пешбинӣ шудааст, фарқ меқунад.

Ибораи «садир кардани ду ё зиёда чиноятҳо, ки шахс барои ҳеч қадоми он маҳкум нашудааст» дар м. 20-и КҔ ҶТ пешбинишуда маъни то лаҳзай содир намудани чиноятҳо маҳкум нашудани шахс барои ин чиноятҳоро дорад. Ҳамаи кирдорҳои содиршуdae, ки маҷмӯро ташкил менамоянд, то маҳкум шудани шахс барои як чиноят ва ё ҳамаи чиноятҳои содиршуdae мебошад.

Мачмūи чиноятхо аз рақобати меъёрҳои хуқуқӣ–чиноятӣ фарқунанда мебошад, зеро дар ҳолати пешбинӣ шудани чиноят аз ҷониби меъёри умумӣ ва маҳсус мачмӯи чиноятхо ҷой надошта, дар ин ҳолат ҷавобгарии чиноятиро меъёри маҳсус фаро мегирад.

Н.В. Кудрявцев низ бар он ақида аст, ки ҳолатҳои бо ном хуқуқӣ (баъзан дар бораи рақобати қонунҳо ё таркиби чиноятхо мегӯянд), аз мачмӯи чиноятхо бояд фарқ карда шаванд¹⁰⁶.

Зери мағҳуми рақобати меъёрҳои чиноятӣ–хуқуқӣ одатан ҳолатҳое фаҳмида мешавад, ки кирдори содирнамуда дар як вақт дорои аломати таркиби чиноятҳои бо моддаҳои (қисми моддаи) гуногуни қонуни чиноятӣ пешбенишуда мебошад ва дар ин маврид бояд ба хулоса омад, ки онҳоро бо ҳамон моддаи КҶ, ки бештар аломатҳои кирдори содирнамударо инъкос медиҳанд, бандубаст намудан зарур аст ё не.

Умуман, масъала вобаста ба иҷозати рақобати қонунҳои чиноятӣ дар қ. 4-и м. 20-и КҶ ҶТ ҳаллу фасли худро ёфтааст, ки мутобиқ ба он «Агар чиноят аз ҷониби меъёрҳои умумӣ ва маҳсус пешбинӣ шуда бошад, мачмӯи чиноятхо ҷой надорад ва ҷавобгарии чиноятӣ бо меъёри маҳсус фаро мерасад». Дар КҶ ҶТ як қатор намудҳои рақобати меъёрҳои хуқуки чиноятӣ мавҷуд мебошанд. Масалан, меъёрҳое, ки дар онҳо таркибҳои асосӣ ва вазнинқунанда муқаррар карда шудаанд, меъёрҳо оид ба таркибҳои вазнинқунанда, меъёрҳо оид ба таркибҳои бартариятдори сабуккунанда ва вазнинқунанда. Чун қоида ҳангоми мавҷуд будани рақобат бартарӣ ба меъёрҳои маҳсус дода мешавад, ки ба сифати онҳо меъёрҳое баромад менамоянд, ки аломати иловагӣ (маҳсус)–ро дороянд¹⁰⁷.

Аммо дар таҷрибаи тафтишотӣ–судӣ вазъияти мураккабе вомехӯрад, вақте ки ба татбиқунандаи хукуқ ҳаллу фасл намудани масъала дар хусуси

¹⁰⁶ Ниг.: Кудрявцев В.Н. Теоретические основы квалификации преступлений. – М.: Госюриздан, 1963. – 324 с.; Малков В.П. Конкуренция уголовно-правовых норм в ее преодоление / В.П. Малков // Советское государство и право. – 1975. – №3. – С. 59-66; Свидлов Н.М. Специальные нормы и квалификация преступлений следователем. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. – С. 189; Горелик А.С. Конкуренция уголовно-правовых норм. Учеб. пос. Изд. 2-е. – Красноярск, 1998. – 96 с.; Незнамова З.А. Коллизии норм уголовного права. – Свердловск, 1998. – 278 с.; Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений. Учеб.пос. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 168 с.

¹⁰⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Халиков Ш.Л. Хукуки чиноятӣ, қисми умумӣ: курси мухтассари лексияҳо. – Душанбе, 2018. – С. 136-137.

оё дар ҳолати мазкур рақобати меъёрҳои чиноятӣ–ҳуқуқӣ ё маҷмӯи кирдорҳои чиноятӣ ҷой доранд, осон намегардад. Нисбати чунин ҳолат одатан тавзехоти дахлдор дар қарорҳои Пленуми Суди Олии ҶТ аз рӯйи гуруҳҳои дахлдори парвандаҳои чиноятӣ дода мешаванд ва проблемаи бамиёномада тибқи тавзехоти Пленуми Суди Олии ҶТ баррасӣ карда мешавад. Агар нисбати масъалаи мазкур тавзехоти Пленуми Суди Олии ҶТ, қарорҳои Раёсати он ё Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои чиноятии суди мазкур вучуд надошта бошад, он гоҳ мушкилоти бавуқуъомада дар асоси тавзехоти назарияи илми ҳуқуқи чиноятӣ ҳаллу фасл мегардад¹⁰⁸.

Масалан, мувофиқи б. 7-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» аз 26 июни соли 2009, таҳти №21 бо б. «а»–и қ. 2-и м. 104-и КҔ ҶТ бояд қуштори ду шахс ё бештар аз он бандубаст карда шавад, агар ҳаракатҳои гунаҳкорро қасди ягона дар бар гирифта, чун қоида дар як вақт ё фосилаи кӯтоҳи вақт содир шуда бошад.

Куштори як шахс ва суиқасд ба қуштори шахси дигар ҳамчун чинояти хотимаёftai қуштори ду шахс бандубаст карда намешавад. Дар чунин ҳолат новобаста аз пайдарҳами ҳаракатҳои чинояткорона, кирдор бояд бо қ.к. 1 ё 2,3-и м. 104 ва б. «а»–и, қ. 2-и м. 104-и КҔ бандубаст карда шавад¹⁰⁹.

Ислоҳоти сершуморагии чиноятҳо бо ташабbusi интишор шудани мақолаи Б. В. Волженкин дар маҷаллаи «Законность (Қонуният)», «Принципы адолатности» ва проблемаҳои сершумории чиноятҳо аз рӯйи КҔ ФР¹¹⁰ ба миён омад. Дар мақолаи мазкур таваҷҷуҳ ба камбудиҳои КҔ дар қисмати батанзимдарории ҳуқуқии ҳудуди ҷавобгарии чиноятӣ ҳангоми якчандкарата ва маҷмӯи чиноятҳо, дар КҔ ноодилона истифода бурдани якчандкарата ва маҷмӯи чиноятҳо ҳамчун аломати бандубасткунанда зоҳир намуда, таклиф пешниҳод шудааст, ки аз истифодаи ин мағҳум дар КҔ даст

¹⁰⁸ Ниг.: Малков В.П. Множественность преступлений / Энциклопедия уголовного права. Т. 3: Понятие преступления. – СПб., 2005. – С. 477.

¹⁰⁹ Ниг.: Маҷmӯai Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 8.

¹¹⁰ Волженкин Б. Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ / Б. Волженкин // Законность. – 1998. – №12. – С. 2-7.

кашида шавад. «Марҳила ба марҳила ба амал баровардани принсиби адолатнокӣ, – менависад Б. В. Волженкин, – аз истифодаи чандинкарата ва қаблан суд шудан ҳамчун аломати бандубасткунанда пурра даст кашиданро талаб менамояд»¹¹¹. Дар мақолаи худ муаллиф таклиф намудааст, ки зери мағхуми маҷмӯи чиноятҳо содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо (аз он ҷумла ҳаммонанд ва якшакл), ки барои ягон тои он шахс маҳкум крада нашудааст, фахмида шавад.

Далели асосии Б.В. Волженкин ва дигар назариётчиёни ҳуқуқи чиноятӣ, ки фикру ақидаи ӯро дастгирӣ мекунанд ҷунин аст: бо дарназардошти тартиби таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, ки бо КҶ муқаррар карда шудааст, мағхуми чандинкарата ва маҷмӯй ба ҳамдигар ба таври тезутунд мухолифат мекунанд; вақте ки доғи судӣ доштан ҳамчун аломати бандубасткунанда пешбинӣ шудааст, шахс на танҳо барои кирдори содирнамудааш дар доираи санксияи барои кирдор муқарраршуда, балки моҳиятан боз маротибаи дигар барои чинояти пештараи худ ҷавоб медиҳад, ки бо ин принсиби адолатнокӣ вайрон карда мешавад; ба ҳар ҳол ҳолатҳое, ки шахсияти чинояткорро тавсиф медиҳад, аз он ҷумла қаблан суд шуданаш бояд дар ҳудуди санксияи муайяни бо қонун пешбинишуда барои кирдоре, ки гунаҳкор дониста шудааст, ба инобат гирифта шаванд; барои самаранокии навовариҳои мазкур ба қонунгузории кишварҳои ҳориҷ, ки дар он ҷо чандинкарата ва қаблан суд шудан аломати бандубастӣ дониста намешаванд, ишора карда шудааст.

Исплоҳоти сершуморагии чиноятҳо ва оқибатҳои ҳуқуқии он ба содакунонии қонунгузории чиноятӣ ва дар он васеъ гардидани бамалбарории принсиби адолат, ки интизораш будем, наоварда, балки ба мухолифати нав дар қонунгузорӣ ва оқибатҳои манфии дорои ҳусусияти изофавӣ оварда расонид, аз ҷумла, фаъолияти мурофиавии таҳқиқбаранда, муфаттиш,

¹¹¹ Волженкин Б. Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ / Б. Волженкин // Законность. – 1998. – №12. – С. 5.

судяҳоро бениҳоят мушкил гардонид, ки дар ин хусус мусалламан Р.Р. Галиакбаров ва В. Соболев¹¹² фикру ақидаҳои дуруст изҳор намудаанд.

Ба мафҳуми маҷмӯи чиноятҳо равшани андохта, фарқ кардани намудҳои он зарур мегардад. Дар тули рушди ақидаи ҳуқуқӣ–чиноятӣ шаклҳои гуногуни бандубости маҷмӯи чиноятҳои аз рӯйи намудашон фарқунанда пешниҳод шудаанд.

А.М. Яковлев маҷмӯи чиноятҳоро бо ягонагии мақсад ва бидуни он фарқ менамояд. Ба ақидаи муаллиф, маҷмӯи чиноятҳо, ки бо ягонагии мақсад пайваст намебошад, ҳавфи баланди шахсияти гунаҳкорро фаҳмонида, маҷмӯи кирдорҳо, ки бо ягонагии мақсад пайваст аст, ҳавфи баланди ҷамъиятии ҳам шахсития гунаҳкор ва ҳам худи кирдорро тасвиғ медиҳад¹¹³.

А.С. Никифоров таклиф намудааст аз нуқтаи назари баҳодиҳии ҳавфи ҷамъиятии чиноятҳои содиршуда ва шахсияти гунаҳкор ду намуди асосии маҷмӯи чиноятҳо чудо карда шавад. Ба намуди якум, ў маҷмӯи чиноятҳоро, ки шаҳодати устувории хислатҳои муайянни манфии гунаҳкор мебошанд, мансуб донистааст. Ин намуди маҷмуъ боз ду намуди дигар дорад: маҷмӯи чиноятҳо, ки дар як занцираи рафтори чинояткорона муттаҳид шудааст ва маҷмӯи чиноятҳое, ки занцираи ягонаи рафтори чинояткоронаро ташкил намедиҳад. Нисбати намуди якуми маҷмуъ муаллиф ду ҳолатро чудо мекунад:

- a) маҷмуъ дар асоси ҳаракатҳои чинояткоронае, ки дар дигар шароит таркиби чинояти мураккабро ташкил мекунанд, таъсис меёбад. Дар ин ҷо бандубаст аз рӯйи маҷмуъ танҳо дар ҳолати имконпазир мегардад, ки агар як ҳаракати чинояткорона дигарашро вобаста аз аломати объекти чиноят, инчунин аз рӯйи аломати зарари маҳсусан вазнини ба объект расонидашуда дар бар мегирад;
- б) ҳангоми муттаҳид кардани чиноятҳо ба занцираи ягонаи рафтори чинояткорона танҳо вобаста ба ҳолатҳои ҳодисаи аниқ маҳз ҳамин мебошад.

¹¹² Ниг.: Галиакбаров Р., Соболев В. Уголовный кодекс РФ: поправки с пробелами / Р. Галиакбаров, В. Соболев // Уголовное право. – 2004. – №2. – С. 15-17.

¹¹³ Ниг.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1960. – С. 82.

Қиёси вазнинии зараре, ки бо чиноятҳои асосӣ ва тобеӣ расонида шудааст, аҳамият надорад.

Ба намуди дуюми маҷмӯи чиноятҳо ҳолатҳои содир намудани якчанд чиноятҳои гуногун, ки байни худ бо ҳусусиятҳои якхелаи манфии шахсияти гунаҳкор пайваст намебошад, дохил карда мешаванд. Барои чунин ҳолатҳо зоҳир гардидани ҳусусиятҳои гуногуни манфии шахсияти гунаҳкор, пурра вуҷуд набудани ягон гуна алоқамандӣ бо чинояти содиршуда, пурра чудо будан аз ҳамдигар ва дорои шаклҳои гуногун хос мебошад¹¹⁴.

А.М. Яковлев бар он ақида аст, ки чунин маҷмӯи чиноятҳо шаҳодати ҳавфи баланди ҷамъиятии гунаҳкор намебошад, бинобар ин, ҷавобгарии баланд барои он танҳо аз нуқтаи назари сиёсати ҷазодиҳӣ арзёбӣ мегардад¹¹⁵.

Тақсимоти маҷмӯи чиноятҳо ба намудҳо, ки аз ҷониби А.М. Яковлев ва А.С. Никифоров пешниҳод гардидааст, ки барои назарияи ҳуқуқи чиноятӣ каме ғайриоддӣ, вале фоидаовар мебошад. Чунин тақисмот на танҳо барои тавсифи ҳавфи ҷамъиятии шахсияти гунаҳкор ва кирдори содирнамудаи ӯ, балки барои ҷудо кардани сершуморагии чиноятҳо аз чиноятҳои ягонаи мураккаб аҳамияти амалий дорад.

Бо дарназардошти равияи нав оид ба даркунии маҷмӯи чиноятҳо аз рӯйи ҳуқуқи чиноятии ҶТ айни замон намудҳои зерини он фарқ қада мешаванд:

- а) маҷмӯи чиноятҳо, ки бо санксияи ҳамон як моддаи КҔ дар бар гирифта мешавад;
- б) маҷмӯи чиноятҳо, ки бо санксияи моддаҳои гуногуни (ё қисми моддаи) Қисми маҳсуси КҔ дар бар гирифта мешавад.

Ин намудҳои маҷмӯи чиноятҳо метавонанд дар шакли маҷмӯи реалий ва идеалии чиноятҳо ифода ёбанд. Мисоли маҷмӯи реалий, ки бо санксияи ҳамон як моддаи Қисми маҳсуси КҔ дар бар гирифта мешавад, ин аз тарафи «С» дар давоми моҳҳои январ ва майи соли 2019 дар ҳудуди н. Ёвони в. Хатлон содир намудани ҳафт лаҳзаи дуздии телефонҳои мобилий, ки қариб муфт ба

¹¹⁴ Ниг.: Никифоров А.С. Множественность преступлений. – М.: Юрид. лит, 1965. – С. 151.

¹¹⁵ Ниг.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1960. – С. 3; Пионтковский А.А. Учение о преступлении. – М., 1961. – С. 619.

харидорони тасодуфӣ дар бозорҳои шаҳру ноҳияҳо фурӯхта шуда, маблағи бадастовардаашро ӯ барои харидорӣ намудани нӯшокии спиртӣ ва ҳӯрока сарф кардааст, мегардад¹¹⁶.

Маҷмӯи реалии чиноятҳо, ки бо санксияи моддаҳои гуногуни (ё қисми моддаи) Қисми маҳсуси КҶ дар баргирифта мешавад, баъло дар кирдори содирнамудаи «М» дида мешавад, ки охирин ҳангоми идора намудани воситаи нақлиёт ва боздошт шуданаш аз ҷониби корманди БДА дар ҳудуди ӯ. Ёвони в. Хатлон нисбати корманди БДА, ки намояндаи ҳокимияти давлатӣ ба ҳисоб меравад таҳқири оммавӣ намуда, ҳамчунин нисбаташ зӯроварии барои ҳаёт ё саломатӣ ҳавфнокнабударо раво дидааст. Ҳаракатҳои ӯ бо маҷмӯи қ. 1-и м. 328 ва қ. 1-и м. 330-и КҶ ҶТ бандубаст карда шудааст¹¹⁷.

Маҷмӯи реалии чиноятҳоро ҳолатҳои гуногун ташкил медиҳанд: ҳар яке аз чиноятҳои содиршуда кирдори чинояткоронаи хотимаёфттаро дорост ва инчунин, вақте ки яке аз онҳо тайёрӣ ба чинояти вазнин ё маҳсусан вазнин, ё ин ки суиқасд ба чиноятро дошт, инчунин вақте ки шаҳс дар як ҳолат иҷроқунанда чиноят, дар ҳолати дигар ё дар ҳар ду ҳолатҳо таҳrikкунанда, ёрдамчӣ ё ташкилкунандаи чиноят мебошад¹¹⁸.

Маҷмӯи идеалий тибқи қ. 2-и м. 20-и КҶ ҶТ ҳамчун як ҳаракати (бехаракатӣ) дорои аломати чиноятҳои бо ду ё зиёда аз он моддаҳои КҶ мазкур пешбинишуда муайян карда мешавад. Маҷмӯи идеалий дар сурате ҷой дорад, ки шаҳс бо як ҳаракат (бехаракатӣ) ду ва зиёда аз он чиноятҳое, ки бо моддаҳои (қисмҳои моддаи) гуногун пешбинӣ шудааст, ҳамчунин ӯ ду ва ё зиёда аз он чиноятҳои бо ҳамон як моддаи Қисми маҳсуси КҶ ҶТ пешбинишударо содир намудааст.

Мисоли маҷмӯи идеалий алоқаи ҷинсӣ бо шаҳсе, ки баъло ба синни шонздаҳсолагӣ нарасидааст ва бо вируси норасоии масъунияти одам сироят кардани ҷабрдида аз ҷониби шаҳсе, ки мубталои ин беморӣ будани ҳудро

¹¹⁶ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои солҳои 2019 // Парвандаи чиноятии №1-87/2019.

¹¹⁷ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои солҳои 2020 // Парвандаи чиноятии №1-91/2020.

¹¹⁸ Ниг.: Малков В.П. Множественность преступлений / Энциклопедия уголовного права. Т. 3: Понятие преступления. – СПб., 2005. – С. 482.

медонист, ба шумор меравад. Кирдори содиршуда дар чунин ҳолат бо қ. 1-и м. 141 ва қ. 2-и м. 125-и КҶ ҔТ бандубаст карда мешавад.

Мачмӯи идеалии чиноятҳо, ки бо ҳамон як моддаи Қисми маҳсуси КҶ ҔТ пешбинӣ шудааст, масалан ҳангоми исқоти ғайриқонуни ҳамли якчанд нафар занон дар ҳамон як чой ва дар як вақт аз тарафи шахсе, ки дорои илми олии тиббӣ риштаи дахлдор намебошад, диде мешавад. Исқоти ҳамли ҳар як зани ҷабрдида бояд бо қ. 2-и м. 123-и КҶ ҔТ бандубаст карда шавад. Дар чунин ҳолат нисбати гунаҳкор барои ҳар як лаҳзаи исқоти ғайриқонуни ҳамл бо қ. 2-и м. 123-и КҶ ҔТ ҷазои алоҳида ва ҷазои ниҳоӣ бошад аз рӯйи мачмӯи чиноятҳои мазкур бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар ё бо роҳи қисман ё пурра зам кардани ҷазоҳои таъингардида, таъин карда мешавад. Ҳамзамон, ҷазои ниҳоӣ набояд аз муҳлат ва андозаи ҷазои болои, ки барои содир намудани чинояти нисбатан вазнинтар, аз ҷумлаи чиноятҳои содиршуда пешбинӣ гардидааст, саҳттар бошад.

Ҕазои болоӣ ва нисбатан вазнинтар, ки барои исқоти ғайриқонуни ҳамл аз тарафи шахсе, ки дорои илми олии тиббии ихтисоси мазкур намебошад, дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати ду сол пешбинӣ шудааст, яъне дар ин маврид ҷазои ниҳоӣ барои мачмӯи чиноятҳо аз ду соли маҳрум соҳтан аз озодӣ зиёд буда наметавонад.

Мисоли мачмӯи идеалии чиноятҳоро дар парвандаи чиноятӣ, ки аз тарафи суди ноҳияи И.Сомонии ш. Душанбе соли 2015 баррасӣ гардидааст, дидан мумкин аст.

Чунончӣ, бо ҳукми суди ноҳияи И.Сомонии ш. Душанбе кормандони милитсия «Т» ва «Ф» дар содир намудани чиноят бо б. »в«-и қ. 3-и м. 110 ва б. »а,б«-и қ. 3-и м. 316-и пешбенишудаи КҶ ҔТ гунаҳкор дониста шудаанд. Номбурдагон барои қасдана расонидани зарари дараҷаи вазнин ба саломатӣ, барои ҳаёти инсон хавфнок, ки аз беэҳтиётӣ ба марги ҷабрдида «С» овардааст, маҳкум карда шудаанд.

Бо ин ҳаракатҳои худ «Т» ва «Ф» аз ҳадди ваколатҳои худ баромадаанд, яъне онҳо ҳамчун шахси мансабдор ба ҳисоб рафта, аз ҳадди ваколатҳои худ

баръало баромада, чинояти мазкурро содир намудаанд, ки бо ин ҳукуқу манфиатҳои қонунан ҳифзшванадаи ҷабрдида «С»-ро вайрон карда, нисбаташ зӯровариро бо истифодаи воситаҳои маҳсус татбиқ намудаанд, ки дар натиҷа охирин ба саломатиаш ҷароҳатҳои вазнин бардоштааст.

Тавре дар рафти тафтиши пешакӣ ва судӣ муайян гардидааст, ки «Т» ва «Ф» дар заминаи хусумати шахсии ногаҳонӣ дар бинои ШКВД н. И.Сомонии ш. Душанбе бо дасту пойҳояшон ва дастаҷӯб ба бадани ҷабрдида «С» зарбаҳои сершумор, зиёда аз 9 зарба ба узвҳои ҳаётан муҳим, сар, гардан, қафаси сина ва шиками ҷабрдида «С» задаанд, ки дар натиҷа ў аз зарбаҳои бардошта ба саломатиаш ҷароҳатҳои вазнин бардошта, дар ҷойи ҳодиса вафот кардааст¹¹⁹.

Кирдори содирнамудани ин ду корманди милитсияро мавриди таҳлил қарор дода, мушоҳида менамоем, ки латукӯби сангдилонаи дастгиршуда «С» аз ҷониби суд дуруст ҳамчун маҷмӯи идеалии ду ҷиноят бандубаст карда шудааст: яъне қасдан расонидани зарари дараҷаи вазнин ба саломатӣ, ки аз беэҳтиётий ба марги ҷабрдида ва баръало аз ҳадди ваколатҳои мансабӣ баромадан оварда расонидааст.

Намуди дигари сершуморагии ҷиноятҳо, ки дар Кодекси ҷиноятии ҶТ инъикоси худро наёфтааст, аммо дар қонунгузории як қатор қишварҳои ҳориҷ истифода бурда мешавад, ин ҳамчун касб содир намудани ҷиноят мебошад. Мутаассифона, ягон қонуни ҷиноятӣ, ки истилоҳи мазкурро истифода мебарад, тафсири қонуни онро надодааст, аз ин лиҳоз барои шарҳу эзоҳ додани истилоҳи мазкур рӯ овардан ба назарияи илми ҳукуқи ҷиноятӣ зарур мегардад.

Олимон М. Гродзинский, Т.Э. Караев ва дигарон ҳамчун касб содир намудани ҷиноятро аз паҳлуи шуморавӣ айнан баробари пай дар пайии он, ба амсоли содир намудани се ва зиёда аз он ҷиноятҳо муайян менамоянд, аммо алломатҳои сифатиро бо он тасвиҳ медодаанд, ки ҷиноятҳо бояд ба ҷинояткор даромади муфти гайризаҳмат, ки сарчашмаи асосӣ ё иловагии

¹¹⁹ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи И. Сомонии ш. Душанбе барои солҳои 2019 // Парвандай ҷиноятии №1-208/2019.

дорошавии моддии ў мебошад, оварда расонад¹²⁰. В.П. Малков зери мафхуми ҳамчун касб содир намудани чиноят, ҳолатҳои содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо бо мақсади ба даст овардани даромаде, ки барои гунаҳкор на танҳо даромади асосӣ ё иловагӣ, балки сарчашмаи ниҳоят муҳими ҳаёту зиндагии ў мебошад, мефаҳмад»¹²¹.

Нисбати чунин шакли сершуморагӣ чӣ муносибат зоҳир бояд кард? Оё ҳамчун касб содир намудани чиноят намуди маҳсуси маҷмӯи реалии чиноятҳо мебошад ё не? Чӣ тавр аломати мазкур ба ҷазои ниҳоии ба гунаҳкор таъиншаванд таъсир мерасонад? Ба фикри мо, сараввал бояд хулоса баровард, ки ҳамчун касб содир намудани чиноят наметавонад шакли мустақили сершуморагӣ дониста шавад, балки он бояд бо мафхуми маҷмӯй дар бар гирифта шавад. Дар ҳолатҳое, ки гунаҳкор барои чиноятҳои якнамудаи қаблан содиркардааш маҳкум карда шуда буд, дар ин ҳолат метавонем чунин хулосоронӣ намоем, ки ҳамчун касб содир намудани чиноят намуди маҳсуси ретсидиви чиноят ба ҳисоб меравад.

Тибқи омори чиноятӣ, аз шумораи маҳкушудагон дар сершуморагии чиноят барои ҳамчун касб содир намудани чиноят тахминан 0,2% маҳкумшудагон ташкил медиҳанд¹²². Эҳтимол, аз ҳамин лиҳоз, бештари қонунгузорон аз ҷудокунии ин намуди сершуморагии чиноятҳо даст кашидаанд, ҳамзамон, ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ муқаррар кардани аломати «ҳамчун касб содир намудани чиноят» ва аз маҷмӯи чиноятҳо ҷудо крадани он душвор аст.

Ба ақидаи З.А. Камолов дар қ. 2-и м. 20-и КҶ ҶТ мафхуми маҷмӯи идеалии чиноятҳо бе истифодаи ибораи «маҷмӯи идеалий» дода шудааст¹²³.

Агарчанде ки мафхуми реалий ва идеалии маҷмӯи чиноятҳо инъикоси бевоситаи худро дар қонунгузории чиноятии ҶТ наёфта бошанд ҳам, аммо

¹²⁰ Ниг.: Гродзинский М. Профессиональная преступность и УК РСФСР / М. Гродзинский // Право и жизнь. – 1923. – №7-8. – С. 72-73; Караев Т.Э. Повторность преступлений и ее квалификация по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – Баку, 1980. – С. 41.

¹²¹ Малков В.П. Множественность преступлений / Энциклопедия уголовного права. Т. 3: Понятие преступления. – СПб., 2005. – С. 12.

¹²² Ниг.: Шкредова Э.Г. Множественность преступлений по уголовному законодательству стран СНГ. – Смоленск, 2005. – С. 105.

¹²³ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ. Нашри 5-уми такмилёфта. – Душанбе, 2020. – С. 135-136.

чунин мафхум дар қонунгузории чиноятти байзээ аз давлатхой аъзои ИДМ чой дорад.

Чумхурии Молдова ягона давлати аъзои ИДМ мебошад, ки мафхумхой маҷмӯи реалий ва идеалии чиноятҳоро дар қонунгузории чиноятти худ ҷойгир намудааст.

Масалан, дар қ. 2-и м. 33-и КҶ Чумхурии Молдова маҷмӯи чиноятҳо ба реалий ва идеалий ҷудо карда шудааст.

Мувофиқи қ. 3-и м. 33-и Кодекси мазкур маҷмӯи реалии чиноят дар ҳолате чой дорад, ки агар шахс бо як ва ё ду ҳаракат (бехаракатӣ) як ва ё зиёда чиноятҳоро содир намудааст.

Дар қ. 4-и моддаи мазкур пешбинӣ шудааст, ки маҷмӯи идеалии чиноят дар ҳолате чой дорад, ки шахс як ҳаракат (бехаракатӣ) содир менамояд, ки аломатҳои якчанд чиноятро дарбар мегирад.

Қонунгузории чиноятти Чумхурии Молдова ҳангоми муайян намудани мафхуми маҷмӯи идеалии чиноят ибораи «кирдоре, ки дорои якчанд унсурҳои чиноят»—ро истифода бурдааст. Ба чунин тарз ифодаи ибораи мазкур носаҳех мебошад, зоро дар як чинояти содиршуда набояд аломатҳои якчанд чиноят, балки таркиби якчанд чиноятҳои дар қисми маҳсуси КҶ пешбинишуда мавҷуд бошад¹²⁴.

Дар зербоби дигари рисолаи мазкур мо таваҷҷуҳ ба масъалаи ҷудокуни маҷмӯи чиноятҳо аз чинояти ягона зоҳир намуда, тамоми намудҳои эҳтимолии чинояти ягонаро мавриди баррасӣ қарор дода, аломатҳои онҳоро номбар менамоем.

Таҳқиқоти гузаронидашуда дар ин самт имконият медиҳад, ки чунин хулосаёнӣ намоем:

1. Маҷмӯи чиноятҳо ҳамчун як шакли сершуморагӣ аз омезиши миқдорӣ ва сифатии чиноятҳои ягона ба вучуд меояд. Дар ин ҷода барои ҳалли масъала оид ба вучуд доштани маҷмӯи чиноятҳо ин дар кирдори содиршуда

¹²⁴ Ниг.: Бужор В.Г., Гуцулек В.И., Спику И.А. Комментарий к УК Молдова (общая часть). Учебная книга. – Кишенев, 2017. – С. 70-72.

муайян намудани аломатҳои якчанд чиноятҳое, ки ҳар яки онҳо таркиби мустақилро ташкил менамоянд, аҳамияти муҳим дорад.

2. Ҳангоми бандубости маҷмӯи чиноятҳо масъалаи фарқгузории он аз чиноятҳои таркибӣ дорои аҳамияти муҳим мебошад.

3. Ҳангоми баҳогузории маҷмӯи чиноятҳо бояд ба он аҳамият дод, ки яке аз аломатҳои ивазшаванда на ба миқдори ҳаракат (бехаракатӣ), балки ба миқдори таркибҳои чиноятҳои мустақил вобастагӣ дорад.

4. Яке аз аломатҳои муҳими маҷмӯи чиноятҳо ин мавҷуд набудани доди судӣ лоақал барои яке аз кирдорҳои содиршуда мебошад. Шахс дар содир намудани чиноят бояд аз лаҳзai эътибори қонун пайдо намудани ҳукм ба сифати маҳкумшуда эътироф карда шавад, на аз лаҳзai эълони ҳукми суд.

5. Маҷмӯи реалий дар баробари дигар ҳолатҳо назар ба маҷмӯи идеалий нисбатан баландтар мебошад.

6. Маҷмӯи реалий метавонад бо меъёрҳои гуногун бандубаст карда шавад. Он бо дарназардошти мавҷуд будан ва ё набудани алоқаи байни чиноятҳои ташкилкунанда нисбатан муҳим мебошад.

7. Мушкилоти маҳсус ҳангоми бандубаст ҳолатҳое ба шумор мераванд, ки хусусияти робитаи зичи байни кирдorro, ки маҷмӯи реалиро ташкил медиҳанд, аз ҷумлаи, дар сурате, ки яке аз онҳо восита ва тарзи содиршавии дигар ва ё ҳолате, ки якумин бо имконияти содиршавии дигар маънидод карда мешавад, ё ин ки ҳамаи онҳо бо ягонагии ҷой ва вақти содиршавиашон тавсиф карда мешаванд. Хусусияти ин робита ҳангоми бандубости кирдор бояд дақиқ муайян карда шавад.

8. Аломати фарқунандаи маҷмӯи реалий–гуногунвақтии кирдорҳои чинояткоронаи содиршуда (яъне чиноятҳо бо ҳаракатҳои гуногун ва (ё) behaракатӣ содир мешаванд, масалан шахс дуздири содир намуда, бо гузашти вақти муайян кушторро содир менамояд).

9. Маҷмӯи идеалий бо содир намудани якчанд чиноят бо як кирдор (ҳаракат ё behaракатӣ), яъне вучуд надоштани аломатӣ гуногунвақти тасвиф мейбад.

10. Чудо намудани маҷмӯи чиноятҳо ба реалий ва идеалий барои бандубости кирдори содиршуда ва ҳамзамон барои таъини ҷазо аҳамияти муҳими таҷрибавӣ дорад, зеро он имконият медиҳад, ки дараҷаи гуногуни ба ҷамъият ҳавфноки кирдори содиршуда ва ҳамчунин шаҳсияти гунаҳкорро ба назари эътибор гирифт.

11. Дар КҶ ҶТ моддаҳои зиёде мавҷуданд, ки имконияти фарорасии якчанд оқибатҳои ба ҷамъият ҳавфнокро пешбинӣ намудаанд. Аз ҷумла, ба онҳо шомил мебошанд: м. 186-и КҶ ҶТ, ки ҷавобгарии чиноятиро барои бандитизм пешбинӣ намудааст. Ҳама гуна оқибатҳое, ки ҳангоми содиршавии ин чиноят ҷой доранд, аз қабили, куштор, азониҳудкуни молу мулк ва ғайраҳо такриби чинояти бандитизмо фаро гирифта, бандубастро аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо чиноятҳои болозикршуда талаб наменамояд.

1.3. Маҳакҳои фарқгузории маҷмӯи чиноят аз чиноятҳои алоҳида содиршуда

Ҳар як мағҳум дар хуқуқи чиноятӣ ва криминология мазмуни муайянено фаро гирифта, дарки он барои ҳалли масъалаҳои мубориза бо ҷинояткорӣ замина фароҳам меорад¹²⁵. Баҳри бештар дарк кардани мағҳуми маҷмӯи чиноятҳо зарурати мавриди таҳлил қарор додани воҳиди соҳтории сершуморагии чиноятҳо, яъне чинояти ягона бо инъикос додани мағҳум, аломат, намуди он ва муайян кардани мушкилоти фарқияти сершуморагии чиноятҳо аз кирдори чинояткоронаи ягона пеш меояд.

Зарурати омӯзиши чиноятҳои ягона ва намудҳои он бо он асоснок карда мешавад, ки: якум, он барои возеху равшангардонии мазмуни худи мағҳуми маҷмӯи чиноятҳо мусоидат менамояд, зеро маҳз ҷинояти ягона қисми ҷудонашавандай соҳтори он мебошад; дуюм, дар ҷараёни бандубаст намудани он ба ҷудо кардани шакли сершуморагии чиноятҳо ва чиноятҳои мураккаби ягона кӯмак мерасонад; сеюм, бояд ҳамеша дар назар дошт, ки бандубости дурусти кирдори чиноятӣ ба таъини ҷазо низ таъсир мерасонад. Ва боз қайд кардан бамаврид аст, ки баррасии мағҳум ва намудҳои чинояти

¹²⁵ Ниг.: Сафарзода А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2018. – С. 26.

ягона бинобар он ки дар назария ва амалияи ҳуқуқи чиноятӣ фикру ақидаи ягона аз рӯйи масъалаи мазкур вучуд надорад ва ин дар навбати худ ба татбиқи дурусти қонуни чиноятӣ таъсири манғӣ мерасонад, бениҳоят мубрам ва рӯзмарра ба шумор меравад. Пеш аз он ки моҳияти мафҳуми чинояти ягонаро возеху равшан гардонид, бояд муфассал лаҳзаро ба амсоли меъёри кирдори чинояти ягона мавриди баррасӣ қарор дод. Зоро танҳо пас аз муайян намудани меъёрҳои асосӣ, мо метавонем байни сершуморагӣ ва чиноятҳои ягона, ҳол он ки он мураккаб мебошад, сарҳади аниқ гузаронем.

Криминалистон чудо кардани чинояти ягонаро аз чиноятҳои сершумор аз рӯйи меъёрҳои гуногун, ки онҳоро шартан метавон ба ду гуруҳ тақсим намуд, истифода мебурдаанд ва ҳанӯз ҳам мебаранд. Гуруҳи якум – ягонагии аломатҳои чудогонаи омилҳои (чузъҳои) таркиб, яъне тарафи объективонаи онро пайравӣ менамоянд. Чунончӣ, Ф. Лист бар он ақида буд, ки чиноятҳои ягона аз шумораи кирдорҳо вобаста аст: як кирдор – як чиноят¹²⁶. Албатта, ба як кирдори ҳавфноки ҷамъияти одатан чинояти ягона мувофиқ меояд. Дар бештари ҳолатҳо дар таҷриба айнан чунин аст, аммо каме ҳам бошад содир намудани чиноят бо як қатор ҳаракатҳои якнамуда ё гуногуннамуд анҷом меёбад, ки он имконпазир аст. Бар замми ин қонунгузор принсипи мазкурро дақиқ риоя намекунад ва бештари таркиби чиноятҳо якчанд (ду ва ё зиёда аз он) кирдорро дар бар мегирад (м. 173 ва қ. 3-и м. 252-и КҶ ҔТ). Н.Д. Дурманов, ба ягонагии кирдор ва оқибатҳои он ишора намуда, қайд кардааст, ки «чинояти ягона умуман ба кирдори алоҳидаи дар ҳақиқат содиршаванда, баъзан якҷоя бо натиҷаи он мувофиқат мекунад»¹²⁷. – С.В. Познишев ва Н.И. Коржанский дигар меъёри ягонагии чиноятҳо – ягонагии объектро пеши назар меовардаанд¹²⁸. Аммо қонунгузории чиноятӣ меъёрҳоеро, ки ҷавобгариро барои суиқасд ба ду ё зиёда аз он объект пешбинӣ менамоянд дарбар мегирад ва кирдорҳои мазкур ба ҳар ҳол

¹²⁶ Ниг.: Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. – СПб., 1907. – С. 258.

¹²⁷ Ниг.: Дурманов Н. Д. Понятие преступления. – М-Л.: Изд. и 2-я тип. Изд-ва Акад. Наук СССР. – М., 1948. – С. 64.

¹²⁸ Ниг.: Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: А.А. Карцевъ, 1912. – С. 638; Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – С. 229-230.

чиноятҳои ягона эътироф карда мешаванд, масалан, ҳангоми вайрон кардани қоидаҳои бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёти роҳи оҳан, ҳавоӣ ё обӣ (к. 1-и м. 211-и КҶ ҶТ) зарар ба ду объект – бехатарии ҳаракат ва истифодабарии нақлиёт, инчунин ба саломатии инсон; ҳангоми содир намудани ғоратгарӣ (м. 248 –и КҶ ҶТ) зарар ба муносибатҳои молумулкӣ ва саломатии инсон расонида мешавад. Ҳамин тариқ, ақидаҳои дар боло овардашуда танҳо бо аломатҳои объективии таркиб асос ёфтаанд.

Як қатор криминалистон бар асоси чинояти ягона аломатҳои субъективӣ, алалхусус аломатҳои тарафи субъективиро пеш меовардаанд. Чунончӣ, Н.С. Таганцев чунин мешуморид, ки: «Ягонагии гуноҳ аломати асосии кирдори чинояткоронаи ягонаро ташкил медиҳад»¹²⁹. Фикру ақидаҳои мазкур барои хуқуқи чиноятӣ қобили қабул мебошанд, ки бо дарназардошти танҳо чунин меъёр ба амсоли на ягонагии аломатҳои объективона, балки бештар бо принсипи гуноҳ асос меёбанд. Ҳоло ҳам баъзе олимон ба аломатҳои тарафи субъективӣ ҳамчун асос дар муайян кардани чинояти ягона ишора намуда, қайд менамоянд, ки шарти ҳатмии ягонагӣ ин «шакли ягонаи гуноҳ» мебошад»¹³⁰.

Гуруҳи дуюми меъёрҳо – ин ягонагии баъзе аломатҳои ҳам объективӣ ва ҳам субъективии таркиби чиноят дар назар дошта мешавад. Ин нуқтаи назарро А.А. Герсензон дастгирӣ намуда, ба ягонагии объекти суиқасд, ягонагии натиҷаи муайян ҳамчун аломатҳои объективӣ, инчунин ба ягонагии мақсаду ният (суиқасд) – ҳамчун аломатҳои субъективии чиноят ишора мекард¹³¹. А.А. Пионтковский ба сифати меъёр инчунин натиҷаи аломати чинояткоронаи ягона ва «алоқаи муайяни дохиларо» мефаҳмид, ки зери он ягонагии гуноҳро дар назар дошт¹³². Ва билохир, А.М. Яковлев маҷмӯи меъёрҳои объективӣ ва субъективии ягонагии чиноятро дақиқ ҷудо карда,

¹²⁹ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции: Часть общая. 2 том. – М.: Наука, 1994. – С. 278.

¹³⁰ Российское уголовное право. Общая часть: Учебник / С.В. Бородин, В.Н. Кудрявцев и др.; Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спартак, 1997. – С. 213.

¹³¹ Ниг.: Уголовное право: Учебник для юрид. фак. – Изд. 4-е, переработ. / Герцензон А.А., Исаев М.М., Пионтковский А.А. и др. – М.: Юрид. изд., тип. «Кр. Пролетариат», 1948. – С. 440-444.

¹³² Ниг.: Пионтковский А.А. Учение о преступление по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1961. – С. 632-633.

нишон додааст¹³³. Нуқтаҳои назари мазкур моҳияти аломати ягонагии чиноятро пурратар ифода дода, ба тархрезии меъёри нави ягонагӣ – таркиби чиноят мусоидат менамудаанд. Криминалистоне, ки ба ягонагии маҷмӯи меъёрҳои объективӣ ва субъективӣ ишора менамуданд, аллакай ҳамон вақт қайд мекарданд, ки кирдорҳои хавфноки ҷамъиятӣ бояд дар худ аломатҳои чиноятҳое, ки дар меъёрҳои қонунгузории чиноятӣ тасвир дода шудаанд, дар бар гиранд.

Сеюм меъёри ягонагӣ, ки бештари олимон – криминалистон чудо мекунанд, ин дар кирдори хавфноки чиноятӣ (ё кирдорҳо) мавҷуд будани аломатҳои як таркиби чиноят мебошад. Тарафдорони ин ақида Г.А. Кригер, Н.В. Кузнесова¹³⁴, Н.А. Стручков, Г.Т. Ткешелиадзе, Б.В. Волженкин ва дигарон мебошанд. Ҳамин тавр Н.А. Стручков, нуқтаи назари мазкуро асоснок намуда, ба он ишора мекунад, ки равияи дар боло зикргардида аз эътирофи таркиби чиноят ҳамчун асоси ягона барои ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан бармеояд¹³⁵. Мавқei мазкури криминалистон меъёри ҳуқуқии ягонагии чиноятро инъикос менамояд. Барои он ки кирдори содиршуда чинояти ягона эътироф ва аз сершуморагӣ ҷудо карда шавад, пеш аз ҳама зарур мегардад, ки дар кирдор аломатҳои таркиби ягонаи чиноят муайян карда шавад. Аммо, дар асоси мағҳуми мазкур ибораи чинояти ягонаро тасвият дода, қайд кардан бамаврид аст, ки дар таҷриба ҳолатҳое вомехӯранд, вақте ки кирдор дар як вақт бо ду таркиби дар ду меъёр – умумӣ ва маҳсус пешбинӣ ва дар бар гирифта шуда, бандубости он аз рӯйи меъёри маҳсус сурат мегирад. Масалан, шахси мансабдор ба ҳуҷҷат маълумоти баръало бардуруғро аз мақсади ғаразнок ворид намудааст, ки минбаъд ба моҳиятан вайрон гардидани манфиатҳои шаҳрвандон оварда расонидааст. Кирдори мазкур аломати яку якбора ду таркиби чиноятҳои дар м. 314 ва м.

¹³³ Ниг.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюризdat, 1960. – С. 1.

¹³⁴ Ниг.: Кузнецова Н.В. Судебное рассмотрение уголовных дел о множественности преступлений. – Ижевск: Детектив–Информ, 2001. – С. 117.

¹³⁵ Ниг.:Стручков Н.Л. Назначение наказания при совокупности преступлений. – М.: Госюризdat, 1957. – С. 29.

323-и КЧ ҶТ пешбинишударо дар бар мегирад. Аммо бандубасту кирдор танҳо аз рӯйи меъёри маҳсуси м. 323-и КЧ ҶТ сурат мегирад.

Ба инобат гирифтани танҳо меъёри ҳуқуқӣ каме мағҳуми чинояти ягонаро маҳдуд месозад. Кирдори чинояткорона дар ҳақиқат ба вуқӯъ меояд, таркиби чиноят бошад – ин танҳо мағҳуми бо ҳуқуқӣ – иҷтимоӣ асоснок карда шуда аст. Бинобар ин, барои баҳодиҳии ягонагии кирдори чинояткорона ҷудо кардани ду меъёр: иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ зарур мегардад. Гуруҳи чорум дар бозгӯии мағҳуми чинояти ягона, ки Р.Р. Галиакбаров, В.Ф. Дёмин¹³⁶, Г.Г. Криволапов¹³⁷, В.Н. Кудрявцев¹³⁸, В.П. Малков¹³⁹ ва дигарон мебошанд, инъикос меёбад. Чунончӣ, В.П. Малков бар он ақида аст, ки «ягонагии кирдори чинояткоронаи содиршуда ҳам дар доираи меъёрҳои ҳуқуқӣ – чиноятии Қисми маҳсуси қонуни чиноятӣ ва ҳам бо мазмуни иҷтимоии кирдорҳои содиргардида, ки дар асоси чиноят қарор доранд, муқаррар карда мешавад».

Қонунгузор кирдорро аз нигоҳи чиноятӣ омӯхта, соҳтори таркибии онро бо дарназардошти хусусиятҳои хоси ҳаракати (бехаракати) хавфноки ҷамъиятӣ, ки воқеан дар ҳақиқат ба вуқӯъ омадааст, муайян месозад. Ӯ инчунин муқаррар мекунад, ки вобаста ба қадом ҳолатҳо сешуморагии ҳаракатҳо алоҳида бандубаст нагардида, балки дар доираи як меъёри ҳуқуқӣ – чиноятӣ якҷоя карда мешаванд. Меъёри ҳуқуқӣ бо меъёри иҷтимоӣ, ки барои қонунгузор муайянкундандаи (сарҳади) ҳудуди кирдори чинояткорона мебошад, асоснок карда мешавад. Мисоли гуфтаҳои боло он мебошад, ки КЧ ҶТ ба сифати аломати маҳсуси бандубасткундандаи таҷовуз ба номус мубталои вируси норасоии масунияти одамро муқаррар намудааст. (б. «г» – и қ. 3 – и м. 138 – и КЧ ҶТ). Тибқи КЧ ҶШС Тоҷикистон соли 1961 таркиби таҷовуз ба номус (м. 121) аломатҳои мазкурро доро набуд. Аммо вобаста ба паҳншавии оммавии вируси норасоии масунияти одам таҷовуз ба

¹³⁶ Ниг.: Дёмин В.Ф. Социальная обусловленность законодательного конструирования единогосложного преступления и его квалификация: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1989. – С. 12.

¹³⁷ Ниг.: Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление её признаков органами внутренних дел: Учебное пособие. – М.: Моск. спец. сред. школа МВД СССР, 1989. – С. 6.

¹³⁸ Ниг.: Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юристъ, 1999. – С. 210–273.

¹³⁹ Ниг.: Малков В.П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания). – Казань: Издво Казань. ун-та, 1974. – С. 74.

номус ва бештар бо гирифтории ин беморӣ аз тарафи ҷабрдидағон ҳамроҳ мешуд ва қонунгузор ба хулоса омад, ки ин ҳар ду кирдori чинояткоронаро якҷоя намояд, зеро дараҷai хавfnокii чамъиятии кирдорҳо якбора афзоиш меёбад ва дар натиҷа ба баланд гардидаи андозаи ҷазо барои кирдori содиршуда меоварад. Чунончӣ, омилҳои иҷтимоӣ ба мустаҳкам кардани кирдорҳои хавfnоки чамъиятий ба сифати чиноят таъсир мерасонанд.

Меъёрҳои ягонагии кирдori чиноятиро муқаррар намуда, метавонем ба мафҳуми чинояти ягона бигзарем. Дар рисолаҳои гуногун ва китобҳои дарсӣ криминалiston мафҳуми мазкурро танҳо бо истифода аз меъёрҳои ҳуқуқӣ баҳо медиҳанд. Масалан, чинояти ягона ин кирдori ба чамъият хавfnок, ки дорои аломати як таркиби дар моддаи даҳлдор ё қисми (банди) моддаи Қисми маҳсуси КЧ пешбинишуда мебошад; ё ин ки чинояти ягона— кирдori хавfnоки чамъиятий мебошад, ки бо амали як меъёри ҳуқуқӣ—чиноятий дар бар гирифта мешавад, яъне дорои аломати таркиби ягонаи чиноят мебошад. Тавре дар боло гуфта гузаштем, мафҳумҳои мазкур танҳо бо шарте қобили қабул мегарданд, ки агар кирdori содиргардида бо амали ду меъёри ҳуқуқӣ—чиноятий яъне умумӣ ва маҳсус дар бар гирифта нашаванд. Дар чунин ҳолат новобаста аз он ки кирdori дорои аломати таркибҳои дар ду меъёри ҳуқуқӣ—чиноятий тасвириёfta мебошад, ба ҳар ҳол чинояти ягона дониста мешавад. Бо дарназардошти гуфтаҳои боло ибораҳои «бо амали як меъёр дар бар гирифта мешавад», «дорои аломати як таркиб мебошад» бояд ба ибораи «бо як модда ё қисми моддаи КЧ бандубаст карда мешавад» иваз карда шаванд.

Гуруҳи дигари олимон онро ба инобат гирифтаанд, ки чиноят ин мафҳуми иҷтимоӣ—ҳуқуқӣ мебошад ва мафҳуми кирdori чинояткоронаи ягонаро онҳо бо дигар тарз шарҳу эзоҳ медиҳанд. Чунончӣ, тибқи ақидаи Р.Р. Галиакбаров ва Е.А. Фролов «чиноятҳои ягона ин чунин ҳаракатҳои ба чамъият хавfnоке мебошанд, ки байни худ дар дохил бо асосу мақсадҳои рафтори субъектҳо пайваст буда, бештар маҳз дар ҳамин якҷоягӣ дар асл вомехӯранд ва қонун бо дарназардошти ин алоқамандии оддии объективӣ ва

субъективӣ ба таркиби чиноят чудо мешаванд»¹⁴⁰. Мафхуми мазкур дар фарқият бо гуфтаҳои боло, на танҳо меъёри ҳуқуқӣ, балки инчунин аз ҷиҳати иҷтимоӣ низ асоснок будани кирдор, яъне дар як вақт ду меъёри ягонагии чиноятро ба инобат мегирад. Айнан ҳамин гуна мафхум дар асарҳои олимон – криминалистон В.Ф. Дёмин, В.Н. Курдявцев ва дигарон вомехӯранд¹⁴¹.

Ҳамин тариқ, дар мафхуми чинояти ягона ба инобат гирифтани ҳар ду меъёр самарабахш мебошад. Аз ин лиҳоз, таҳти мафхуми чинояти ягона кирдори ба ҷамъият ҳавфноке фаҳмида мешавад, ки бо пайвастагии алломатҳои субъективӣ ва объективӣ тавсиф мейбанд ва бештар дар ҳақиқати объективӣ маҳз дар ҳамин ягонагӣ ба ҷашм мерасанд, инчунин чун қоида дорои алломатҳои таркиби як чиноят буда аз рӯйи як модда ё қисми модда бандубаст мегардад.

Чиноятҳои ягона гуногунанд, аз ин лиҳоз зарурати ба гуруҳ чудо кардани онҳо ба миён меояд. Бештари олимон – криминалистон чиноятҳои ягонаро ба ду гуруҳ–оддӣ ва мураккаб тақсим менамоянд. Масалан, Т.Э. Караев чиноятҳоро бо таркиби оддӣ ва мураккаб чудо карда¹⁴², ў бо ин диққатро ба он ҷалб кардааст, ки барои гуруҳбандии онҳо соҳтори маҳсуси таркиб, яъне тарзи тасвири алломатҳои чиноят ба асос гирифта мешавад. Аммо ҳолатҳои ба ҷашм мерасанд, ки таркиби чиноят дар меъёри ҳуқуқӣ–чиноятӣ тасвир ёфта, он як намуди таркиби мураккаб мебошад. Масалан, он алтернативӣ буда, дар ҳақиқати объективӣ бошад кирдори дорои алломати таркиби мазкур метавонад оддӣ бошад. Масалан, шаҳс бо қ. 2-и м. 339-и КҶ ҶТ ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида шудааст, аммо як кирдор – тасарруфи ҳуҷҷатҳои расмиро бо як шакли гуноҳ – қасдана содир намудааст. Дар ҳолати мазкур таркиби чинояти бо қ. 2-и м. 339-и КҶ ҶТ пешбинишуда алтернативӣ мебошад, аммо чиноят – оддӣ аст. Ҳолати мазкур бо дарназардошти он фаро расидааст, ки дар таркиби алтернативӣ содир

¹⁴⁰ Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / Л.Л. Прохоров, Н.А. Лопашенко и др.; Под ред. Р.Р. Галиакбарова. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1997.– С. 108.

¹⁴¹ Ниг.: Дёмин В.Ф. Социальная обусловленность законодательного конструирования единогосложного преступления и его квалификация: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1989. – С. 12; Курдявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юристъ, 1999. – С. 6.

¹⁴² Ниг.: Караев Т.Э. Повторность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 8.

намудани яке аз кирдорҳои бо қонун пешбинишударо барои чиноят хотимаёфта эътироф намудан кифоя мебошад. Албатта, асосан чиноятҳо бо таркиби алтернативӣ мураккаб мебошанд, зоро бештар онҳо бо якчанд ҳаракат содир карда мешаванд, аммо на ҳамеша онҳоро бояд чунин ҳисобид.

Дар асоси мафхуми чиноят, ки дар қ. 1-и м. 17-и КҶ ҶТ дода шудааст, муайян кардани он ки кадом чиноят мураккаб ва кадом – оддӣ мебошад, имконнозазир мегардад. Илми хуқуқи чиноятӣ қӯшиш бар ҳарҷ дода истодааст, ки ин масъаларо ҳаллу фасл намояд. Бештари криминалистон барои тақсим кардани чиноятҳои ягона ба гурӯҳҳо соҳтори қонунгузории таркибро ба асос гирифтаанд¹⁴³. Чунончӣ, дар баъзе китобҳои дарсӣ ҳамчун муродиф ду мафҳум ба ҷашм мерасанд – «чинояти оддии ягона» ва «таркиби оддии чиноят»¹⁴⁴, аммо, тавре қайд намудем, мафҳумҳои «таркиби чиноят» ва «чиноят» ҳаммаъно намебошанд. Бар замми ин, агар бар асоси бандубости чиноятҳои ягона меъёри мазкурро гирем, он гоҳ баъзе чиноятҳои дарозмуддат ва давомдор ба гурӯҳи чиноятҳои оддӣ мансуб дониста мешаванд, зоро таркиби чиноятҳои мазкур аз рӯйи соҳтори худ оддӣ мебошанд. Масалан, дуздӣ, ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ ва ғайраҳо. Дар адабиёти илмӣ чунин меъёри тақсимот ба амсоли мутаносибати алломатҳои объективӣ ва субъективӣ низ вомехӯранд¹⁴⁵.

Баъзе олимон ба сифати меъёри чиноятҳои оддӣ алломатҳои зеринро муқаррар менамоянд: «як кирдор ё ин ки як кирдор ва як оқибат»¹⁴⁶ – вобаста аз соҳтор такиби чиноят (моддӣ «як кирдори чиноятие, ки бо як шакли гуноҳ содир карда шудааст», «як ҳаракат нисбати як объект, ки ба як оқибат оварда расонидааст», «як кирдори чиноятӣ, як объект ва як шакли гуноҳ» ва ғайраҳо.

¹⁴³ Ниг.: Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление её признаков органами внутренних дел: Учебное пособие. – М.: Моск. спец. сред. школа МВД СССР, 1989. – С. 316; Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. – М.: БЕК, 1997. – С. 316.

¹⁴⁴ Уголовное право. Общая часть: Учебник / О.В. Бобылев, М.П. Журавлёв и др.; Под ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина. – М.: 1997. – С. 108.

¹⁴⁵ Ниг.: Манна Аммар Абдуль Карим. Назначение наказания при множественности преступлений по уголовному праву Сирии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 11.

¹⁴⁶ Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов по направлению и спец. «Юриспруденция» / Г.Н. Борзенков, М.Н. Голоднюк, В.И. Зубкова и др.; Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и др. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 75; Магомедов А.А. Уголовное право России. Общая часть. Учебное пособие. – М.: Брандес, – С. 75.

Тавре аз гуфтаҳои боло бармеояд, олимон мафхуми чинояти оддиро ба тасвири як меъёри аломатҳои чиноят асоснок менамоянд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки чудо кардани кирдори чиноятии ягона ва мураккаб барои чудо кардани сершуморагии чиноятҳо аз чинояти ягонаи дорои хусусияти мураккаб зарур мебошад. Мушкилоти мазкур ҳамон вақт ба миён меояд, ки чинояти ягона аломати ду ва зиёда аз он кирдорҳои чиноятиро, ки ба як чиноят муттаҳид шудаанд ва дар ҳаракати объективӣ маҳз ҳамин гуна тарз вомехӯранд, дар бар мегирад. Бинобар ин, ба сифати меъёр чудо кардани чиноятҳои оддӣ ва мураккаб бояд на танҳо шумораи кирдорҳое, ки ба таркиби чиноят дохил мешаванд ё шумораи объектҳое, ки нисбаташ таҷовуз содир гардидааст дониста шаванд, балки мавҷудияти кирдорҳои ё оқибатҳои сершумор (бештар чиноятӣ), ки бо ҳамдигар алоқамандии зичи дохила доранд ё ин ки хусусияти як кирдор (масалан хусусияти дарозмуддат), ки он низ ҳамчун бо алоқамандии субъективии дохила тасвиб меёбад, ба инобат гирифта шаванд. Инчунин қайд намудани хусусияти шартии гурӯҳбандии мазкур зарур мегардад, зоро бо истифодаи ҳақиқати иҷтимоӣ ва қонуни чиноятӣ ин ё он чиноятҳо метавонанд аз мураккаб ба оддӣ ва баръакс гузаранд.

Бештар диққати ҷиддии олимон – криминалистон ҳангоми мавриди омӯзиш қарор додани чинояти ягона ҳамеша ба таҳлили аломат ва намудҳои чинояти мураккаб ҷалб карда шуда, мафхуми онро гуногун маънидод мекунанд. Чунончӣ, А.С. Никифоров, зери мафхуми чинояти мураккаб «чиноятҳоеро мефаҳмад, ки ҳаракатҳои гуногуни чиноятиро муттаҳид мекунанд ё дар назар доранд»¹⁴⁷. Мафхуми мазкур яке аз аломатҳои кирдори чинояти мураккабро инъикос менамояд – дар соҳтори он мавҷуд будани амалиётҳои чиноятии сершуморагии иродавӣ, аммо ҳамзамон бояд қайд кард, ки на ҳама ҳаракатҳое, ки ба чинояти мураккаб дохил мешаванд, чинояти гуногуннамуд мебошанд. Масалан, тасарруфи давомдор, ки бо роҳи тасарруфи ноҷизи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ содир гардидааст. Аз эҳтимол дур нест, ки муаллиф истилоҳи «чиноятҳои мураккаб»–ро истифода бурда

¹⁴⁷ Никифоров А.С. Множественность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 18.

зери он «кирдорҳои таркибии чиноятиро» мефаҳмад – он гоҳ мафҳуми овардаи ӯ моҳияти ин мафҳумро дуруст инъикос менамояд. Н.Ф. Кузнетсова бар он ақида аст, ки чинояти мураккаб ё «бо якчанд ҳаракатҳо тасвиғ меёбад, ё ин ки оқибати чинояти аз як қатор бештар заарҳои ноҷиз ташкил меёбад, ҳамзамон ҳар яке аз ин заар ҳамияти мустақил надорад ё ин ки зарари ягона бо тарзи маҳсус расонида мешавад, ё ин ки бо чиноят ду заар, ки дорои ду шакли гуногуни гуноҳ мебошанд, расонида шудааст»¹⁴⁸. Мафҳуми мазкур ҳусусияти намудҳои алоҳидаи кирдори чиноятии мураккабро дар бар гирифта, онҳоро номбар намекунад. Муаллифони дигар бошанд ба сифати алломатҳои асосии кирдорҳои чиноятӣ ё оқибатҳои чиноятии сершуморро қайд мекунанд.

Яке аз муҳаққиқони масъалаи мазкур В. П. Малков қаблан дар байни чиноятҳои мураккаб чиноятҳои таркибиро ҷудо мекард: чиноятҳое, ки дар асоси онҳо ҳаракатҳои алтернативӣ мавҷуданд; чиноятҳо бо ду ҳаракат, дарозмуддат, чиноятҳои давомдор; чиноятҳое, ки бо мавҷудияти оқибатҳои вазнин бандубаст кардашуда; ва чиноятҳое, ки дар асоси онҳо ҳаракатҳои такрорӣ мавҷуданд ва сипас ба хулоса омад, ки «дар асоси чиноятҳои мураккаб: а) якчанд ҳаракатҳое, ки ба оқибати ягонаи чиноятӣ оварда расонидаанд; б) як ҳаракате, ки ба якчанд оқибатҳои чиноятӣ оварда расонидааст», мавҷуданд¹⁴⁹.

Аммо, бо дарназардошти тағйиротҳои дар қонунгузории чиноятӣ бавуқуъомада айни замон дар байни чиноятҳои ягонаи мураккаб бояд чиноятҳо ба таркибӣ ва давомдор; чиноятҳое, ки дар асоси онҳо ҳаракатҳои алтернативӣ ё такрорӣ мавҷуданд ва чиноятҳои дарозмуддат ҷудо карда шаванд.

Ҳангоми кирдорҳои мураккаби чиноятии дар боло зикргардида мақомоти тафтишоти пешакӣ ва судҳо ба кирдорҳои содирнамуда ҳамчун чинояти ягона ё маҷмӯи чиноятҳо баҳои ҳуқуқӣ дода, бо мушкилотҳои зиёд

¹⁴⁸ Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – М.: Госюриздан, 1958. – С. 79.

¹⁴⁹ Ниг.: Малков В.П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания). – Казань: Издво Казань. ун-та, 1974. – С. 91.

рӯ ба рӯ мешаванд. Баҳогузории хатои кирдори содиршуда ҳамчун чинояти ягона ё маҷмӯи кирдорҳои чиноятӣ ба он оварда мерасонад, ки ҳуқуқвайронкунанда аз ҷазои сазовор раҳо меёбад, ё ин ки баръакс ин нисбати айбдоршаванда ба татбиқи ҷораҳои саҳттари маҷбуркуни давлатӣ нисбат ба он ҷазое, ки ӯ сазовор аст, оварда мерасонад. Маҳз барои ҳамин ҳам, дар кирдори содиршуда ошкор кардани чиноятҳои ягонаи мураккаб ва намудҳои он, инчунин онҳоро аз маҷмӯи чиноятҳо фарқ карда тавонистан зарур мегардад.

Баъзе криминалистон аз қабили, В.Ф. Шмелёв ба ду аломати дар боло зикргардида (сершуморагии ҳаракатҳо ё оқибатҳо) боз суиқасдро низ нисбати ду ё зиёда аз он объектҳо илова мекунад¹⁵⁰. Мағҳумҳои чинояти мураккаб, ки дар боло оварда шудааст танҳо ба меъёрҳои ҳуқуқӣ, яъне бо дарназардошти аломатҳои алоҳидай таркиби чинояте, ки ҳамаҷониба тасвир дода шудааст, асос меёбанд.

Ба ақидаи мо, нуқтаи назари В.Ф. Дёмин саҳеҳтар мебошад, ки дар мағҳуми чинояти мураккаб дар як қатор бо меъёри ҳуқуқӣ боз меъёри иҷтимоиро, яъне асоснокии иҷтимоии кирдори чиноятиро, дар назар дорад. Ӯ қайд менамояд, ки кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок, ки дар қонуни чиноятӣ ба сифати чинояти мураккаб қайд шудаанд «дар ҳақиқати иҷтимоӣ байни худ ҳамчун ҷузъи зарурӣ, марҳила, тарз, услуг ё воситаи ноил гардидан ба мақсади чиноят ё ин ки ҳамчун шакли ифода намудани рафтори чинояти мутаносиб мебошанд»¹⁵¹.

Ҳамин тарик қайд карда мешавад, ки чинояти ягонаи мураккаб – ин кирдори ҳавфнок буда, дорои ҳусусияти хоси тарафи объективии таркиби чиноят мебошад (бо ҷандинкарата содир намудани кирдор, ки бештар чиноятӣ ба шумор мераванд ё ин ки дорои ҳусусияти давомдор), ки алоқамандии дохилии субъективӣ дошта ва маҳз дар ҳамин шакл бештар дар ҳақиқати объективӣ ифода меёбанд, фаҳмида мешавад.

¹⁵⁰ Ниг.: Шмелёв В.Ф. Уголовная ответственность при совокупности преступлении: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1992. – С. 14.

¹⁵¹ Дёмин В.Ф. Социальная обусловленность законодательного конструирования единого сложного преступления и его квалификация: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1989. – С. 12.

Мутаассифона, мо ба гурухи давлатҳои дохил мешавем, ки дар он ҷо қонунгузор ягон меъёрро дар бораи намудҳои гуногуни чиноятҳои ягона пешбинӣ накардааст, ки ин ба музокираҳои сершумор дар байни олимон – криминалистон ба вуқӯй меоварад.

Чунончӣ, дар адабиёти илмӣ ва дарсӣ масъала роҷеъ ба намудҳои чинояти мураккаб гуногун маънидод карда мешавад. Як қатор олимон чиноятҳои мураккабро ба таркиби давомдор ва дарозмуддат тақсим мекунанд. Дар дигар китобҳои дарсӣ криминалистон чиноятҳои мураккабро ба давомдор, дарозмуддат, таркибӣ, чиноятҳо бо ҳаракатҳои алтернативӣ, чиноятҳои дорои оқибатҳои вазнин ё ин ки ба таркибӣ, чиноятҳо бо якчанд объект (объектҳои сершумор), чиноятҳо бо тарафи субъективии мураккаб (бо ду шакли гуноҳ), чиноятҳои бо таркиби алтернативӣ, давомдор, дарозмуддат, чиноятҳое, ки фаъолияти зиддтҳукуқии ҷамъиятӣ доранд, фарқ мекунанд¹⁵².

З.А. Камолов низ чунин мешуморад, ки чиноятҳои мурракаби ягона ҳаммонанди ба сершуморагии чинояҳо ба мисли: чинояти давомдор, чинояти дарозмуддат, чиноятҳои таркибӣ, чиноят бо ҳаракатҳои алтернативӣ ё оқибати иловагии вазнин доранд¹⁵³.

Ҳамин тарик, бо дарназардошти фикру ақидаҳои дар боло зикргардида, вобаста аз хусусияти хоси ифодаи алломатҳои тарафи объективӣ дар асл, хусусиятҳои ҳаракату оқибатҳои он, инчунин алоқамандии дохили субъективии кирдорҳо, байни чиноятҳои мураккаб фарқ карда мешаванд: таркибӣ, дарозмуддат, давомдор ва чиноятҳои дорои фаъолияти зиддиҳукуқии ҷамъиятӣ, ки гурухи анъанавиро – чиноятҳое, ки дар асоси онҳо ҳаракатҳои такрорӣ мавҷуданд, дар бар мегирад. Чиноятҳо бо ҳаракатҳои алтернативӣ ба кирдорҳои оддӣ, инчунин ба кирдорҳои мураккаби чиноятӣ мансубанд. Ба гурухи охирин дар сурате мансуб дониста мешаванд, ки агар чиноят лоақал бо ду кирдори хавfnоки ҷамъиятӣ, ки дар

¹⁵² Ниг.: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М.: ИНФРА-М-НОРМЛ, 1997. – С. 288-293.

¹⁵³ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳукуқи чиноятӣ. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ. Нашри 5-уми такмилёфта. – Душанбе, 2020. – С. 139-140.

раводиди меъёри ҳуқуқӣ–чиноятӣ номбар карда шудааст, содир гардида бошад.

Гуруҳбандии чиноятҳои мураккаб ба амсоли ҳама гуна гуруҳбандӣ хусусияти шартӣ дорад. Ҳамон як кирдори чиноятӣ метавонад ҳам ба чинояти таркибӣ ва ҳам дарозмуддат мансуб бошад (масалан, б. «б»–и қ. 2–и м. 365–и КҶ ҶТ, яъне гурехтан аз ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ бо истифодай зӯроварии барои ҳаёт ва саломатӣ ҳавфнок буда); ҳам ба чинояти тарикибӣ, инчунин ба чинояти давомдор (масалан, б. «б»–и қ. 4–и м. 353–и КҶ ҶТ, яъне маҷбур кардан барои додани нишондоди бардуруғ, ки бо истифодай зӯроварӣ, азобу уқубат ва шиканча алокаманд аст ва ғ.)

Ҳоло хусусияти намудҳои алоҳидаи чиноятҳои мураккабро мавриди таҳлил қарор ҳоҳем дод.

Мафҳуми чинояти таркибӣ дар КҶ ҶТ пешбинӣ нашуда, он танҳо дар назарияи илмӣ оварда шудааст, аммо дар илми ҳуқуқи чиноятӣ низ он гуногунмањо ифода ёфтааст. Масалан, Н.Ф. Кузнетсова чунин мешуморад, ки чинояти мазкур «аз ду ё зиёда аз он кирдорҳои чиноятӣ, ки ҳар якеи он агар дар алоҳидагӣ дида бароем бо худ як чинояти оддии мустақилро такшил медиҳад»¹⁵⁴.

Муаллиф дар соҳтори чиноятӣ мавҷуд будани таркиби ду ё зиёда аз он кирдорҳои чиноятиро дуруст қайд намудааст. Аммо на ҳамеша ҳар яке он оддӣ мебошанд. Дар баъзе ҳолатҳо яке аз кирдорҳо метавонад дори хусусияти давомдор бошад (маҷбур кардан ба додани нишондоди бардуруғ, ки бо истифодай зӯроварӣ алоқаманд аст; маҷбур кардан барои бастани аҳд бо истифодай зӯроварӣ ва ғ.) ё дарозмуддат (ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ бо истифодай зӯроварии барои ҳаёт ва саломатӣ ҳавфнок; гурехтан аз ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ, ки бо истифодай зӯроварии барои ҳаёт ва саломатӣ ҳавфнок содир шудааст ва ғ.), ки ин кирдорҳо ба чиноятҳои мураккаб мансуб дониста мешаванд. Ба ақидаи

¹⁵⁴ Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. – М.: Госюриздан, 1958. – С. 117.

А.В. Наумов чинояти таркибӣ «аз ду ё зиёда аз он ҳаракатҳо, ки ҳар якеи он бо худ ҳамчун чинояти мустақил дониста мешаванд, иборат аст»¹⁵⁵.

Дар мафҳуми мазкур аломатҳои фарқунандаи чинояти таркибӣ ба амсоли: кирдорҳои гуногуннамуд, ягонагии дохилии кирдори содиргардида ва ғ. ба инобат гирифта намешаванд. Ба мафҳуми чинояти таркибӣ А.А. Пионтковский чунин аломатро ба амсоли кирдори гуногуннамуд ворид мекард. Ӯ чунин мешуморад, ки чинояти мазкур «аз якчанд ҳаракатҳои гуногуннамуд иборат аст, ки ҳар якеи он дар алоҳидагӣ таркиби чинояти мустақилро дар бар мегирад, аммо вобаста ба ягонагии дохилаи худ ҳамчун як чиноят эътироф карда мешаванд»¹⁵⁶. Аломатҳои гуногуннавъӣ ва алоқамандии дохила инчунин дар мафҳумҳои пешниҳоднамудаи Р.Р. Галиакбаров ва Д.И. Аминов низ дида мешаванд¹⁵⁷.

А.М. Яковлев бар он ақида аст, ки чиноятҳои таркибӣ аз «як қатор ҳаракатҳои гуногуннамуд иборат мебошанд, ки ба оқибатҳои гуногуннавъ дар доираи як шакли гуноҳ оварда мерасонанд». Ба фикри И.А. Зинченко, ҳар як чинояти таркибӣ «бо якчанд кирдори барқасданаи дохилӣ алоқаманд мебошад, ки ҳар якеи он дар қонуни чиноятӣ ба сифати таркиби мустақили чиноят пешбинӣ шудааст, ташкил меёбад»¹⁵⁸. Дар мафҳумҳои дар боло овардашуда мадди назар карда шудааст, ки чинояти таркибӣ бо худ маҷмӯи идеалиеро ифода менамояд, ки қонунгузор дар назар дорад, вақте ки дар натиҷаи як кирдор ду оқибати чиноятӣ ба вуқӯъ меоянд, ҳамзамон муносабати рӯҳӣ нисбати натиҷаҳои чиноятӣ метавонад гуногун бошад, ҳам дар шакли беэҳтиётӣ ва ҳам дар шакли суиқасд ифода ёбад. Масалан, барқасдана расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, ки аз беэҳтиётӣ ба марги ҷабрдида оварда расонидааст (б. «в»—и қ. 3—и м. 110—и КҶ ҶТ).

¹⁵⁵ Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. – М.: БЕК, 1997. – С. 318.

¹⁵⁶ Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1961. – С. 646.

¹⁵⁷ Ниг.: Аминов Д.И. Уголовное право в схемах. Общая часть: Учебное пособие. – М.: Рико: Брандес, 1998. – С. 29; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / Л.А. Прохоров, Н.А. Лопашенко и др.; Под ред. Р.Р. Галиакбара. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1997. – С. 111.

¹⁵⁸ Зинченко И.Л. Составные преступления в советском уголовном праве (понятие, виды, некоторые проблемы квалификации и построения санкций): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1990. – С. 13.

Ба фикри мо, нүқтаи назари олимон – криминалистони мазкур, ки чиноятро аз чиҳати бандубости мавҷудияти оқибатҳои вазнини иловагӣ ба гуногуншаклии таркибӣ дохил мекунанд, қобили қабул аст, зеро мафҳуми чиноят на танҳо худи ҳаракат (бехаракатиро) ҳамчун амали рафтори зоҳирии инсон, балки натиҷаи чиноятии ин кирдорҳоро дар бар мегирад. Бинобар ин, дар бештари чиноятаҳо таваҷҷуҳ маҳз ба фарорасии оқибатҳои гуногуни ҳавфи ҷамъиятӣ зоҳир карда мешавад, зеро онҳо бештар дар ҳақиқати объективӣ ифода меёбанд. Аз ин бармеояд, ки мавҷудияти оқибатҳои вазнин, (ки аз беэҳтиёти ба марги ҷабрдида оварда раоснидааст» (б. «в»-и қ. 3-и м. 110-и КҶ ҶТ), «Бо бемории зуҳравӣ сироят кардани шахси дигар аз ҷониби шахсе, ки мубталои ин беморӣ будани худро медонист» (қ. 1-и м. 126-и КҶ ҶТ), ин мавҷудияти аломати чинояти дигар мебошад, аз ин лиҳоз ин намуди чиноятро алоҳида ҷудо кардан зарурат надорад ва он бояд ба чинояти таркибӣ мансуб дониста шавад.

Чиноятаҳои таркибӣ ба ду объект таҷовуз доранд ва бо ин аз чиноятаҳои оддӣ (якобъекта) фарқ мекунанд¹⁵⁹. Ҳангоми баҳодиҳии ҳуқуқии чиноятаҳои таркибӣ ду намуди он бояд фарқ карда шавад:

а) чиноятаҳои таркибие, ки дар асоси он маҷмӯи реалии чиноятаҳо ба инобат гирифта шудааст ва б) чиноятаҳои таркибие, ки дар асоси он маҷмӯи идеалии ин чиноятаҳо ба инобат гирифта шудааст.

Бо дарназардошли гуфтаҳои боло, зери мафҳуми чинояти таркибӣ кирдори зиддиҳуқуқӣ–чиноятии дорои ҳавфи ҷамъиятие дониста мешавад, ки аз ду ёзиёда аз он ҳаракатҳои (бехаракатии) гуногуни алоқамандбуда, ки ҳар якеи он дар алоҳидагӣ метавонад чинояти мустақилро ба вуқӯъ оварад, фаҳмида мешавад.

Яке аз намудҳои чинояти таркибӣ чиноятаҳо мебошанд, ки бо мавҷудияти оқибатҳои вазнин бандубаст карда мешаванд¹⁶⁰. Чунончӣ, одамрабоӣ, ки аз беэҳтиёти ба марги ҷабрдида оварда расонидааст, бояд

¹⁵⁹ Ниг.: Погребняк И. Квалификация составных преступлений / И. Погребняк // Советская юстиция. – 1970. – №13. – С. 12-14.

¹⁶⁰ Ниг.: Малков В.П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания). – Казань: Издво Казань. ун-та, 1974. – С. 91.

ҳамчун чинояти таркибии ягона эътироф гардида, бо б. «д»-и қ. 3-и м. 130-и КҶ ұТ бандубаст карда шавад¹⁶¹.

Ба чиноятҳои таркибӣ кирдорҳои хавфи ҷамъиятие мансубанд, ки дар онҳо ба сифати ҳолатҳои вазнинкунанда ё маҳсусан вазнинкунанда дохил мешаванд: ба марг расонидан, расонидани заари вазнин ба саломатӣ аз беэҳтиётӣ, сироят кардан бо бемориҳои зуҳравӣ ё масъунияти норасои одам ва ғ. (масалан, қ. 3-и м. 110-и КҶ ұТ аломатҳои қ. 1-и м. 108-и КҶ ұТ ва қ. 1-и м. 110-и КҶ ұТ дар бар мегирад). Инчунин, ба ин қабил чиноятҳо чиноятҳое мансуб дониста мешаванд, ки аломатҳои таркиби бандубаст ва маҳсусан бандубости тарзи зерин – бо истифода аз зӯроварӣ ё таҳди истифодай зӯроварӣ (масалан, қ. 3-и м. 165-и КҶ ұТ дорои аломати қ. 1 ва қ. 3-и м. 150-и КҶ ұТ, инчунин вобаста аз ҳусусияти зӯроварӣ, м.м. 111, 112, 116-и КҶ ұТ ва ғ. мебошанд) дар бар мегиранд. Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки чинояте, ки аломати он «истифода аз зӯроварӣ ё таҳди истифоди он» мебошад, дар сурате он ба гуруҳи чиноятҳои таркибӣ дохил мешавад, ки агар тарзи содир намудани кирдори хавфи ҷамъиятий ҷазои чиноятиро пешбинӣ намояд, яъне ҳамчун чинояти алоҳида баррасӣ карда мешавад. Масалан, хавфи расонидани заари сабук ба саломатӣ чиноят дониста намешавад, аммо он ба таҳди истифодай зӯроварӣ мансуб аст, аз ин лиҳоз, вайронкунии даҳлнопазирии манзили истиқоматӣ бо таҳди истифодай зӯроварии мазкур на чинояти мураккаб, балки оддӣ ба шумор меравад. Чинояти алоҳида, ки дорои аломати таркиби асосӣ мебошад, ба чиноятҳои таркибӣ дохил мешавад (масалан, горатгарӣ). Баъзе аз криминалистон ба гуруҳи чиноятҳои таркибӣ таҷовуз ба номусро (м. 138-и КҶ ұТ) мансуб медонанд, ба ақидаи онҳо таҷовуз аз ду ҳаракати гуногуни зӯроварии ҷисмонӣ ё таҳдид ва алоқаи ҷинсӣ иборат аст¹⁶². Тибқи мағҳуми таркиби чинояти дар боло овардашуда кирдори хавфи ҷамъиятии мазкур ҷунин намебошад. Таркиби баъзе таркибҳои бандубасткунандаи таҷовуз ба номус

¹⁶¹ Ниг.: Тафсир ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳарири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – С. 268-273.

¹⁶² Ниг.: Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник для юрид. вузов / С.В. Афиногенов, Л.Д. Ермакова и др.; Под ред. Б.В. Здравомыслова. – М.: Юристъ, 1996. – С. 289.

эътироф карда мешаванд, масалан, таҷовуз нисбати шахси ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида, зеро чунин кирдор дар худ якчанд таркиби чиноятро мегирад (алоқаи чинсӣ бо шахси ба синни шонздаҳсолагӣ нарасида ва барқасдона расонидани зарари сабуқ, миёнаи вазнин ба саломатӣ, лату кӯб).

Инчунин, баррасии он ҳолатҳое, ки маҷмӯи чиноятҳо эътироф карда намешаванд, вақте ки содир намудани ду ва зиёда аз он чиноятҳо бо моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ ҳамчун ҳолатҳои ба ҷазои нисбатан саҳттар оваранда пешбинӣ шудааст, муҳим ба шумор меравад (қ. 1-и м. 20-и КҶ ҶТ).

Ба ақидаи мо, вақте ки дар моддаҳои Қисми маҳсуси КҶ содир намудани чинояти даҳлдор, ки бо ҳаракатҳо ё оқибатҳое, ки ба сифати чиноятҳои мустақил алоқамандбуда дида мешаванд, чинояти содигардида бояд ҳамчун маҷмӯи чиноят ба инобат гирифта шуда, тибқи қоидаҳои умумӣ ҳамчун як чинояти таркибӣ бо моддаи Қисми маҳсуси КҶ чинояти содиршуда ҳамроҳ бо аломати мазкур баҳо дода шавад.

Истисно аз қоидаи мазкур ҳолатҳое мегарданд, вақте ки сухан дар бораи чинояти одамкушӣ (м. 104-и КҶ ҶТ) на ҳамроҳ бо чинояти аз беэҳтиёти ба марг расонидан (м. 108-и КҶ ҶТ), балки ҳамроҳ бо дигар чинояти вазнин ё маҳсусан вазнин содир карда мешавад. Дар чунин ҳолат чинояти содиршуда бояд ҳамчун ду ё зиёда аз он чиноятҳо баҳо дода шуда, бо маҷмӯи чиноятҳо бандубаст карда шавад. Аммо куштори ду ва зиёда аз он шахс (б. «а»-и қ. 2-и м. 104-и КҶ ҶТ) тибқи тавзехоти м. 20-и КҶ ҶТ бояд танҳо бо б. «а»-и қ. 2-и м. 104-и КҶ ҶТ бандубаст карда шавад, аммо дар ҳисботҳои оморӣ бояд ҳачун куштори ду ё зиёда аз он шахс инъикос дода шавад.

Одамкушӣ ин таҷовуз ба арзиши олӣ, ки аз тарафи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалий эътироф шудааст, мебошад. Аз ин рӯ, қасдан ба марг расонидани ду ва зиёда аз он шахс бинобар аҳамияти муҳим доштани объекти ҳифзи ҳуқуқӣ-чиноятий наметавонад на аз нуқтаи назари иҷтимоӣ ва на аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ ҳамчун як чиноят эътироф карда шавад.

Ҳамзамон, дар як вақт одамрабои ду ё зиёда аз он шахс (б. «ж»—и қ. 2—и м. 130—и КҶ ҏТ); дар як вақт гайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум кардани ду ё аз он зиёда шахс (б. «ж»—и қ. 2—и м. 131—и КҶ ҏТ); савдои ду ё зиёда шахс (б. «в»—и қ. 2—и м. 130¹—и КҶ ҏТ) ва ҳамин гуна ҳолатҳо бояд ҳамчун як чиноят баррасӣ карда шаванд. Ҳангоми дар як вақт содир намудани кирдорҳои чиноятии дар боло зикргардида онҳо бояд ҳамчун маҷмӯи чиноятҳои бо ҳамон як моддаи КҶ ҏТ пешбинишуда бандубаст карда шаванд.

Баъзе аз таркибҳои чиноятҳоро қонунгузор ҳамчун мураккаб донистааст, ки онҳо аз ҷониби кормандони мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ метавонанд нодуруст маънидод карда шаванд. Чунончӣ, дар КҶ ҏТ ба сифати аломатҳои бандубости одамкушӣ бо ҳамроҳии гуногун баромад мекунад: «одамкушӣ бо ҳамроҳии одамрабоӣ ё ғасби гаравгон», «одамкушӣ бо ҳамроҳии горатгарӣ, тамаъҷӯй ё бандитизим», «одамкушӣ бо ҳамроҳии таҷовуз ба номус ё ҳаракатҳои маҷбурии дорои хусусияти шаҳвонӣ». А.И. Стрелников дуруст қайд менамояд, ки ҳангоми аз тарафи қонуни чиноятӣ ба сифати аломати бандубасткунандай «бо ҳамроҳии бо...» истифода карда мешавад «иваз кардани маҷмӯи чиноятҳо бо чиноятҳои дорои таркиби мураккаб ҷой дорад»¹⁶³. Одамкушӣ бо кирдорҳои чиноятии дар боло номбаркардашуда бояд ҳамеша ҳамчун маҷмӯи реалиӣ бандубаст карда шавад. Дар ҳолатҳои мазкур чинояти таркибӣ ҷой надорад, зеро аломатҳои кирдори чиноятии ягона мавҷуд намебошанд.

Ҳолати мазкурро Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қарори худ аз 26 июни соли 2009, таҳти №21 бо тағиyrу иловаҳои воридшуда аз 23 ноябри соли 2012 таҳти №29 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ (м. 104—и КҶ ҏТ)», дар б. б. 7, 11 ва 13 қайд намудааст¹⁶⁴.

Ҳамин тарик, тамоми аломатҳои ҳуқуқии чинояти таркибӣ ба ду гурӯҳ тақсим карда мешаванд:

¹⁶³ Стрельников А.И. Ответственность за убийство, совершенное при обстоятельствах, отягчающих наказание (ч. 2 ст. 105 Уголовного Кодекса Российской Федерации): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 27.

¹⁶⁴ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 98-100.

- **объективий**: сиқасд нисбати ду объект (метавонад зиёдтар бошад); мавчуд будани ду ё зиёда аз он ҳаракатҳои дорои аломати таркибҳои гуногуни чиноят (аз тарафи қонунгузор маҷмӯи реалий ба инобат гирифта шудааст), ё ин ки як ҳаракат, ки ба ду ё зиёда аз он оқибатҳои хавфи ҷамъиятие меоварад, ки дар КҶ ба сифати чиноятҳои алоҳида (аз тарафи қонунгузор маҷмӯи идеалий муқаррар карда шудааст) муайян карда шудааст;
- **субъективий**: тамоми ҳаракатҳо (бехаракатӣ), ки ба чинояти мураккаб дохил мешаванд бо як шакли барқасданаи гуноҳ муттаҳид карда шудааст, ҳангоми мавчуд будани оқибатҳои чинояти беэҳтиётӣ нисбати онҳо ҷой дорад, аммо дар умум чиноят барқасдана эътироф карда шудааст.

Намуди дуюми чинояти мураккаб кирдори чиноятии дарозмуддат мебошад. Дар КҶ ҶТ мағҳуми чинояти дарозмуддат вонамехӯрад ва он танҳо аз тарафи таҷрибаи судӣ ва илм коркард карда шудааст. Ҳоло мағҳумҳои чинояти дарозмуддатро мавриди таҳлил қарор ҳоҳем дод.

Бештари олимон – криминалистон мағҳумеро, ки дар қарори Пленуми Суди Олии ИҶШС аз 4 марта соли 1929 (дар таҳрири қарори Пленум таҳти №1 аз 14 марта соли 1963) «Дар бораи шартҳои татбиқи мурури чиноят ва авғ нисбати чиноятҳои дарозмуддат ва давомнок» оварда шудааст ва тибқи он зери мағҳуми чинояти дарозмуддат «ҳаракат ё бехаракатие фаҳмида мешавад, ки бо минбаъд дарозмуддат ичро накардани уҳдадориҳое, ки ба гунаҳкор бо қонуни чиноятӣ таҳти таҳдиҳи таъқиби чиноятӣ voguzor карда шудааст, ҳамроҳ мебошад»¹⁶⁵, мефаҳманд. Агар зери ичро накардани уҳдадориҳо танҳо ичро накардани уҳдадориҳо оид ба амалбарории ҳаракатҳои муайян, яъне воқеан минбаъд ба амал баровардани амалиёти beharakatӣ (маҳз ҳамин тавр мағҳуми чинояти давомнокро Р.Р. Галиакбаров ва А.А. Магомедов маънидод мекунанд) фаҳмида шавад, онҳо каме моҳияти мағҳуми пешниҳодшударо тағйир дода, муқаррар кардаанд, ки чинояти

¹⁶⁵ Сборник постановлений Пленумов Верховных Судов СССР и РСФСР (РФ) по уголовным делам. – М.: Спарк, 1999. – С. 5; Дёмин В.Ф. Социальная обусловленность законодательного конструирования единого сложного преступления и его квалификация: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1989. – С. 21; Истомин А.Ф. Общая часть уголовного права: Учебное пособие (альбом схем). – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 71; Криволапов Г.Г: Множественность преступлений (неоднократность, совокупность, рецидив): Лекция. – М., 1997. – С. 72.

дарозмуддат – ин «чунин чинояте мебошад, ки бо ягон ҳаракат ё беҳаракатӣ оғоз ёфта, сипас беист дар шакли беҳаракатӣ дар давоми фосилаи номуайян, баъзан дароз ба амал бароварда мешавад»¹⁶⁶), он гоҳ бо чунин тасвият розӣ шудан мушкил аст, зоро як қатор чиноятҳои дарозмуддат бо ҳаракати давомдор тавсиф мёбад, масалан, турехтан аз ҷойҳои маҳрум сохтан аз озодӣ ё ҳабси пешакӣ (м. 365-и КҔ ҔТ).

Масалан, ғайриқонунӣ нигоҳ доштан ё гирифта гаштани силоҳи оташфишон чинояти дарозмуддат ба шумор меравад (м. 195-и КҔ ҔТ). Агар шахс ҳангоми ғайриқонуни нигоҳ доштани милтиқ ба соҳтори он тағйиротҳои муайян ворид намуда, онро дигаргун намояд, масалан ба туғанги милбурида (обрез) табдил медиҳад, он гоҳ чунин ҳаракатҳои ў чинояти навро ташкил надода, балки ҷузъи ғайриқонунӣ нигоҳ доштани ин силоҳи оташфишон мебошад.

Ҳангоми ҳаллу фасли масъала оид ба баҳодиҳии чинояти ягонаи содиршуда бояд аз табиати иҷтимоӣ–психологӣ, моҳияти кирдори чиноятии мазкур, инчунин аз тасвири аломатҳои объективӣ ва субъективии он дар санксияи моддаи қонуни чиноятӣ ба сифати кирдоре, ки бо хавфи ҷазодиҳӣ манъ карда шудааст, истифода намуд.

Ҳама гуна чиноят намуди иродai зоҳирӣ рафтари инсон мебошад. Барои фикру ҳиссиёте, ки дар рафтари зоҳирӣ ифода наёфтаанд, шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ ё дигар ҷавобгарии ҳуқуқӣ кашида намешавад, зоро чунин ҳолат аз нишондиҳандаҳои объективии ҷараёни иродавӣ, ки дар мағзи сари субъекти фаъолият ҷой дорад, маҳрум аст. Илми психология қаблан қайд намудааст, ки дар фикрҳои аслӣ ва ҳиссиёти ин ё он шахс танҳо вобаста ба ҳаракатҳои рафтари ў баҳо додан мумкин аст.

Чиноят амали дарккардаи рафтари иродai зоҳирӣ инсон мебошад. Масъалаҳои мураккабе, ки субъекти фаъолият аз он ҷумла, фаъолияти чиноятӣ ҳаллу фасл мекунад, барои дар ҳақиқат ба амал баровардани он

¹⁶⁶ Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / Л.А. Прохоров, Н.А. Лопашенко и др.; Под ред. Р.Р. Галиакбарова. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1997. – С. 111; Магомедов А.А. Уголовное право России. Общая часть: Учебное пособие. – М.: Брандес, 1997. – С. 75.

зарурат ва фаъолияти мураккабро пешбинӣ менамояд. Ягонагии фаъолияти мураккаб бо ягонагии ҳаллу фасли масъала муайян карда мешавад. Дар рафти ҳаллу фасли масъалаҳои мураккаб шахс чун қоида ба амал баровардани чунин амалҳои рафтори зоҳирӣ меояд, ки бо онҳо на масъалаи ниҳоӣ, балки ёридиҳанда (фосилавӣ) ба амал бароварда мешавад. Чунин амалҳои рафтори инсон аҳамияти мустақили иҷтимоӣ–хуқуқӣ надошта, балки ҳамчун амалиёт, марҳила ё воситай баамалбарории мақсади ниҳоӣ ё масъалаи мавриди ҳаллу фасл қароргирифта баҳо дода мешаванд.

Чунончӣ, ҳангоми баамалбарории мақсади аз ҳаёт маҳрум кардани рақиби фаъолияти соҳибкорӣ, субъект ӯро ба ҷойи хилват бурда, нушокии спиртии дори доруи хоб дода, сипас ба ӯ якчанд зарба бо корд ба мавзеи дилаш зада, ҷабрдидаи бо хуни ҷоришуударо дар ҷойи беодам танҳо мегузорад, ки ин ҳолат ӯро ба марг мерасонад. Дар ин ҳолат ҳар як зарбай корд дар қафаси синаи ҷабрдида алаккай бо аломати қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатии ҷабрдидаро дар бар мегирад, аммо ин ҳаракатҳо танҳо воситай ноил гардидан ба мақсади ниҳоии гунаҳкор, яъне аз ҳаёт маҳрум кардани рақиб мебошанд.

Бинобар ин, агарчанде ин амалҳои ёридиҳандаи рафтори бо аломати ягон таркиби ҷиноят дар бар гирифта шаванд ҳам, аммо онҳо аз нуқтаи назари қонуни ҷиноятӣ дар низом ва бо дарназардошти натиҷаи ниҳоӣ баҳо дода мешаванд ва чун қоида ба сифати таркибҳои мустақили ҷиноятӣ дониста нашуда, ҳамчун ҷузъҳои таркибии ҷинояти ягонаи мураккаб баҳо дода мешаванд.

Ба ақидаҳои олимон Н.Д. Дурманов, В.И. Ткаченко ва дигарон бо ҳусусияти худ ҷинояти дарозмуддат метавонад на танҳо аз ҳисоби беҳаракатии минбаъд дуру дароз, балки аз ҳисоби ҳаракати дар як вақт давомдор вобаста аз шакли содир намудани кирдori ҷиноятӣ то марҳилаи ҷинояти хотимаёфта, ба вуқӯъ ояд, ки ин андешаи онҳо қобили қабул мебошад¹⁶⁷. Масалан, фирор метавонад ҳам дар шакли ҳаракати давомдор –

¹⁶⁷ Ниг.: Дурманов Н.Д. Советский уголовный закон. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1967. – С. 22; Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник для юрид. вузов / С.В. Афиногенов, Л.Д. Ермакова и др.; Под ред. Б.В. Здравомыслова. – М.: Юристъ, 1996. – С. 289.

худсарона тарк кардани қисми ҳарбӣ, ҳам беҳаракатии дарозмуддат – ҳозир нашудан ба ҷойи хизмат содир карда шавад.

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти гуфтаҳои боло, метавон қайд кард, ки чинояти дарозмуддат – ин кирдори зиддиҳукуқӣ–чиноятии (ҳаракат ё беҳаракатӣ) дорои ҳавфи ҷамъиятӣ буда, бо беист баамалбарории таркиби чиноятҳо аз ҳисоби дарозмуҳлат ичро накардани уҳдадориҳои ба шахс бо қонуни чиноятӣ вогузоркардашуда (амали беҳаракатӣ) ё аз ҳисоби дуру дароз вайрон кардани манъкунии муқарраршуда (амали ҳаракат) тавсиф меёбад.

Хусусияти маҳсуси чинояти дарозмуддат, алалхусус баамалбарории беисти кирдор ба фарқият байни лаҳзаи оғоз ва охири чинояти дарозмуддат, қанда будани онҳо дар вақт асос меёбад. Чинояти давомнок аз лаҳзаи содир гардидани ҳаракатӣ ё беҳаракатии чиноятӣ оғоз ёфта, вобаста аз як қатор ҳолатҳо, ки асосан доктрина ва таҷрибаи судӣ ба онҳо таваҷҷӯҳ зоҳир менамояд, хотима меёбад. Ҳамин тавр, тамоми омилҳои қатъшавии чинояти дарозмуддат ба гуруҳҳои зерин ҷудо карда мешавад:

– якум, фарорасии ба ном ҳодисаҳои қатъии ҳуқуқӣ–чиноятӣ, яъне омилҳои, ки тамоман аз иродай шаҳси чиноят содирменамуда вобаста намебошанд, масалан, дар натиҷаи ҳаракатҳои мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ (дастгир кардани чинояткор) ё ин ки бо фарорасии ҳолатҳои дигар (марги қӯдак ҳангоми барқасдана саркашӣ кардан аз пардоҳти маблағ барои таъминоти қӯдакон ва ғ.)

– дуюм, фарорасии ҳодисаҳои нисбатан ҳуқуқӣ–чиноятӣ, яъне омилҳои ҳуқуқӣ, ки новобаста аз иродай чинояткор фаро расида, аммо бо ҳаракатҳои чиноятии ӯ алоқаманд намебошанд (марги бемор дар натиҷаи ёрӣ нарасонидан).

– сеюм, лаҳзаи содир намудани ҳаракатҳои муайян аз ҷониби худи чинояткор, масалан ихтиёран ҳозир шудан.

Аз ин лиҳоз, вақти содир гардидани чинояти дарозмуддат вақти фарорасии ҳодисаҳо ё ҳаракатҳои дар боло номбаршуда дониста мешавад ва маҳз аз ҳамин лаҳза баҳисобгирии муҳлати муурӯ оғоз ёфта, санади авғ метавонад татбиқ карда шавад.

Сеюм намуди чинояти мураккаб фаъолияти зиддицамъиятии зиддиҳуқуқӣ мебошад. Истилоҳи мазкур барои нишон додани намуди чинояти мураккаб аз ҷониби З.А. Незнамова оварда шудааст¹⁶⁸. Воқеан, он бо ҷунин мағхум, ҳамчун «чиноятҳое, ки бо ҳаракатҳои такрорӣ содир карда мешаванд», иваз карда шудааст ва дар мағхуми фаъолияти зиддицамъиятии зиддиҳуқуқӣ ба амсоли мағхуми чиноятҳое, ки бо ҳаракатҳои такрорӣ содир карда мешаванд, содир намудани намудҳои гуногуни такрории ҳуқуқвайрокунии дорои ҳусусияти чиноятӣ надошта (мунтазамӣ ва ҷандинкарата) фаҳмида мешавад. Таъиноти қонунгузорӣ ба амсоли ҳуди мағхуми «фаъолияти зиддицамъиятии зиддиҳуқуқӣ»-ро дар КҶ ҶТ вонамехӯрад, ҳол он ки мисоли ин намуди чинояти мураккаб сершумор аст.

Қаблан дар илми ҳуқуқи чиноятӣ олимон Т.Э. Караев ва Н.И. Панов тарафдори эътирофи ҳамчун касб содир намудани чиноят ба сифати намуди маҳсуси чинояти ягона буданд, аммо концепсияи таҳиянамудаи онҳо дар байни олимони дигар дастгирии заруриро пайдо накард¹⁶⁹.

Ба фикри мо, ақидаи А.Ф. Зелинский дар ҳусуси он, ки зери мағхуми ҳамчун касб содир намудани чиноят «такрории таҷовузи қасданаи чиноятии ҳаммонанд, ки бо як сабаб, мақсади умумӣ ва алоқамандии зичи дохилӣ мутаҳҳиданд»¹⁷⁰, яъне онро ба намуди сершуморагии чиноятҳо мансуб медонист, қобили қабул мебошад. Чунончӣ, агар фаъолият бо ҳуд соҳтори муайяни кирдорҳоро ифода дихад, он гоҳ фаъолияти чиноятӣ – ин соҳтори кирдорҳои чиноятие мебошад, ки ҳар якеи он ба сифати чинояти ягонаи алоҳида дониста шуда, соҳтори мазкур чинояти ягона набуда, балки сершуморагии чиноятҳо ба шумор меравад.

Бинобар ин, барои нишон додани намуди чинояти мураккаб истифода бурдани ибораи «фаъолияти зиддиҳуқуқии зиддицамъиятий» фаҳмида мешавад, ки зери он кирдори чинояти ҳуқуқии дорои ҳавфи ҷамъиятий,

¹⁶⁸ Ниг.: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 293.

¹⁶⁹ Ниг.: Караев Т.Э. Повторность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 11; Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Харьков: Высш. шк. Из-во при Харьк. ун-те, 1982. – С. 13.

¹⁷⁰ Зелинский А.Ф. Понятие «преступная деятельность» / А.Ф. Зелинский // Советское государство и право. – 1978. – №10. – С. 100.

иборат аз ҳаракатҳои якнамудаи сершуморагӣ (ду ё зиёда аз он), (бехаракатӣ), ки дорои хусусияти зиддиҳуқуқӣ, аммо на чинояте, ки дар қонуни чиноятӣ дар чунин шакл муқаррар карда шудаанд, истифода бурдан зарур мегардад. Ба ин намуди фаъолияти зиддиҳуқуқии зиддиҷамъияти тааллук доранд: якум, мунтазам содир намудани кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ, ки дорои хусусияти чиноятӣ намебошанд, яъне содир намудани кирдорҳои мазкур ду ё зиёда аз он маротиба (масалан, ҷалб кардани ноболиг ба истеъмол намудани машруботи спиртӣ). Баъзе криминалистон¹⁷¹ ба намуди мазкур азобу уқубатро низ мансуб медонанд. Ба фикри мо, мансуб донистани чинояти мазкур ба кирдори чиноятии давомдор самарабахш мебошад, зоро, якум, сохтори он дорои кирдорҳои чиноятӣ – лату қӯб, дуюм, тамоми ҳаракатҳои чиноятӣ бо мақсади умумӣ – расонидани азобу уқубати ҷисмонӣ ё руҳӣ муттаҳид карда шудаанд.

Дуюм намуди фаъолияти зиддиҳуқуқии зиддиҷамъияти ин ҷандинкарата (такроран) содир намудани кирдорҳои зиддиҳуқуқӣ, ки дорои хусусияти чиноятӣ намебошанд, яъне содир намудани кирдорҳои мазкур ду ё зиёда аз он маротиба мебошад (масалан, ҳаракатҳои гайриқонунӣ оид ба фарзандхондӣ, ки ҷандинкарата содир карда шудааст – м. 172-и КҔ ҔТ; гайриқонунӣ истифода бурдани тамғаи моли бегона, агар кирдор ҷандинкарата содир карда шуда бошад, – м. 175-и КҔ ҔТ).

Сеюм намуд – ин фаъолияти зиддиҳуқуқӣ, ки ба оқибатҳои муайяни ҳавфи ҷамъияти оварда мерасонад, ки дар натиҷаи онҳо тамоми кирдор чиноят эътироф карда мешавад ё ин ки ба кирдори чиноятӣ вобаста ба хусусиятҳои хоси худи кирдор табдил меёбад, масалан ба амал баровардани фаъолияти соҳибкорӣ бе қайди он, агар кирдори мазкур ба шаҳрвандон зарари қалон расонидааст (м. 259-и КҔ ҔТ); ба амал баровардани фаъолияти бонкӣ бе қайди он, ки бо ба даст овардани даромад ба андозаи қалон вобаста мебошад (м. 263-и КҔ ҔТ).

¹⁷¹ Ниг.: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.Л. Незнамова. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 294; Уголовное право. Общая часть: Учебник / Н.И. Ветров, Р.Л. Габдрахманов и др.; Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 145.

Намуди охирини чинояти мураккаб кирдори чиноятии давомдор мебошад. Дар илми ҳуқуқи чиноятӣ ягонагии маънидодкуни мафҳум ва аломатҳои чинояти давомдор вучуд надорад. Чунончӣ, ба андешаи А.Ф. Кистяковский ба намуди маҷмӯи чиноятҳо инҳо мансуб мебошанд: «а) идеалӣ, б) реалӣ, в) чинояти давомдор»¹⁷². А.А. Пионтковский бар он ақида аст, ки дар баъзе ҳолатҳо чинояти давомдор метавонад намуди чинояти мураккаби ягона, дар ҳолатҳои дигар намуди маҷмӯи чиноятҳо гардад¹⁷³. А.М. Яковлев ва Г.А. Кригер чунин мешумориданд, ки аз рӯйи моҳияти худ чинояти давомдор аз чиноятҳое, ки такрорӣ дониста мешаванд фарқ надоранд ва агар такрорӣ аз рӯйи қонун аломати бандубасткунанда набошад, он гоҳ чинояти давомдор баръало дида мешавад ва ҷой дорад¹⁷⁴. Дар ақидаҳои баррасишуда баръало омехтагии ду мафҳумҳои гуногунсamt дида мешаванд: сершуморагии чиноятҳо ва чинояти ягона ҳамчун ҷузъи соҳтории сершуморагӣ. Минбаъд тамоми олимон – криминалистон чинояти давомдорро танҳо намуди чинояти ягона эътироф намуда, онро дақиқ аз такрорӣ (чандинкаратағӣ) ва шаклҳои дигари сершуморагии чиноятҳо чудо мекунанд. Криминалистон ва таҷрибаи судӣ нисбати таҳлили аломатҳои чинояти давомдор фикри ақидаи гуногуниро зоҳир менамоянд. Ба аломатҳои мазкур мавҷудияти як қатор ҳаракатҳои чиноятии ҳамомонанд, ки дорои мақсади умуми мебошанд, «ягонагии натиҷаи чиноятӣ»¹⁷⁵ ва «қасди ягона»¹⁷⁶, инчунин содир намудани кирдорҳои ҳаммонанд, ки ҳатман дорои хусусияти чиноятӣ намебошанд ва ба як мақсад равона карда шуда, бо як қасд

¹⁷² Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. С подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая. З изд. – Киев, 1891. – С. 593.

¹⁷³ Ниг.: Пионтковский А.А. Уголовное право. (Пособие к лекциям). Часть общая. Выпуск 2. – Казань: типолит. Казанск. ун-та, 1916. – С. 188.

¹⁷⁴ Ниг.: Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1960. – С. 32-33; Кригер Г.А. Борьба с хищениями социалистического имущества. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 211-212.

¹⁷⁵ Алиев Н.Б. Повторность и рецидив преступлений по советскому уголовному праву. Учебное пособие. – Махачкала, 1978. – С. 24.

¹⁷⁶ Блум М.И. Применение советского уголовного закона к продолжаемым и длящимся преступлениям / М.И. Блум // Сб. «Вопросы уголовного права и процесса». – Рига: Зинатне, 1969. – С. 66; Фистин А.Н. Ответственность за совершение повторных преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1973. – С. 5.

муттаҳиданд¹⁷⁷; содир намудани ду ва зиёда аз он кирдорхой зиддиҳуқуқии якнамуда, ки бо як гуноҳ (сүиқасд ё беэҳтиётӣ) муттаҳид карда шудаанд, дохил мекунанд¹⁷⁸. Баъзе олимон, инчунин таҷрибаи судӣ ба аломатҳои ҷинояти давомдор боз объекти ягона, тарзи ягона ё якшаклии таҷовуз¹⁷⁹, ягонагии предмети таҷовуз¹⁸⁰, ҳамон як сарҷашмаи сүиқасд¹⁸¹, мунтазамӣ ё қанда–қанда будани ҳаракатҳо дар вақти начандон дароз¹⁸² ва ғайраро дохил мекунанд.

Дар таҷрибаи судӣ зери мағҳуми ҷинояти давомдор ҷиноятҳое фаҳмида мешаванд, ки аз як қатор ҳаракатҳои ҷиноятии ҳаммонанди ба мақсади умумӣ равонашуда иборатанд ва дар маҷмуъ ҷинояти ягонаро ташкил медиҳанд¹⁸³. Чунин маънидодкуни ҷинояти давомдор нопурра буда ба такмил ниёз дорад. Қонун ва таҷрибаи судиву тафтишотӣ ҷиноятҳои давомдорро медонад, ки на аз ҳаракатҳои ҳамомонанд, балки аз ҳаракатҳои алтернативӣ низ иборат мебошанд, масалан, истеҳсол, нигоҳдорӣ ё интиқоли мол ва маҳсулоте, ки ба талаботи бехатарӣ ҷавобгӯй намебошад, бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан (м. 294-и КҶ ҶТ) ва ғ. Ҷиноятҳои давомдор на танҳо қасдан, балки боз аз беэҳтиётӣ низ содир карда мешаванд.

Хусусияти хоси ҷинояти давомдор дар он аст, ки ҷинояти мазкур на бо чанд ҳаракат ва беист, балки бо ҳаракатҳои (амалҳои) дар вақт қанда–қанда, ки дорои хусусияти ҷинояти мустақил набуда, бо худ занцираи ё зина ба зина ба амал баровардани ҳамон як кирдори ҷиноятиро ифода медиҳанд, содир карда мешавад. Агар амалҳои алоҳидаи ҷинояти давомдор дорои хусусияти

¹⁷⁷ Ниг.: Уголовное право. Общая часть: Учебник / Н.И. Ветров, Р.Л. Габдрахманов и др.; Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 144; Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1997. – С. 505.

¹⁷⁸ Ниг.: Караев Т.Э. Повторность преступлений. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 10; Малков В.П. Повторность преступлений (Понятие и уголовно-правовое значение). – Казань: Изд-во Казань, ун-та, 1970. – С. 97.

¹⁷⁹ Ниг.: Ораздурдыев А.М. Продолжаемое преступление по советскому уголовному праву: автореф. канд. юрид. наук. – Казань, 1984. – С. 16.

¹⁸⁰ Ниг.: Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: А.А. Карцевъ, 1912. – С. 639; Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). – Киев: Высш. школа, 1990. – С. 24.

¹⁸¹ Ниг.: Постановление Пленума Верховного Суда от 27.12.2002, №29 «О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое» // Российская газета. – 2003. – 18 января.

¹⁸² Ниг.: Постановление Пленума Верховного Суда от 15.06.2004, №11 «О судебной практике по делам о преступлениях, предусмотренных статьями 131 и 132 Уголовного кодекса Российской Федерации» // Российская газета. – 2004. – 29 июня.

¹⁸³ Ниг.: Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда Российской Федерации (СССР, РСФСР) по уголовным делам. Изд. 2-е. – М.: Проспект, 2000. – С. 92.

чиноятҳои мустақил намебошад, онҳо бандубости мустақили хукуқиро нагирифта, дар умум ҳамчун як чиноят баҳо дода мешаванд.

Дар асоси фикру ақидаҳои криминалистон ва таҷрибаи судӣ, таклиф менамоем, ки тамоми аломатҳои чинояти давомдор ба ду гурӯҳ: объективӣ ва субъективӣ тақсим карда шаванд.

Ба гурӯҳи субъективӣ дохил мешаванд: суиқасд ба як объекти аниқ: суиқасд ба як предмет дар сурате агар он аломати ҳатмии таркиби чиноят мебошад, масалан, дар тасарруфи давомдор— молу мулки ғайр, ки дорои хусусияти ҳам чиноятӣ ва ҳам хукуқвайронкунӣ мебошад. Ҳамзамон, якнамудӣ бояд на танҳо бо маънои воқеӣ, балки боз бо маънои хукуқӣ низ фаҳмида шавад. Чунончӣ, ба як намуди хукуқӣ тасарруфи ноҷиз ва майдадузӣ, ки бо қисми 1 моддаи даҳлдор бандубаст карда мешавад, мансубанд. Агар кирдорҳои мазкур ба ноил гардидан ба мақсади умуми равона карда шуда бошанд (тасарруф бо миқдори калон) ва ба он муввақат гардидааст, онҳо дар алоҳидаги бандубаст карда нашуда, балки лаҳзаҳои тасарруфи давомдор ба миқдори калон эътироф карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, ақидаи бештари пурсидашудагон дар хусуси он ки кирдорҳои алоҳидай чинояти давомдорро ба вуқӯъ оварда бояд ҳатман ҳаммонанд буда, дорои хусусияти чиноятӣ бошанд, қобили қабул намебошанд. Охирин аломати объективӣ – ин мавҷуд будани оқибати ягонаи чиноятӣ дар натиҷаи кирдорҳои содиршуда дониста мешавад, агар таркиби чиноятҳо бо соҳтори худ моддӣ мебошанд, ҳамзамон байни ҳар як кирдор ва оқибати умумии чиноят алоқаи сабабӣ вуҷуд дорад.

Ба аломатҳои субъективӣ мавҷудияти шакли ягонаи гуноҳ (қасд), ҳамчунин мақсад ё асосҳои умумӣ мансуб мебошанд.

Ба фики мо, ақидаи бештари кормандони мақомоти ҳифзи хукуқ ва ташхисгарон бобати он ки ҳангоми чудо кардани сершуморагӣ аз чиноятҳои давомдор таваҷҷуҳи зиёд бояд ба мавҷудияти аломатҳои субъективии кирдорҳои чинояти давомдор – ягонагии гуноҳ ва мақсади умумӣ, инчунин объективӣ – зарари ягона дар таркиби моддӣ зоҳир гардад, қобили қабул мебошад. Инчунин, қайд кардан бамаврид аст, ки чинояти давомдор на танҳо

сохтори руякӣ–ҳуқуқӣ, балки дар ҳақиқат падидай мавҷудаи иҷтимоӣ мебошад. Кирдори хавғоники ҷамъиятий, ки дорои аломати як таркиби ҷиноят мебошад дар як ҳолат метавонад оддӣ, дар дигар ҳолат давомдор, яъне кирдори мураккаби ҷиноятӣ бошад. Дар таҷрибаи бештар ҷиноятҳои давомдор: гирифтан ва додани пора, тасарруф, масалан дуздӣ, аз ҳуд кардани молу мулки ғайр, камомад, қаллобӣ, таҷовуз ба номус ё ҳаракатҳои зӯроварии дорои ҳусусияти шаҳвонӣ ба ҷашм мерасанд. Ин мавзуъ дар илми ҳуқуқшиносӣ баҳсталаб ба назар мерасад. Масалан, П.К. Кривошеин чунин мешуморад, ки мунтазам гирифтани пардохтҳо (нафақапулӣ, иловапулӣ ба музди меҳнат ва ғ.) дар асоси як ҳӯҷати сохтакоришудаи пешниҳодгардида на ба ҷинояти давомдор, балки ба ҷинояти дарозмуддат тааллук дорад¹⁸⁴. Бо ин ақида розӣ шудан мушкил аст, зоро ҷинояти дарозмуддат аз давомдор бо ҳусусияти мунтазамии ҳуд фарқ дорад. Дар сурати мунтазам гирифтани пардохтҳо дар асоси як ҳӯҷати сохтакоришудаи пешниҳодгардида фосила байни кирдорҳо вуҷуд дорад. Ҳар як пардохти гирифташуда амали алоҳидаи ҷиноятӣ, ки дорои аломати таркиби қаллобӣ буда, бо як суиқасди ягона, бештар аниқнабуда ё аниқбуда муттаҳид мебошад.

Дар асоси гуфтаҳои боло, зери мағҳуми ҷинояти давомдор кирдори гайриқонунӣ–ҷиноятие, ки дорои ҳавфи ҷамъиятий буда, аз кирдорҳои сершуморагӣ ҳуқуқан ҳаммонанд ё дорои ҳусусияти якнамудаи гайриқонунӣ иборат буда, ки ба натиҷаи ягонаи ҷиноятӣ оварда, (дар ҷиноятҳое, ки аломати мазкур ҳатмӣ мебошад) бо як шакли гуноҳ ва мақсади умумӣ муттаҳид мебошанд, фаҳмида мешавад.

Ҷинояти давомдор бояд аз маҷмӯи ҷиноятҳое, ки бо ҳамон як моддаи Қисми маҳсуси КҔ ҶТ пешбинӣ шудааст, фарқ карда шавад. Мушкилии чудо намудани ин намуди маҷмӯи кирдорҳои ҷиноятӣ аз ҷинояти давомдор дар он аст, ки аз рӯйи аломатҳои зоҳирӣ ҳуд ин намудҳои фаъолияти ҷинояткорона бештар ҳаммонанданд. Аммо ҳангоми ҷинояти давомдор байни амалҳои алоҳидаи ҳаракатҳои ҷиноятӣ алоқаи субъективии зич вуҷуд дорад ва он

¹⁸⁴ Ниг.: Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). – Киев, 1997. – С. 42.

чунин ифода меёбад, ки ҳар як амали навбатии кирдори чинояти давомдор ҳамчун занцира ё марҳилаи аз тарафи шахс ба амал баровардани нияти чинояткоронаи худ ё ин ки давоми фаъолияти беэҳтиётонаи ӯ, ки бо хатогии бахшиданашавандааш асос ёфтааст, баромад мекунад. Масалан, аз беэҳтиёти дар давоми як ҳафта ба марг расонидани ду ё зиёда аз он шахс бинобар ба тариқи дахлдор ичро накардани вазифаҳои қасбии худ (қ. 2-и м. 108-и КҶ ҶТ).

Кирдорҳои чиноятие, ки дар асоси онҳо ҳаракатҳои алтернативӣ ё такрорӣ вучуд доранд, мураккаб дониста мешаванд. Ба ин қабила чиноятҳо гайриқонунӣ соҳтани силоҳ (м. 196-и КҶ ҶТ), гайриқонунӣ соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол додан, истехсол намудан, коркарди воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё ба онҳо монанд (м. 200-и КҶ ҶТ), гайриқонунӣ машғул шудан бо фаъолияти хусусии тиббӣ ё фарматсевтӣ (м. 210-и КҶ ҶТ) ва ғ. дохил мешаванд.

Хусусияти хоси ин гурӯҳ чиноятҳо дар он аст, ки аз ҷониби шахс содир намудани ҳар як ҳаракати дар қонун пешбинишуда аллакай барои хотимаёфта эътироф кардани чиноят кифоя аст. Аммо шахси чинояти нав содирнамуда эътироф карда намешавад, агар ӯ ҳаракатҳои дар қонун номбаршударо пай дар пай содир намудааст, масалан, аввал молро, ки ба талаботи бехатарӣ ҷавобгӯй намебошад, истехсол намуда, сипас онро як вақти муайян нигоҳ медорад, ба ҷойи фурӯш интиқол медиҳад ва ба соҳибияти қаси дигар медиҳад (м. 294-и КҶ ҶТ). Дар ин ҳолат кирдори содирнамуда ҳамчун чинояти ягонаи давомдор, ки аз ҳаракатҳои алтернативӣ иборат буда, аммо чун маҷмӯи чиноятҳоро ташкилнадиҳанда бандубаст карда мешавад. Дар назарияи илми ҳуқуқи чиноятӣ чунин кирдорҳоро баъзан чиноятҳои дорои таркиби алтернативӣ меноманд. Ба фикри мо, ин гуна номгузорӣ дуруст намебошад, зоро дар моддаҳои зикргардидаи Қисми маҳсуси КҶ ҶТ на якчанд таркиби алтернативӣ, балки таркиб бо аломатҳои алтернативии тарафи объективӣ пешбинӣ карда мешавад.

Дар КҖ ҖТ таҳрири соли 1998 таркибҳои чиноятҳое, ки дар асоси он ҳаракатҳои такрорӣ (чандинкарата) мавҷуданд пешбинӣ шудааст (қ.к. 1 ва 2-и м. 275-и КҖ ҖТ). Чунончӣ, ғайриқонунӣ истифода бурдани тамғаи мол, тамғаи хизматрасонӣ, ҷойи истеҳсоли мол ё нишонаҳои бо он ҳаммонанд барои молҳои ҳаммонанд чиноят эътироф карда мешавад, агар ин кирдор чандин маротиба содир гардида, зарари калон расонида шуда бошад.

Тибқи талаботи қ. 2-и м. 275-и КҖ ҖТ ҷавобгарии чиноятӣ барои ғайриқонунӣ истифода бурдани тамғагузорӣ нисбати тамғаи моли дар ҖТ бақайдгирифтанишудаи номгӯйи ҷойи истеҳсоли мол дар сурате фаро мерасад, агар кирдори мазкур чандин маротиба содир карда шуда, зарари калон расонида шуда бошад.

Агар ин гуна кирдорҳо якумин маротиба содир гардида, зарари калон расонида нашуда бошад, он гоҳ онҳо ҳамчун ҳуқуқвайронқуни маъмурӣ бо м. 638-и КҲМ ҖТ пешбинишуда дониста мешаванд. Бинобар ин, чандин маротиба содир намудани онҳо ҳангоми ҳар як маротиба ба миён наомадани зарари ҷиддӣ маҷмӯи чиноятҳоро ташкил намедиҳад, дар ин ҳолат кирдори чиноятии ягона, ки дар асоси он ҳаракатҳои чандинкарата (такрорӣ) мавҷуданд, ҷой дорад. Аммо агар чунин ҳаракатҳо аз ҷониби ҳамон як шахс чандин маротиба содир гардида, ҳамзамон ҳар як маротиба ба дорандай соҳибҳуқуқи тамғаи мол ё истеъмолкунандагон зарари калон расонида шавад, он гоҳ маҷмӯи чиноятҳои якхела ҷой дошта, нисбати гунаҳкор барои кирдорҳои содирнамуда ҷазо тибқи қоидаҳои маҷмӯи чиноятҳо татбиқ карда мешавад (қ. 2-и м. 67-и КҖ ҖТ).

Маҷмӯи чиноятҳо бояд аз чинояти ягонаи давомдор фарқ карда шавад. Дар ин хусус дар б. 18-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2004, таҳти №3 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои чиноятӣ марбут ба дуздӣ, қаллобӣ, горатгарӣ ва роҳзанӣ» бо тағириу иловажое, ки бо қарорҳои Пленум аз 30 июни соли 2011, таҳти №2 ва аз 18 ноябри соли 2013, таҳти №15 ворид карда шудаанд, гуфта шудааст: «Тасарруфи давомдор, ки аз як қатор ҳаракатҳои чиноятии ҳаммонанд иборат буда, бо роҳи аз худи ҳамон як манбаъ кашида гирифтани молу мулки

гайр содир шудаасту ба қасди ягона равона карда шудааст ва дар маҷмуъ чинояти ягонаро ташкил мекунад, бояд аз тасарруфи такроран содиршуда фарқ карда шавад¹⁸⁵.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки бандубости чиноят, ки маҷмӯи чиноятҳоро ташкил менамояд, дар навбати аввал моро водор ба он менамояд, ки онро аз чиноятҳои ягонаи мураккаб фарқгузорӣ намоем.

1. Маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои дарозмуддат бо хусусиятҳои содиршавии кирдор, объекти таҷовузшаванд, оқибати фарорасида ва аломатҳои тарафи субъективӣ фарқкунанд мебошанд.

2. Фарқияти асосии маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои давомдор дар он зоҳир мегардад, ки охирон бо худ содиршавии пайвастаи як кирдори чиноятиро дар муҳлати муайяни вақт дар назар дорад.

Ҳамчунин, чиноятҳои давомдор аз маҷмӯи чиноятҳо бо хусусияти миқдорӣ ва сифатии худ фарқ менамоянд, ки ин имкони фарқ намудани чиноятҳои ягонаи мураккабро ба миён меорад.

3. Ҳангоми фарқгузории маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои ягонаи мураккаб, мушкилоти зиёдро бандубости чиноятҳои ягонаи мураккаб ба вучуд меоварад, зеро онҳо бо зӯроварӣ алоқаманданд, ки аломатҳои мазкур дар матни қонуни чиноятӣ ба таври зарурӣ муайян карда нашудаанд. Аз ин лиҳоз, ворид намудани иловаҳои зарурӣ ба моддаи Қисми маҳсуси КҶ ҶТ бо ишора ба хусусияти чунин зӯроварӣ аз манфиат холӣ намебошад.

¹⁸⁵ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 39.

БОБИ 2. ТАҶИНИ ҖАЗО АЗ РӮЙИ МАЧМӰИ ЧИНОЯТХО

2.1. Асосҳои умумии таҷини ҷазо

Җазои чиноятӣ ҳамчун институти мустақили ҳуқуқи чиноятӣ дар ҷомеа бо пайдоиши ҳуқуқ ва давлат ҳамчун ҷавоб ба кирдори барои ҷамъият ҳавфнок – чиноят ба ҳисоб меравад. Дар тамоми давру замон мағҳуми ҷазои чиноятӣ, ҳусусият ва ҳадафҳои татбиқи он ҳамеша ба давраи мушаххаси таърихӣ, ки дар он ҷомеа ва давлат рушд кардаанд, муайян мешуданд. Ба андешаи А.А. Абдурашидов ҷазои чиноятӣ ҷораи фавқулодда муҳим дар мубориза бар зидди чинояткорӣ мебошад, зоро маҳз фаъолияти зиддиҷамъияти шаҳсони чиноят содиршударо пашш мекунад¹⁸⁶. Мазмуни ҷазо аз он вобаста аст, ки он дар доҳили қадом як формасияи иҷтимоию иқтисодӣ вучуд дорад ва дар ҷомеа қадом идеология ҳукмфармост¹⁸⁷.

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои амалкунанда пешбинӣ намудаанд, ки таҷини ҷазо дар баробари гунаҳкор донистани шаҳс дар содир намудани чиноят яке аз салоҳиятҳои асосии ҳокимиюти судӣ ба ҳисоб меравад. Танҳо суд метавонад дар бораи гунаҳкор будан ё набудани шаҳсе, ки ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида шудааст, хулоса барорад ва танҳо суд метавонад барои чинояти содиршуда ҷазо таҷин намояд.

Җазо яке аз намудҳои асосии татбиқи ҷавобгарии чиноятӣ ба ҳисоб меравад. Ҳангоми таҷини дурусти он фаъолияти кории мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ ва суд нисбати чинояти содиршуда ҷамъbast мегардад. Аз ин лиҳоз, дар ҳуқуқи чиноятӣ ба масъалаи таҷини ҷазо ва асосҳои умумии таҷини он ҷойгоҳи маҳсус ҷудо карда шудааст.

Барои ба амал баровардани вазифаҳо оид ба ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ аз ҳама гуна суиқасди чиноятпеша қонуни чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амсоли қонунҳои чиноятии давлатҳои хориҷа намудҳои алоҳидаи ҷазоро дар КҔ ҶТ пешбинӣ кардааст. Ҳамзамон, яке аз талаботҳо нисбати ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазо ногузирӣ онҳо мебошад, яъне барои

¹⁸⁶ Ниг.: Абдурашидов А.А. Наказание по уголовному законодательству Республики Таджикистан (эволюция и современное состояние): дис. ... кан. юрид. наук. – Душанбе, 2011. – С. 13.

¹⁸⁷ Ниг.: Абдурашидов А.А. Асари зикршуда. – С. 13.

ҳар як кирдори чинояткорона таҳди迪 таъини қазо чой дорад. Ин талабот аз худи мафҳуми чиноят бармеояд, ки яке аз алматҳои сазовори қазо будани он мебошад. Аммо таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, ки баъзан барои ду маҳкумшуда, ки чинояти ҳаммонанд содир кардаанд, дар қатори дигар шароитҳои баробари ба ҷавобгарӣ қашидан, суд қазоҳои гуногун таъин менамояд. Судя ҳангоми ба гунаҳкор таъин намудани қазои муайян чиро ба инобат мегирад? Кадом қоидаҳо барои ўҳатмӣ мебошанд ва дар кадом ҳолат суд метавонад субъективизми худро нишон дода, қазоро нисбати гунаҳкор фардӣ кунонад? Боби мазкур маҳз ба посухҳо ба саволҳои мазкур баҳшида шудааст.

Ба масъалаҳо оид ба танзимдарории ҳуқуқии ҷараёни таъини қазо боби 10-и Қисми умумии Кодекси чиноятии амалкунандаи ҶТ баҳшида шудааст.

Маҷмӯи воситаҳои ҳуқуқӣ–чиноятие, ки ба таъмини фаъолияти дахлдори суд дар соҳаи интиҳоби тарзу услубҳои мувоғик оид ба таъсиррасонӣ ба гунаҳкор, дар ҳукм муайян кардани қазои одилона чиро ифода медиҳанд? Агарчанде ки дар КҔ ҶТ мафҳуми асосҳои умумии таъини қазо чой надошта бошанд ҳам, аммо дар назарияи илм маҷмӯи мазкури қоидаҳои таъини қазоро асосҳои умумии таъини қазо меноманд.

Вобаста ба мафҳуми асосҳои умумии таъини қазо байни олимон фикру ақидаҳои гуногуни асоснок чой дорад. Аз ҷумла, А.И. Рарог ҷунин мешуморад, ки асосҳои умумии таъини қазо–ин талаботҳои асосие мебошанд, ки суд бояд ҳангоми таъини қазо барои дилҳоҳ ҷиноят, новобаста аз хотима ёфтанд, аз ҷониби гурӯҳи шахсон ё танҳо содир шудан, риоя намояд¹⁸⁸.

Г.П. Новоселев ҷунин пешниҳод менамояд, ки зери мафҳуми асосҳои умумии таъини қазо бояд муқаррароте, ки принципҳои таъини қазоро ифода мекунанд, фахмида шавад¹⁸⁹. В.В. Малсев ба ақидаи мазкур зид баромада, ҷунин қайд менамояд, ки бо муайян намудани асосҳои умумии таъини қазо дар м. 60-и КҔ ҶТ қонунгузор бо ин роҳ мафҳуми онро додааст, зоро асосҳои

¹⁸⁸ Ниг.: Ророг А.И. Уголовное право России. Общая часть. – М.: Юрист, 2001. – 600 с.

¹⁸⁹ Ниг.: Новоселев Г.П. Уголовное право. Общая часть. – М.: 1997. – 516 с.

умумии таъини ҷазои пешбанишаванда дар қонун маънои кушода додани мазмун, моҳият ва таърифи онро дорад¹⁹⁰.

Ба ақидаи В.И. Зубков зери мағҳуми асосҳои умумии таъини ҷазо талаботи қонуне, ки суд бояд ҳангоми таъини ҷазо ба назари эътибор гирад, фаҳмида шавад¹⁹¹. Ба ҳамин монанд мағҳуми асосҳои умумии таъини ҷазоро олимони дигар ба мисли, Л.В. Инагамова–Хегай¹⁹², В.П. Малков ва Т.Г. Чернова шарҳ медиҳанд¹⁹³.

О.Р. Шайхисламова бошад асосҳои умумии таъини ҷазоро ҳамчун қоидаҳое шарҳ медиҳад, ки суд бояд ҳангоми ҳалли масъалаи таъини ҷазо барои ҷинояти содиршуда ҳал намояд¹⁹⁴.

М.И. Бажанов чунин меҳисобад, ки асосҳои умумии таъини ҷазо–ин меъёрҳои дар қонун пешбанишуда мебошанд, ки суд ҳангоми таъини ҷазо бо ҳар як парвандаи ҷиноятӣ бояд аз рӯйи он роҳнамоӣ намояд¹⁹⁵.

И.Р. Тулиев чунин қайд менамояд, ки муайян намудани асосҳои умумии таъини ҷазо барои ҳар як парвандаи мушаххаси ҷиноятӣ ҳатмӣ мебошад¹⁹⁶. Тахминан ба ҳамин монанд дар корҳои илмии олимон Т.Ш. Шарипов¹⁹⁷, Б.Ш. Сайдамиров¹⁹⁸, Г.С. Гаверев¹⁹⁹ ва дигарон низ аҳамияти муҳим доштани асосҳои умумии таъини ҷазо барои ҳар як парвандаи мушаххас дарҷ гардидааст.

Бо аломати ҳатмӣ будани асосҳои умумии таъини ҷазо розӣ шуда, дар як маврид бояд қайд намуд, ки аломати ҳатмӣ ҳамчун аломати умумии дилҳоҳ

¹⁹⁰ Ниг.: Мальцев В.В. Наказание и проблемы его назначения в уголовном праве. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – 224 с.

¹⁹¹ Ниг.: Зубков В.И. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 2. – М.: Зерцало, 1999. – 624 с.

¹⁹² Ниг.: Инагамова–Хегай Л.В. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. – М.: Инфера, 2002. – 623 с.

¹⁹³ Ниг.: Малков В.П. ва Чернова Т.Г. Совокупность приговоров и применение наказания (вопросы законодательного регулирования, терории и практики). – Казань: Таглиммат. ИЭУ и П., 2003. – 175 с.

¹⁹⁴ Ниг.: Шайхисламова О.Р. Общество, культура, преступность. – Саратов: Из-во Саратовского государственного ун-та, 2005. – 141 с.

¹⁹⁵ Ниг.: Бажанов М.И. Назначение наказания по Советскому праву. – Киев: Вища школа МВД, 1980. – 216 с.

¹⁹⁶ Ниг.: Тулиев И.Р. Общие начало назначения наказания по уголовному праву Таджикистана / И.Р. Тулиев // Вестник РУДН. – 2010. – №4. – С. 118-129.

¹⁹⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш. Условное освобождение от отбывания наказания: проблемы теории, законодательства и практики: по материалам Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2008 – С. 40.

¹⁹⁸ Ниг.: Сайдамиров Б.Ш. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с бандитизмом: по материалам Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб, 2002. – 165 с.

¹⁹⁹ Ниг.: Гаверев Г.С. Общие начало назначения наказания по советскому праву. – Иркутск: изд-во Иркут. ун-та, 1976. – 99 с.

меёри ҳукуқӣ низ ба ҳисоб меравад. Дар ин асно асосҳои умумии таъини ҷазо аз дигар меъёрҳо фарқияти зиёд надорад.

Дар адабиёти илмӣ чунин мағхуми асосҳои умумии таъини ҷазоро воҳӯрдан мумкин аст, ки дар он системавӣ ва ҳамбастагии асосҳои умумии таъини ҷазо дарҷ гардидаанд. Чунончӣ, Н.М. Карпачев чунин изҳор менамояд, ки асосҳои умумии таъини ҷазо ба худ низоми меъёрҳои умумии бо қонуни ҷиноятӣ муқарраршударо мемонад, ки мақомотҳои ҳукуқтатбиқкунанда бояд ҳангоми муайян кардани меъёри ҷавобгарӣ барои ҳар як парванда онро ба асос гиранд²⁰⁰.

Ш.Ш. Алишеров бошад асосҳои умумии таъини ҷазоро ҳамчун меъёри қоидаҳои мушаххаси пешбининамудаи м. 60-и КҶ ҔТ, ки суд ҳангоми таъини ҷазо бояд ба роҳбарӣ гирад, муайян менамояд²⁰¹.

Л.М. Николаева бошад, чунин таъриф менамояд, ки асосҳои умумии таъини ҷазо – ин талаботҳои асосии пешбининамудаи қонун мебошад, ки суд барои таъини ҷазои одилона, муайян намудани тартиб, ҳад ва фардикунонии ҷазо барои ҳар як таъини ҷазои мушаххас уҳдадор мебошад²⁰².

Олимӣ дигар А.Н. Чучаев бар он андеша аст, ки аз рӯйи ташхиси м. 60-и КҶ чунин хулоса баровардан ҷоиз аст, ки асосҳои умумии таъини ҷазоро қонун адолатнок, қонунӣ ва бо фардикунонии ҷазо эътироф менамояд²⁰³.

Ба ақидаи Н.П. Печников низ асосҳои умумии таъини ҷазоро ҳамчун кафили ҷазои мақсаднок ва одилона шуморида, ҳамчунин илова менамояд, ки он барои риояи талаботи қонун ҳангоми интихоби фардикунонии ҷазо нисбати шахси мушаххас ва барои ҷинояти мушаххас мусоидат мекунад²⁰⁴.

Мавқеъҳое, ки дар адабиёт мавриди зикр қарор гирифтаанд ва таҳлили м. 60-и КҶ ҔТ имконият медиҳанд, ки чунин таърифи асосҳои умумии таъини ҷазоро пешниҳод намоем:

²⁰⁰ Ниг.: Кропачев Н.М. Общие начало наказаний // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2007. – №2. – С. 54.

²⁰¹ Ниг.: Алишеров Ш.Ш. Назначение наказания: теория и практика. – Минск, 2005. – С. 23-26.

²⁰² Ниг.: Николаева Л.М. Проблема определения сущности общих начал назначения наказания / Л.М. Николаева // Ученые записки Казанского университета. Сер. Гуманитарные науки. – 2007. – Т. 149, кн. 6. – С. 210-215.

²⁰³ Ниг.: Чучаев А.И. Уголовное право. Общая часть. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. – С. 548.

²⁰⁴ Ниг.: Печников Н.П. Уголовное право (Общая часть): Конспект лекций. – Томбов: Издво Томбов. Гос. тех. ун-та, 2006. – 140 с.

Асосҳои умумии таъини ҷазо – маҷмӯи қоидаҳои (талаботи) бо қонун пешбинишиудае фаҳмида мешаванд, ки суд онҳоро аз рӯйи ҳар як парвандаи чиноятӣ дар рафти баровардани ҳукми айбдоркунӣ дастрас намуда, бо ин ба амалбарории принсипҳои институти таъини ҷазо ва интихоб кардани чораи одилонаи таъсирбахш нисбати маҳкумшударо таъмин месозад.

Ҳамин тариқ, бо дарназардошти қонунгузории амалкунанда метавон гуфт, ки асосҳои умумии таъини ҷазо чунинанд:

– онҳо дорои хусусияти талаботи қонунгузорие, ки ба суд пешниҳод мегардад мебошанд, яъне аломатҳои ҳуқуқӣ дошта, дорои хусусияти меъёри – ҳуқуқӣ мебошанд, зоро онҳо дар қонуни амалкунандаи чиноятӣ қайд шудаанд (м. 60-и КҶ ҔТ),

– бо худ қоидаҳои муайянни умумиро ифода медиҳанд, ки барои татбиқ кардан аз рӯйи ҳар як парвандаи чиноятии мушаххас ҳангоми аз тарафи суд таъин намудани ҷазои чиноятӣ ҳатмӣ мебошанд,

– бо қарори мақсадноки худ дорои бамалбарории принсипҳои институти таъини ҷазо ва нисбати маҳкумшуда муқаррар кардани чораи одилонаи ҳуқуқӣ–чиноятии таъсирбахш мебошад.

Дар м. 60-и КҶ амалкунанда ду блоки асосҳои умумии таъини ҷазо қайд гардидаанд:

Якум. нисбати талаботи «расмӣ», ки риоя накардани онҳо ба бекор кардани ҳукм аз тарафи суди марҳилаи кассатсионӣ оварда мерасонад, зоро сабаби нодуруст татбиқ намудани қонуни чиноятӣ асоси бекор кардани ҳукм мегардад (м. 372-и КМҶ ҔТ).

Ба онҳо доҳил мешаванд:

– ҷазо аз ҷониби суд дар доираи моддаҳои даҳлдори Қисми маҳсуси Кодекси чиноятӣ пешбининамуда таъин карда мешавад;

– муқаррароти Қисми умумии қонунгузории чиноятӣ бояд риоя карда шавад;

– намуди нисбатан аз намудҳои ҷазои барои чинояти содиргардида вазнинтар дар сурате таъин карда мешавад, агар намуди сабуктари ҷазо натавонад ба мақсади ҷазо ноил гардиданро (муваффақ шуданро) таъмин

намояд²⁰⁵;

– ҹазои вазнинтар ва сабуктар нисбат ба ҹазои бо санксияи барои чинояти содиргардида пешбинишуда танҳо дар ҳолатҳои қонунгузор пешбининамуда таъин карда мешаванд.

Дуюм. нисбати талаботи дорои хусусияти «моддӣ», ки риоя накардани онҳо ба вуқӯъ омадани чунин асосҳои бекор ё тағиیر додани ҳукм оварда мерасонад, ки бо забони қонуни мурофиавии чиноятӣ он нодуруст татбиқ намудани қонуни чиноятӣ (м. 372-и КМҶ ҶТ) ва ҳукми ноодилона номида мешавад.

Ба қатори ин гуна талабот меъёрҳои таъини ҹазо мансубанд: суд ба инобат мегирад,

– хусусият ва дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии чиноят ва
– шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла, ҳолатҳои сабуккунанда ва вазникунандаи ҹазо, инчунин таъсири ҹазои муқарраргардида ба ислоҳшавии маҳкумшуда ва шароити зиндагии ӯ.

Талаботҳои (сосҳои таъини ҹазо) зикргардида, ки дар маҷмуъ татбиқ карда шудаанд, метавонанд ба шахси гунаҳкор аз тарафи суд таъин гардидани ҹазои қонуний, асоснок ва одилонаро кафолат диханд.

Дар блоки (қисмати) якуми аз асосҳои умумии таъини ҹазои номбаршуда (таъини ҹазо дар доираи санксия) принципи қонуният, дуюм (риоя кардани муқаррароти Қисми умумӣ) – принципи қонуният ва баробарии ҳама дар соҳаи интихоби ҹазо, сеюм (афзалияти ҹазои сабуктар, ки дар санксия қайд шудааст, нисбат ба ҹазои вазнинтар) – принципи самаранокии татбиқи чораҳои таъсири ҳуқуқӣ–чиноятиро объективона мекунад. Воеан, вайрон кардани талаботи Қисми умумии КҶ ҶТ дар б. 4-и м. 372-и КМҶ ҳамчун намуди нодуруст татбиқ кардани қонуни чиноятӣ номида шудааст.

²⁰⁵ Ниг.: Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар б. 5-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феврали соли 2005, таҳти №1 «Дар бораи таҷрибай аз ҷониби судҳо татбиқ намудани асосҳои умумии таъини ҹазо» бевосита таъқид бар он менамояд, ки ҹазои маҳрум соҳтан аз озодӣ, аз ҷумла ба муҳлатҳои кӯтоҳ дар ҳолате бояд таъин карда шавад, ки агар бо назардошти ҳолаҳои мушаҳҳаси кор ва шахсияти гунаҳкор суд ба хулоса ояд, ки таъин намудани дигар намуди ҹазо номумкин мебошад. Дар ин ҳолат, таъин намудани ҹазои маҳрум соҳтан аз озодӣ, бояд дар ҳукм асоснок карда шавад.

Муайян кардани табиати муқаррарате, ки дар қ. 2-и м. 60-и КҖ ҖТ дарч шудааст мушкылтар аст. Ёдовар месозем, ки тибки он намуди өзөн нисбатан саҳттар аз чумлаи өзөнчое, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, танҳо дар ҳолате таъин карда мешавад, ки намуди өзөн нисбатан сабуктар ноил шудан ба мақсади өзору таъмин карда натавонад.

Ба фикри мо, муқаррарати зикргардида ба намуди аввали блоки якуми асосҳои умумии таъини өзоз мансуб мебошанд, ки истисноро аз қоидаҳои умумӣ дар бораи риояи худудҳои таъини өзоз муқаррар мекунанд, яъне мазмуни принсипи қонуниятро аниқ месозанд. Чунин аниқнамоӣ дар муқаррар кардани истисно аз қоидаҳо ифода мейёбад.

Талаботи блоки дуюм вобаста ба мөърҳои таъини өзоз бо худ принсипи тафриқа ва фардикунӣ, барорбарӣ, инчуни кӯшиши мақсаднок ва инсондӯстиро ҳангоми интихоби өзози чиноятий инъикос месозад. Қарори қабулнамудаи қонунгузор дар хусуси васеъкунонии доираи мөърҳо бо роҳи қайди таъсири «өзози таъиншуда ба ислоҳшавии маҳқумшуда» эродҳои зиёдеро ба миён меоварад (қ. 3-и м. 60-и КҖ ҖТ). Дар ҳолати мазкур сухан дар бораи мушахасгардонии мөъёри мазкур ба амсоли шахсияти гунаҳкор ва вобаста ба эродҳои хуқуқшиносони алоҳида, дастури мазкурро «ба асосҳои умумии таъини өзоз мансуб доистан» имконнапазир мебошад²⁰⁶.

Ҳамин тарик, ба ақидаи мо ба доираи асосҳои умумии таъини өзоз талаботҳои (қоидаҳои) зерин дохил мешаванд:

- өзози таъиншуда набояд аз доираи қонунгузорӣ (санксияи мөъёри хуқуқӣ–чиноятий) берун барояд;
- суд вазифадор аст, ки муқаррарати Қисми умумии Кодекси чиноятиро риоя намояд;
- намуди өзози нисбатан саҳттар аз чумлаи өзөнчое, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, танҳо дар ҳолате таъин шуда метавонад, ки агар намуди өзози нисбатан сабуктар ноил шудан ба мақсади өзору таъмин карда натавонад;

²⁰⁶ Ниг.: Благов Е.В. Наказание и иные меры уголовно-правового характера: Лекции. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 14.

– меъёрҳои таъини ҷазо инҳоянд: а) хусусият ва дараҷаи ҳавғонокии ҷамъиятии ҷиноят ва б) шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунандаи ҷазо.

Тибқи талаботи қ. 1-и м. 60-и КҶ ҶТ ба шахсе, ки дар содир намудани ҷиноят гунаҳкор дониста шудааст, дар доираи муқаррарномудаи моддаи Қисми маҳсус бо дарназардошти муқаррароти Қисми умумии ҳамин Кодекс ҷазои сазовор таъин карда мешавад. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ақида дар бораи эътироф намудани нақши мустақими талаботи мазкур, ичро кардани вазифаҳои яке аз асосҳои умумии таъини ҷазо бартарӣ дорад.

Қонунгузории амалкунандаи ҷиноятӣ доираи маълумоте, ки суд ба онҳо такя намуда, нисбати шахсони ҷиноят содирномуда намуди ҷазоро интихоб мекунад, дар назарияи онро меъёрҳои таъини ҷазо меноманд. Дар қ. 3-и м. 60-и КҶ онҳо ба чунин тарз номбар карда шудаанд:

- хусусияту дараҷаи ҳавғонокии ҷамъиятии ҷинояти содиршуда, яъне арзиши объектҳои бо қонун муҳофизатшаванда,
- сабабҳои содир шудани ҷиноят, тарзи амал,
- шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла ҳолатҳое, ки ҷазоро сабук ва вазнин мекунанд,
- фикру ақидаи ҷабрдида аз рӯйи парвандашои айборкуни хусусӣ ва инчунин таъсири ҷазои таъиншуда ба ислоҳи маҳқмшуда ва шароити ҳаёти оилаи ӯ.

Ин меъёрҳо (нишондиҳандаҳо, омилҳо – тавре онро айни замон дар адабиёти ҳуқуқшиносӣ меноманд) дар фаъолияти судӣ ҳангоми муқаррар намудани ҳама гуна намуди ҷазо, таъини низоми адои ҷазо, татбиқ накардани ҷазо (шартан татбиқ накардани ҷазо м. 71-и КҶ ҶТ, мавқуф гузоштани адои ҷазо м. 78-и КҶ ҶТ ва ғ.) аҳамияти муҳим доранд.

Асосҳои умумии таъини ҷазо нисбати ноболигон назар ба шахсони болиг фарқкунанда мебошад, зоро мувофиқи қ. 1-и м. 88-и КҶ ҶТ ҳангоми ба ноболиг таъин намудани ҷазо, ба гайр аз ҳолатҳои дар м. 60-и ҳамин Кодекс пешбинигардида, инчунин шароити зиндагӣ ва тарбияи ӯ, дараҷаи

инкишофи руҳӣ, вазъи саломатӣ, хусусиятҳои дигари шахсӣ, инчунин таъсири шахси дигар ба назар гирифта мешаванд.

Ҳамчунин, тибқи б. 8-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 декабря соли 2002, таҳти №6 «Дар бораи таҷрибаи судии баррасии парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои ноболигон» (бо тағйиротҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 22 декабря соли 2006, таҳти №10, аз 23 июня соли 2010, таҳти №14 ва 23 ноября соли 2012, таҳти №3) ворид карда шудаанд, дар вақти диде баромадани парвандаҳои ҷиноятӣ нисбати ноболигон, ки бо иштироки калонсолон содир шудаанд, зарур аст, ки ҳарактери муносибатҳои байни калонсолон ва наврасон бо таври дақиқ муайян карда шавад, чунки ин маъулмотҳо метавонанд барои муайян намудани нақши калонсолон дар ҷалб намудани ноболиг ба содир намудани ҷиноят ё кирдорҳои зиддиҷамъияти аҳамияти муҳим дошта бошанд²⁰⁷.

Дар ин самт мағхумҳои мавриди таҳлил қароргирифтаро муқоиса намуда, метавонем мушоҳида кард, ки ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинқунанда як намуди маълумотҳое мебошанд, ки ҷинояти содиршуда ва шахсияти гунаҳкорро тавсиф дода, ҳамзамон мазмуни онҳоро пурра ифода наменамоянд. Қонунгузор ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинқунандаро шакли ягонаи ифодаи дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии ҷиноят, инчунин шахсияти гунаҳкор намешуморад, зеро онҳоро ҳамчун «аз он ҷумла» тавсифдиҳандай кирдори содиршуда ва шахсият қайд намудааст (қ. 3-и м. 60-и КҔ ҔТ).

Ба фикри мо, маҳз барои ҳамин ҳам дар асосҳои умумии таъини ҷазо бояд ду самти (қабати) нишондиҳандаҳо: ҷамъбастӣ ва аниқӣ инъикос дода шаванд. Ба ҳар ҳол. қонунгузор бо ҳамин роҳ рафта (қ. 3-и м. 60-и КҔ ҔТ), ба сифати меъёрҳои асосӣ 1) хусусият ва дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятий ва 2) шахсияти гунаҳкорро қайд намуда, ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинқунандаро аниқкунандай ин меъёрҳо эътироф кардааст.

Мувофиқ ба қ. 3-и м. 60-и КҔ ҔТ ба суд зарур дониста шудааст, ки таъсири ҷазои таъиншударо барои а) ислоҳи маҳкумшуда ва б) шароити

²⁰⁷ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 15.

ҳаёти оилаи ӯ ба инобат гирад. Дар ин ҳолат суд вазифаи пешгӯиро ичро намуда, ҷазои таъиншударо бо мақсадҳои он мувофиқ мегардонад. Зоро ҷазо ҳамчун воситае баромад мекунад, ки вобаста ба намуду андозааш бояд чунин бошад, то ки тавонад ба мақсадҳои наздаш гузошташуда, аз он ҷумла ислоҳи маҳкумшуда ноил гардад.

Бо дарназардошти таъсири ҷазои таъиншуда ба шароити зиндагонии маҳкумшуда низ фаъолияти пешгӯии судро пешбинӣ менамояд, зоро ҷунин назардошт дар рафти ичрои ҷазо ба амал бароварда мешавад. Аз ҷумла, ҳангоми аз рӯйи ҳукм ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ, корҳои ислоҳӣ ва ғ.-ро таъин намуда, суд вазифадор аст намуди ҷазое, ки бояд татбиқ карда шавад, ҳамзамон андозаи онро бо вазъияти оилавии маҳкумшуда (фарз кунем, шахси мазкур ягона таъминкунандай оила мебошад) мувофиқ гардонида ва ба қадри имкон ҳисобида барояд, ки чӣ тавр ҷазои мазкур дар сурати таъин гардиданаш ба шароити зиндагонии маҳкумшуда таъсир мерасонад: кӯдакон бе воситай зиндагӣ мемонанд, ҳамсари маъюбаш бошад бе нигоҳубин мемонанд ва ғ.

Хусусият ва дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷиноятҳо ҳамчун меъёри таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо. Меъёри асосии интихоб намудани ҷораи таъсирбахш нисбати гунаҳкор м. 60-и КҶ ҶТ, аз он ҷумла м. 6-и КҶ ҶТ, суд хусусият ва дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷиноят ва шахсияти гунаҳкорро эътироф менамояд. Мазмуни ин ё он нишондиҳанда бевосита дар қонун возеху равшан дода намешавад. Маҳз, ба фикри мо, дудилагии кормандони амалий дар тамоми сатҳҳои низоми татбиқи ҳуқуқ оид ба масъалаи назардошти меъёрҳои дар боло зикргардида, инчунин таклифи маҳдуд сохтани доираи меъёрҳо танҳо бо ҳолатҳои сабуккунанда ва вазникунанда фаҳмонида мешавад.

Хусусият ва дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷиноят – ин ченаки (меъёри) муҳими ҷазои аз ҷониби суд таъингардида мебошад.

Хавфнокии ҷамъиятий – ин хислати ҷиноятҳо мебошанд, ки самтнокии онҳоро барои расонидани заарар ба объекти ҳифзи ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ инъикос менамояд. Хавфнокии ҷиноятҳо дар он аст, ки онҳо шартҳои ҳастии

чамъиятре вайрон сохта, бархилофи арзишҳои асосии иҷтимоӣ равона карда шуда, ба тартиботи ҳукуқӣ зарар мерасонанд ё ин ки хавфи расонидани чунин зарарро ба миён меоваранд. Хавфнокии чамъиятӣ – андозаи тағиیرёбанда буда, аз бештари омилҳои тартиби объективӣ ва субъективӣ ва дар навбати аввал аз чунин аломатҳои объективӣ ба амсоли арзиши объекте, ки нисбаташ таҷовуз ба амал бароварда мешавад, ҳачми зарар ва дараҷаи эҳтимолии расонидани он ва ғ. вобастагӣ дорад.

Н.П. Печников баръакс бар он ақида аст, ки хавфнокии чамъиятӣ ба гурӯҳи сифатӣ шомил мебошад. Зоро дар ҳолати муайян кардани он, тарз ва мақсади чинояти содиршуда, шакли гуноҳ, аломатҳои бандубасткунанда ва муҳимијати иҷтимоии ҳифзи муносибатҳои чамъиятӣ аҳамияти муҳим доранд. Масалан, ҳусусияти ба чамъият хавфнокии чинояти қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (м. 110-и КҶ) аз қасдан расонидани зарари сабук ба саломатӣ (м. 112-и КҶ) назаррас мебошад²⁰⁸.

«Ҳусусият» ва «дараҷаи» хавфнокӣ – нишондиҳандаҳое мебошанд, ки бо кӯмаки онҳо ба хавфнокии чамъиятӣ мутаносибан баҳои сифатӣ ва шуморавӣ дода мешавад.

Дараҷаи хавфнокии чамъиятии чиноят тарафи шуморавии хавфнокиро инъикос менамояд. Дараҷаи хавфнокии кирдори содирнамуда оддӣ ва аниқ мебошад. Ҳангоми муқаррар намудани дараҷаи аниқи хавфнокии чамъиятӣ бояд тамоми ҳолатҳое, ки кирдори чиноятӣ содир шудааст (аз ҳолатҳои содиршуда) дар маҷмуъ ба инобат гирифта шавад. Онро дараҷаи ба амал баровардани мақсади чиноятӣ, тарзи содир намудани чиноят, андозаи зарар ё вазнинии оқибатҳои бавуқуъомада, нақши судшаванда дар шарикӣ ҳангоми содир намудани чиноят тавсиф медиҳанд. Доираи каме дигар ҳолатҳо, аммо амсоли инҳо дар б. 2-и Қарори Пленуми Суди Олии ҶТ аз 24 февраля соли 2005, таҳти №1 (бо тағииротҳое, ки ба қарори Пленум аз 30 июня соли 2011, таҳти №3 ворид карда шудаанд) «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани асосҳои умумии таъини ҷазо» оварда шудааст: дараҷаи

²⁰⁸ Ниг: Печников Н.П. Уголовное право (Общая часть): Конспект лекций. – Томбов: Издво Томбов. Гос. тех. ун-та, 2006. – С. 22.

хавфнокии чинояти содиршударо бо шалки гуноҳ, асос, тарз, ҳолат ва марҳилаи содир намудани чиноят, вазнинии оқибатҳои ба вуқӯъ омада, дараҷа ва хусусиятҳои иштироки ҳар як шарики дар чиноят ва ғ. муайян месозанд²⁰⁹.

Ҳамчуни, тавсифи шуморавӣ будани дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии чиноят боз дар он зоҳир мегардад, ки барои муайян кардани дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии чинояти содиршуда муайян намудани шахсият дар чинояти содиршуда аз ҷумла, агар чиноят аз ҷониби гуруҳи шахсон содир шуда бошад ва муайян намудани дараҷаи иштироки ҳар як шарикони чиноят муҳим мебошад.

Марҳилаи содиршавии чиноят низ хело муҳим аст, зоро аз он лаҳзаи фаро расидани ҷавобгарии чиноятӣ (қ. 2-и м. 32-и КҶ) ва таъини ҷазо (м. 64-и КҶ) вобастагӣ дорад.

Дар қарорҳои қабулномудаи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи парвандаҳои чинояти мушаххас ҷандин маротиба қайд шудааст, ки ҳангоми таъин намудани ҷазо судҳо бояд на танҳо дараҷаи хавфнокии ҷамъияти чинояти содирнамудаи шахс, балки хусусияти хавфнокии ҷамъияти кирдори содирнамудаи гунаҳкорро ба инобат гиранд.

Агар хусусияти хавфнокии ҷамъиятӣ бештар пешбинӣ менамояд, ки қадом намуди ҷазо барои намуди даҳлдори чиноят афзалтар аст, он гоҳ дараҷаи хавфнокии кирдори содирнамуда дар навбати аввал дар интихоби андозаи (муҳлати) ҷазо дар доираи намуди муайян ифода ёфта, ҳамазмон ба масъала дар бораи намуди ҷазо (масалан, ҳангоми санксияи (раводиди) алтернативӣ) ислоҳоти даҳлдори имконпазирро ворид месозад. Ҳамин тарик, тавре ки мадди назар кардани хусусияти хавфнокии ҷамъияти чинояти содиршуда нораво аст, ҳангоми таъини ҷазо дигар оқибатҳо низ бо дарназардошти он ки намуд ва андозаи ҷазоро суд танҳо дар асоси хусусияти хавфнокии ҷамъиятӣ новобаста аз дараҷаи он, ҳолатҳои аниқи кирдори содиршуда муайян месозад, истисно карда мешаванд. Алалхусус, ин ҳангоми

²⁰⁹ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 58-59.

таъини чазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, ки предмети таҳқиқоти мост, ифода меёбад.

Шахсияти гунаҳкор ҳамчун яке аз меъёрҳои таъини чазо. Шахсияти гунаҳкор яке аз масъалаҳои мушкил ва дар як маврид дорои аҳамияти муҳими амалияи ҳукуқӣ–чиноятӣ ва криминалогӣ ба шумор меравад. Муайян намудани шахсияти гунаҳкор дорои аҳамияти муҳим барои фардикунонии ҷавобгарӣ ва чазо мебошад, ки таҷассуми худро бевосита дар қонунгузорӣ аз ҷумла, дар принсипи адолат (қ. 1–и м. 8–и КҶ ҔТ) ва асосҳои умумии таъини чазо (м. 60–и КҶ ҔТ) ёфтааст.

Дар қ. 3–и м. 60–и КҶ ҔТ пешбинӣ гардидааст, ки ҳангоми таъини чазо суд бояд шахсияти гунаҳкорро ба назари эътибор гирад, аммо қонунгузор ба таври даҳлдор ин мағҳуми баҳодиҳандаро кушода надодааст.

Танҳо дар б. 4–и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 февраля соли 2005, таҳти №1 «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани асосҳои умумии таъини чазо» (бо тағииротҳое, бо қарори Пленум аз 30 июня соли 2011, таҳти №3 ворид шудаанд) пешбинӣ шудааст, ки ба доираи шахсияти судшаванда: рафтори судшаванда дар истеҳсолот ва оила, қобилияти меҳнатӣ, ҳолати саломатӣ, вазъи оилавӣ, маълумотҳо оиди доги судӣ, суистеъмоли машруботи спиртӣ, муносибати нохуб ба оила, вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ дохил мешаванд, ки суд бояд ҳангоми таъини чазо барои ҳар як судшаванда ба назари эътибор гирад²¹⁰.

Таҳлили пешниҳодшуда ба мо имкон медиҳад, ки дар бораи зарурияти амалӣ ва қушиши қонунгузор оид ба мушаххас кардани мағҳуми шахсияти гунаҳкор, ки суд бояд онро ҳангоми таъини чазо ба назар гирад хулоса барорем. Аммо дар КҶ мавҷуд набудани мағҳуми «шахсияти гунаҳкор», ки дар қ. 3–и м. 60–и КҶ ҔТ пешбинӣ шудааст, зарурати фаврии танзими ин масъаларо ба миён меорад.

Меъёрҳои КҶ ҔТ танҳо нишонаи хусусиятҳои инфиродӣ, пароканда ва гайринизоми шахсияти гунаҳкорро пешбинӣ намудаанд. Дар Қарори

²¹⁰ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 58.

Пленуми Суди Олии ЧТ аз 24 февраля соли 2005, таҳти №1 низ маълумотҳои бо ҳам номувофик номбар карда шудааст. Гузашта аз ин, ин санад мақоми меъёри хуқуқиро надошта, танҳо хусусияти машваратиро доро мебошад.

Дар байни олимон низ дар масъалаи чой намудани мафҳуми шахсияти гунаҳкор дар қонунгузории чиноятӣ фикру ақидаҳои гуногуни асоснок чой доранд.

Ба ақидаи М.Л. Прохорова ва В.В. Полтавес дар таълимоти хуқуқӣ–чиноятӣ масъалаи чой доштани мафҳуми «шахсияти гунаҳкор» ва ба таври қонунӣ мушаххас намудани он ҳалли бечунучарои худро наёфтааст²¹¹.

Чунончӣ, Г.Т. Ткешелидзе²¹², М.И. Бажанов²¹³, О.В. Чунталова²¹⁴ чунин мешуморанд, ки маълумотҳо дар бораи шахсияти гунаҳкор, ки аз ҷониби суд ҳангоми таъини ҷазо ба назар гирифта мешаванд, бояд дар меъёри алоҳидаи КҶ мушаххас карда шаванд.

Г.Н. Борзенков пешниҳод менамояд, ки дар таҷрибай мақомоти тафтишотӣ бояд пур кардани маълумотномаи маҳsusи коркардашуда барои муайян кардани шахсияти айборшаванда ба роҳ монда шавад²¹⁵. Мавқеи мазкурро Т.В. Непомняшная дастгирӣ намуда, изҳор медорад, ки номгӯйи ҳолатҳои шахсияти гунаҳкор, бояд аз парвандаи мушаххас вобаста бошад²¹⁶.

В.Н. Воронин вобаста ба масъалаи мазкур ақидаи муқобил дошта, чунин мешуморад, ки дар КҶ ҷорӣ намудани меъёри алоҳида барои мушаххас кардани доираи шахсияти судшаванда, ки суд бояд онро ҳангоми таъини ҷазо ба назари эътибор гирад, ғайримақсаднок мебошад. Муаллифи мазкур нуқтаи назари худро бо он асоснок менамояд, ки ҷорӣ намудани чунин

²¹¹ Ниг.: Прохорова М.Л., Полтавец В.В. Личность виновного в системе общих начал назначения наказания / М.Л. Прохорова, В.В. Полтавец // Общество и право. – 2016. – №3 (57). – С. 62-67.

²¹² Ниг.: Ткешелиадзе Г.Т.Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Тбилиси, 1961. – 114 с.

²¹³ Ниг.: Бажанов М.И. Назначение наказания по Советскому праву. – Киев: Вища школа МВД, 1980. – С. 37.

²¹⁴ Ниг.: Чунталова О.В. Личность виновного: проблемы назначения наказания по уголовному законодательству России и других стран СНГ: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2006. – С. 192.

²¹⁵ Ниг.: Борзенков Г.Н. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1. – М.: 1999. – С. 62.

²¹⁶ Ниг.: Непомняшная Т.В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы. – СПб., 2006. – С. 589.

қоидаҳо калонҳаҷм буда, муайян намудани ҳамаи ҳолатҳои шахсияти судшаванда дар асл душвор мебошад²¹⁷.

Бино бар ақидаи А.А. Герсензон асоси ҷазоро набояд дар кирдори содиршуда, балки дар ҳавфнокии шахсияти гунаҳкор дид²¹⁸.

М.Г. Коршик ва С.С. Степичевич қайд менамоянд, ки «... агар дар парванда маълумотҳои зарурӣ дар бораи шахсияти судшаванда мавҷуд набошанд, он гоҳ ҷазо аз ҷониби суд ба таври қур–курона таъин карда мешавад, ки он ба шахсияти гунаҳкор номувоғиқ мегардад, яъне диққати инфириодии худ ва бо он самарабаҳаш буданашро низ гум мекунад²¹⁹.

Як гуруҳ ҳуқуқшиносон ҳангоми асосҳои умумии таъини ҷазо муқарраротро нисбати маълумотҳои шахсият зиёдатӣ мешуморанд, зоро маълумотҳои мазкур аз тарафи суд ҳангоми ба ҳисоб гирифтани ҳавфнокии кирдори содиргардида ҳатман ба инобат гирифта мешавад. Бинобар ин, қайд кардан бамаврид аст, ки дар асл маънои чудо намудани меъёри мазкур ба сифати меъёри нисбатан мустақил арзи вуҷуд дорад ва дар он ифода меёбад, ки маълумотҳои шахсӣ дар кирдори содиргардида на ҳамеша дуруст ва доимо нопурра ифода меёбанд. Зоро ислоҳкуни гунаҳкор ва превенсияи (пешгирии) маҳсус мақсадҳои ҷазо буда, интихоб намудани воситаи муносиб бе дарназардошти пурра ва ҳаматарафаи маълумотҳое, ки шахсро чи дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят ва чи пас аз он тавсиф медиҳанд, имконнапазир мебошад.

Айнан бо ҳамин сабабҳо гояи изҳорнамудаи ҳуқуқшиносони дигар – олимон ва аҳли амал дар бораи дар Кодекси ҷиноятӣ эътироф намудани меъёри ягона ва кифоя барои аз ҷониби суд интихоб кардани ҷораи ҷазо – ҳавфнокии ҷамъиятии шахсияти гунаҳкор, ки дар асоси ҳусусият ва дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиргардида ва ҳолатҳои сабуккунандаю вазнинкунанда муқаррар карда мешавад, гайри қобили қабул мебошад.

²¹⁷ Ниг.: Воронин В.Н. Индивидуализация наказания: понятие, критерии, значение: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2015. – 252 с.

²¹⁸ Ниг.: Герцензон А.А. Развитие Общей части советского уголовного права до издания первых уголовных кодексов / История советского уголовного права. – М., 1948. – С. 167.

²¹⁹ Ниг.: Коршик М.Г., Степичев С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. – М., 1969. – С. 45.

Аввалан, он ки мазмуни меъёри «шахсияти гунаҳкор»—ро бо хавфнокии чамъиятии он маънидод кардан нодуруст аст. Масалан, Г.В. Новоселов бар он ақида аст, ки «чораи ҷазо, ки барои ислоҳшавӣ ва аз наව тарбия намудани маҳкумшуда самарарабаҳш аст, бешубҳа танҳо ҳамон ҷорае мегардад, ки ба хавфнокии чамъиятии шахсияти гунаҳкор мувофиқат қунад. Ба фикри мо, муаллиф он гуногуни маълумотро дар бораи шахсияти ҷинояткор, ки аз тарафи суд муттасил аз рӯйи фикру андешаи инсондӯстӣ ба инобат гирифта мешавад (ҳолати бемории гунаҳкор, хизматҳои шоистаи қаблии ӯ дар назди ҷомеа ва ғ.), мадди назар кардааст²²⁰.

Дувум, нақши кирдори содиргардидаро (чи ҳолатҳои сабуккунанда ва чӣ вазнинкунанда) танҳо дар муайян кардани ҳусусият ва амиқии хислатҳои зидди иҷтимоии шахсият дидан, ҳатои маҳз мебошад. Ба ҳамагон маълум аст, ки «аз рӯйи як воқеяти ҷиноят ҳулосаи ниҳоӣ дар бораи шахсияти гунаҳкор баровардан номумкин аст, зоро ҷинояти содирнамудаи ӯ –танҳо яке аз лаҳзаҳои рафтори зидди чамъиятии ӯ мебошад»²²¹.

Ба ин боз илова кардан зарур аст, ки на танҳо ҷиноят шахсиятро тавсиф медиҳад, балки шахсият низ ба қадри муайян ҷиноятро тавсиф медиҳад. Нисбати ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунанда бояд гуфт, ки онҳо на танҳо ин ё он хислатҳои ҳоси шахсияти гунаҳкорро, балки хавфнокии баланд ё пасти ҷиноятро инъикос медиҳанд; илова бар ин, агар яке аз онҳо ҷиноятро бештар тавсиф диханд (масалан, фарорасии оқибатҳои вазнин дар натиҷаи содиршавии ҷиноят), дигаронаш бошанд, бештар шахсиятро тавсиф медиҳанд (масалан, ноболигии гунаҳкор). Аз ин лиҳоз, онҳоро бо шахсияти (ва танҳо ба шахсияти) гунаҳкор бо ҳам пайванд кардан ҳусусияти ғайриҳуқуқӣ мебошад.

Ҳангоми таъини ҷазо рафтори шаҳс то содир намудани ҷиноят, дар лаҳзаи содир кардани он, инчунин рафтори пас аз содиршавии ҷиноят ба ҳамон андозае, ки шахсиятро аз тарафи мусбӣ ё манфӣ тавсиф медиҳад, ба

²²⁰ Ниг.: Новоселов Г.В. Критерии определения судом меры наказания. Учебное пособие. – Свердловск, 1984. – С. 147.

²²¹ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Ӯзбекистон [Захираи элекtronӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=230> (санаи муроҷиат: 30.12.2020).

инобат гирифта мешавад. Бинобар ин, дастгирī кардани қонунгузории чиноятии Ҷумхурии Гурҷистон қобили қабул мебошад, ки зеро дар қ. 3-и м. 53-и КҔ қайд намудааст, ки аз ҷумла, ҳаёти пештараи гунаҳкор, рафтори ў пас аз содир намудани кирдор, алалхусус қушишҳояш оид ба ҷуброни зарар, бо ҷабрдида оштӣ шудан бояд ба назари эътибор гирифта шаванд²²². Қонунгузори чиноятии Қазоқистон низ самти дурустро барои судҳо пешниҳод кардааст ва дар қ. 3-и м. 52-и КҔ пешбинӣ намудааст, ки «шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла, рафтори ў то ва пас аз содир намудани чиноят» ба инобат гирифта шавад²²³. Қонунгузории чиноятии ҶТ бошад дар қ. 3-и м. 60-и КҔ танҳо ба назари эътибор гирифтани «шахсияти гунаҳкор»—ро пешбинӣ намуда, аммо рафтори гунаҳкорро пас аз содир намудани чиноят ҳамчун аломатҳои сабуккунанда дар м. 61-и КҔ ҶТ пешбинӣ намудааст, ки аз инҳо иборат мебошанд:

- ихтиёран омада ба гуноҳи худ иқрор шудан;
- сидқан пушаймон шудан;
- фаъолона мусоидат кардан дар ошкор намудани чиноят;
- фош кардани дигар иштирокчиёни чиноят ва дар кофтукови молу мулки дар натиҷаи чиноят бадастомада;
- бевосита пас аз содир намудани чиноят расонидани ёрии тиббӣ ё қӯмаки дигар ба ҷабрдида;
- ихтиёран талофӣ кардан ё рафъ соҳтани зарари моддӣ ва маънавии дар натиҷаи чиноят расонидашуда,
- анҷом додани амалҳои дигаре, ки ба ислоҳи зарари ба ҷабрдида расонидашуда равона гардидаанд.

Маълумот дар бораи шахсияти гунаҳкоре, ки маҷмӯи чиноятҳоро содир намуда, мутаносибан барои чиноятҳои қаблан содирнамудаи худ пушаймон намебошад, метавонад ба андозаи (муҳлат) ҷазое, ки суд интихоб мекунад, ҷиддан таъсир расонад. Дар ҳолатҳои даҳлдор онҳо метавонанд ба мавқеи

²²² Кодекси чиноятии Ҷумхурии Гурҷистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=230> (санаи муроҷиат: 30.12.2020).

²²³ Кодекси чиноятии Ҷумхурии Қазоқистон [Захираи электронӣ] – Манбаи дастрасӣ: https://online.zakon.kz/m/document?doc_id=31575252 (санаи муроҷиат: 30.12.2020).

суд оид ба намуди чазо таъсир расонанд ва ҳатто ба таъини шартан татбиқ накардани чазо ё чораҳои дигари дорои хусусияти ҳуқуқӣ–чиноятӣ оварда расонанд (масалан, чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тарбиявӣ ё тиббидошта, мавқуф гузоштани адои чазо. (м.м. 87, 89 ва 96-и КҶ ЧТ)

Азбаски шахсияти гунаҳкор ба амсоли вазнинии чинояти содиршуда бояд дар ҳаҷми пурра ба инобат гирифта шаванд, дар назария ва амалия як қатор масъалаҳоро ба миён овардаанд. Яке аз онҳо чунин аст: оё суде, ки ҳукмро нисбати шахси гунаҳкор, ки маҷмӯи чиноятҳоро содир намудааст мебарорад, бояд доги судии барҳамхӯрда ё бардоштаи ӯро барои айнан ҳамин гуна чиноятҳо ё ба онҳо баробар ё чиноятҳои дигар ба инобат гирад ё не?

Ин ё он ҳалли масъалаи мазкури ба миён гузошта барои амалия муҳим аст, зеро фоизи зиёди ҳар сол маҳкумшудагон шахсоне мебошанд, ки дар асоси қонун суднашуда эътироф карда шудаанд, ҳол он ки воқеан онҳо қаблан чиноят содир намуда, ҷазоро адо кардаанд. Эътироф кардани аҳамияти доги судии барҳамхӯрда ё бардошта ҳамчун ҳолати вазнинқунандай чазо, ба соҳаи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунан ҳифзшавандай шаҳрвандон ҷиддан даҳолат мекунад.

Доги судӣ– нишондиҳандай он аст, ки шахс қаблан чиноят содир кардааст. Бо ин раванд хусусияти дар бораи имконпазирии ба инобат гирифтани додги судии барҳамхӯрда ё бардошта ҳангоми интихоби чазо, назар дар навбати аввал ба ҳолати вазнинқунандай даҳлдор (такрорӣ, ҷандинкарата, ретсидив) мадди назар гирифта мешавад.

Тарафдорони аз ҷониби суд ҳангоми таъини чазо ба инобат гирифтани ба тариқи муқаррарнамудаи қонун додги судии барҳамхӯрда ё бардошта фикру ақидаҳои зеринро пешӣ назар меоваранд:

1. Ю.Н. Юшков изҳор менамояд, ки ҳолати вазнинқунандай даҳлдор маҳз барои ба инобат гирифтани чунин доғҳои судӣ мувофиқ гардонида шудааст, «зера дар бештари ҳолатҳо аз ҷониби шахс содир намудани на як, балки якчанд чиноят бе ин ҳам ба вазнин кардани ҷавобгарии гунаҳкор ё ин ки бо роҳи татбиқи қонун дар бораи чинояти вазнинтар, ё ба воситаи

истифодабарии дигар қоидаҳои қатъӣ оид ба таъини ҷазо (аз рӯйи маҷмӯи чиноятаҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо) оварда мерасонад»²²⁴.

2. Баъзан ба инобат гирифтани доғи судии барҳамхӯрда ё бардоштаро бо он асоснок мекардаанд, ки дар қонуни чиноятини пештара дар КҶ соли 1998 на доғи судӣ, балки такори чиноят чун ҳолати вазнинкунанда (такорӣ, ҷандинкарата) эътироф карда мешуд. Аз ин рӯ, хулоса бароварда мешуд, ки «оё гунаҳкор барои ҳамин чиноят маҳкум карда шудааст, доғи судӣ барҳам хӯрдааст ё бардошта шудааст», аҳамияте надошт. Албатта, маҳз дар қонун ба такорӣ (на ин ки доғи судӣ) додани аҳамияти ҳуқуқӣ–чиноятӣ тасодуфан набуд. Доғи судӣ аз як тараф нисбат ба қаблан содир намудани чиноят нишондиҳандаи муҳими (шояд зиёда аз он) хафви ҷамъиятии шахсият мебошад, зоро дар паси он на танҳо фаъолиятии пештараи чиноятӣ, балки нисбати шахс татбиқ кардани таъсири ҳуқуқӣ–чиноятӣ, ки на он қадар самарабахш будааст, ниҳон аст ва ин шаҳодати зарурати вазнинтар кардани ҷазо барои чинояти нав содирнамуда мебошад.

Аз тарафи дигар, содир намудани чинояти нав аз ҷониби шахсе, ки қаблан суд шудааст. танҳо яке аз нишонаи (зухуроти) аниқи такорӣ мебошад. Ба ақидаи қонунгузор, на танҳо доғи судӣ, балки ҳама гуна шакли такории кирдор ҳавфнокии баландро ифода мекунад. Бинобар ин, тамоми маъное, ки қонунгузор барои тасвири ҳолати вазнинкунандаи даҳлдор истифода бурдааст дар он аст, ки на танҳо доғи судии пештара, балки такорӣ бо маънои пуррааш (вақте ки шахс дар як вақт барои якчанд чинояте, ки ба маҷмӯи реалий дохил мешаванд, ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида мешавад) ба андозаи ҷазо таъсир мерасонад.

Воқеияте, ки қонунгузор таҳти мағҳуми ҳолати вазнинкунанда такориро (на ин ки доғи судӣ) эътироф мекард, маънои онро надорад, ки гӯё қонуни чиноятӣ иҷозат медод ба сифати ҳолати вазнинкунанда доғи судии барҳамхӯрда ё бардошта, инчунин чинояти пештара, ки аҳамияти ҳуқуқӣ–

²²⁴ Ниг: Юшков Ю.Н. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров. – М.: Изд-во «Юрид. лит-ра», 1975. – С. 64.

чиноятини худро бинобар мурури мухлати таъкиби чиноятӣ гум кардааст, ба инобат гирифта шаванд.

Аммо дар б. 7-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феврали соли 2005, таҳти №1 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани асосҳои умумии таъини ҷазо» бевосита дарҷ гардидааст, ки агар нисбати чинояти якум мухлати ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан гузашта бошад, бо тартиби муқаррарнамудаи қонун доди судӣ барҳам ҳӯрда ё бардошта шуда бошад, дар ин ҳолат аз ҷониби шахс қаблан содир намудани чиноят, ба сифати ҳолатҳое, ки ҷазоро вазнин мекунад, ба назар гирифта намешавад²²⁵.

Дурустии хulosai мазкурро таҳлили қонунгузории чиноятини соли 1961 амалкунанда, ки пурзӯр кардани ҷавобгариро дар сурате «агар чиноятро шахсе содир намудааст, ки қаблан ягон чиноят содир кардааст» (м. 38-и КҔ ҶШС Тоҷикистон) бозгӯй менамояд²²⁶. Олимони бахши назария ва амалияи ин соҳа солҳо бар як ақида будаанд, ки чи доди судӣ ва чи худи воқеияти қаблан содир намудани чиноят ҷавобгариро саҳттар мекунанд. Барои дуруст дарк кардани муқаррароти мазкур бештар эзоҳ дар қонун мусоидат менамуд, ки тибқи он «... ба гайр аз ҳолатҳое, вакте ки шахси мазкур суднашуда эътироф карда мешавад..., ё ин ки аз рӯзи содир намудани чинояти нахустин ... мухлати он гузашта бошад».

Хulosai мазкур барҳилофи маъною равияи институти барҳам ҳӯрдан ва бардоштани доди судӣ дар ҳуқуқи чиноятӣ мебошад, зоро мутобики қ. 7-и м. 84-и КҔ ҔТ барҳам ҳӯрдан ё бардоштани доди судӣ оқибатҳои ҳуқуқии ҷавобгарии чиноятиро беэътибор мегардонад. Яке аз ҳуқуқи даҳлнопазирии шаҳрванд ин ҳуқуқи суднашуда донистани ӯ ҳангоми шартҳои муайянӣ бо қонуни чиноятӣ муқаррарнамуда мебошад (вакте ки доди судии барҳамҳӯрда ё бардошта шудааст). Дар чунин ҳолатҳо муқаррароте амал менамояд, ки тибқи он доди судӣ мавҷуднабуда эътироф карда мешавад ва ба ном ҳарзai (фиксия) ҳуқуқӣ ҷой дорад. Мавҷуднабуда эътироф кардани доди судӣ дар

²²⁵ Ниг.: Маҷмӯаи қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 59.

²²⁶ КҔ ҔШС Тоҷикистон. – Душанбе, Ирфон, 1988. – С. 49.

навбати худ маъни дар оянда барҳам додани тамоми оқибатҳои ҳуқуқии доги судиро дорад. Давлат чинояте, ки шахс дар гузашта содир намудааст, фаромӯш мекунад. Зеро тибқи муқаррароти Конститутсияи ҶТ ба шахси гунаҳкор айнан мутобиқи қонун ҷазо дода мешавад, шаҳрвандон бошанд дорои тамоми ҳуқуку озодиҳое, ки қонунҳои ҶТ кафолат медиҳанд, мебошанд. Суд ҳангоми таъини ҷазо наметавонад ҳудрсарона доги судии мавҷуднабударо қисман мавҷудбуда ва чинояти фаромӯшшударо қисман фаромӯшнашуда эътироф намояд.

Дар чунин шароит зарурати ҳар маротиба вақте ки дар қонуни чиноятӣ сухан дар бораи доги судӣ меравад, додани шарҳу эзоҳ дар хусуси доғҳои судии ба тариқи муқаррарнамудаи қонун барҳамхӯрда ё бардошташуда аз байн рафта, ҳолати мазкур ба инобат гирифта намешавад.

3. Баъзе олимон ба мисли В.Н. Кудрявцев бар он ақидаанд, ки барҳам ҳӯрдан ё бардоштани доги судӣ нисбати шахсе, ки боз такроран чиноят содир намудааст, эътиборе надорад.¹⁷⁹ Ба фикри мо, ин андеша нодуруст мебошад, зеро қонунгузории ҶТ ҳеч вақт имконияти барқарор кардан ё шартан барҳамхӯрда ё бардоштани доги судиро пешбинӣ намекард. Бинобар ин, ягон гуна асоси мантиқӣ ва зиёда аз он ҳуқуқӣ барои он ки вақте доги судӣ барои чинояти қаблӣ нигоҳ доштанашуда, бо маъни ҳуқуқӣ–чиноятӣ мавҷуднабуда эътироф карда мешавад, ретсидив ҳамчун ҳолати вазнинкунандагон дониста шавад, вучуд надорад.

4. Боз ҳамчун яке аз асосҳо оид ба тасдики зарурати ҳангоми интихоби ҷазо ба инобат гирифтани доги судии барҳамхӯрда ё бардошта ҳуқуқшиносон ваҷҳеро пеши назар меоваранд, ки бо санадҳои алоҳидаи авғ доги судӣ нисбати шумораи зиёди маҳкамшудагон бардошта мешуд ва боварии давлат нисбати қисми онҳо сазовори эътимод намегардид.

Дурустии ҳамаи ин гуфтаҳоро тасдиқ намуда, аммо наметавон бо ҳолате розӣ шуд, ки шахс пас аз бардоштани доги судӣ чиноят содир менамояд ва «ин ҳолат бо роҳи мадди назар кардани меъёрҳои қонун на дар бораи барҳам ҳӯрдани (бардоштани) доги судӣ, балки бо роҳи муносибати эҳтиёткорона нисбати бардоштани доги судӣ ҳангоми бахшиши гуноҳ ва алалхусус

ҳангоми авф кардан, ҳаллу фасли худро меёбад». Мавчудияти институти бархам ҳӯрдан ва бардоштани доги судӣ дар ҳукуки чиноятӣ бардоштани доги судиро дар асоси санадҳои авф ва бахшиши ҷазо номатлуб месозад²²⁷. Агар қарор дар бораи бардоштани доги судӣ қабул карда шавад, ба ҳар ҳол онро бояд эътироф кард.

Ҳамин тариқ, вобаста ба ҳолатҳо оид ба доги судии барҳамхӯрда ё бардошташуда муқаррароти б. «а»—и қ. 1—и м. 62—и КЧ ҶТ (ретсидиви чиноятҳо) татбиқнашаванд буда, онро ҳолатҳои мазкур дар бар намегиранд. Ва моҳиятан низ барои мансуб донистани ҳолати мавриди баррасӣ қарордошта ба гурӯҳи вазнинкунанда асос вучуд надорад: дар рӯйхати охирин ҳолатҳое қайд шудаанд, ки аз ҷумла, бо хислатҳои аҳамиятнокӣ (бузургӣ), устуворӣ (ҳатмӣ) ва самти муайяни таъсиррасонӣ тавсиф меёбанд. Доғҳои судии ба тариқи қонун барҳамхӯрда ва бардошта бо қайди «маҷмааи» хислатҳо, дар навбати аввал дорои хислатҳои аҳамиятнокӣ (бузургӣ) ва устуворӣ, таъсиррасонии ҳатмӣ нисбат ба ҷазо намебошанд.

Саволе ба миён меояд: оё ҷунин намуди доги судиро бо ишора ба шахсияти гунаҳкор ҳамчун меъёри таъини ҷазо ба инобат гирифтани мумкин аст ё не?

Аз як тараф, аз тарҷумаи ҳоли шаҳс воқеиятҳои муайяни ҳаёти сарфи назар карда намешавад, бинобар ин, маълумот дар бораи ҳодисаҳои қаблии аз тарафи маҳкумшуда вайронкуниҳое, ки бо меъёрҳои ҳукуки чиноятӣ манъ карда шудааст ва адои ҷазо барои онҳо мебоист аз ҷониби суд ҳамчун маълумоти тавсифкунандаи шахсияти судшаванд ба инобат гирифта шаванд. Аз тарафи дигар, ҷунин ҳаллу фасли масъала бархилоғи маъно ва равияи институти барҳам ҳӯрдан ва бардоштани доги судӣ дар ҳукуки чиноятӣ мебошад, бинобар ин, ба ақидаи мо, ҷунин доғҳои судӣ бояд барои суд имконияти пурзӯр кардани ҷазо бо ишора ба ҷунин ҳолати вазнинкунандаи аниқ ба амсоли ретсидиви чиноятҳо ва ҳам ба маълумот дар бораи шахсият истисно намояд. Зоро, барҳам ҳӯрдан ва бардоштани доги

²²⁷ Ниг: Зельдов С.И. Последствия применения акта амнистии / С.И. Зельдов // Правоведение. – 1978. – №4. – С. 99.

судӣ тибқи қ. 7-и м. 84-и КҶ ҶТ тамоми оқибатҳои ҳуқуқиро, ки бо доди судӣ алоқаманданд, аз он ҷумла имконияти пурзӯркуни ҷазои ба шахс таъиншавандаро барҳам медиҳад.

Ҷойи ҳолатҳои сабуккунанда ва вазникунанда дар қатори меъёрҳои таъини ҷазо. Дар ҷараёни интихоби ҷораи таъсирбахш нисбати гунаҳкор қонун ба ҳолатҳои сабуккунанда ва вазникунандаи ҷазо нақши намоёнро бахшидааст.

Ҳолатҳои маврии таҳқиқот қароргирифтари метавон ҳамчун омилҳои объективӣ ва субъективие муайян кард, ки ба ҷиноят ва (ё) ба шахсияти гунаҳкор тааллук доранд ва алломатҳои таркиби ҷиноят намебошанд, ки дар дараҷаи каму зиёд дар бораи ҳавфи ҷамъиятии ҷиноят ва шахсияти гунаҳкор шаҳодат медиҳанд ё танҳо шахсро тавсиф медиҳанд.

Ҳолатҳои содир намудани ҷиноят, ки сабуккунанда ва вазникунанда эътироф карда мешаванд, ҳамаи онҳо бе истисно ба дараҷаи ҳавғонокии ҷамъиятии кирдори содиргардида ва дар як вақт ба дараҷаи ҳавғонокии шахсияти гунаҳкор таъсир мерасонанд, аз ин лиҳоз, бояд аз тарафи суд ҳангоми интихоби ҷазо ба инобат гирифта шаванд.

Мушкилӣ бо он ҳолатҳое зоҳир мегардад, ки дар доираи кирдори таҷовузкоронаи муввақатӣ ҷойгиранд. Тавре дар боло гуфта гузаштем, баъзе аз онҳо дараҷаи ҳавғонокии шахсияти гунаҳкорро тавсиф медиҳанд ва бинобар ин, асос барои аз тарафи суд ба инобат гирифтани онҳо вучуд дорад. Аммо ҳастанд дигар намудҳое, ки на дараҷаи ҳавғонокии кирдор ва на шахсияти содирнамудаи кирдорро тавсиф намедиҳанд, аммо ба ҳар ҳол ба ҷазои таъиннамудаи суд аз ақидаи инсондӯстӣ таъсир мерасонанд. Аз рӯйи парвандаҳои мавриди омӯзиш қароргирифта ҳаҷми маълумот чунин аст: 12% аз ҳолатҳои сабуккунанда, ки судҳо ба инобат гирифтаанд – ин вазъи бадӣ саломатӣ, маъюбӣ, ақибмонии ақлии маҳкамушуда; 13,8% – дар таъминоти гунаҳкор қарор доштани фарзандони хурдсол; 5,4% – оқибатҳои маҳсусан вазнин барои оила, ки дар ҳолати маҳрум кардан аз озодии шахс фаро мерасанд; 40% – тавсифномаи мусбии ҷамъиятиӣ, майшӣ, истехсолии

шахсияти маҳкумшуда. Ҳамагӣ ҳиссаи маълумоти шахсияте, ки ба инобат гирифта шудааст, зиёда аз 71,2%-ро ташкил медиҳад.

Ба шумораи ҳолатҳои дигаре, ки судҳо аз рӯйи ақидаҳои зикргардида ба инобат мегиранд, амалия фаъолияти пештараи фоиданоки ҷамъиятии судшаванда, саҳми ҷамъиятии ўро, бо мукофотҳои давлатӣ, инъомҳои дигар сарфароз гардидааст ва ғ.) мансуб медонад.

Омӯзиши таҷрибаи судӣ сабт соҳт, ки судяҳо дар баъзе маврид ҳангоми таъини ҷазо ҳолатҳои сабуккунандай кирдори содирнамудаи шахсро дуруст баҳои ҳуқуқӣ надода, ҷазои вазнинтаро таъин менамоянд, ки дар натиҷа он боиси тағийирёбии ҳукми суд ва сабуктар гардидани ҷазо мегардад.

Масалан, Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии суди ш. Душанбе ҳукми суди н. Синои ш. Душанберо нисбати «Ш» бо б. «а»-и қ. 4-и м. 139-и КҶ ҔТ тағийир ва ҷазоро кам намуда, қарори худро бо он асоснок намудааст, ки суд воқеан чунин ҳолатҳои сабуккунандай ҷазо ба мисли, (бори аввал содир намудани ҷиноят, ба гуноҳаш икрор будан, пушаймонӣ изҳор намудан, ҷавонӣ, хислатномаи мусбӣ доштан ва даъво надоштани ҷабрдида нисбаташ)–ро мадди назар кардааст²²⁸.

Ҳамчунин, дар таҷрибаи судӣ ҳолатҳоеро воҳӯрдан мумкин аст, судяҳо ҳангоми таъини ҷазо ҳолатҳои вазнинкунандай шахсияти судшаванда аз қабили, қаблан суд шудан, доштани доги судии бардоштанашуда ва ё барҳамнахурдаро мадди назар намуда, нисбати судшавандагон ҷазои сабуктар таъин менамоянд, ки боиси бекор гардидани санади судӣ мегардад.

Масалан, дар асоси ҳукми суди н. И. Сомонии ш. Душанбе шаҳрванд «Ф» барои содир намудани ҷиноят дар ҳолати ретсидив бо б. «а»-и қ. 2-и м. 237-и КҶ ҔТ ба ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 2 солу 6 моҳ маҳкум гаштааст. Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди ш. Душанбе аз рӯйи парвандаи мазкур ҳолатҳои сабуккунандай ҷазоро ба мисли гуноҳи худро эътироф кардан, сидқан пушаймон шудан, барои ошкор намудани ҷиноят фаъолона мусоидат намудан, даъво надоштани ҷабрдидағон нисбаташ ва хислатномаи мусбӣ доштан муқаррар намуда,

²²⁸ Ниг.: Бойгонии суди н. Синои ш. Душанбе барои соли 2019 // Парвандаи ҷиноятии №1-50/2019.

ҳамзамон ягон гуна ҳолатҳои вазнинкунандай ҷазоро дар кирдори «Ф» гӯё надидааст, ҳол он ки дар ҳукми суд бевосита ишора гаштааст, ки маҳқумшуда «Ф» қаблан санаи 6 феврали соли 2015 бо б. «а»—и қ. 3—и м. 237—и КҶ ҶТ ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 5 сол маҳқум карда шуда, доти судиаш барҳам ва ё бардошта нашуда, боз ҷинояти мазкурро дар ҳолати ретсидив содир намудааст. Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди ш. Душанбе ин воқеиятҳоро, ки маҳқумшударо аз тарафи манфӣ тавсиф медиҳанд, инкор накарда, қонунӣ будан ва ба инобат гирифтани онҳоро дар ҳукм зери шубҳа қарор надода, дикқати худро ба он ҷалб кардааст, гӯё гарчанде суди марҳилаи якум ҳолатҳои сабуккунандай ҷазои «Ф»—ро дар ҳукм нишон дода, аммо боз нисбаташ ҷазои вазнин таъин кардааст, ҳол он ки нисбати «Ф» асосҳо барои татбиқ намудани ҷазои сабуктар бо м. 63—и КҶ ҶТ мавҷуд буданд. Аз ин хотир, суди зинаи кассатсионӣ ҳукми мазкурро тағйир дода, нисбати «Ф» ҷазоро дар намуди ҷарима ба андозаи 1200 нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробар ба 69600 сомонӣ ба фоидай давлат таъин намудааст²²⁹.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, ба ақидаи мо, дар асл бештари ҳолатҳои вазнинкунанда ва сабуккунанда дараҷаи муайяни хавфи ҷиноят ва шахси содирнамудаи онро тавсиф медиҳад, аммо баъзеҳо «то андозае бевосита буда бо ҷинояти содиршуда алоқамандие надоранд ва дараҷаи хавфнокии ҷиноят ва гунаҳкорро тавсиф намедиҳанд, аммо бояд тибқи талаботи принсипи инсондӯстӣ, инчунин мақсаду ҳадафҳои ҷазо ба инобат гирифта шаванд».

Ҳамин тарик, ҳусусиятҳои муҳими зерини ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунанда ифода мейбанд:

Якум, онҳо моҳияти маълумот дар бораи кирдори содиршуда ва шахсият, ки ба шумораи аломатҳои таркиби ҷиноят дохил намешаванд (асосӣ, бандубаст кардашуда ё афзалиятнок) мебошанд, аммо ҳусусиятҳои мушаххаси кирдор ва содирнамудаи кирдорро ифода намедиҳанд.

²²⁹ Ниг.: Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе барои соли 2020 // Парвандаи ҷиноятии №1-87/2020.

Дувум, онҳо барои ҳамин лиҳоз ба ҷазо таъсир мерасонанд, ки бо онҳо ҷун қоида баландшавӣ ё пастшавии дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии кирдори содиршуда, ки шаҳсияти гунаҳкорро тавсиф медиҳанд, алоқамандӣ доранд.

Дар ин маврид нуктаи «номгӯйи қонунгузории рӯйхати ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунанда аз нав дида баромада шавад, зеро онҳо ҳолатҳои балландкунанда ва пасткунандаи хавфнокии ҷамъиятии шаҳсияти гунаҳкор ва кирдори содирнамудаи ӯ мебошанд» муҳим арзёбӣ мегардад.

Сеюм, дар байни ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунанда ҳолатҳое ҷой доранд, ки:

- 1) дар ҷиноят зоҳир гардидаанд;
- 2) зоҳир нагардидаанд, аммо бо он алоқаманд мебошанд;
- 3) бо кирдори содиргардида алоқаманд намебошанд, аммо дараҷаи хавфнокии шаҳсиятро тавсиф медиҳанд;
- 4) ба дараҷаи хавфнокии шаҳсият таъсир намерасонанд, аммо ба ҳар ҳол охиринро тавсиф медиҳанд.

Ду намуди аввал, инчунин чорум бо вучуди нопурра будан дар рӯйхати м.м. 61 ва 62-и КҶ ҶТ номбар карда шудаанд, яъне аз тарафи қонун ба сифати ҳолатҳои сабуккунанда ва вазnинкунанда эътироф карда шудаанд. Намуди сеюми ҳолатҳо бошад, ҳоло наметавонад ҳамчун аломати вазnинкунанда хизмат намояд, аммо суд ҳуқуқ дорад онҳоро ҳамчун ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазо эътироф намояд; ба ҳар ҳол қонун дар ин қисм манъкуниро пешбинӣ накардааст, амалия бошад онҳоро ба тариқи васеъ ба инобат мегирад. Қобили таваҷҷуҳ он аст, ки дар КҶ амалкунандаи таҳрири соли 1998 дар байни ҳолатҳои сабуккунанда нахустин ҳолати намуди чорум – қӯдакони хурдсол доштани гунаҳкор пайдо шуд. Қаблан ин ҳолат аз тарафи амалия ҳангоми таъини ҷазо дар асоси м. 37-и КҶ ҶШС Тоҷикистон, таҳрири соли 1961 пешбинишуда дар бораи ба суд додани ҳуқуқи эътироф кардани ҳолатҳои дигар низ ҳамчун ҳолатҳои сабуккунандаи ҷавобгарӣ, васеъ истифода бурда мешуд.

Аммо маънои ба ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷорӣ кардани ҳолатҳои сабуккунанда ва вазnинкунанда на дар инъикос додани алоқамандии он бо кирдори

содиргардида, гуноҳ, хавфи чамъяитии кирдори содиршуда ва шахсият ва ғ., балки дар кӯшиши қонунгузор ба қадри имкон аниқ кардани ҷараёни фардикунонии ҷавобгарӣ ва ҷазо, таъмини муқарраркунии боэъти мудоди ғаъолияти татбиқи ҳуқуқ дар қисмати муайян кардани шакли ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҳаҷми он, мебошад.

Тавре дар боло гуфта гузаштем, рӯйхати ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунандай ҷазо дар м.м. 61 ва 62-и КҶ ҶТ қайд карда шудаанд. Онҳо то дараҷае васеъ мебошанд, аммо таҳлили умумии ҳолатҳои мазкур аз доираи таҳқиқоти кори илмии мо берун аст. Ба ҳар ҳол мавриди таҳқиқоти қоидаҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо мо ба ин ё он ҳолате, ки ба сифати меъёри фардикунонии ҷазо баромад мекунанд бозпас ҳоҳем гашт.

Агар мазмуни ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунандай ҷазо дар фаҳмиши худ мушкилотҳоро ба миён наоварад, он гоҳ қоидаҳои ба инобат гирифтани чунин ҳолатҳо дар қонун бениҳоят кам коркард карда шудаанд. Бо дарназардошти гуфтаҳои боло таклиф менамоем, ки қоидаҳои муайн оид ба таъини ҷазо ҳангоми дар парванда мавҷуд будани ҳолатҳои сабуккунанда ва (ё) вазнинкунандай ҷазо, инчунин ҳангоми вуҷуд надоштани онҳо зарур мебошанд.

Аз таҳлили қ. 3-и м. 60-и КҶ ҶТ метавон ба ҳулосаи зайл омад: ба инобат гирифтани ҳолатҳои сабуккунанда ё вазнинкунандай ҷазо на ҳуқуқи суд, балки вазифаи он мебошад. Рӯйхати ҳолатҳои вазнинкунандай ҷазо бояд боқӣ монад, зоро он ба ҳар ҳол ҳуқуқи судро ҳангоми баровардани ҳукм оид ба инобат гирифтани маълумот дар бораи шахсияти судшаванда, ки ӯро аз тарафи манғӣ тавсиф медиҳад, истисно намекунад.

Ҷараёни таъини ҷазо бояд дар асоси алгоритми зерин амалӣ гардад: аввалан, суд ҳамон намуди ҷазоро, ки бештар бо дарназардошти ҳусусият ва дараҷаи хавфнокии чамъиятии ҷиноят ва гунаҳкор мувофиқат мекунад, таъин менамояд. Ҳамзамон, суд бояд бо дарназардошти «зинаи ҷазоҳо»—и дар м. 47-и КҶ ҶТ пешбинишуда дар ҳукм асоснок намояд, ки дар асоси қадом сабабҳо суд нисбати гунаҳкор татбиқ намуди ҷазои нисбатан сабуктарро муносиб меҳисобад. Дувум, суд «ҷораи ибтидоии ҷазоро» (ҳисоби

миёнаи арифметикӣ байни ҳадди баландтарин ва пастарини санксияи моддаи Қисми маҳсуси КЧ) барои ҷинояти муайян мӯқаррар месозад, пас аз ин бо дарназардошти ҳолатҳои сабуккунандай ва вазнинкунандай дорои аҳамияти ҳуқуқӣ, ки дар парванда мавҷуданд, ҷораи аниқи ҷазори нисбати шахси гунаҳкор дар доираи санксияи меъёри ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ таъин менамояд. Ҳамин тарик, «ҷораи ибтидоии ҷазо» бо роҳи ба ду тақсим кардани ҳосили ҷамъи аҳамиятҳои андозаҳои баланд ва пасти ҷазои мазкур муайян карда мешавад. Агар дар санксияи Қисми маҳсуси КЧ андозаи пасти ҷазо пешбинӣ нашуда бошад, он гоҳ андозаи пастарини он барои ҷинояти мазкур тибқи мӯқаррароти Қисми умумии КЧ, ки муҳлати камтарини эҳтимолӣ ё андозаи аниқи ҷазори дар бар мегирад, мӯқаррар карда мешавад.

Ҳангоми дар парванда мавҷуд будани танҳо ҳолатҳои сабуккунандай ҷазо муҳлати ниҳоӣ ё андозаи ҷазои таъиншаванд бояд гӯё ки аз «ҷораи ибтидоии ҷазо» ба ҳудуди пастарини он «ҳаракат намояд». Ҳамзамон, муҳлат ё андозаи ҷазои таъиншаванд дар ҳолати мазкур тибқи қоиди умумӣ набояд аз «ҷораи ибтидоии ҷазо» зиёд бошад. Ба ақидаи мо, суд танҳо дар як ҳолат метавонад аз доираи қоиди мазкур берун барояд ва ҷазори аз «ҷораи ибтидоии ҷазо» баландтар таъин намояд – агар дараҷаи хавғонокии ҷамъиятии ҷиноят маҳсус баланд бошад (масалан, ҷиноят бо тарзи маҳсусан хавғонок содир карда шудааст, андозаи қалони заар ё вазнинии маҳсуси оқибатҳои фарорасида баръало аён мебошанд).

Дар сурати дар парванда мавҷуд будани танҳо ҳолатҳои вазнинкунада, муҳлати ниҳоӣ ё андозаи ҷазои таъиншаванд бояд аз «ҷораи ибтидоии ҷазо» ба самти ҳудуди баландтарини он «ҳаракат намояд». Ҳамзамон, муҳлат ё андозаи ҷазои таъиншаванд дар ҳолати мазкур набояд аз «ҷораи ибтидоии ҷазо» камтар бошад.

Ҳангоми мавҷуд будани шумораи баробари ҳолатҳои вазнинкунандай ва сабуккунандай ҷазо, муҳлат ё андозаи ҷазои таъиншаванд бояд ба «ҷораи ибтидоии ҷазо» мувоғиқат намояд.

Ҳамин тарик, ҳусусият ва дараҷаи хавғонокии ҷамъиятии ҷиноят, шахсияти гунаҳкор ва ҳолатҳои сабуккунандай ва вазнинкунандай ҷазо

мафхумхое мебошанд, ки байни худ зич пайванданд ва ин пайвастро мо дар он мебинем, ки ҳолатҳои сабукунанда ва вазнинкунанда бо якдигар алоқамандӣ дошта, онҳо ҳаракатҳое мебошанд, ки ба чиноят ва шахсияти гунаҳкор (ё танҳо ба шахсият) тааллуқ доранд. Ва дар ин ҷода онҳо қисми бутунро ташкил медиҳанд.

Боби мазкурро ҷамъбаст намуда, бояд қайд кард, ки принсипи фардикунонии ҷазо дар асосҳои умумии таъини ҷазо (м. 60-и КҔ ҔТ) ифодай ҳудро ёфтааст. Аммо дар он танҳо қоидаҳои умумии аз тарафи суд муқаррар кардани ҷазоро баён мекунад ва аз ин лиҳоз тамоми он қисматҳоро, ҳолатҳои эҳтимолие, ки бояд аз тарафи суд баҳо дода шаванд, дар бар намегирад. Агар бо тарзи дигар гуем, моддаи мазкур тартиби интихоби ҷораи таъсири ҳуқуқӣ-чиноятиро дар ҳуди шакли умумӣ бо дарназардошти ҳолатҳои маъмулие, ки бештар ба ҷашм мерасанд, яъне таъини ҷазо барои аз тарафи иҷроқунанда содир намуда ва хотима додани чинояти ягонаро (ниҳоӣ) ба танзим медарорад. Воқеан, суиқасд, ки бо сершуморагии онҳо алоқаманд аст ё ин ки аз ҳолатҳои аз иродай гунаҳкор новобаста дар марҳилаи тайёрӣ ё суиқасд қандашуда, ё ин ки бо иштироки як қатор шахсон содир гардидааст, ҷой дорад.

Ҳолатҳои мазкур дар қисмати интихоби ҷазо бо м.м. 64–67-и КҔ ҔТ ба танзим дароварда мешаванд. Аммо мавҷудияти муқаррароти маҳсуси ҳуқуқӣ-чинояти мазкур маънои суст кардани ҳаракатро дар ҳолатҳои ба танзим даровардашудаи муқаррароти м. 60-и КҔ ҔТ надорад. Бинобар ин, изҳорот дар ҳусуси эҳтимолии рақобати моддаи мазкур бо меъёрҳои маҳсус, аз ҷумла дар ҳолати интихоби ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, маҳз ҳато мебошад²³⁰. Асосҳои умумии таъини ҷазо муқаррароти ҳудро ба ҳолатҳои зикргардида низ паҳн мекунад. Ҳусусияти асосӣ аз он иборат аст, ки якҷоя бо онҳо бояд меъёрҳои маҳсус, ки бо самтҳои муайян асосҳои умумиро (нисбат ба парвандаҳо дар ҷораи шарикӣ, фаъолияти чинояти хотиманаёфта,

²³⁰ Ниг.: Зелинский А. Повторное совершение преступления как обстоятельство, отягчающее ответственность / А. Зелинский //Сов. юстиция. – 1972. – №5. – С. 7. Танқиди муқобили ақидаи мазкурро ниг.: Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – Красноярск, 1975. – С. 14-15; Новоселов Г.П. Критерии определения судом меры уголовного наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1981. – С. 163.

сершуморагии чиноят ва ғ.) аниқ мекунанд ва рушд мебахшанд, бояд татбиқ карда шаванд. Бинобар ин, ақида дар бораи он ки «фардикунонии ҷазо баробар ба ҳолатҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо паҳн мегардад, аз он ҷумла барои ҳар як кирдоре, ки ба маҷмӯи чиноятҳо дохил мешавад, қобили қабул намебошад. Дигаршавии принсипҳои дар бар гирифтан, қисман ва пурра зам кардан низ шаклҳои ифода намудани фардикунонии ҷазо ба шумор мераванд.

Аз ин лиҳоз, ба ҷунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки агарчанде асосҳои умумии таъини ҷазо, ки дар м. 60-и КҶ ҶТ муайян карда шудаанд, барои дуруст интихоб намудани ҷазо дастур диҳанд, аммо онҳо ба қадри кофӣ дар меъёрҳои маҳсус оид ба таъини ҷазо муайян карда нашудаанд. Алалхусус, қоидаҳои ба назари эътибор гирифтани ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинқунандаи ҷазо ба такмил ниёз доранд. Таъини ҷазои дуруст ва фардикунонии он, ки маҳз қонун онро талаб менамояд, бе баҳо додани ҳолатҳои ҳамаҷонибаи парванда бо дарназардошти ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинқунанда ғайриимкон мебошад.

Интихоби самтҳои мушахҳас ва намудҳои муайяни тартиби таъини ҷазо, бояд аз ҷониби қонунгузории ҶТ бо дарназардошти оқибатҳои он пешбинӣ шавад. Ҳар гуна ҳалли масъалаи мазкур боиси зиддияти байни қонунгузории ҶТ ва амалияи таъини ҷазо мегардад. Такмили қоидаҳои таъини ҷазо дар ҶТ бояд бо дарназардошти таълимоти илмӣ сурат гирад.

2.2. Тартиби қоидаи татбиқи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, пурра ё қисман зам намудани ҷазоҳо ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо

Дар марҳилаи муосири ташакқули ҷомеаи тоҷикон ҷазои чиноятӣ яке аз воситаҳои зарурӣ ва дар як маврид воситай шадиди вокуниши давлатӣ нисбат ба ҷинояти содиршуда ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, таъини он танзими дақиқи ҳукуқӣ ва асосноки илмиро талаб менамояд, то ки ҷинояткор ҷазои сазовори худро соҳиб шавад, принсиipi адолат риоя карда шуда, ҷораҳои қонунгузории ҷиноятӣ танҳо ба андозаи зарурӣ барои ноил шудан ба

ҳадафҳо ва вазифаҳои барои ҷазо муқарраршуда истифода шаванд. Ин талабот яке аз самтҳои асосии сиёсати ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Ҕазо дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ба мисли ҷиноят-ҳамчун омили ҷамъиятий-ҳуқуқӣ мебошад. Таъиноти ҷамъиятии ҷазо дар он зоҳир мегардад, ки он дар муҳлатҳои тулонии замон ҳамчун яке аз воситаҳои асосии мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ба ҳисоб меравад. Дар марҳилаҳои гуногуни инкишофёбии тамаддуни башарӣ давлат ба воситаи ҷазои ҷиноятӣ қушиш намуда истодааст, ки аслан ҳамон як масъала, яъне ҳимояи ҷомеаро аз таҷовузи ҷиноятӣ ба арзишҳои муҳими иҷтимоии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда ҳал намояд.

Ба ҷинояткор таъин намудани ҷазои одилона мутобики вазнинии кирдори содирнамуда – яке аз шартҳои зарурии ба амал баровардани ҳадафу вазифаҳо дар соҳаи сиёсати ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Ҕазои одилона танҳо дар сурате таъин карда мешавад, ки агар ба кирдори содиргардида ҳаматарафа ва объективона (холисона) баҳо дода шуда бошад. Имконпазирии баҳодиҳии холисона аз ҳамон қоидаҳое бармеояд, ки дар қонуни ҷиноятӣ мавҷуданд. Ҳама гуна ҳолатҳое, ки метавонанд ба ин ё он тарз ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахс ва нисбати ў таъин намудани ҷазои одилона таъсири расонад, бояд дар қонун инъикос дода шаванд. Вобаста ба он ки ин нуктаҳо то чӣ андоза саҳех дар кодекс инъикос ёфтаанд, таъсири онҳо ба дараҷаи хавфнокии ҷамъиятий аниқ муайян карда шудааст, таъин кардани қадом намуди ҷазо ба онҳо вобастагии зич дорад. Яке аз ин ҳолатҳо аз ҷониби шахс ҷандин маротиба содир намудани ҷиноят ва аз ҷумла, маҷмӯи ҷиноятҳо ба ҳисоб меравад. Маҷмӯи ҷиноятҳо ҳамчун воқеияти содир гардидани якчанд кирдори ҷиноятӣ то маҳкумшавиро пешбинӣ менамояд, ки дар назди суд масъалаи дорои ҳусусияти дутарафа ба миён гузошта мешавад: якум, суд бояд ҳусусият ва дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҳар як лаҳзаи ҷиноятро муқаррар созад, дуюм, ҷазои одилона барои ҷамъи ҳамаи кирдорҳои содирнамуда таъин намояд.

Таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо дар қ.к. 1–6 м. 67 ва инчунин дар м. 69-и КҶ ҶТ, ба танзим дароварда шудааст. Ҳол он ки қонунгузор дар моддаҳои зикргардида танҳо онро ба инобат гирифтааст, ки чӣ тавр ҷазору муайян кардан зарур аст. Қоидаҳои дар боло номбаршударо муфассал мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо дар ду марҳила ба амал бароварда мешавад. Дар марҳилаи якум ҷазои асосӣ ва иловагӣ аз рӯйи ҳар як чинояте, ки ба маҷмӯи чиноятҳо дохил мешавад, алоҳида таъин карда мешавад.

Дар марҳилаи дуюм суд ҷазои ниҳоиро барои ҳамаи чиноятҳо, бо истифода аз принсипҳои муайяне, ки дар Кодекси чиноятӣ қайд шудаанд, муқаррар менамояд. Қонуни чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон принсипҳои зеринро муқаррар кардааст: бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазо (қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ) ва пурра ё қисман зам кардани ҷазоҳо (қ.к. 2, 3-и м. 67-и КҶ ҶТ). Тибқи ҳамин қоидаҳо ҷазое таъин карда мешавад, агар пас аз баровардани ҳукм аз рӯйи парванда муайян гардад, ки маҳқмушуда боз дар дигар чиноят, ки то баровардани ҳукм аз рӯйи парвандаи якум содир намудааст, гунаҳкор мебошад. Дар ин ҳолат ба муҳлати ниҳоии ҷазо ҷазое, ки аз рӯйи ҳукми якум адо карда шудааст, ҳисобӣ карда мешавад.

Татбиқи қоидаҳои маҳсуси таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо дар доираи муқаррарнамудаи қонуни чиноятӣ бо салоҳияти суд ба амал бароварда мешавад. Аммо ҳамзамон дастрас намудани муқаррарот дар бораи тартиби муқаррар кардани муҳлати ҷазо ҳангоми зам намудани онҳо низ зарур мебошад (м. 69-и КҶ ҶТ).

Фосилаҳои муайян ва инчунин оид ба тартиб даровардани ҳолатҳои маҳсуси таъини ҷазо ба ноболигон ва шахсоне, ки чиноятҳои маҳсусан вазнин содир кардаанд ва барои он ҷазои якумра маҳрум кардан аз озодӣ таъин шудааст, вучуд доранд. Тахлили меъёрҳои қонуни чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қисмати таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо нишон медиҳад, ки мавҷуд набудани танзими аниқи қонунгузории қоидаҳои муайянкуни ҷазои ниҳоӣ ҳангоми дар ҳолати аниқ ҷой доштан ё надоштани ҳолатҳои сабуккунанда ё вазнинкунандаи ҷазои гунаҳкор, худуди таъини

чазо дар чунин ҳолатҳо, ба миён меоварад. Кодекси чиноятии амалкунандай ҶТ масъалаҳои мазкурро дар салоҳияти судя боқӣ монда, бо ин доираи салоҳияти судӣ ва субъективизмо васеъ мегардонад.

Ҳамин тариқ, чӣ тавре дар боло ба таври умумӣ зикр намудем, дар асоси қ.қ. 1 – 6-и м. 67-и КҔ ҶТ ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо дар ду марҳила ҷазо таъин карда мешавад. Дар марҳилаи ибтидой тибқи қ. 1 моддаи зикршуда «ҷазо барои ҳар як чинояти содиршуда алоҳида таъин карда мешавад», дар марҳилаи хотимавӣ бошад тибқи қ.қ. 2 – 6 «ҷазои ниҳоӣ» муқаррар карда мешавад.

Дар қ. 1-и м. 67-и КҔ ҶТ гуфта шудааст, ки «ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо ҷазо барои ҳар як чинояти содиршуда алоҳида таъин карда мешавад». Як қатор муаллифон бар он ақидаанд, ки зарурати чунин ҳаллу фасли қонунгузорӣ баҳси зиёдеро ба миён меоварад. Гуфтаҳои болоиро ҷамъбаст намуда, ваҷҳҳои асосии онҳоро пешӣ назар меоварем.

Амалия онро изҳор менамояд, ки «муқаррар кардани ҷазо барои ҳар як чинояти ба маҷмӯи чиноятҳо дохилбуда дар алоҳидагӣ бояд бо риояи ҷиддии талаботи асосҳои умумии таъини ҷазо сурат гирад». Ҳамчунин, ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо дар алоҳидагӣ барои ҳар як чинояти дар маҷмуъ дохилшаванда таъин намудани ҷазоро м. 344-и КМҔ ҶТ низ таъкид соҳта, муқаррар менамояд, ки дар қисми хулосавии ҳукми айборкунанда намуд ва андозаи ҷазои нисбат ба судшаванда таъиншуда барои ҳар як чинояте, ки дар содир намудани он ў гунаҳкор эътироф шудааст, ҷораи ниҳоии ҷазо, ки дар асоси м.м. 67 ва 68-и КМҔ ҶТ бояд адо карда шавад, нишон дода шавад.

Дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 4 июни соли 1992, таҳти №9 «Дар бораи таҷрибаи таъини ҷазо ҳангоми содир намудани ҷандин чиноят ва аз рӯйи ҷандин ҳукмҳо», Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 4 июни соли 1992, таҳти №4 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оиди татбиқи асосҳои умумии таъини ҷазо» ва Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 4 июни соли 1992, таҳти №1 «Дар бораи ҳукми судӣ», ки айни замон аз эътибор соқит дониста шудаанд, қайд гардида буд, ки ҳангоми таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи

чиноятҳо аз ҷониби суд бояд дар аввал барои ҳар як чиноят дар алоҳидагӣ бо дарназардошти асосҳои умумии таъини ҷазо, яъне хусусияту дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии чинояти содиршуда, яъне арзиши объектҳои бо қонун муҳофизатшаванда, сабабҳои содир намудани чиноят, тарзи амал, шахсияти гунаҳкор, хусусият ва андозаи зарари расонидашуда, ҳолатҳое, ки ҷазоро сабук ва вазнин меқунанд, таъин карда шуда, баъдан дар марҳилаи дуюм ҷазои ниҳоӣ интихоб ва таъин карда шавад²³¹.

Илова бар ин муқаррарот бевосита дар б. 2-и Қарори амалкунандай Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марта соли 2003, таҳти №5, бо тағириу иловаҳо ба он аз 23 июни соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноября соли 2012, таҳти №36 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо» пешбинӣ шудааст, ки мутобиқи он тартиби дар м. 67-и КҔ ҔТ ва м. 344-и КМҔ ҔТ, муқарраргардидаи таъини ҷазо, ки мувофиқи онҳо суд вазифадор аст барои ҳар як чиноят дар алоҳидагӣ ҷазо таъин карда, онро дар ҳукм нишон дода ва пас ҷазои ниҳоиро барои маҷмӯи чиноятҳо муайян кунад, барои таъин намудани ҳам ҷазои асосӣ ва ҳам иловагӣ даҳл дорад²³².

Ҳамчунин, дар б. 9-и Қарори Пленуми амалкунандай Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 февраля соли 2005, таҳти №1 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани асосҳои умумии таъини ҷазо» бо тағииротҳо аз 30 июни соли 2011, таҳти №3 оварда шудааст, ки ҳангоми татбиқи ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазои бо қонун пешбинишуда ба шахсе, ки дар содир намудани якчанд ҷиноят гунаҳкор дониста шудааст, суд метавонад ҷунин ҷазоро барои яке аз ин ҷиноятҳо ё ин ки дар алоҳидагӣ ба ҳар қадомаш таъин намуда, сипас аз рӯйи қоидаҳои м. 67-и КҔ ҔТ ҷазои ниҳоиро таъин намояд²³³.

Зарурияти таъин намудани ҷазои алоҳида барои ҳар як чиноят,

²³¹ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1992-2010. – Душанбе, 2011. – С. 125-133.

²³² Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 25.

²³³ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 59.

умуманэътирофшуда мебошад, зоро: а) дар назар дошта мешавад, ки барои ҳар як кирдори содиршуда шахс ба ҷавобгарӣ қашида шуда ва маҳкум карда мешавад; б) ҳолати санчиши қонуни будани ҳукм дар масъалаи гунаҳкор будани шахс бо тартиби кассатсионӣ ва назоратӣ таъмин карда мешавад (бахусус дар ҳолате, ки ҳукм дар қисмати гунаҳкор будан барои яке аз ҷиноятҳо тағиیر ва ё бекор карда мешавад); в) имконият медиҳад, ки қонунҳои авф бо дарназардошти ҷиноятҳои алоҳида ва дигар институтҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ татбиқ карда шаванд; г) барои таъин намудани ҷазо барои ҳамаи маҷмӯи ҷиноятҳои содиршуда шароит фароҳам меоварад.

Ҳангоми таъини ҷазо дар алоҳидагӣ барои ҳар як кирдори ҷиноятии содиршуда аҳамияти муҳим ба ҳусусиятҳои фардӣ он аз ҷумла, ба аломат ва дараҷаи хавфнокии он дода мешавад. Аз ин хотир, ҳолатҳое мавҷуданд, ки ба ҷинояти мувофиқи қонун ҷазои нисбатан вазнинтар пешбинкардашуда ҷазое на он қадар вазнине, ки барои ҷинояти сабуктар пешбинӣ карда шудааст, таъин мегардад. Ҳангоми таъин намудани ҷазо барои ҳар як ҷинояти дар маҷмӯи ҷиноятҳо дохилшаванда, суд бояд онҳоро аз яқдигар ҷудогона баррасӣ намояд. Яъне, аз ҳолати дар маҷмуъ содир шудани онҳо бояд диққати худро ба тарафи дигар ҷалб насозад. Маҳз бо ин роҳ аз ҷониби суд принсипи фардикунонии ҷавобгариро риоя кардан мумкин аст.

Баробари амалия дар адабиёт низ қайд шудааст, ки «дар марҳилаи якум суд, барои ҳар як ҷиноят дар алоҳидагӣ ҷазо таъин карда, талаботи асосҳои умумии таъини ҷазоро дастрас менамояд, яъне ҳусусият ва дараҷаи хавфнокии ҷинояти мушаххас, шахсияти гунаҳкор, ҳолатҳои сабуккунандва вазнинқунандай ҷазо ва ҳолатҳои дигари содиршавии ҷинояти алоҳида, масалан мавҷуд будани асосҳо барои татбиқи қоидаҳои таъини ҷазои сабуктар нисбат ба ҷазое, ки барои ин ҷиноят пешбинӣ шудааст, таъини ҷазо барои ҷинояти нотамоми дар КҶ пешбинишуда ва ғ.-ро ба инобат гирад»²³⁴.

А.С. Горелик ва дигар муаллифон қайд менамоянд, ки танзими маҳсуси гӯё марҳилаи якуми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо проблемаҳои

²³⁴ Становский М.Н. Назначение наказания. – СПб., 1999. – С. 321; Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – Киев, 1980. – С. 97-98.

изофа ва дорои ҳаллу фасли гуногунро ба миён меоварад. Онҳо бо масъала дар хусуси ҳангоми таъини ҷазо барои кирдорҳои дахлдор аз воқеияти содир гардидани чиноятҳои дигар, инчунин таъин кардани ҷазои иловагӣ барои чиноятҳое низ, ки ба маҷмӯи чиноятҳо дохил мешаванд ва ҳангоми муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ ё ин ки танҳо мавриди муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ зарурияти таҷрид (изолятсия) кардан ва ё накардан, алоқаманд мебошанд²³⁵.

Е.В. Благов қайд менамояд, ки агар дар КҶ ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо дар бораи таъини ҷазо барои ҳар як чиноят дар алоҳидагӣ зикр карда намешуд, он гоҳ ҳама бо дарназардошти қоидаҳои дигари таъини ҷазо, ки ба ҳолати мазкур мансуб мебошанд яқинан маълум мебуд. Ҳангоми содир намудани ҳар як кирдори минбаъда ба ҳар ҳол шахсияти гунаҳкор тағиیر мейёбад, ки инро мавриди таъини ҷазо барои чинояти дахлдор тибқи қ. 3-и м. 60-и КҶ ҶТ ба инобат нағирифтан имконнозазир мебошад. Танҳо агар дар назар маҳз ҳолати мазкур бошад, ақида дар хусуси оне ки дар марҳилаи якум бояд «ҷои ҳар як чиноят дар маҷмуъ, алоқамандии он бо дигар кирдорҳои чиноятӣ ва ғ» ба инобат гирифта шавад, қобили қабул мебошад²³⁶.

Мувофиқи б. 17-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо» бо тағииру иловаҳо аз 23 июни соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №36 таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо бе таъин намудани ҷазо барои ҳар як чиноят дар алоҳидагӣ ё таъин намудани ҷазо барои чиноятҳои дар маҷмуъ дохилшаванда бе таъин намудани ҷазои ниҳоӣ, нодуруст татбиқ намудани қонуни чиноятие дониста мешавад, ки дар асоси талаботи м. 372-и КМҶ ҶТ асос барои бекор кардани ҳукми суд мегардад. Дар таҷрибаи судӣ ҷунин камбудиҳо зиёд ба ҷашм мерасанд.

Масалан, дар асоси таъиноти Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои чиноятии суди ш. Душанбе аз 8 феврали соли 2017 ҳукми суди н. Фирдавсии ш. Душанбе нисбати «А» бо б. «а,б», қ. 2, м. 340; қ. 5, м. 36 – қ. 2, м. 335; қ. 2,

²³⁵ Ниг.: Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – Красноярск, 1975. – С. 58-60.

²³⁶ Ниг.: Благов Е.В. Квалификация и наказание при совершении нескольких преступлений. – Ярославль, 2006. – С. 423.

м. 32 – б. «а,б», к. 2, м. 340; к. 3, м. 32, – к. 5, к. 1, м. 335 ва к. 3, м. 32, к. 5, м. 36–к. 2, м. 335-и Кұ ЧТ дар асоси эътирози айборкунандаи давлатӣ бо чунин асосҳо бекор ва баррасии нави суд фиристонида шудааст, ки суди марҳилаи якум маҳқумшуда «А»–ро дар содир намудани чиноят бо панҷ моддаи Кұ ЧТ бо айби эълоннамудаи мақомоти тафтиши пешакӣ гунаҳкор дониста, нисбати ў танҳо бо се моддаи Кұ чазоҳоро дар алоҳидагӣ ва дар маҷмуъ таъин намуда, аммо бо ду моддаи дигар, яъне бо к. 3, м. 32, к. 5, – к. 1, м. 335 ва к. 5, м. 36 – к. 2, м. 335-и Кұ ЧТ дар қисми хulosавии ҳукм умуман ҷазо таъин накардааст, ки ҳолати мазкур тибки м. 372-и КМұ ЧТ ба таври ҷиддӣ вайрон кардани қонуни мурофиаи чиноятӣ ба ҳисоб рафта, асос барои бекор кардани ҳукми суд гаштааст²³⁷.

«Ҳамин тариқ, М.Н. Становский қайд менамояд, ки аҳамияти муайянкунандаи марҳилаи таъини ҷазоро алоҳида барои ҳар як чинояти содиршуда инкор накарда, бояд эътироф намуд, ки танзими маҳсуси он дар байни қоидаҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо зарурат надорад, балки бархилоғи ин проблемаҳои татбиқи ҳуқуқиро ба миён меоварад»²³⁸.

Аммо новобаста аз мавқеи ба дараҷаи коғӣ асосноки муаллифони зикршуда, онро мадди назар кардан мувоғики мақсад намебошад. Мавқеи дар б. 2-и Қарори Пленуми Суди Олии ЧТ аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо» бо тағтиру иловаҳо аз 23 июни соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №36 қайдгардида ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо бояд «намуд ва андозаи ҷазои асосӣ ва иловагии таъиншуда барои ҳар як чиноят алоҳида ва ҷораи ниҳоии ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бояд нишон дода шаванд», дурустар мебошад.

Риояи чунин тартиби таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо аҳамияти муҳими амалиявӣ дорад.

Ба фикри мо, қоида дар бораи таъини ҷазои алоҳида барои ҳар як чинояти ба маҷмӯи чиноятҳо дохилбуда бо он асоснок мегардад, ки

²³⁷ Ниг.: Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе барои соли 2016 // Парвандаи чиноятии №1-574/2016.

²³⁸ Ниг.: Становский М.Н. Назначение наказания. – СПб., 1999. – С. 314-320.

имконияти фардикуонии ҹазоро тибки хусусият ва дарацаи хавғоноки чамъиятии чинояти содиргардида ва гуноҳи маҳқумшударо таъмин сохта, аҳамияти пешгирий ва тарбиявии расмиёти таъини ҹазоро баланд менамояд. Ба гайр аз ин, чунин тартиб имконияти мавриди санчиш қарор додани ҳукм аз тарафи марҳилаҳои судҳои болоиро таъмин месозад, алалхусус агар ҳукм дар қисми маҳқумқунӣ барои яке аз чиноятҳо тағиیر ё бекор карда мешавад, инчунин имконият медиҳад, ки қонуне, ки ҷавобгарии чиноятиро барои чиноятҳои алоҳида сабуктар ё бартараф мекунад, дуруст татбиқ карда шавад.

Тамоми хислатҳои хоси муқаррар кардани ҹазо ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо бо таъини ҹазои ниҳоӣ алоқаманданд. Дар қ.к. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҔТ қоидаҳои муайян кардани чи ҹазои асосӣ ва чи иловагӣ ва дар қ. 5 бошад танҳо ҹазои иловагӣ ба тартиб дароварда шудааст.

Дар қ.к. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҔТ тарз, тартиб ва ҳудуди таъини ҹазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо муқаррар карда шудааст, ҳол он ки муқаррароти қонунгузорӣ бенуқсон намебошанд.

Дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҔТ зикр ёфтааст, ки агар маҷмӯи чиноятҳоро чиноятҳои начандон вазнин ва дарацаи миёна дар бар гирифта бошад, «ҹазои ниҳоӣ бо роҳи ҹазои сабуктарро дар бар гирифтани ҹазои вазнинтар ва ё бо роҳи пурра ё қисман зам кардани ҹазоҳо» ва дар қ. 3-и м. 67-и КҶ ҔТ бошад –агар яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда чинояти вазнин ё маҳсусан вазнин бошад, он гоҳ ҹазои ниҳоӣ бо роҳи қисман ё пурра зам кардани ҹазоҳои таъиншуда таъин карда мешавад.

Дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҔТ (таҳрири кухна) пешбинӣ мегардид, ки «агар маҷмӯи чиноятҳо танҳо аз чиноятҳои начандон вазнинро дар бар гирифта бошад, ҹазои ниҳоӣ бо роҳи ҹазои сабуктарро дар бар гирифтани ҹазои вазнинтар ва ё бо роҳи пурра ё қисман зам кардани ҹазоҳо таъин карда мешавад. Мутобики ҳамин таҳрири Кодекс қ. 3-и м. 67 чунин пешбинӣ менамуд, ки «агар маҷмӯи чиноятҳо танҳо аз чиноятҳои дарацаи миёна, вазнин ё маҳсусан вазнин иборат бошад, ҹазои ниҳоӣ бо роҳи қисман ё пурра зам кардани ҹазоҳо таъин карда мешавад».

Гуфтаҳои болоӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки мутобиқи қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ (тاخрири кӯҳна) таъини ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар ва ё бо роҳи пурра ё қисман зам кардани ҷазоҳо танҳо дар он ҳолат иҷозат дода мешуд, ки агар маҷмӯи ҷиноятҳоро танҳо ҷиноятҳои начандон вазнин дарбар гирифта бошад. Дар сурати маҷмӯи ҷиноятҳоро ҷиноятҳои дараҷаи миёна, вазнин ё маҳсусан вазнин ташкил менамуд, он гоҳ мутобиқи қ. 3-и м. 67-и КҶ ҶТ (тاخрири кӯҳна) таъини ҷазои ниҳоӣ бо роҳи қисман ва ё пурра зам намудани ҷазоҳо имконпазир буд. Баъдан ба м. 67-и КҶ ҶТ бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйириру иловаҳо ба КҶ ҶТ» аз 17 майи соли 2004, таҳти №35 тағйириру иловаҳо ворид карда шуда, дар он муқаррароти ҳозираи қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинӣ гардид.

Ҳамзамон, дар қ. 2-и м. 69-и КҶ ҶТ қайд шудааст, ки «ҷарима ё маҳрум соҳтан аз ҳуқуқи ишғол намудани мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян, маҳрум соҳтан аз рутбаи маҳсус, рутбаи ҳарбӣ, рутбаи дараҷавӣ ва мукофотҳои давлатӣ, инчунин мусодираи молу мулк ҳангоми бо маҳдуд кардани озодӣ, нигоҳ доштан дар қисми ҳарбии интизомӣ, маҳрум соҳтан аз озодӣ зам шуданашон мустақилона ичро мешаванд».

Кушоду равshan гӯем, ичрои ҷазо – предмети ҳуқуқи ҷиноятӣ намебошад. Дар қ. 2-и м. 3-и КИҶ ҶТ омадааст, ки танзими тартиб ва шартҳои ичро ва адой ҷазо вазифаи ҳуқуқи ичрои ҷиноятӣ мебошад.

Аз ин лиҳоз, дар қ. 2-и м. 69-и КҶ ҶТ сухан бояд дар дигар ҷода, яъне дар хусуси таъини ҷазо равад. Моҳиятан дар он вақте ки ҳангоми зам кардан баъзе ҷазоҳо мустақиман ичро карда мешаванд, ба тарзҳои муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо, ки дар қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҶТ қайд шудаанд, боз имконияти ҳамроҳ кардани як намуди ҷазо ба дигар намуд илова карда мешавад.

Дар забон ибораи «зам кардан» маънои «якеро ба дигар илова намудан, зам ҳамчун амали риёзӣ ичро карда мешавад, ки ба воситаи он аз ду ё якчанд рақам (адад) рақами наве ҳосил шуда, он ҳамон қадар воҳид (адад)–ро дар бар мегирад, ки дар тамоми рақамҳои (ададҳои) мазкур дар якҷоягӣ будаанд.

Ҳамроҳ кардан бошад маъни ҳамчун як чизро бо дигар чиз якчоя карданро дорад».

Дар санадҳои пешин дуруст гуфта шудааст, ки «таъини як қатор ҷазоҳои гуногун бо роҳи мустақим ва дар як вақт татбиқ ва ичро намудан – намуди принсипи зам кардан набуда, балки ба сифати принсипи маҳсуси алоҳидаи таъини ҷазо аз рӯйи маҷмуъ баромад мекунад». Агар амали риёзӣ « $2 + 2 = 4$ » дар асл зам кардан бошад, ин ҷизи дигар аст (баробарие, ки дар риёзӣ ҳамчун мутаносиби байни бузургихое, ки баробарии якеро ба дигар нишон медиҳад, фахмида мешавад).

Изҳори норозигии муътакидан нисбати тарзу услубҳои зикршуда оид ба муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо вучуд надорад. Танҳо шакли татбиқи онҳо, ки дар қонун муқаррар карда шудааст, ки ба фикри мо, хато мебошад.

Имконияти таъини ҷазои ниҳоӣ бо роҳи дар бар гирифтан, қисман ва пурра зам кардани ҷазоҳо дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ дар сурате пешбинӣ карда шудааст, ки «агар тамоми ҷиноятҳое, ки аз рӯйи маҷмуъ содир карда шудаанд, ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна бошанд».

Мувофиқи қонун суд хукуқ дорад ҳангоми таъини ҳам намудҳои яхела ва ҳам намудҳои гуногуни ҷазо ба ҷиноятҳои алоҳида, ки ба маҷмӯи ҷиноятҳо дохил мешаванд, ҷазои ниҳоиро бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазо вазнинтар таъин намояд.

Дар ин маврид бояд дар назар дошт, ки дараҷаи вазнинии намудҳои ҷазо бо пайдарҳамии, ки онҳо дар м. 47-и КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудаанд, муайян карда мешавад²³⁹.

Таҷрибаи судӣ сабит соҳт, ки судҳо ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо, ки категорияшонро ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна дар бар гирифтаанд, бисёртар принсипи дарбаргириро татбиқ менамоянд.

Масалан, дар асоси ҳукми суди н. Ёвони в. Хатлон аз 5 ноябри соли 2020 маҳкумшудагон «М» ва «И» барои содир намудани маҷмӯи ҷиноятҳо бо қ. 1–

²³⁹ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 25.

и м. 328 (чинояти начандон вазнин) ва қ. 1-и м. 330 (чинояти начандон вазнин) –и КҔ ҏТ гунаҳкор дониста шуда, ба онҳо бо қ. 1-и м. 328–и КҔ ҏТ ҷазо дар намуди ҷарима ба андозаи 100 (сад) нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробари 5800 (панҷ ҳазору ҳаштсад) сомонӣ ба фоидай давлат ва бо қ. 1-и м. 330–и КҔ ҏТ ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ ба муҳлати 1 (як) сол бо нигоҳ доштани 20% музди меҳнат ба фоидай давлат ва бо дастрасии қ. 2-и м. 67–и КҔ ҏТ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо роҳи ҷазои сабуктарро дар баргирифтани ҷазои вазнинтар ба «М» ва «И» ҷазои ниҳоии корҳои ислоҳӣ ба муҳлати 1 (як) сол бо нигоҳ доштани 20% музди меҳнат ба фоидай давлат таъин карда шудааст²⁴⁰.

Ба чунин тарз муайян намудани ҷазои ниҳоӣ аз ҷониби суд дуруст ба ҳисоб меравад, зоро мутобики м. 47–и Кодекси мазкур ҷазои корҳои ислоҳӣ нисбат ба ҷазои ҷарима вазнинтар мебошад. Аслан ҷазои ҷарима аз рӯйи пайдарҳамии дар м. 47–и Кодекси мазкур пешбинишуда аз ҳама ҷазои сабуктар ба ҳисоб меравад.

Ҳамчунин, ҳолатҳое зиёде вомехӯранд, ки дар ин маврид аз ҷониби суд ҳангоми маҷмӯи чиноятҳоро ташкил додани чиноятҳои начандон вазнин ва ё дараҷаи миёна қоидай қисман ва пурра зам намудани ҷазоҳо низ татбиқ карда мешаванд.

Масалан, маҳкумшуда «Б» бо ҳукми суди н. Ёвони в. Хатлон аз 17 июли соли 2020 барои содир намудани маҷмӯи чиноятҳо бо б. «а,в»–и қ. 2–и м. 244 (чинояти дараҷаи миёна) ва б. «а,в»–и қ. 2–и м. 247 (чинояти дараҷаи миёна) КҔ ҏТ гунаҳкор дониста шуда, ба ӯ бо б. «а,в»–и қ. 2–и м. 244–и КҔ ҏТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 3 (се) сол ва бо б. «а,в»–и қ. 2–и м. 247–и КҔ ҏТ ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 2 (ду) солу 6 (шаш) моҳ, бо дастрасии қ. 2–и м. 67–и КҔ ҏТ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани ҷазоҳо, ба «Б» ҷазои ниҳоии маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 4 (чор) сол бо адo намудани ҷазо дар колонияҳои ислоҳии дорои низоми саҳт таъин карда шудааст, зоро маҳкумшуда чинояти

²⁴⁰ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои соли 2020 // Парвандаи чиноятии №1-153/2020.
132

мазкурро дар ҳолати ретсидив содир намуда, ҷазои таъиншуда низ бо риояи талаботи қ. 2-и м. 66-и КҶ ҔТ таъин гардидааст²⁴¹.

Агарчанде қоидай дарбаргирӣ тартиби таъин намудани ҷазоро ба таври назаррас сода гардонад ҳам, аммо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо норозигиҳоро ба миён меоварад, чунки шахс якчанд ҷиноятҳоро содир намуда, воқеан танҳо барои яке аз онҳо ба ҷавобгарии ҷиноятӣ қашида мешавад.

Вақте ки «аққалан яке аз ҷиноятҳое, ки аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо содир карда шудаанд, ҷинояти вазнин ё маҳсусан вазнин бошад», он гоҳ зам кардани ҷазоҳо тибқи қ. 3-и м. 67-и Кодекси мазкур танҳо аз рӯйи принсипи қисман ё пурра иҷозат дода мешавад.

Барои мисол, бо ҳукми суди ш. Ҳисор аз 3 июли соли 2019 маҳкумшуда «Ш» барои содир намудани маҷмӯи ҷиноятҳо бо б. «а,в»-и қ. 2-и м. 248 (ҷинояти вазнин) ва қ. 1-и м. 250-и (ҷинояти вазнин) КҶ ҔТ гунаҳкор дониста шуда, ба ӯ бо б. «а,в»-и қ. 2-и м. 248-и КҶ ҔТ ҷазо дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 5 (панҷ) сол ва бо қ. 1-и м. 250-и КҶ ҔТ ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 5 (панҷ) сол ва бо дастрасии қ. 3-и м. 67-и КҶ ҔТ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани ҷазоҳо, ба «Ш» ҷазои ниҳоии маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 6 (шаш) сол бо адo намудани ҷазо дар колонияҳои ислоҳии дорои низоми пурзӯр таъин гардидааст²⁴².

Агар нисбати меъёри қонун, ки таъини ҷазоро аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо ба танзим медарорад бо назари танқид нигарем, қабл аз ҳама гуногунхислатии аз ҷониби қонунгузор танзим намудани гуруҳи ҷиноятҳое, ки ҳаҷми тарзу услуби таъини ҷазои ниҳоиро муайян месозанд, ба ҷашм мерасад. Масалан, дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҔТ дар бораи ҷиноятҳои начандон вазнин «ва» миёна, дар қ. 3 бошад дар бораи ҷиноятҳои вазнин «ё» маҳсусан вазнин гуфта шудааст. Дар натиҷа ҳолате, ки ба маҷмуъ ҷиноятҳои танҳо начандон вазнин ва танҳо миёна дохил мешаванд, аз назар дур мемонад. Дар адабиёт бошад чунин маънидодкуни қонун пайдо шудааст, ки баръакс

²⁴¹ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои соли 2020 // Парвандаи ҷиноятии №1-118/2020.

²⁴² Ниг.: Бойгонии суди шаҳри Ҳисор барои соли 2019 // Парвандаи ҷиноятии №1-215/2019.

намуди қонунгузории мутаносибии гурухҳои чиноятҳоро истисно меқунад. Мутобики он, «агар тамоми чиноятҳои ба маҷмуъ дохилшаванд наҷандон вазнин ё дараҷаи миёна бошанд, он гоҳ қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ ба суд ҳуқуқ медиҳад, ки якero аз се намуди принсип интихоб намояд» Ба фикри мо, муқаррароти қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ, ки нисбати маҷмӯи аз чиноятҳои наҷандон вазнин ва (ё) миёна иборат аст паҳн мешавад, ба маъни қонуне, ки имконияти дар бар гирифтани як ҷазоро бо дигар маҳдуд месозад, ҷавобгӯй мебошад. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо чунин мешуморем, ки дар КҶ амалкунанда бояд тасҳехот ворид карда шавад, то нуктаҳои баҳсталаб оид ба маънидодкуни қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ рафъ гарданд.

Новобаста аз он ки бо роҳи ҷазори сабуктарро дар бар гирифтани ҷазори вазнинтар танҳо дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, аммо қаблан дар б. 6-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазори барои маҷмӯи чиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо» бо тағириу иловаҳо аз 23 июня соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №36, ки айни замон мавриди амал қарор дорад, бевосита пешбинӣ гардида буд, ки агар маҷмӯи чиноятҳо аз чиноятҳои категорияҳои гуногун: наҷандон вазнин ва дараҷаи миёна, вазнин ё маҳсусан вазнин иборат бошанд, дар ин маврид суд метавонад дар вақти таъин намудани ҷазори ниҳоӣ принсипи ҷазори сабуктари барои ҷинояти наҷандон вазнин таъиншударо дар бар гирифтани ҷазоҳои вазнинтар ва ё тарзи бо роҳи пурра ё қисман зам кардан ҷазоҳои таъиншударо татбиқ намояд, ҳол онки муқаррароти мазкур дар м. 67-и КҶ ҶТ дар м. 67 пешбинӣ карда нашудааст.

Бояд гуфт, ки мутобики ин муқаррароти қарори Пленуми мазкур ҷазори ниҳоиро барои маҷмӯи чиноятҳо на танҳо бо принсипи пурра ё қисман зам кардан, ҳамчунин дар як маврид бо истифода бурдани ду принсип, яъне принсипи дарбаргирӣ ва зам намудани ҷазоҳо низ метавон таъин намуд.

Албатта, байни қ. 3-и м. 67-и КҶ ҶТ ва б. 6-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазори барои маҷмӯи чиноятҳо ва аз рӯйи

мачмӯи ҳукмҳо» бо тағириу иловаҳо аз 23 июни соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №36 мухолифати ҷиддӣ ҷой дошт, ки он ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо нофаҳмиҳои зиёдеро ба миён меовард.

Баъдан дар асоси Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 марта соли 2009, таҳти №9 ба қарори Пленуми мазкур тағириу иловаҳои саривақтӣ ворид карда шуда, қ.3-и б. 6-и қарори Пленуми мазкур дар таҳрири зайл ифода карда шуд.

«Агар маҷмӯи ҷиноятҳо аз ҷиноятҳои категорияҳои гуногун: начандон вазнин ва дарҷаи миёна, вазнин ё маҳсусан вазнин иборат бошанд, дар ин маврид суд дар вақти таъин намудани ҷазои ниҳоӣ принсипи бо роҳи қисман ё пурра зам кардани ҷазоҳои таъиншударо татбиқ мекунад».

Тибқи талаботи қ. 2-и м. 67-и КҔ ҔТ ҷазои сабуктарро ҷазои вазнинтар дар бар мегирад. Дар сурати ҷой доштани чунин ҳолат ҷазои ниҳоӣ баробари ҷазое мегардад, ки барои яке аз ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешавад, таъин шудааст. Дар натиҷа нақши муқаррар кардани ҷазо барои ҳар як ҷинояте, ки ба маҷмуъ дохил мешавад, худро гум карда, дар бораи бечазогии кирдори даҳлдор, ки бархилофи муқаррароти қ. 1-и м. 20-и КҔ ҔТ дар бораи он ки ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳо шахс барои ҳар як ҷинояти содирнамудааш ҷавобгар аст мебошад, таассурот пайдо мешавад. Ҳамин тарик, масъала оид ба пешгирии якчанд ҷиноят умуман ҳаллу фасли худро намеёбад. Бар замми ин, агар ҷазои ниҳоӣ баробари яке аз ҷазое, ки барои ҷинояти ба маҷмуъ дохилшаванда таъин карда шуда бошад, он гоҳ он нисбат ба ҷазои шахс барои содир намудани танҳо ҳамин гуна ҷиноят номутаносиб мегардад.

Дар асоси гуфтаҳои боло мо ба хулоса меоем, ки ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо чунин тарзи таъини ҷазои ҷамъbastӣ ба амсоли «дарбаргирӣ» бояд танҳо истисно бошад, ки дар сурати имконнозазии муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ бо дигар роҳ татбиқ карда мешавад. Аз ин лиҳоз, аз як тараф бо таклифот дар бораи даст кашидан аз принсипи бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, инчунин маҳдуд кардани принсипи мазкур бо ҳолатҳое «агар шахс дар як вақт дар содир намудани ду ва зиёда аз он ҷиноятҳое, ки бо моддаҳои гуногуни қонуни

чиноятӣ пешбинӣ шудаанд ва барои ягоне аз он маҳкум карда нашудааст, гунаҳкор дониста шудааст»²⁴³, розӣ шудан мушкил аст. Аз тарафи дигар, чойи батартибандозии тарзи мазкури таъини ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бар хилоғи қонуни амалкунанда на дар оғози рӯйхат, балки дар анҷоми он аст. Ҳамзамон, ҷазои сабуктар аз рӯйи муҳлат ё андозаи камтарин ё ин ки аз рӯйи қаблан дар рӯйхате, ки дар м. 46-и КҔ ҔТ мавҷуд мебошад ва тавре маълум аст аз рӯйи баландшавӣ ба тартиб андохта шудааст, зохир мегардад.

Дар бар гирифтани ҷазо ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ барои чиноятҳое, ки ба маҷмуъ, дар намуди корҳои ислоҳӣ ва маҳдуд кардан дар ҳизмати ҳарбӣ дохил мешаванд, дорои хислатҳои хоси худ мебошанд. Ҳусусиятҳои хосӣ он: ба ғайр аз муҳлати ҷазо муайян кардани боз андозаи ситониш ба фоидай давлат мебошад (м.м. 52, 53-и КҔ ҔТ). Бинобар ин, барои чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд, метавонанд муҳлатҳои ҷазо ҳам якхела ва ҳам гуногун ва (ё) андозаҳои нигоҳ доштани маблағ таъин карда шаванд. Дар ҳолатҳои даҳлдор, ба фикри мо, корҳои ислоҳӣ ва маҳдуд кардан дар ҳизмати ҳарбиро ҷазои сабуктар донистан қобили қабул мебошад:

- а) ҳангоми муҳлати якхела – бо андозаи камтарини нигоҳ доштани маблағ;
- б) ҳангоми андозаи якхелаи нигоҳ доштани маблағ – бо муҳлати камтарин;
- в) ҳангоми муҳлати гуногун ва андозаи гуногуни нигоҳ доштани маблағ – бо ҷамъи камтарини андозаи гуногуни нигоҳ доштани маблағ. Танҳо ду тарзи аввалии мутаносибии корҳои ислоҳӣ баҳсу музокираро ба миён намеоваранд.

Дар адабиёт оид ба корҳои ислоҳӣ фикру ақидаи ҳаммонанд дар бораи мутаносибии корҳои ислоҳӣ бо муҳлатҳо ва андозаи гуногуни нигоҳ доштани маблағ ба ҷашм мерасад, аммо ҳамзамон М.Н. Становский бар он ақида аст, ки ҳангоми ҷамъи умумии якхелаи нигоҳ доштани маблағ муҳлати камтарин ҳангоми андозаи қалонтарини нигоҳ доштани маблағ эътироф карда

²⁴³ Модель основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик (к вопросу о разработке нового уголовного законодательства). К вопросу о разработке нового уголовного законодательства / Владимиров В.А., Воронцов Б.С., Гришанин П.Ф., Кондратов П.Е., и др.; Отв. за вып.: Воронцов Б.С. – М., 1987. – 74 с. – С. 43.

мешавад²⁴⁴. Бо гуфтаи охирин розӣ шудан мушкил аст, зоро сатҳи маҳрум ва маҳдудкунии ҳуқуқу озодиҳои шаҳс дар чунин ҳолат баробар аст ва ин маъни вучуд надоштани чи ҷазои сабуктар ва чи ҷазои вазнинтарро дорад.

Муаллифоне ҳастанд, ки бо он ақида розӣ намешаванд, ки саҳтии ҷазои корҳои ислоҳӣ бояд аз рӯйи ҷамъи умумии нигоҳ доштани маблағ муайян карда шавад. Онҳо қайд менамоянд, ки ба ғайр аз нигоҳ доштани маблағ аз музди меҳнати маҳкумшуда, корҳои ислоҳӣ боз дигар маҳдудияти ҳуқуқиро, ки «бевосита аз муҳлати ҷазо вобастаанд», дар бар мегирад.

Масалан, Т.Г. Черненко чунин мешуморад, ки агар барои ҷинояте, ки ба маҷмуъ дохил мешавад, зарурияти татбиқ намудани принсипи дар бар гирифтан ба миён ояд, он гоҳ ҳангоми муайян кардани ҷазои нисбатан вазнинтар бояд аз рӯйи муҳлати ҷазои корҳои ислоҳӣ ба назар гирифта шавад, на аз рӯйи андозаи нигоҳ доштани музди меҳнат²⁴⁵.

Аввалан, азбаски ҳангоми адой ҷазои корҳои ислоҳӣ дар ҳақиқат дигар маҳдудияти ҳуқуқҳои бо КИЧЧ пешбинишуда ҳис карда мешаванд, мантиқан дуруст мебуд, ки агар онҳоро бевосита ҳангоми муқоисаи саҳтии ҷазоҳои гуногуннамуд ба ҳисоб гирифт.

Дуюм, новобаста аз он ки танҳо ва маҳз муҳлати корҳои ислоҳӣ ҳангоми тасвияти санксияи ҳуқуқӣ—ҷиноятӣ ва қоидаҳои тағиیر додани ҷазо дар ҳолати аз адой он саркашӣ кардан, зам ва ҳисобӣ намудани ҷазоҳо ба асос гирифта шудааст (м.м. 52, 69 ва 70-и КҶ ҶТ), мавриди ба инобат гирифтани дигар намудҳои маҳдудияти ҳуқуқ мутаносибии корҳои ислоҳӣ бо дигар ҷазоҳо ва вақти дар ҳабс нигоҳ доштан бениҳоят сершумор мегардад, бинобар ин, қонунгузор барои сода кардани ҳаллу фасли масъалаҳои амалияйӣ асоснок онҳоро мадди назар кардааст.

Сеюм, ҳисоби содаи арифметикӣ нишон медиҳад, ки муҳлати корҳои ислоҳӣ ба ҳар ҳол меъёри нокифоя барои муайян кардани саҳтии ҷазои мазкур мебошад. Масалан, ҳангоми барои як ҷиноят таъин кардани ду сол корҳои ислоҳӣ бо нигоҳдории 10% аз музди меҳнат, барои ҷинояти дигар

²⁴⁴ Ниг.: Становский М.Н. Назначение наказания. – СПб., 1999. – С. 324.

²⁴⁵ Ниг.: Черненко Т.Г. Назначение наказания при множественности преступлений. – Кемерово, 2005. – С. 63.

бошад – якуним сол бо нигоҳдории 20% аз музди меҳнат, андозаи умумии нигоҳдорӣ дар ҳолати якум 240% (10% барои 24 моҳ), дар ҳолати дуюм – 360% (20% барои 18 моҳ)–ро ташкил медиҳад, ки баъдо ба фоидаи муҳлати ҷазо намебошад.

Дарбаргирии ҷазо дар амалия иловатан татбиқ карда мешавад, «агар барои ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд, ҷазоҳои аз рӯйи намуд ва андозаи якхела таъин карда шуда бошад», ҳол он ки «муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ бо роҳи дар бар гирифтани ҷазо бо ҷазои дигар, танҳо дар ҳолатҳои иҷозат дода мешавад, вақте ки онҳо дар ҳудуди камтарини санксиони моддаҳои даҳлдори қонун таъин карда шуда бошанд». Чунин тарзи таъини ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо дар КҶ бевосита пешбинӣ нашудааст. Дар сурати зарурии «дар бар гирифтани як ҷазо бо дигар» ва на танҳо бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, қонун бояд дар ин бора дастури даҳлдор дошта бошад.

Ҳамчунин, тартиби дигари ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳо дар қ. 4-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, ки мутобики он агар барои яке аз ҷиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда ҷазои қатл таъин карда шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл таъин карда мешавад.

Принципи мазкур ҳолати ягонае мебошад, ки интихоб ва таъини ҷазои ниҳоӣ на аз категорияи ҷиноятҳои содиршудаи ба маҷмуъ дохилшаванда, балки аз ҷазои таъиншуда барои маҷмӯи ҷиноятҳо вобастагӣ дорад.

Масалан, дар асоси ҳукми Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 февраля соли 2003 дар баробари дигарон ба маҳкумшуда «С» бо қ. 2-и м. 186-и КҶ ҶТ (таҳрири 1961) ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 15 сол бо мусодираи амвол, бо б. «г,д,н»–и м. 104-и КҶ ҶТ (таҳрири 1961) ҷазои истисно, яъне қатл, бо б. «г,д,н»–и м. 104-и КҶ ҶТ (таҳрири 1961) ҷазои истисно, яъне қатл, бо қ. 1-и м. 134¹-и КҶ ҶТ (таҳрири 1961) ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 10 сол ва бо б. «б,в»–и қ. 2-и м. 249-и КҶ ҶТ (таҳрири 1998) ҷазои истисно, яъне қатл муқаррар гардида, бо дастрасии қ. 3-и м. 67-и КҶ ҶТ аз рӯйи маҷмӯи

чиноятҳо ба «С» ҷазои ниҳоӣ, ҷазои истисно, яъне қатл таъин карда шудааст²⁴⁶.

Агар ба ҳукми мазкур назар афканем, муайян карда мешавад, ки Суди Олии ҶТ ҷазои ниҳоиро дар намуди қатл бо татбиқи қ. 3-и м. 67-и КҔ ҟТ таъин намудааст, ҳол он ки дар КҔ ҟТ таҳрири пештара аз санаи 21 майи соли 1998 дар қ. 3-и м. 67-и КҔ ҟТ тартиби таъини ҷазои ниҳоӣ дар намуди қатл пешбинӣ нашуда буд. Таъини ҷазои қатлро ба сифати ҷазои асосӣ танҳо м. 59 КҔ ҟТ таҳрири пештара аз санаи 21 майи соли 1998 пешбинӣ намуда буд.

Пас аз ин бо Қонуни ҟТ «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КҔ ҟТ» аз 17 майи соли 2004, таҳти №35 ҳолати мазкур бартараф карда шуда, ба м. 67-и КҔ ҟТ қисми 4 бо мазмуни зайл; «агар барои яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда ҷазои қатл таъин карда шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл таъин карда мешавад» тағйирот ворид карда шуд.

Дар асоси Қонуни ҟТ «Дар бораи боздоштани татбиқи ҷазои қатл» аз 15 июли соли 2004, таҳти №45 татбиқи ҷазо дар шакли ҷазои қатл дар ҟТ, барои содир намудани чиноятҳое, ки дар м.м. 104 қ. 2, 138 қ. 3, 179 қ. 3, 398 ва 399-и КҔ муқарраршуда ва инчунин иҷрои ҷазои қатл ва дигар қоидаҳои вобаста ба он, ки дар м.м. 19, 21, 23, 25, 78, 100, 127, 129, 131, 133, 214–222-и КИҔҔ ҟТ пешбинӣ гардидаанд, боздошта шуда, дар давраи боздоштани татбиқи ҷазои қатл ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати бисту панҷ сол муайян карда шуда буд, ки айни замон бо ин сабаб татбиқи принсипи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо аз ҷониби судяҳо амалӣ карда намешавад.

Баъдтар бо пайдо шудани зарурият дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КҔ ҟТ» аз санаи 1 марта соли 2005, таҳти №86 ба КҔ ҟТ моддаи нави 58 (1) ворид карда шуда, мутобики он дар КҔ ҷазои нав дар намуди якумра аз озодӣ маҳрум сохтан пешбинӣ шуд, ки он танҳо ҳамчун алтернативаи ҷазои қатл барои

²⁴⁶ Ниг.: Бойгонии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2003 // Парвандай чиноятии №2-3/03.

содир намудани чиноятҳои маҳсусан вазнин, ки ҳамин Кодекс пешбинӣ намудааст, таъин карда мешавад.

Айни замон дар таҷрибаи судӣ ҳангоми татбиқ қ. 4-и м. 67-и КҶ ұТ барои содир шудани маҷмӯи чиноятҳо дар сурати таъин шудани ҷазои якумра маҳрум сохтан аз озодӣ истифода бурда мешавад, гарчанде, ки дар қисми моддаи мазкур ҷунин муқаррарот ҷой надошта, он ҳамчун алтернативаи ҷазои қатл истифода бурда мешавад.

Масалан, бо ҳукми суди ш. Душанбе ба «Т» аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо б. «а»—и қ. 3-и м. 138-и КҶ ұТ ҷазои якумра маҳрум сохтан аз озодӣ ва бо б. «а»—и қ. 4-и м. 139-и КҶ ұТ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 20 сол муқаррар карда шуда, бо дастрасии қ. 4-и м. 67-и КҶ ұТ бо роҳи ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро дар бар гирифтани ҷазои якумра маҳрум сохтан аз озодӣ ба «Т» ҷазои ниҳоии якумра маҳрум сохтан аз озодӣ бо адо намудани ҷазо дар колонияҳои ислоҳии низомаш маҳсус таъин карда шудааст²⁴⁷.

Аз ҳукми мазкур дида мешавад, ки суд ҳангоми муайян намудани ҷазои ниҳоӣ муқаррароти қ. 4-и м. 67-и КҶ ұТ—ро дастрас намуда, ҷазои ниҳоиро бо роҳи ҷазои сабукро дар бар гирифтани ҷазои якумра маҳрум сохтан аз озодӣ таъин намудааст, ҳол он ки қ. 4-и м. 67-и Кодекси мазкур на ҷазои вазнинро дар бар гирифтани ҷазои якумра, балки ҷазои сабукро дар бар гирифтани ҷазои қатл пешбинӣ намудааст. Бояд ёдовар шуд, ки санксияи қ. 3-и м. 138-и КҶ ұТ дар баробари дигар ҷазоҳо ҳамчунин ҷазои якумра маҳрум сохтан аз озодиро низ пешбинӣ намуда, суд маҳз ҷазои мазкурро таъин намудааст, на ҷазои қатлро.

Қаблан дар қ. 4-и м. 67-и КҶ ұТ муқаррароте пешбинӣ шуда буд, ки «агар барои яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда ҷазои қатл ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан таъин карда шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл ё якумра аз озодӣ маҳрум сохтан таъин карда мешавад», аммо баъдан ба он тағиирот ворид карда шуда, минбаъд ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл имконпазир мебошад, ки ҳолати мазкур дар таҷрибаи судӣ мушкилотро

²⁴⁷ Ниг.: Бойгонии Суди шаҳри Душанбе барои соли 2020 // Парвандаи чиноятии №1-338/2020.

ба вучуд меоварад, яъне суд меъёри моддиеро татбиқ менамояд, ки дар он ин муқаррарот умуман пешбинӣ нашудааст.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки қ. 4-и м. 67-и КҶ ҖТ дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

— агар барои яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда ҷазои қатл таъин карда шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл таъин карда мешавад. Дар сурати барои яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда таъин гардидани ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ, ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ таъин мегардад.

Тамоми камбузиҳои нисбати принсипи дарбаргирии ҷазоҳо қайдгардида дар пурра зам ва ҳамроҳ кардани ҷазоҳо дида намешаванд. Ҳамзамон, дар қ. 4-и м. 67-и КҶ ҖТ боз қисман зам кардани ҷазоҳо низ пешбинӣ шудааст. Фаҳмост, ки он то ба охир нақши афзалиятноки ҷазо ва сазовории онро таъмин намесозад, аммо хориҷ намудани ба тартибандозии чунин роҳи таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо аз қонуни амалқунанда мумкин нест. Монеаи он мавҷудияти ҳолат низ мегарданд, вақте ки пурра зам кардан имконнозӣ мешавад, зоро ҷазо аз ҳудудҳои иҷозат додашуда барзиёд мешавад.

Қисман зам кардани ҷазоҳо дар ҳолатҳое, ки одатан ба дар бар гирифтани мансубанд, татбиқ кардан ҷоиз аст. Ин ҷой сухан меравад дар бораи: а) маҷмӯи олии чиноятҳо, ки ҳангоми он чиноятҳо танҳо аз ҷиҳати ҳуқуқӣ чудо карда мешаванд ва воқеан як кирдор содир карда мешавад, ки ин ба чиноятҳои таркибӣ наздик аст; б) якбора пасту баланд шудани ҳавфи ҷамъиятии чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд (чиноятҳои вазнин ва ё маҳсусан вазнин ва чиноятҳои начандон вазнин); инчунин в) таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо нисбати ноболигон.

Метавон гуфт, ки ба сифати камбузии қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҖТ дар онҳо дар ҷойи якум қисман зам кардани ҷазоҳо ҷойгир карда шудааст. Ин мақсади афзалиятноки ҷазои барои чинояти даҳлдор таъиншударо (қ. 2-и м. 46-и КҶ ҖТ), ки бо тамоми андозаи охирин муайн карда мешавад паст карда,

ба таври воқеј судхоро маҷбур месозад, ки пурра зам кардани ҷазоҳоро ба ҷойи охир гузоранд. Аз ин лиҳоз, ба фикри мо, дар қонун иваз кардани ҷойҳои қоидаҳои таъини ҷазои ниҳоӣ бо роҳи зам кардани ҷазоҳое, ки барои ҷиноятҳои ба маҷмуъ дохилшаванда таъин карда шудаанд, мувоғиқи мақсад мебошад.

Ҳангоми зам кардан ба ҷазо, ки барои яке аз ҷиноятҳо ба маҷмуъ дохилшаванда таъин шудааст, ҷазо, ки барои ҷинояти дигар таъин шудааст, зам карда мешавад. Дар адабиёти соҳа ақидае ҳукмфармост, ки «ҳатман ба ҷазои вазнинтар ҷазои сабуктар ҳамроҳ карда мешавад»²⁴⁸. Дар асл, дар сурати пурра зам кардан муҳим нест, ки ба қадом ҷазо ҷазои дигар зам карда мешавад. Муҳимаш он аст, ки ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо ба ҷамъи ҷазоҳои замшуда баробар бошад.

Масъалаи дигар ин қисман зам кардани ҷазоҳо мебошад. Ҳангоми он ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо ҳамеша бояд аз нишондиҳандай ҳар як ҷазо, ки барои ҷиноятҳои ба маҷмуъ дохилшаванда таъин шудааст, зиёд бошад ва он наметавонад аз ҷамъи нишондиҳандаҳои чунин ҷазоҳо кам бошад. Аз ин ҷо, тартиби зам кардани дигар роҳ надорад. Ҳангоми қисман зам кардан дар ҳақиқат бояд ба ҷазои вазнинтар ҷазои сабуктарро зам кард, на ин ки баръакс. Вагарна ҷазои ниҳоӣ метавонад аз ҷазои барои яке аз ҷиноятҳои ба маҷмуъ дохилшавандай таъиншуда камтар ё ба он баробар бошад. Чунин вазъият дар сурате ба миён меояд, ки агар барои яке аз ҷиноятҳо 5 сол маҳрум сохтан аз озодӣ, барои ҷинояти дигар 8 сол таъин карда шудааст ва ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ ба 5 сол аз 8 сол на камтар аз 3 сол зам карда мешавад.

Дар ин бора дар б. 5-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо» низ бевосита оварда шудааст, ки дар мавриди қисман зам кардани ҷазоҳо ҷазои

²⁴⁸ Наука уголовного права // Российское уголовное право: курс лекций. Преступление. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – Соавт.: Голик Ю.В. – С. 222.

ниҳоӣ дар ҳар ҳолат бояд аз рӯйи андоза аз ҳар кадом ҷазоҳои бо моддаҳои алоҳида таъиншуда зиёдтар бошад²⁴⁹.

Дар таҷрибаи судӣ ҳолатҳои зиёде ба ҷашм мерасанд, ки ин муқаррароти қонун аз ҷониби судяҳо ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ маддӣ назар карда шуда, дар натиҷа бо сабаби нодуруст татбиқ намудани қонуни ҷиноятӣ боиси бекор гардидани ҳукмҳои суд мегардад.

Масалан, Коллегияи судӣ оид ба парвандагии ҷиноятии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи кассатсионӣ ҳукми суди ш. Ҳисор нисбати «Б»-ро бо б. »а,б,в«-и қ. 2-и м. 340 ва б. »б«-и қ. 4-и м. 245-и КҔ ҶТ бинобар сабаби нодуруст татбиқ намудани қонуни ҷиноятӣ бекор ба баррасии нави судӣ ирсол намудааст. Ҳангоми омӯзиш ва баррасии эътирози кассатсионии айборкунандай давлатӣ коллегияи судӣ муайян намудааст, ки суди марҳилаи якум ба «Б» бо б. »а,б,в«-и қ. 2-и м. 340-и КҔ ҶТ ҷазои ҷарима ба андозаи 365 нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробари 14600 сомонӣ ва бо б. »б«-и қ. 4-и м. 245-и КҔ ҶТ бо дастрасии м. 63-и КҔ ҶТ ҷазои ҷарима ба андозаи 200 нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробари 8000 сомонӣ муайян намуда, бо дастрас намудани қ. 3-и м. 67-и КҔ ҶТ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани ҷазоҳо, ҷазои ниҳоиро дар намуди ҷарима ба андозаи 250 нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробари 10000 сомонӣ ба фоидай давлат таъин намудааст. Тавре муайян гаштааст, суди марҳилаи якум ҷазои ниҳоиро аз ҷазои бо б. »а,б,в«-и қ. 2-и м. 340-и КҔ ҶТ муқарраршуда бар хилоғи м. 67 камтар таъин намудааст, яъне суд аз ҷазои вазнинтар ба ҷазои сабуктар қисман зам намуда, ҷазои ниҳоиро аз ҷазои дар аввал таъиннамудааш бо яке аз ҷиноятҳои дар маҷмуъ дохилшаванда камтар таъин намудааст, ки ҳолати мазкур мувоғики сарҳати 4-и м. 372-и КМҔ ҶТ нодуруст татбиқ намудани қонуни ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад²⁵⁰.

Барои кафолат додани дурустии зам кардани ҷазоҳо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо хуб мешуд, агар мутаносибии ҷазои ниҳоӣ ва ҷазоҳое, ки барои ҷиноятҳои ба маҷмуъ дохилшаванда таъин карда шудаанд, дар қонун бе

²⁴⁹ Ниг.: Маҷмӯи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 25.

²⁵⁰ Ниг.: Бойгонии суди шаҳри Ҳисор барои соли 2016 // Парвандаги ҷиноятии №1-127/2016.

духӯрагӣ инъикос меёфтанд. Ба сифати самти табиии ин қ. 5-и м. 68-и КҶ ұТ шуда метавонад, ки масъалаи монандро баррасӣ менамояд ва тибқи он «ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо бояд ҳам аз ҷазое, ки барои ҷинояти нав содиршуда ва ҳам қисми адонагардидаи ҷазо аз рӯйи ҳукми қаблии суд зиёд бошад». Аз ин лиҳоз, бояд дар м. 67-и КҶ ұТ пешбинӣ карда шавад, ки ҳангоми зам намудан ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бояд аз ҳар як ҷазо, ки барои ҷиноятҳои содиршуда таъин карда шудааст, зиёд бошад.

Ҳол он ки тарзи даҳлдори таъини ҷазои ниҳоиро интихоб намуда, суд бояд маҳз онро риоя ва татбиқ намояд. Дигар тарзи муайян намудани ҷазои ниҳоӣ ба қонун мувофиқат наҳоҳад кард. Дар таҷрибаи судӣ ҳолатҳое дид мешаванд, ки суд тарзи даҳлдори таъини ҷазои ниҳоии интихобнамудаи худро риоя накардааст.

Чунончӣ, бо ҳукми суди н. И.Сомонии ш. Душанбе ба «Х» бо қ. 1-и м. 1-и 237-и КҶ ұТ ба муҳлати 1 солу 6 моҳ маҳрум соҳтан аз озодӣ ва бо қ. 1-и м. 201-и КҶ ұТ ба муҳлати 1 солу 6 моҳ маҳрум соҳтан аз озодӣ муқаррар карда шуда, дар асоси қ. 2-и м. 67-и КҶ ұТ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани ҷазоҳо, ба «Х» ҷазои ниҳоии маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 3 сол таъин карда шудааст. Аз ин бармеояд, ки суд барҳилоғи қарори худ на принсипи қисман зам намудани ҷазоҳо, балки воқеан принсипи пурра зам кардани ҷазоҳоро татбиқ намудааст, ки минбаъд ҳукми суд дар асоси таъиноти Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии суди ш. Душанбе тағиیر дода шудааст²⁵¹.

Мувофиқи б. 25-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2010, таҳти №12 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи кассатсионӣ баррасӣ намудани парвандаҳои ҷиноятӣ» дар сурати аз ҷониби суди марҳилаи якум ба ҷойи бо роҳи зам намудан ҷазои ниҳоӣ бо роҳи дар бар гирифтани ҷазоҳо таъин гардида бошад, суди марҳилаи кассатсионӣ ба шарте метавонад ба маҳкумшуда, бо роҳи қисман ё пурра зам кардан, ҷазои ниҳоӣ муайян

²⁵¹ Ниг.: Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе борои соли 2020 // Парвандаи ҷиноятии №1-374/2020.

намояд, агар қазои ниҳои нав таъингардида аз андозаи қазое, ки бо ҳукм муқаррар карда шудааст, зиёд набошад²⁵².

Барои зам кардани қазоҳо қонунгузор ҳудудҳои маҳсусро муқаррар намудааст. Ҳамзамон, дар қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҶТ онҳо бо тарзҳои гуногун муқаррар карда шудаанд.

Масалан, дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ чунин омадааст, ки «қазои ниҳоӣ набояд аз муҳлат ё андозаи қазои болоie, ки барои содир намудани ҷинояти нисбатан вазнинтар, аз ҷумлаи ҷиноятҳои содиршуда пешбинӣ гардидааст, саҳттар бошад». Дар он ҳамин тариқ ҳудуди болотарини тамоми қазоҳо нисбат ба санксияи моддаҳои Қисми маҳсуси қонунгузории ҷиноятӣ тағйир дода шудааст. Дар сурати аз ҷониби суд вайрон намудани ин муқарарот ҳукми суд метавонад боиси бекор ва ё тағйир гардад.

Чунончӣ, бо ҳукми суди н. Рӯдакӣ ба «М» бо б. »а,в,г«-и қ. 2-и м. –и 244-и КҶ ҶТ қазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 3 солу 6 моҳ ва бо б. »а«-и қ. 2-и м. 255-и КҶ ҶТ қазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 3 солу 6 моҳ муайян карда шуда, бо дастрасии қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани қазоҳо, ба «М» қазои ниҳои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 6 сол таъин карда шудааст. Дар асоси таъиноти Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукми суди марҳилаи якум бинобар нодуруст татбиқ намудани қонуни ҷиноятӣ тағйир дода шудааст, зеро ҳадди қазои болои санксияи қ. 2-и м. 244 ва қ. 2-и м. 255-и КҶ муҳлати 5 соли маҳрум соҳтан аз озодиро ташкил менамояд. Суди марҳилаи якум муқаррароти қ. 2-и м. 67-ро мадди назар намуда, қазои ниҳоиро барзиёд ба муҳлати 6 сол таъин намудааст²⁵³.

Қисми 3-и м. 67-и КҶ ҶТ қайд менамояд, ки «қазои ниҳоӣ дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ набояд аз сӣ сол зиёдтар бошад». Қазои ниҳои ҷарима аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо дар қ.қ. 6 ва ё 7-и м. 49-и КҶ ҶТ набояд аз панҷ ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд бошад. Мувофиқи қ.қ. 2,3,4-и м. 88-и КҶ ҶТ ба шахсе, ки дар синни аз ҷордаҳсолагӣ то шонздаҳсолагӣ

²⁵² Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 124.

²⁵³ Ниг.: Бойгонии суди нохияи Рӯдакӣ барои соли 2016 // Парвандаи ҷиноятии №1-11/2016.

якчанд чиноят содир кардааст ва яке аз ин чиноятҳо вазнин ё маҳсусан вазнин мебошад, ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо аз даҳ сол ва ба шахсе, ки дар синни аз шонздаҳсолагӣ то ҳаждаҳсолагӣ якчанд чиноят содир кардааст ва яке аз ин чиноятҳо вазнин ё маҳсусан вазнин аст, ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо аз дувоздаҳ сол зиёд буда наметавонад. Андозаи ниҳоии ҷазои ҷарима ба ноболигон барои маҷмӯи чиноятҳо ва ё аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо доир ба чиноятҳои дар қ.қ. 6 ва (ё) 7-и м. 49-и ҳамин Кодекс пешбинигардида аз дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд буда наметавонад. Аз ин бармеояд, ки нисбат ба қ. 2-и моддаи мазкур ҳудуди болотарини танҳо ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ва ҷазои ҷарима нисбат ба санксиюни моддаҳои Қисми маҳсуси қонунгузории чиноятӣ тағиیر дода шудааст.

Дар натиҷа фаҳмо нест, ки бо чӣ дар адабиёти илмӣ саҳеҳҳои барои қ.қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҶТ пайдошууда, асос ёфтаанд. Дар ҳолати якум ҷазо гӯё «ҷазои ниҳоӣ набояд аз муҳлат ё андозаи ҷазои болоиे, ки барои содир намудани чинояти нисбатан вазнинтар, аз ҷумлаи чиноятҳои содиршуда пешбинӣ гардидааст, саҳттар бошад». Дар ҳолати дуюм – ба истиснои маҳрум сохтан аз озодӣ ва ҷарима «ба сифати ҳудуди зам кардан истифода бурдани муҳлат ва андозаи ҷазои камтарине, ки дар меъёрҳои Қисми умумӣ барои ҳар як намуди ҷазо нишон дода шудааст, зарур мебошад «маҳрум сохтан аз озодӣ «набояд аз 30 сол зиёд бошад» ва «ҷарима дар қ.қ. 6 ва (ё) 7-и Кодекси мазкур пешбинишуда набояд аз панҷ ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд бошад. Чунин муҳлати баландтарини маҳрум сохтан аз озодӣ дар қ. 4-и м. 58 ва ҷарима дар қ. 2-и м. 49-и КҶ муқаррар карда шудааст»²⁵⁴.

Албатт, дар қ. 5-и м. 67-и КҶ ҶТ дарҷ шудааст, ки «ҷазои ниҳоии иловагӣ ҳангоми қисман ё пурра зам кардани ҷазоҳо набояд аз муҳлат ё андозаи аксаре, ки барои ин намуди ҷазо бо Қисми умумии Кодекси мазкур барои ҳар як намуди ҷазо пешбинӣ шудааст, барзиёд бошад». Ҳамзамон,

²⁵⁴ Тағсир ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳарири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – С. 156-159.

баръало аён аст, ки тарзи зикргардидаи муайянкуни худуди болотарин маҳз ба намудҳои иловагии он мансуб мебошад ва ягон муносибате нисбати ҷазои асосӣ надорад.

Муқаррароти м. 58-и КҶ ҶТ нисбат ба м. 67 дар ҳақиқат масъаларо дар бораи ҳудудҳои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо ба тарзи дигар ҳаллу фасл менамояд. Тибқи м. 67-и КҶ ҶТ, агар ҷинояти вазнин ва маҳсусан вазнин ба маҷмуъ дохил шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ метавонад сӣ солро ташкил намояд. Дар қ. 4-и м. 58-и КҶ ҶТ муқаррароте ҷой дорад, ки тибқи он «дар ҳолати қисман ё пурра зам кардани муҳлатҳои маҳрум кардан аз озодӣ ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳою ҳукмҳо ва муҳлати баландарини маҳрум кардан аз озодӣ наметавонад аз 30 сол зиёд бошад». Ҳамчунин, дар қ. 2-и м. 46-и КҶ ҶТ оварда шудааст, ки «андозаи ҷарима аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо ё маҷмӯи ҳукмҳо барои содир намудани ҷиноятҳои дар қ.к. 6 ва (ё) 7-и м. 49-и ҳамин Кодекс пешбинигардида аз панҷ ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ки дар вақти содир кардани ҷиноят амал мекард, зиёд буда наметавонад». Мусаллам аст, ки байни дастури қ. 2-и м. 46, қ. 4-и м. 58 ва қ. 3-и м. 67-и КҶ ҶТ бевосита коллизия, яъне номувофиқатӣ пайдо шудааст, ки бартараф кардани онро танҳо қонунгузор метавонад. Ҳоло бошад афзалият бояд ба қонуни даҳлдор дода шавад. Ҳолати кор дар он аст, ки муқаррар кардани ҳудудҳои маҳсуси таъини ҷазо ҳангоми муайян кардани ҷазои ниҳоӣ – ин ҳусусияти хоси таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо мебошад, на ин ки таъини намуди ҷазо (маҳрум сохтан аз озодӣ) барои содир намудани ҷиноят. Бинобар ин, муқаррароти қ. 2-и м. 46 ва қ. 4-и м. 58-и КҶ ҶТ зиёдатӣ мебошад. Онҳо гӯё ки рақобати меъёрҳоро дар ҷойҳое, ки ин рақобат набояд бошад, ба вуқӯ мөоваранд, зеро м.м. 46, 58 ва 67-и КҶ ҶТ ҳислати хоси таъини ҷазоро аз рӯйи чунин гуруҳҳои ҷиноят, ки на қобилияти муқобили ҳамдигар, балки танҳо муқобили асосҳои умумӣ буданро доранд, муайян мекунанд.

Ба гайр аз ин, танзими қонунгузории қ. 3-и м. 67-и КҶ ҶТ дар назария як қатор саволҳоро ба вуқӯ овардааст, аз ҷумла: «Аввалан, барои чӣ нисбати намуди хавфноктари маҷмуъ тарзи мутаносибан имтиёznок дар

қисми андозаи баландтарини ҷазои ниҳоӣ муқаррар карда шудааст? Ҳол он ки аз рӯйи парвандаҳои ҷиноятӣ начандон вазнин ва миёна новобаста аз намуди ҷазо, ҷазои ниҳоӣ ҳангоми зам кардан набояд аз муҳлат ё андозаи ҷазои болоие, ки барои содир намудани ҷинояти нисбатан вазнинтар, аз ҷумлаи ҷиноятҳои содиршуда пешбинӣ гардидааст, саҳттар бошад, аз рӯйи парвандаҳои бо кирдорҳои вазнин ва маҳсусан вазнин алоқамандбуда танҳо ҳангоми таъини ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ, мумкин аст. Дуюм, суд қадом ҳудуди нави қонунгузориро аз рӯйи парвандаҳои ҷиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин риоя намояд, агар ҷазоero интихоб мекунад, ки ба маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд намебошад (масалан, бо татбиқи м. 63-и КҔ ҔТ)?»²⁵⁵.

Ба саволи якум посух дода, вайронкунии аёни қоидаҳои техникаи қонунгузориро, ки аз мадди назар дур кардани мазмуни санксияҳои даҳлдоре, ки дар худ на танҳо ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро мегиранд, бояд қайд намуд. Ҷавоб ба саволи дуюм бо мантиқи танзими ҳуқуқӣ–ҷиноятӣ муайян мегардад. Дар он қайд гардидааст, ки ҳангоми дар қ. 3-и м. 67-и КҔ ҔТ вучуд надоштани ягон гуна истисно аз дигар ҷазоҳо ба ғайр аз маҳрум сохтан аз озодӣ, онҳо бояд тибқи асосҳои умумӣ, ки дар қ. 1-и м. 60 ҷой доранд ва тибқи он ҷазо «дар ҳудуде, ки бо моддаи даҳлдори Қисми маҳсуси Кодекси мазкур пешбинӣ шудааст, таъин карда мешавад», интихоб карда шаванд. Ҳангоми татбиқи м. 63-и КҔ ҔТ бошад – дар ҳудуде, ки барои намуди муайяни ҷазо дар Қисми умумии қонунгузории ҷиноятӣ номбар карда шудааст.

Вазнинтарин ҷиноят ҳангоми зам кардани ҷазоҳо дар ҳама вазъият аз рӯйи ҳудудҳои санксияи Қисми маҳсуси КҔ муқаррар карда мешавад. Ҷӣ қадаре дар он намуд ва (ё) андоза (муҳлатҳои) саҳттар инъикос ёфтаанд, ҳамон қадар ҷинояте, ки барои он пешбинӣ шудааст, вазнинтар мебошад.

²⁵⁵ Кругликов Л.Л. Нововведения в Особенную часть УК РФ (проблемы дифференциации ответственности и законодательной техники) / Л.Л. Кругликов // Актуальные вопросы дифференциации ответственности и законодательной техники в уголовном праве и процессе. – Ярославль, 2004. – С. 4; Галиакбаров Р., Соболев В. Уголовный кодекс РФ: поправки с пробелами / Р. Галиакбаров, В. Соболев // Уголовное право. – 2004. – №2. – С. 16.

П.Б. Агаев бар он ақида аст, ки ҳангоми таъини қазои ниҳой аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо ягон гуна ҳудуди маҳрум сохтан аз озодӣ маҳдуд шудан ба мақсад мувофиқ нест²⁵⁶. Бо дарназардошти баъзе масъалаҳои баҳсталаби ин соҳа ин изҳорот қобили қабул намебошад. Дар қонунгузории замони мусир ду намуди маҳрум сохтан аз озодӣ пешниҳод шудааст: ба муҳлати муайян ва яқумра (м.м. 58 ва 58¹-и КҶ ҶТ). Намуди якум айён аст, ки набояд ба намуди дуюм табдил ёбад, аз ин рӯ, барои таъини қазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ба ҳар ҳол ягон ҳудуди баландтарини маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати муайян зарур мегардад, то ин ки онро инсон дар ҳудуди ҳаёти худ адо карда тавонад. Ҳамзамон, аз рӯйи мантиқи танзими ҳуқуқӣ–чиноятӣ муҳлати камтарини маҳрум сохтан аз озодӣ нисбат аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо ҳудуди мазкур дониста мешавад (м. 68-и КҶ ҶТ).

Ҳангоми муайян кардани қазои ҷамъбастӣ нисбати шахсе, ки якчанд чиноят содир кардааст, дар таҷрибаи судӣ бештар мушкилотҳо ба миён меоянд, ки ба ақидаи мо, онҳо бинобар пурра аниқ набудани батартибандозии ҳуқуқии қоидаҳои таъини қазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ба вуқӯъ меоянд.

Барои суд интиҳоб намудани тарзи даҳлдори муайянкуни қазои ниҳой аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо яке аз муҳимтарин масъала ба шумор меравад. Ҳамзамон, дар қонуни чиноятӣ ягон қалима дар бораи он ки дар қадом ҳолатҳо суд бояд принсипи бо роҳи қазои сабуктарро дар бар гирифтани қазои вазнинтар, дар қадом ҳолат бояд принсипи қисман зам кардани қазоҳо ва дар қадом ҳолат – принсипи пурра зам кардани қазоҳои чиноятиро татбиқ намояд, гуфта нашудааст.

Ба фикри мо, қоидаҳои мазкурро дар қарори Пленуми суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қазои чиноятиро барои маҷмӯи чиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо ба танзим медарорад, ҷой намудан самарабахш мебошад.

²⁵⁶ Ниг.: Агаев П.Б. Совокупность преступлений: понятие, виды и наказуемость. – М.: Изд-во «Проспект», 2003. – С. 187.

Таклиф карда мешавад, ки принсипи бо рохи өзөн сабуктарро дар бар гирифтани өзөн вазнинтар, ки дар к. 2-и м. 67-и КҔ ҦТ пешбиний шудааст, барои таъини өзөн ҳангоми маҷмӯи чиноятҳои начандон вазнин ва (ё) дараҷаи миёна дар ҳолатҳои зерин татбиқ карда шавад:

- ҳангоми маҷмӯи чиноятҳои беэҳтиётӣ, инчунин ҳангоми маҷмӯи чиноятҳои қасдона ва беэҳтиётӣ;
- ҳангоми таъини өзөн аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, агар суд қоидаҳои бо м. 63-и КҔ ҦТ пешбинишударо нисбати як ё якчанд чиноятҳои ба маҷмӯи чиноятҳо дохилшаванда татбиқ намудааст.

Татбиқ кардани принсипи қисман зам кардани өзөн, ки дар к. 3-и м. 67-и КҔ ҦТ пешбиний шудааст, дар ҳолатҳои зерин самарабахш мебошад, вакте, ки мавҷуд аст:

- маҷмӯи чиноятҳои миёна, вазнин ва маҳсусан вазнин, агар ҳолатҳои сабуккунанда ҷой доранд ва ҳангоми таъини өзөн барои ҳамаи чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 61-и КҔ ҦТ татбиқ карда шавад;
- маҷмӯи чиноятҳои миёна, вазнин ва маҳсусан вазнин, агар ҳангоми таъини өзөн лоақал барои яке аз чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 63-и КҔ ҦТ татбиқ карда шавад;
- маҷмӯи чиноятҳои маҳсусан вазнин, агар ҳангоми таъини өзөн барои ҳамаи чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 61-и КҔ ҦТ ё ин ки агар ҳангоми таъини өзөн лоақал барои яке аз чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 63-и КҔ ҦТ татбиқ карда шавад ва ҳолатҳои вазнинкунандаи өзөн, ки бо м. 62-и КҔ ҦТ пешбиний шудааст, вуҷуд надоранд;
- ҳангоми таъини өзөн аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳои гурӯҳи гуногуни вазнинӣ, ки аз ҷониби ноболифон содир карда шудааст;
- ҳангоми таъини өзөн аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳои гурӯҳи гуногуни вазнинӣ, ки аз ҷониби шаҳсони гирифтори бемории рӯҳӣ бе истиснои номукаллафӣ (к. 2-и м. 25-и КҔ ҦТ) содир карда шудааст. Ин бо он асос меёбад, ки тибқи к. 2-и м. 25-и КҔ ҦТ бо худ «номукаллафии маҳдуд» бояд аз ҷониби суд ҳамун ҳолати сабуккунандаи өзөн гунаҳкор ба инобат гирифта шавад.

– дар тамоми ҳолатҳои боқимонда, агар ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазо, ки бо м.м. 61, 63-и КҶ ҶТ пешбинишуда вучуд надоранд, татбиқ намудани принсипи пурра зам кардани ҷазоҳо, аз он ҷумла, ҳангоми ҷой доштани маҷмӯи олии ҷиноятҳо самарарабахш мебошад.

Ҳамзамон, муқаррароти қ. 2-и м. 67-и Кодекси амалқунандаи ҷиноятии ҶТ дар ҳусуси он ки ҷазои ниҳоии ҷиноятӣ ҳангоми зам кардани маҷмӯи ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна набояд аз муҳлат ё андозаи ҷазои болоie, ки барои содир намудани ҷинояти нисабатан вазнинтар, аз ҷумлаи ҷиноятҳои содиршуда пешбинӣ гардидааст, сахттар бошад, қобили қабул мебошанд. Ҳамчунин, бояд ёдовар шуд, ки мутобиқи талаботи қ. 4 м. 58 дар сурати қисман ё пурра зам кардани муҳлати ҷазоҳо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо муҳлати баландтарини маҳрум сохтан аз озодӣ набояд аз 30 сол зиёд бошад.

Ҳамин тариқ, ба фикри мо, дар сурате агар аз рӯйи парванда ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазои гунаҳкор, ки бо м.м. 61 ва 63-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, вучуд надоранду ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷазо ҷой доранд, суд бояд тибқи қоидаи умумӣ принсипи пурра зам кардани ҷазоҳоро барои ҷиноятҳое, ки маҷмӯро ташкил медиҳанд интихоб намояд ё ин ки дар ҳукм асоснок кунад, ки бо қадом сабабҳо аз татбиқи принсипи мазкури таъини ҷазо даст кашидааст.

Ба фикри мо, алгоритми таклифнамуда ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо таҷрибаи судиро оид ба таъини ҷазо ба танзим дароварда, ба маҳдуд кардани субъективизми судӣ ҳангоми баровардани ҳукм аз рӯйи парвандаҳои ҷиноятӣ як қадам наздик мегардонад.

Акнун таваҷҷуҳро ба қоидаҳои мураккаби зам кардани ҷазоҳои гуногуннамуд дар ҳолате, ки барои ҷиноятҳои гуногун, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд ва ҷазои намудҳои гуногун таъин карда шудааст, зоҳир менамоем.

Барои ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд ҷазои якнамуда ва ҳам гуногуннамуд таъин карда мешаванд. Дар м. 67-и КҶ ҶТ маҳдудият барои зам кардани онҳо қайд нашудааст.

Зам кардани ҷазоҳои якнамуда, чун қоида мушкилотро ба миён намеоварад. Истисно корҳои ислоҳӣ ва маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ мегарданд, дар сурате агар барои ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд онҳо бо андозаҳои гуногуни нигоҳдории маблағ муқаррар карда шуда бошанд.

Ба ақидаи А.С. Горелик ҳангоми таъини ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ аз рӯйи якчанд ҳукмҳо танҳо муҳлатҳои корҳои ислоҳӣ зам карда мешавад. Андозаҳои нигоҳдории маблағ аз музди меҳнат зам карда намешаванд. Ҳол он ки қарори мазкур «бавосита танҳо ба таъини ҷазо аз рӯйи якчанд ҳукмҳо тааллуқ дошта, муқаррароти он бояд ҳангоми намуди маҷмӯи ҷиноятҳои мавриди баррасӣ қарор додашуда низ татбиқ карда шавад» Ҳамзамон, «ба ҷазои ниҳоӣ муҳлат пурра бо фоизи баланд дохил гардида, сипас ба он муҳлат бо фоизи камтарин (бо риояи ҳудудҳои даҳлдор) зам карда мешавад»²⁵⁷.

Т.Г. Черненко низ ақидаи А.С. Гореликро ҷонибдорӣ намуда, чунин мешуморад, ки ҳангоми зам кардани корҳои ислоҳӣ бо нигоҳ доштани музди меҳнати гуногун, танҳо зам кардани муҳлати корҳои ислоҳие, ки барои ҳар як ҷиноят таъин шудааст, мумкин аст. Нигоҳ доштани музди меҳнат бо ҳар як қисми ҷазо мустақилона иҷро карда мешавад²⁵⁸.

Ҳангоми зам кардани андозаҳои нигоҳдории маблағ на афзоиши яккарата, балки дукарата ба вукуъ меояд. Ба ақидаи мо, айнан ҳамин гуна муносибат кардан нисбати таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо оид ба маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ қобили қабул мебошад.

Бо дарназардошти он ки ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо қонун эҳтимолияти таъин кардани намудҳои гуногуни ҷазоро истисно намесозад, ба судҳо зарур аст, ки қоидаҳои дар м. 70-и КҶ ҶТ пешбинишударо дастрас намоянд. Дар қ. 4-и моддаи мазкур қоидаҳои аз нав ҳисобӣ кардани ҷазоҳои намудҳои гуногун оварда шудааст. Тибқи қонун, ба як рӯзи маҳрум сохтан аз озодӣ а) як рӯзи дар ҳабс ё дар қисми низомии

²⁵⁷ Горелик А.С. Назначение наказания по совокупности. – Красноярск, 1975. – С. 61.

²⁵⁸ Ниг.: Черненко Т.Г. Назначение наказания при множественности преступлений. – Кемерово, 2005. – С. 63.

қисми ҳарбӣ нигоҳ доштан, б) ду рӯзи маҳдуд кардан аз озодӣ, в) се рӯзи корҳои ислоҳӣ ё маҳдуд кардани хизмати ҳарбӣ ва г) 8 соати корҳои ҳатмӣ баробар мебошанд.

Ҳамин тариқ, қ. 4-и м. 70-и КҶ ҔТ талаб менамояд, ки ҷазои сабуктар ба ҷазои саҳттарин аз нав ҳисобӣ карда шавад. Тарзи дигар метавонад ба сабуккунии ноодилонаи ҷазо оварда расонад.

Муқаррароти қ. 4-и м. 70-и КҶ ҔТ имконият медиҳад, ки бобати мутаносибии байни худ ва ҷазоҳои дигари дар он зикргардида хулоса баровард. Як рӯзи дар ҳабс ё дар қисми низомии ҳарбӣ нигоҳ доштан бояд ба:

а) ду рӯзи маҳдуд кардан аз озодӣ, б) 3 рӯзи корҳои ислоҳӣ ё маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ва в) 8 соати корҳои ҳатмӣ; ду рӯзи маҳдуд кардан аз озодӣ – а) 3 рӯзи корҳои ислоҳӣ ё маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ва б) 8 соати корҳои ҳатмӣ; билохир, 3 рӯзи корҳои ислоҳӣ ё маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ – 8 соати корҳои ҳатмӣ барорбар бошад.

Дар қ. 2-и м. 69-и КҶ ҔТ гуфта шудааст, ки «ҷарима ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян, маҳрум кардан аз рутбаи маҳсус, рутбаи ҳарбӣ, рутбаи дараҷавӣ, мукофотҳои давлатӣ, инчунин мусодираи молу мулк ҳангоми зам кардани онҳо бо маҳдудкунӣ аз озодӣ, нигоҳдорӣ дар қисми ҳарби интизомӣ, маҳрум кардан аз озодӣ мустақиман икро карда мешаванд». Тартибандозии мазкур таассуротеро ба миён меоварад, ки маҳрум кардан аз рутбаи маҳсус, ҳарбӣ, рутбаи дараҷавӣ ва мукофотҳои давлатӣ метавонад бо маҳдуд кардан аз озодӣ, ҳабс, нигоҳдорӣ дар қисми ҳарбии интизомӣ ва маҳрум соҳтан аз озодӣ карда шавад. Ин истисно мебошад, зоро ҷазоҳои зикргардида аз рӯйи табиати худ фарқ мекунанд. Маҳрум кардан аз рутбаи маҳсус, ҳарбӣ, рутбаи дараҷавӣ ва мукофотҳои давлатӣ, инчунин мусодираи молу мулк танҳо ба сифати ҷазои иловагӣ истифода мешаванд (қ. 3-и м. 48-и КҶ ҔТ), боқимонда – асосӣ ва иловагӣ мебошанд (қ.к. 1 ва 2-и м. 48-и КҶ ҔТ).

Мутобиқи қ. 6-и м. 67-и КҶ ҔТ агар пас аз баровардани ҳукм аз рӯйи парванда муқаррар гардад, ки маҳкумшуда дар содир намудани чинояти

дигари то баровардан ҳукм аз рӯйи парвандаи аввал низ гунаҳкор мебошад, ҷазо бо қоидаҳои дар ҳамин модда зикргардида таъин карда мешавад. Дар ин ҳолат ҷазои аз рӯйи ҳукми аввали суд адогардида ба муҳлати ниҳоии ҷазо ҳисоб карда мешавад.

Банди 7-и Қарори Пленуми Суди Олии ҶТ аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо», бо тағириру иловаҳо ба он аз 23 июни соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноябрини соли 2012, таҳти № 36 таъкид бар он менамояд, ки дар ҳолати татбиқ намудани қ. 6-и м. 67-и КҔ ҶТ ҷазои ниҳоии барои маҷмӯи ҷиноятҳо таъиншуда аз ҷазои бо ҳукми аввала таъиншуда набояд камтар бошад, чунки дар ин ҳолатҳо ҳангоми истифодай тарзи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар ё зам намудани ҷазоҳо суд бояд андозаи ҳамаи ҷазои бо ҳукми аввала таъиншударо ба инобат гирад, на ин ки қисми адонагардидаи онро²⁵⁹.

Дар таҷрибаи судӣ ҳолатҳои зиёде муশоҳида мегарданд, ки судяҳо ҳангоми муайян намудани ҷазои ниҳоӣ бо қ. 6-и м. 67-и КҔ ҶТ ин муқаррароти пешбининамудаи қонунро дагалона вайрон менамоянд, ки дар натиҷа боиси бекор гардидани санадҳои судӣ мегардад.

Масалан, Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи назоратӣ дар асоси эътирози раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукми суди н. Вахши в. Ҳатлонро нисбати маҳкумшуда «Б» барои он бекор намудааст, ки суди марҳилаи якум ба маҳкумшуда «Б» бо б. «а,в,г»—и қ. 2-и м. 244-и КҔ ҶТ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 3 сол ва бо дастрасии қ. қ 3 ва 6-и м. 67-и КҔ ҶТ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо роҳи қисман зам намудани ҷазои таъиншуда бо ҳукми суди ш. Чкалови в. Суғд аз 14.09.2012 сол, ҷазои ниҳоиро ба муҳлати 3 сол таъин намудааст. Ҳол он ки маҳкумшуда «Б» бо ҳукми суди ш. Чкалови в. Суғд аз 14 сентябри соли 2012 бо б. «а»—и қ. 3-и м. 244-и КҔ ҶТ ба муҳлати 5 солу 6 моҳ маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум карда шудааст. Дар ин маврид суд

²⁵⁹ Ниг.: Маҷмӯи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 26.

бояд қазои ниҳоиро нисбати маҳкумшуда аз 5 солу 6 моҳи ҳукми аввала зиёдтар таъин менамуд²⁶⁰.

Ҳамчунин, бо тартиби қ. 6-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинишудаи таъини қазо дар ҳолатхое татбиқ карда мешавад, ки агар пас аз маҳкум намудани шахс бо шартан татбиқ накардани қазо муқаррар карда шавад, ки вай то баровардани ҳукми аввала барои содир кардани дигар чиноят низ гунаҳкор мебошад.

Дар қонунгузории чиноятӣ масъалаҳо ҷиҳати он ки кай ҳангоми маҷмӯи чиноятҳо намуди муассисаи ислоҳӣ мавриди таъини қазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати муайян бояд қайд карда шавад, қарор дар бораи шартан татбиқ накардани қазо ва мавқуф гузоштани адои қазо нисбати занҳои ҳомиладор ва занҳое, ки кӯдакони то синни ҳаштсола доранд, қабул мегардад, инчунин чӣ тавр маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати муайян таъин карда мешавад, агар содир намудани чинояте, ки ба маҷмуъ дохил мешавад, ба таъини муассисаҳои ислоҳии гуногун оварда мерасонад, ҳаллу фасли худро наёфтааст. Амалия роҳи худро аз ин муқаррарот, бо дарназардошти мантиқи танзими ҳуқуқӣ–чиноятӣ, ки қабули қарори ягонаро бо алоқамандӣ бо гурухҳои чиноятҳо ва қазоҳои муайян пешбинӣ менамояд, бо истифода аз Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтааст.

Дар б. 17-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабря соли 2010, таҳти №33 «Дар бораи ҳукми судӣ» (бо тағири уловаҳо аз 14 июня соли 2018, таҳти №32) бевосита пешбинӣ шудааст, ки тартиби адо намудани қазои маҳрум сохтан аз озодӣ (дар маҳбас ё дар муассисаи ислоҳии дорои низоми муайян) ҳангоми таъини қазо бо маҷмӯи чиноятҳо танҳо пас аз қазои ниҳоӣ муайян карда мешавад²⁶¹. Ҳамзамон, намуди муассисаи ислоҳӣ бояд бо дарназардошти чинояти вазнинтарине, ки ба маҷмуъ дохил мешавад, таъин карда шавад.

Новобаста ба ин дар б. б. 3 ва 4-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июня соли 2014, таҳти №2 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ марбут ба таъини намуди

²⁶⁰ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи Вахши вилояти Ҳатлон барои соли 2006 // Парвандай чиноятии №1-88/2016.

²⁶¹ Ниг.: Маҷмӯи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 142.

муассисаҳои ислоҳӣ нисбати шахсони ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкумгардида» ба тарзи дигар дарҷ карда шудааст, ки судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки ҳангоми таъини ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ барои маҷмӯи чиноятҳо ё аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо, намуди муассисаи ислоҳӣ пас аз таъини ҷазои ниҳоӣ муайян карда мешавад. Агар шахс барои маҷмӯи чиноятҳо маҳкум гардида, яке аз онҳо қасдана, дигараш аз беэҳтиёти содир шуда бошад, дар баробари ин чинояти қасдана ба гуруҳи чиноятҳои начандон вазнин ё дараҷаи миёна мансуб ва шахс қаблан ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро адои накарда бошад, адои ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ мутобики б. «б»—и қ. З—и м. 58—и КҶ дар колонияҳои ислоҳии дорои низоми умумӣ таъин карда мешавад²⁶².

Ҳамчунин, агар суд ба хулоса дар бораи шартан маҳкум намудани шахси ду ё зиёда аз он чиноят содирнамуда ояд, он гоҳ чунин қарор на барои ҳар як чиноят, балки ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бояд қабул карда шавад. Айнан ҳамин тарз ҳангоми муайян кардани мавқуф гузоштани адои ҷазо нисбати занҳои ҳомиладор ва занҳое, ки фарзандони хурдсоли то 8 сола доранд, амалий карда мешавад.

Дар сурати муайян намудани низоми адои ҷазо барои ҳар як моддаи ба маҷмуъ дохилшаванда ва дар як маврид боз нишон додани он ҳангоми ҷазои ниҳоӣ, он боиси тағиیر ёфтани ҳукм мегардад, ки дар таҷрибаи судӣ чунин камбудиҳо кам нестанд.

Масалан, Коллегияи судӣ оид ба парвандоҳои чиноятии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукми суди ш. Турсунзода нисбати маҳкумшуда «Ш»—ро бо б. «а,б,в,г» қ. 2. м. 244; б. «а» қ. 3 м. 244; қ. 3 м. 32—б. «а,г» қ. 2. м. 244—и КҶ ҶТ тағиир додааст, зеро суди марҳилаи якум аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо ҳар як моддаи ба маҷмуъ дохилшаванда ва ҳангоми ҷазои ниҳоӣ низ низоми адои ҷазоро муайян намудааст. Ҳол он ки низоми адои ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ бояд муқаррар карда шавад²⁶³.

²⁶² Ниг.: Маҷмӯи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 46.

²⁶³ Ниг.: Бойгонии суди шаҳри Турсунзода барои соли 2016 // Парвандай чиноятии №1-105/2016.

Мувофиқ ба б. 15-и Қарори Пленуми мазкур саршавии муҳлати адои ҷазо ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ барои маҷмӯи чиноятҳо бо қ. 6-и м. 67 ва маҷмӯи ҳукмҳо м. 68-и КҶ ҶТ таъинкардашуда, аз рӯзи баровардани ҳукми охирин бо ба ҳисоб гирифтани давраи то суд бо парвандаи охирон ба тариқи ҷораи пешгирӣ ё дастгиркунӣ нигоҳ доштан, бояд ба ҳисоб гирифта шавад²⁶⁴.

Дар сурати аз ҷониби суд нодуруст нишон дода шудани оғози муҳлати ҷазои ниҳоӣ, ки аз рӯйи қ. 6-и м. 67-и КҶ ҶТ таъин карда шудааст, он албатта аз ҷониби суди зинаи болоӣ боиси тағиیر ёфтани санади судӣ мегардад.

Дар таҷриба кам нестанд ҳолатҳое, ки суди зинаи якум ҳангоми таъини ҷазои ниҳоӣ барои маҷмӯи чиноятҳо аз рӯйи қ. 6-и м. 67-и КҶ ҶТ саршавии муҳлати адои ҷазоро дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ на рӯзи бароварда шудани ҳукми охирон, балки аз рӯзи бароварда шудани ҳукми аввала, аз рӯзи дастгир кардан ва ё аз рӯзи интихоб намудани ҷораи пешгирӣ дар намуди ҳабси пешакӣ ба ҳисоб мегиранд.

Чунончӣ, Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои чиноятии суди ш. Душанбе ҳукми суди н. Синои ш. Душанберо нисбати маҳкумшуда «М» бо қ. 1-и м. 237-и КҶ ҶТ барои он тағиир додааст, ки суди марҳилаи якум нисбати маҳкумшуда аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо татбиқи қ.қ. З ва 6-и м. 67-и КҶ ҶТ ҷазои ниҳоӣ дар намуди маҳрум соҳтан аз озодӣ таъин намуда, оғози муҳлати ҷазоро на аз рӯзи баровардани ҳукми охирин, балки аз рӯзи дастгир шудани маҳкумшуда ба ҳисоб гирифтааст²⁶⁵.

Ҳамин тариқ ба хулоса омадан мумкин аст, ки новобаста аз тағииру иловаҳои воридшуда ба м. 67-и КҶ ҶТ мушкилотҳои ҷойдошта дар қонунгузории чиноятии амалкунанда ва таҷрибаи судӣ доир ба масъалаи таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо роҳи дарбаргирӣ, қисман ва пурра зам намудани ҷазоҳо, ҳанӯз ҳам аз ҷониби олимон ба таври зарурӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифта, он ба такмили ҷиддӣ ниёз дорад. Албатта татбиқи тавсияҳои дар боло пешниҳодшуда ба барқарорсозии адолати иҷтимоӣ

²⁶⁴ Ниг.: Маҷмӯи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 27.

²⁶⁵ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе барои соли 2019 // Парвандаи чиноятии №1-525/2019.

ҳангоми таъини қазо ба шахсе, ки такроран чиноят содир менамояд, мусоидат мекунад.

2.3. Таъини қазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи чиноятҳо

Ҷомеаи муосир дорои низоми чораҳои маҷбуркуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ–сиёсӣ, ахлоқӣ–равонӣ (маънавӣ) ва ҳуқуқӣ (ҳуқуқӣ–чиной) мебошад. Аксарияти аз ин тадбирҳо аз номи давлат татбиқ карда мешаванд ва табиист, ки аз ҷиҳати моддӣ асосҳои ҳуқуқӣ дошта, дар қонунҳои асосии давлат Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрий–ҳуқуқӣ сабт шудаанд.

Усулҳои самарабахши ҳуқуқӣ – чиноятӣ баҳри бартараф намудани чинояту чинояткорӣ дар он ҳолат натиҷаи дилҳоҳро ба бор меоваранд, ки агар онҳо дар ҷаҳорҷӯбай принсипи фардикунонии ҷавобгарӣ ва қазо, ки риояи он ба ҳусусияту дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии чиноят, ҳолатҳои содир намудани он ва шахсияти гунаҳкор мувоғиқ бошанд.

Яке аз воситаҳои асосии фардикунонии қазо, ин дар баробари қазои асосӣ дар як маврид ва дар ҳолатҳои пешбинамудаи қонун нисбати шахсе, ки чиноят содир намудааст, таъин намудани қазои иловагӣ низ ба ҳисоб меравад.

Мафҳуми қазоҳои иловагӣ гарчанде ки дар қонунгузории чиноятии ҶТ дарҷ нагардида бошад, аммо дар тафсир ба КҔ ҶТ бо чунин тарз инъикос ёфтааст, яъне «қазоҳои иловагӣ он қазоҳоеро меноманд, ки ба сифати қазои мустақил таъин карда нашуда, онҳо ҳамчун қазои иловагӣ якҷоя бо дигар намуди қазои асосӣ татбиқ карда мешаванд»²⁶⁶.

Вобаста ба мафҳуми қазоҳои иловагӣ дар байни олимон фикру ақидаҳои гуногуни асоснок мавҷуд мебошад.

Масалан, Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов бар чунин ақидаанд, ки қазоҳои иловагӣ – ин қазоҳое мебошанд, ки бо ҳамроҳ гардидан

²⁶⁶ Ниг.: Тафсир ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Муҳарири масъул X.X. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – С. 879.

ба қазои асосӣ сазодиҳӣ ва амалӣ гаштани мақсади қазоро пурратар мегардонад²⁶⁷.

З.А. Камолов низ чунин мешуморад, ки қазоҳои иловагӣ –ин намуди қазоҳое мебошад, ки ба қазои асосӣ барои пурзӯр намудани таъсири сазодиҳии он ва пурра намудани амалӣ гаштани мақсади қазо ҳамроҳ мегарданд²⁶⁸.

М.И. Бажанов чунин қайд менамояд, қазоҳои иловагӣ яке аз воситаҳои асосии самарарабаҳши пешгирии хусусӣ ва умумӣ буда, принсипи фардикунонии қазоро дар ҳуқуқи ҷинойӣ таъмин менамояд. Ва дар ҳолати аз ҷониби шахс содир гардида мачмӯи ҷиноятҳо имконият медиҳад, ки ба раванди таъини қазо барои мачмӯи ҷиноятҳо ба тавре зарурӣ таъсир расонанд²⁶⁹.

Д.А. Ишмухамедов чунин меҳисобад, ки қазоҳои иловагӣ ҷораи иловагии мачбуркуни давлатӣ буда, бо ҳукми суд таъин карда шуда, ба қазои асосӣ нисбати шахсе, ки барои содир намудани ҷиноят гунахкор дониста шудааст, илова гардида, ба маҳдуд кардани ҳуқуқҳои шахс ва таъсир расонидан ба рӯҳияи психологии маҳкумшуда равона карда шудаанд²⁷⁰.

Мафҳуми қазоҳои иловагиро олими дигар А.Л. Светинович ба таври муфассал шарҳ додааст, ки ба ақидаи олим қазоҳои иловагӣ – ҷораи иловагии мачбуркуни давлатие мебошад, ки барои фардикунонии ҷавобгарии ҷиноятӣ, истифодаи он аз ҷониби суд илова ба қазои асосии барои ҷинояти содиршуда равона гардида, дар ҳамbastagӣ бо он як қазои мачмӯиро барои ноил шудан ба ислоҳ ва тарбияи маҳкумшуда, пешгирии содир намудани ҷиноятҳои нав аз ҷониби ӯ ва аз ҷониби шахсони дигар бо

²⁶⁷ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Саидов Ш.Н. Ҳуқуқи ҷиноятии ҶТ. Китоби дарсӣ. Қисми умумӣ: Бо истифода аз усули тадриси интерактивӣ. – Душанбе, 2016. – С. 301.

²⁶⁸ Ниг.: Шарипов Т.Ш., Сафарзода А.И., Камолов З.А., Холиқзода Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ. Нашри 5-уми такмилёфта. – Душанбе, 2020. – С. 162.

²⁶⁹ Ниг.: Бажанов М.И. Назанчение наказания по советскому уголовному праву. – Киев. 1980. – С. 216.

²⁷⁰ Ниг.: Ишмухаметов Д.К. Дополнительные наказания и их виды по Уголовному кодексу РФ / Д.К. Ишмухаметов // Вестник ТИСБИ. – 2009 [Захираи электронӣ] Манбаи дастрасӣ: <http://www/tisbi.ru/vestnik/2009/issue1/Ishmuhametov.html10> (санаси муроҷиат: 10.12.2020).

тарзи таъсиррасонии интихобӣ ба паҳлӯҳои гуногуни шахсияти маҳкумшуда мефаҳмонад²⁷¹, ки мо низ ҷонибдори ақидаи ин олим мебошем.

Ба андешаи мо, ворид намудани мағҳуми ҷазоҳои иловагӣ дар қонунгузории ҷиноятии ҶТ ва ё лоақал дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаҳои таъини ҷазоҳои иловагиро ба танзим медарорад, аз манфиат холӣ намебошад.

Дар қонунгузории ҷиноятӣ мақсад ва вазифаҳои ҷазоҳои иловагӣ муайян карда нашудаанд. Аз ин лиҳоз, дар адабиёти ҳукуқӣ–ҷиноятӣ танҳо дарҷ гардидааст, ки мақсади ҷазои асосӣ ва ҷазои иловагӣ ягона мебошанд. Ба ақидаи М. Д. Шаргородский ҳама намуди ҷиноятҳои мушахҳаси вориди системаи ҷазо аз якдигар бо натиҷаҳояшон, ки дар назди онҳо voguzor карда шудааст, фарқият надошта, балки онҳо бо воситаҳои расидан ба ҳадафашон фарқунанда мебошанд²⁷².

Ба монанди ҷазои асосӣ ҳамчунин ҷазоҳои иловагӣ низ аз ҷониби суд ба шахси дар содир намудани ҷиноят гунаҳкор барои ҳар як кирдори зиддиҳуқуқӣ бо дарназардошти ҳусусият ва ба дараҷаи хавғонкӣ ҷамъиятии ҷиноят, шахсияти гунаҳкор, сабабҳое, ки ҷазоро сабук ва вазнин менамоянд, таъин карда мешавад.

Тибқи қ. 5-и м. 67-и КҔ ҔТ ба ҷазои асосии барои маҷмӯи ҷиноятҳо таъиншуда метавонанд ҷазоҳои иловагие ҳамроҳ карда шаванд, ки барои ҷиноятҳои маҷмӯи ҷиноятҳоро ташкилкунанда таъин шудаанд. Агар барои якчанд ҷиноятҳо як намуди ҷазои иловагӣ таъин гардида бошад, он гоҳ муҳлат ва андозаи ҷазои ниҳоӣ мувофиқи қоидаҳои муқаррарнамудаи қисмҳои дуюм ва сеюми ҳамин модда, вале на зиёда аз муҳлат ё андозаи ҳадди аксаре, ки дар Қисми умумии ҳамин Кодекс барои ҳар як намуди ҷазо пешбинӣ шудааст, муайян карда мешавад. Мутобиқи ин муқаррарот ҷазои иловагии ҷарима аз 5000 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (қ. 2-и м. 49-и КҔ ҔТ ва маҳрум кардан аз ҳукуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо

²⁷¹ Ниг.: Цветинович А.Л. Назначение дополнительных наказаний при совершении нескольких преступлений / А.Л. Цветинович // Уголовная ответственность и ее реализация: материалы межвуз. сб. – Куйбышев: Изд-во Куйбышев. ун-та, 1985. – С. 56-66.

²⁷² Ниг.: Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность. – Ленинград, 1973. – С. 150-153.

фаъолияти муайян аз 20 сол зиёд буда наметавонад. (қ. 2-и м. 50-и КҶ ҏТ) Ҷазоҳои иловагии гуногуннамуд бояд мустақилона ичро карда шаванд.

Барои таъини ҷазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи ҷиноятҳо мутобики қ. 5-и м. 67-и КҶ ҏТ ду тартиби мустақил пешбинӣ шудааст. Якум, ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳо ба ҷазоҳои асосӣ метавонад ҷазоҳои иловагии гуногун ҳамроҳ карда шаванд. Дуюм, муҳлат ва андозаи ҷазои ниҳоӣ мувофиқи қоидаҳои муқаррарнамудаи қисмҳои дуюм ва сеюми ҳамин модда, аз муҳлат ё андозаи ҳадди аксаре, ки дар Қисми умумии ҳамин Кодекс барои ҳар як намуди ҷазо пешбинӣ шудааст, зиёд буда наметавонад. Тартиби дуюми мазкур барои таъини ҷазоҳои иловагии якхела мансуб мебошад.

Аз рӯйи муқаррароти қ. 5-и м. 67-и КҶ ҏТ бармеояд, ки ҷазоҳои иловагӣ бо ҷазои асосӣ зам карда нашуда, балки ба онҳо ҳамроҳ карда мешавад. Охирон маънои онро дорад, ки тамоми амалиётҳо бо ҷазоҳои зикргардида ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо аз ҳамдигар чудо сурат мегиранд.

Дар б. 11-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 29 майи соли 2003, таҳти №11 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо таъин намудани ҷазоҳои иловагӣ» омадааст, ки ба шахсе, ки дар содир намудани якчанд ҷиноятҳои бо моддаҳои гуногун ё қисмҳои гуногуни худи ҳамон як моддаи Қисми маҳсуси КҶ пешбiniшуда гунаҳкор эътироф шудааст, ҷазои иловагӣ мисли ҷазои асосӣ бояд аввал барои ҳар як ҷиноят дар алоҳидагӣ, сипас барои маҷмӯи онҳо таъин карда шавад²⁷³. Мавқei мазкурро бисёре аз олимон аз қабили В. Соловев ҷонибдорӣ намуда, таъкид менамоянд, ки ҷазои иловагиро барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар ҳолате таъин кардан мумкин аст, агар онҳо пешакӣ барои ҳар як ҷинояти дар маҷмуъ дохилшаванда таъин шуда бошанд²⁷⁴. Б. А. Куринов бар он ақида мебошад, ки ҷазои иловагӣ дар маҷмуъ дар он ҳолат таъин шуда метавонад, ки агар он барои яке аз ҷиноятҳои алоҳида таъин шуда бошад ва ҳамчунин агар он дар санксияи

²⁷³ Ниг.: Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе, 2019. – С. 31.

²⁷⁴ Ниг.: Соловев В. Назначение наказания по совокупности преступления / В. Соловев // Советская юстиция. – 1959. – №6. – С. 43.

моддаҳои даҳлдор пешбинӣ шуда бошад, вале барои ҷиноятҳо алоҳида таъин нашуда бошад²⁷⁵.

В.И. Тютюгин низ бар он ақида аст, ки таъини ҷазои ниҳоии иловагӣ танҳо дар ҳолати таъини он барои ҳар як ҷинояти барои маҷмуъ дохилшаванда имконпазир мебошад²⁷⁶.

Олимони дигар, ба мисли Г.А. Кригер ва Г.Л. Кригер²⁷⁷, Н. Чекалина ва Т. Шеглова²⁷⁸, баръакс ҷунин мешуморанд, ки таъини ҷазои иловагӣ барои маҷмӯи ҷиноятҳо, агар онҳо барои ҷиноятҳои алоҳидаи дар маҷмуъ дохилшаванда таъин нашуда бошанд, номумкин мебошад. Дар акси ҳол, тавре ки И.М. Галперин ва Ю.Б. Мельникова қайд менамоянд, ҳукми суд барои вайрон кардани қонуни моддӣ ҳангоми таъини ҷазо бекор карда мешавад, зоро нисбати баровардани ҳукм ҳамчун санади асосии адолати судӣ муқаррароти қатъии риояи қонунгузории моддӣ пешбинӣ мегардад²⁷⁹.

Ақидаи дуюм зиёдтар асоснок мебошад, зоро он ба талаботи таҷрибаи судӣ ва ба принсипҳои фардикунонӣ ва адолатнокии ҷазо ҷавобғӯ мебошад.

Дар таҷрибаи судӣ, мутаасифона ҳолатҳои зиёде ба ҷашм мерасанд, ки судяҳо ҳангоми таъини ҷазои иловагӣ барои маҷмӯи ҷиноятҳо ба хатогӣ роҳ медиҳанд.

Чунончӣ, дар асоси таъиноти Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳукми суди н. А.Чомии в. Ҳатлон нисбати маҳкумшуда «Р» барои он тағиیر дода шудааст, ки суди зинаи якум ба «Р» бо б. «а,б»—и қ. 2—и м. 292—и КҔ ҔТ ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 6 солу 6 моҳ бо маҳрум кардан аз ҳукуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ ба муҳлати 5 сол ва бо б. «б»—и қ. 2—и м. 260—и КҔ ҔТ ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати 2 сол, бо татбиқи қ. қ 3 ва 6—и м. 67—и КҔ ҔТ аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо оҳи қисман зам намудани ҷазоҳо бо

²⁷⁵ Ниг.: Куринов Б.А. Обеспечение законности и справедливости при назначения наказания / Б.А. Куринов // Советское государство и право. – 1971. – №4. – С. 131-132.

²⁷⁶ Ниг.: Тютюгин В.И. Дополнительные наказания: Назначение, освобождение от наказания, погашение судимости. – Харьков, 1987. – С. 29.

²⁷⁷ Ниг.: Кригер Г.А. О дополнительных мерах наказания / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1972. – №1. – С. 14.

²⁷⁸ Ниг.: Чекалина Г. Применение дополнительных наказаний в судебной практике / Г. Чекалина // Советская юстиция. – 1983. – №23. – С. 27.

²⁷⁹ Ниг.: Гальперин И.М., Мельникова Ю.Б. Дополнительные наказание. – М., 1981. – С. 86-87.

дарназардошти чазо бо ҳукми суди н. Синои ш. Душанбе аз 10 январи соли 2018 бо б. «б»-и қ. 2-и м. 292-и КҶ ҶТ ба маҳкумшуда «Р» чазои ниҳоии маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати 6 солу 10 моҳ бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ ба муҳлати 5 сол таъин карда шудааст. Ҳангоми баррасии эътиroz дар марҳилаи назоратӣ муайян гардидааст, ки суди марҳилаи якум бархилофи м. 67-и КҶ ҶТ ва м. 344-и КМҶ ҶТ амал намуда, аз чазои иловагии бо ҳукми суди н. Синои ш. Душанбе аз 10 январи соли 2018 бо б. «б»-и қ. 2-и м. 292-и КҶ ҶТ дар намуди маҳрум кардан аз ҳуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ ба муҳлати 5 сол, ба чазои ниҳоии бо ҳукми нав таъиннамуда, умуман зам накарда, чазои ниҳоии иловагиро танҳо ба муҳлати 5 сол муайян намудааст²⁸⁰.

Аз ин лиҳоз, таъини чазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи ҷиноятҳо мураккаб буда, ҳангоми таъини он дар таҷрибаи судӣ проблемаҳои зиёде ба назар мерасанд.

Тартиби қонунии таъини чазои ниҳоии таъиншавандада тавваҷуҳи маҳсусро талаб менамояд. А.В. Скворянков чунин меҳисобад, ки таҳлили меъёрҳои таъини чазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо се принсипи муқаррар намудани чазои ниҳоиро ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳо аз ҷониби судҳо ҷудо менамояд:

- дар бар гирифтан, яъне чазои сабуктарро дар бар гирифтани чазои вазнинтар;
- зам намудан, яъне қисман ё пурра зам намудани чазоҳо;
- мустақилона ичро гардидани чазоҳо²⁸¹. Баъзе аз олимони дигар ба мисли В. К. Дуюнов бар он ақидаанд, ки дар як маврид истифода намудани чазоҳои гуногуннамуд, принсипи алоҳидаи таъини чазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо ба ҳисоб меравад²⁸².

²⁸⁰ Ниг.: Бойгонии суди ноҳияи А. Ҷомии вилояти Ҳатлон барои соли 2019 // Парвандаи ҷиноятии №185/2019.

²⁸¹ Ниг.: Скворняков А.В. Некоторые особенности назначения дополнительных наказания при совокупности преступления / А.В. Скворняков // Право и политика. – 2012. – №10 (154). – С. 1785-1788.

²⁸² Ниг.: Дуюнов В.К. Дополнительные наказания: теория и практика. Учебное пособие. – Фрунзе, 1986. – С. 240.

Дар ҳолате ки маҷмӯи чиноятҳоро чиноятҳои начандон вазнин ва ё дараҷаи миёна ташкил диханд, нисбати ҷазоҳои иловагии якхелай таъиншаванда метавон принсипҳои ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар ва ё қисман ё пурра зам намудани ҷазоҳо татбиқ карда шавад. Агар дар ин ҳолат ҷазоҳои иловагии гуногун таъин шуда бошад, он гоҳ принсипи мустақилона ичро гардидаи онҳо татбиқ карда мешавад. Принсипи дар бар гирифтани вобаста ба ҷазоҳои иловагии гуногун мутобики КҶ ҶТ ғайриимкон мебошад, зоро дар қонунгузории чиноятӣ ҷазоҳои иловагӣ ба мисли ҷазоҳои асосӣ бо пайдарҳамии вазнишиашон нишон дода нашудаанд.

Дар қонун фосилаҳои танзими таъини ҷазо ба ҷашм мерасанд, агар барои як чиноят ҷазои дар қ. 2-и м. 69-и КҶ ҶТ қайдгардида аз қабили, (ҷарима ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ва машғул шудан бо фаъолияти муайян, маҳрум соҳтан аз рутбаи маҳсус, рутбаи ҳарбӣ, рутбаи дараҷавӣ ва мукофотҳои давлатӣ, инчуни мусодираи молу мулк), барои чинояти дигар корҳои ислоҳӣ, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ё корҳои ҳатмӣ муқаррар карда шуда бошад. Аз рӯйи мантиқи моддаи мазкур «ҳангоми зам кардани ин намуди ҷазоҳо бояд мустақиман ичро карда шаванд».

Чунин тарзи таъини ҷазо ба мустақиман ичрои ҷазо даҳл надошта, на ба принсипи дар бар гирифтани ва на принсипи қисман ё пурра зам кардан, балки намуди гуногуни қоиди муайян намудани ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо мебошад.

Қисман ё пурра зам намудани ҷазоҳои иловагӣ дар ҳолате имконпазир аст, ки агар барои ду ва ё зиёда чиноятҳо дар баробари ҷазои асосӣ ҳамчунин ҷазоҳои иловагии якхела таъин карда шудааст, ки дар ин ҳолат ҷазои ниҳоии дар маҷмуъ замшаванда аз муҳлат ё андозаи ҳадди аксаре, ки дар Қисми умумии ҳамин Кодекс барои ҳар як намуди ҷазо пешбинӣ шудааст, зиёд буда наметавонад.

Ҳамчунин, ҳадафҳои мақсадноки ҷазоҳои иловагӣ татбиқи принсипи дар бар гирифтандро ҳангоми ҷазоҳои иловагии гуногуннамуд истисно менамояд.

Дар қонунгузории чиноятӣ меъёри ҳукуқӣ оид ба иваз ва ё баҳисобирии як намуди ҷазои иловагӣ ба намуди дигар мавҷуд намебошад, аз ин лиҳоз қисман зам намудани онҳо низ ғайриимкон мебошад.

Ҳамин тарик, татбиқи принсипи дар бар гирифтан ва ё қисман зам намудани ҷазоҳо танҳо нисбати ҷазоҳои иловагии яхела имконпазир мебошад.

Ҳангоми аз ҷониби суд таъин намудани ҷазоҳои иловагии зерин: ҷарима, маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли вазифаҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян, маҳрум кардани шаҳс аз рутбаи ҳарбӣ, дипломатӣ, рутбаҳо, унвонҳои маҳсус, мукофотҳои давлатӣ ва унвонҳои ифтихории Тоҷикистон, принсипи зам намудан бо ҷазоҳои маҳдуд кардан аз озодӣ, маҳрум соҳтан аз озодӣ ва нигоҳ доштан дар қисми ҳарбӣ, ғайриимкон мебошад, зоро тартиби муайяни зам намудани ҷазоҳои гуногуннамуд дар қонунгузорӣ ҷой надорад. Дар ҳолати таъини ин қабил ҷазоҳо принсипи зам намудан татбиқ нагашта, онҳо мустақилона ичро карда мешаванд.

Дар ин асно, таҳлили ҳусусиятҳои хосси таъини ҷазоҳои иловагӣ барои маҷмӯи чиноятҳо имконият медиҳад, то чунин ҳулоサラонӣ намоем, ки марҳилаи таъини ҷазоҳои иловагӣ, агарчанде дар баробари таъини ҷазоҳои асосӣ амалӣ гарданд ҳам, вале дар як маврид он дорои ҳусусияти хосси худ буда, бояд дар қонунгузории чиноятӣ ба таври мушахҳас инъикоси худро ёфта бошанд, зоро татбиқи принсипи дарбаргириӣ, қисман ё пурра зам кардани ҷазоҳои иловагӣ танҳо дар ҳолати таъини ҷазоҳои иловагии яхела ва шабеҳи он имконпазир буда, ҷазоҳои иловагии гуногуннамуд бояд мустақилона ичро карда шаванд.

ХУЛОСА

Масъалаи таъини чазо барои маҷмӯи чиноятҳо дар сиёсати имрӯзai ҳуқуқӣ–чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои меҳварӣ ва муҳим ба шумор меравад. Зеро дар шароити кунуни ҷаҳонишавӣ тамоми ҷомеаи башариро зухуроти номатлуби афзоиши чинояту чинояткорӣ, аз ҷумла чиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин ба ташвиш оварда, он ба амнияти миллӣ ва давлатии қишварҳои олам хатари ҷиддӣ эҷод менамояд.

Дар таҷрибаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ масъалаи маҷмӯи чиноятҳо ва таъини чазо барои шаҳсе, ки маҷмӯи чиноятҳоро содир намудааст, яке аз мушкилотҳои муҳими ҳуқуқӣ–чиноятӣ боқӣ монда, омӯзиши он ба таҳқиқоти илмии фарогир ва қонунгузории амалқунанда ба такмили саривақти зарурӣ ниёз доранд.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳқиқи масъалаи таъини чазо барои маҷмӯи чиноятҳо мутобиқи қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷунин ҳулосабарорӣ кардан ҷоиз аст:

1) Ҳулосаҳои таҳқиқоти масъалаи таъини чазо барои маҷмӯи чиноятҳо, ки ҳусусияти назариявӣ доранд:

1. Зери мағҳуми сершуморагии чиноят бояд аз тарафи шаҳси гунаҳкор содир намудани ду ва зиёда аз он кирдорҳои ҳавғонки ҷамъиятӣ (дар ҳолатҳои истиснӣ бошад – як кирдор низ), ки бо қонуни чиноятӣ пешбинӣ шудааст ва бо он тасвиҳ мейбанд, ки ҳар як чиноят бо ҳуд таркиби мустақими чиноятро ташкил намуда, аҳамияти ҳуқуқӣ–чиноятии ҳудро гум накардааст ва монеаҳои ҳуқуқӣ ҳангоми ба амал баровардани пешбурди истеҳсолоти мурофиавӣ – чиноятӣ вуҷуд надоранд, фаҳмида шавад.

2. Дар асл бошад сершуморагии чиноят дар шаклу намудҳои аниқ зоҳир мегарданд. Қонуни чиноятии амалқунанда се намуди сершуморагии чиноятҳоро номбар мекунад:

- 1) тақрори чиноят (м. 19-и КҔ ҔТ);
- 2) маҷмӯи чиноят (м. 20-и КҔ ҔТ);
- 3) ретсидиви чиноят (м. 21-и КҔ ҔТ);
3. Маҷмӯи чиноят – намуди бештар паҳншуда ва гуногуншакли

сершуморагии чиноят буда, мафхуми он дар м. 20-и КҖ ҏТ бо тағириоти ба қонун вориднамуда аз ҳисоби ба маҷмӯи чиноят тааллук доштани (мансуб будани) ҳолатҳои аз ҷониби шахс содир қардани ду ва зиёда аз он кирдори чиноятии дар моддаҳои гуногун ё қисмҳои муҳталифи ҳамон моддаҳои Қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пешбинигардида, ки шахс барои ҳеч қадоми он маҳкум нашудааст, дарҷ ёфтааст.

Маҷмӯи чиноят тибқи хислатҳои кирдори чиноятӣ ба реалий ва идеалий ҷудо карда мешавад, ки мутаносибан дар қ.к. 1 ва 2-и м. 20-и КҖ ҏТ бе истифода аз истилоҳоти мазкур қонунан мустаҳкам карда шудааст. Маҷмӯи реалий аз идеалий бо вуҷуд доштани лаҳзаи такрории кирдорҳои чиноятӣ, мутаносибии таркиби чиноятҳо: имконияти ҳамагуна якҷояшавии онҳо (мувофиқати пурра, қисман, мувофиқ наомадан) фарқ мекунанд, ҳол он ки барои маҷмӯи идеалий мувофиқ омадани қисми аломатҳои тарафи объективӣ ҳос аст.

Маҷмӯи реалий аз идеалий боз бо гуногунвақт содир намудани суйиқасди чиноят, ки дар натиҷаи он аломатҳои ҳуқуқии субъекти чиноят метавонанд тағиир ёбанд, фарқ мекунад.

Ҳамзамон, гуногунвақтии кирдорҳои чиноятӣ, давомоти фаъолияти чиноятӣ каме вақт баъд аз чинояти якум на шаҳодати маҷмуъ, балки ҳавфи баланди ҷамъияти доштани шахсияти гунаҳкор мебошад. Ба ҷамъият ҳавфнок будани маҷмӯи чиноят на аз намуди он, яъне на аз механизми кирдори чиноятӣ, балки аз ба ҷамъият ҳавнок будани таҷовузи таркиби он вобаста аст.

4. Қоидаҳои ҷудо қардани маҷмӯи чиноятҳо аз чинояти ягона мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Бо дарназардошти тағиироте, ки дар қонунгузории чиноятӣ ба вуқуъ омадааст, айни замон байни чиноятҳои мураккаби ягона бояд чиноятҳои таркибӣ ва дарозмуддат; чиноятҳое, ки дар асоси онҳо ҳаракатҳои алтернативӣ ё такрорӣ ҷой доранд ва чиноятҳои давомдор фарқ карда шаванд.

Ҳангоми бандубости кирдорҳои мураккаби чиноятии дар боло зикргардида мақомоти татфиши пешакӣ ва судҳо дар вақти баҳои ҳуқуқӣ

додан ба кирдори содирнамуда ҳамчун чинояти ягона ё ҳамчун маҷмӯи чиноятҳо бо мушкилотҳои зиёд рӯ ба рӯ мешаванд. Баҳодиҳии нодурусти кирдори содирнамуда ҳамчун чинояти ягона ё ҳамчун маҷмӯи амалҳои чиноятӣ метавонад ба он оварда расонад, ки ҳукуқвайронкунанда аз ҷазои сазовор дар канор мемонад ё ин ки баръакс, ҳолати мазкур ба он оварда мерасонад, ки ба айбдоршаванда беасос ҷораҳои пурзӯртари маҷбуркуни давлатӣ нисбат ба он ки аз нуқтаи назари адолат сазовор аст, татбиқ мегардад. Аз ин лиҳоз, дар кирдори содирнамуда дуруст ошкор намудани чинояти мураккаби ягона ва намудҳои он, инчунин онҳоро умуман аз маҷмӯи чиноятҳо фарқ кардан муҳим мебошад.

Зери мағҳуми чинояти таркибӣ кирдори хавфноки ҷамъиятии гайрихуқуқии чиноятие фаҳмида мешавад, ки аз ду ё зиёда аз он ҳаракатҳои гуногуннамуди бо ҳам пайванд, беҳаракатӣ ё дорои оқибатҳои хавфи ҷамъиятии иборат буда, ҳар яке аз онҳо дар алоҳидагӣ метавонанд чинояти мустақимро ташкил намоянд.

Намуди чиноятҳои таркибӣ чиноятҳое мебошанд, ки бо мавҷудияти оқибатҳои вазнин бандубаст карда шудаанд.

Чинояти дарозмуддат – ин кирдори хавфноки ҷамъиятии гайрихуқуқии чиноятӣ (ҳаракат ё беҳаракатӣ) мебошад, ки бо бефосила ба амал баровардани таркиби чиноят аз ҳисоби дурудароз ичро накардани вазифаҳои ба шахс бо қонуни чинояти voguzorkarдашуда (амалиёти беҳаракатӣ) ё ин ки аз ҳисоби дурудароз вайрон кардани манъи муқарраршуда (амалиёти ҳаракатӣ) тавсиф меёбад.

Чинояти давомдор метавонад ҳамчун кирдори хавфноки ҷамъиятии гайрихуқуқии чиноятие, ки аз шумораи зиёди кирдорҳои аз ҷиҳати ҳукуқӣ ҳаммонанд ё кирдорҳои гайрихуқуқии якнамуда, аз он ҷумла дорои ҳусусияти чиноятӣ иборат буда, ба объекти ягона суйқасд дошта, ба натиҷаи ягонаи чиноятӣ оварда мерасонад (дар чиноятҳое, ки аломати мазкур ҳатмӣ мебошад) ва бо як шакли гуноҳ ва мақсади умумӣ муттаҳид карда шудааст, фаҳмида шавад.

Чинояти давомдорро аз маңмۇи чиноятҳои бо ҳамон як моддаи Қисми маҳсуси КЧ ҖТ пешбинишуда фарқ кардан, мушкил аст. Мушкилоти чудо кардани чунин намуди кирдорҳои чиноятӣ аз чинояти давомдор аз он иборат аст, ки аз рӯйи аломатҳои зоҳирии худ ин намудҳои фаъолияти чиноятӣ бештар мувофиқат мекунанд. Аммо ҳангоми чинояти давомдор байни амалиётҳои алоҳидаи кирдорҳои чиноятӣ алоқамандии субъективии зич вуҷуд дошта, дар он ифода меёбад, ки ҳар як амалиёти навбатии рафтори чинояткоронаи давомнок дар сифати банд ё марҳилаи аз ҷониби шахс ба амал баровардани нияти чинояткоронаи ӯ баромад мекунад ё ин ки давоми фаъолияти бемулоҳизаи бо ҳатои набахшандай қаблӣ асоснокгардонида, мебошад. Масалан, аз беэҳтиётӣ ба ҳалокат расонидани ду ва зиёда аз он шахс бинобар сабаби ба тариқи даҳлдор ичро накардани вазифаҳои қасбии худ (қ. 2-и м. 108-и КЧ ҖТ).

5. Барои возеху равшан дарк намудани моҳияти маңмۇи чиноятҳо бояд тамоми зухуроти эҳтимолии сершуморагии чиноятҳо мавриди таҳлили аниқ карор дода шаванд. Ҳамзамон, мо ба ҳолатҳои сершуморагии чиноятҳо, ки бо моҳияти худ на маңмуъ ва на ретсидиви чиноятҳо мебошанд, баҳо мегузорем. Ҳамин тарик, берун аз маңмуъ ва ретсидиви чиноятҳо содир намудани:

- а) чиноятҳо пас аз маҳкум шудан барои чинояти аз беэҳтиётӣ содир гардида, аммо то пурра адо намудани ҷазои барои он таъиншуда;
- б) чиноят аз беэҳтиётӣ пас аз маҳкум шудан барои чинояти барқасдона, аммо то пурра адо намудани ҷазои барои он таъиншуда;
- в) чинояти қасдона аз маҳкум шудан барои чинояти қасдонаи начандон вазнин, аммо то пурра адо намудани ҷазои барои он таъиншуда, ҷой доранд.

Ба фикри мо, ҳодисаҳои мазкури сершуморагӣ бояд дар қонунгузории чиноятӣ дар шакли такрори чиноятҳо инъикоси худро ёбанд.

Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки нисбат ба ретсидив (вақте ки шахс чинояти қасдонаро ҳангоми доштани доги судӣ барои чинояти қасдона, содир мекунад) дар маънои зикргардида такрорӣ умуман дорои хавфи

камтари чамъиятī мебошад. Илова бар ин, ҳангоми муқоиса кардани шахси чиноят содирнамуда бо шахсе, ки қаблан чиноят содир накардааст, он бешубҳа барои чамъият дорои хавфи бештар мебошад. Гунаҳкор дар чунин ҳолат бо доштани хавфи баланди чамъиятī фарқунанда мебошад, зоро ӯ ба чиноят нахустин маротиба даст назадааст.

6. Зери мафҳуми ҳамчун касб содир намудани чиноят ҳодисаҳои содир намудани се ва зиёда аз он чиноят бо мақсади ба даст овардани даромаде, ки барои гунаҳкор манбай асосӣ ё иловагӣ, аммо бениҳоят муҳим барои зист мебошад, фаҳмида мешавад. Мо чунин мешуморем, ки ҳамчун касб содир намудани чиноят наметавонад шакли мустақими сершуморагӣ дониста шавад, балки он бояд ба мафҳуми «маҷмӯй» ё «ретсидив» ҷой карда шавад [З–М].

Агар суд муқаррар намояд, ки гунаҳкор маҷмӯй се чинояти якхеларо содир кардааст ва ин барои гунаҳкор манбай асосӣ ё ин ки иловагӣ, аммо бениҳоят муҳими зист мебошад, он гоҳ суд бебаҳс бояд аломати ҳамчун касб содир намудани чиноятро ҳангоми баҳодиҳии шахсияти гунаҳкор аз тарафи манғӣ ба инобат гирад (қ. 3–и м. 60–и КҶ ҔТ).

7. Дар асоси қ.қ. 1–6–и м. 67–и КҶ ҔТ ҳангоми маҷмӯй чиноятҳо ҷазо дар ду марҳила таъин карда мешавад. Дар марҳилаи ибтидой тибқи талаботи қ. 1–и моддаи зикргардида «ҷазо аз рӯйи ҳар як чиноят дар алоҳидагӣ таъин карда мешавад», дар марҳилаи хотимавӣ бошад тибқи талаботи қ.қ. 2–6 «ҷазои ниҳоӣ» муайян ва таъин мегардад.

Ҳамзамон, тибқи қ. 3–и м. 60–и КҶ ҔТ хусусият ва дараҷаи хавғонокии чамъиятии чиноят, шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла ҳолатҳои сабукунанда ва вазнинкунандай ҷазо, инчунин таъсири ҷазои таъингардида ба ислоҳшавии маҳкумшуда ва шароити зисти ӯ ҳатман ба инобат гирифта мешаванд.

Ба инобат гирифтани асосҳои умумии таъини ҷазо вазифаи суд аз рӯйи ҳар як парвандаи чиноятӣ мебошад.

1) Ба савол дар бобати он, ки чиро бояд ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯй чиноятҳо ба инобат гирифт, мо наметавонем пурра бо таҷрибаи

амалкунандаи судӣ, ки ҳангоми ҳаллу фасли масъала дар бораи таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бо роҳи дар бар гирифтани ҷазои сабуктарро ҷазои вазнинтар ё қисман ё пурра зам кардани онҳо бояд хусусият ва дараҷаи ҳавфнокии ҳар яке аз чиноятҳо, шахсияти гунаҳкор ва ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунандаи ҷазо, инчунин ҳавфнокии баланди тамоми чиноятҳои дар маҷмуъ содирнамудаи шаҳсро ба инобат гирад, розӣ шавем.

Мо ҷунин меҳисобем, ки барои раҳо ёфтани дукарато ба инобат гирифтани ҳамон як ҳолатҳо ҳангоми таъини ҷазои ҷамъбастӣ, бояд мавриди муайян кардани ҷазо барои ҳар як чиноят омилҳое, ки танҳо ба он тааллук доранд, мавриди муайян кардани маҷмӯи чиноятҳо бошад – мувофиқатии омилҳо, алалхусус агар хислати нави дар марҳилаи яқум таъсис додааст ва он шаҳодати ҳавфи баланди тамоми чиноятҳои содиршуда мебошад, ба инобат гирифта шаванд.

Бинобар ин, ҳангоми таъини ҷазои ҷамъбастӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо бояд дар асл онро, ки бо хислатҳои хосаш муайян мегардад, ба инобат гирифта шавад. Агар қонунгузор зери мағҳуми маҷмуъ «садир намудани дува зиёда аз он чиноятро» (қ. 1-и м. 20-и КҶ ҶТ) эътироф намояд, аз ин бармеояд, ки онҳо якхела намебошанд: а) шумораи чиноятҳо, б) мувофиқатии ҳавфи ҷамъиятии онҳо, в) вақте, ки байни содир шудани онҳо гузаштааст. Ҳамаи ин ба ҳавфи ҷамъиятии шахсияти гунаҳкор, ки дар ҷанбаи мазкур ҳангоми таъини ҷазо барои чиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд, ба инобат гирифтанашуда, таъсир мерасонад. Ҷӣ қадар зиёд шаҳс чиноят содир намуда бошад, тамоюли афзоиш ёфтани ҳавфи ҷамъиятии онҳо баланд бошад ва вақт байни содир шудани онҳо камтар бошад, ҳамон қадар шахсияти гунаҳкор ҳавфноктар аст ва аз ин лиҳоз нисбати ӯ ҳангоми шароити баробар бояд ҷазои вазнинтар таъин карда шавад.

8. Ҷазоҳои иловагӣ – ҷораи иловагии маҷбуркуни давлатие мебошад, ки барои фардикунонии ҷавобгарии чиноятӣ, истифодаи он аз ҷониби суд илова ба ҷазои асосии барои чинояти содиршуда равона гардида, дар ҳамbastagӣ бо он як ҷазои маҷmūiro барои ноил шудан ба ислоҳ ва тарбияи маҳкумшуда, пешгирии содир намудани чиноятҳои нав аз ҷониби ӯ ва аз

чониби шахсони дигар бо тарзи таъсиррасонии интихобӣ ба паҳлухои гуногуни шахсияти маҳкумшударо мефаҳмонад.

Мафҳуми ҷазои иловагӣ дар қонунгузории ҷиноятии ҶТ таҷассуми худро наёфтааст. Аз ин лиҳоз, ворид намудани мафҳуми ҷазоҳои иловагӣ дар қонунгузории ҷиноятии ҶТ ва ё лоақал дар Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаҳои таъини ҷазоҳои иловагиро ба танзим медарорад, аз манфиат холӣ намебошад [2–М].

ТАВСИЯХО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАХОИ ТАҲҚИҚОТ

Хулосаи рисолаи илмии таҳқиқоти масъалаи таъини ҷазо барои маҷмӯи чиноятҳо, ки хусусияти амалиро доро мебошанд:

1. Мафҳуми сершуморагии чиноят дар илм асос ёфта, он дар қонунгузории чиноятии ҶТ мавҷуд намебошад, аммо ҷойгир намудани мафҳуми мазкур дар моддаи алоҳидаи қисми маҳсуси КҔ ҟТ басо муҳим ва саривактӣ мебошад, зеро сершуморагии чиноят бевосита доир ба масъалаи банду баст намудани кирдорҳои чиноятӣ вобастагии зич дорад.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки дар КҔ ҟТ мафҳуми сершуморагии чиноят бо чунин тарз ҷойгир карда шавад.

Моддаи 19¹. Сершуморагии чиноят

1) Аз тарафи шахси (шахсони) гунаҳкор содир намудани ду ва ё зиёда аз он кирдорҳои ба ҷамъият хафноке, ки ҳар як чиноят бо ҳуд таркиби мустақили чиноятро ташкил намуда, аҳамияти ҳуқуқии чиноятии ҳудро гум накардааст ва монеаи ҳуқуқӣ ҳангоми ба амал баровардани истехсолоти мурофиавии чиноятӣ вучуд надорад, сершуморагии чиноят эътироф карда мешавад.

2) Намудҳои сершуморагии чиноятро такори чиноят, маҷмӯи чиноят ва ретсидиви чиноят ташкил медиҳанд.

2. Ҳангоми муқаррар кардани ҷазои ниҳоӣ нисбати шахсе, ки якчанд чиноятро содир намудааст, бештар дар таҷрибаи судӣ мушкилотхое ба миён меоянд, ки бинобар нокифоя будани тартиби (низоми) возеху равшани ҳуқуқӣ доир ба таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо мебошанд.

Барои суд интихоби тарзи даҳлдори муқаррар намудани ҷазои ниҳоӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо яке аз муҳимтарин масъала ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, дар қонуни чиноятӣ дар хусуси он ки дар ҳолатҳо суд бояд принсипи бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, ё ин ки принсипи бо роҳи қисман зам кардани ҷазоҳо, дар ҳолатҳо бошад бо роҳи пурра зам кардани ҷазоҳои чиноятиро татбиқ намояд, ягон сухан гуфта нашудааст.

Муаллиф қўшиш ба харқ додааст, ки қоидаҳои муайянеро оид ба аз тарафи суд интихоб намудани ҷазои ниҳой аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо дар як ҳолатҳо – принсипи бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, ки бо қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, дар ҳолати дигар – принсипи бо роҳи қисман зам кардани ҷазоҳо, дар ҳолати сеюм бошад – принсипи бо роҳи пурра зам кардани ҷазоҳо, пешкаш намояд.

3. Таклифи алгоритми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо, ин бо ҳуд қоидаҳои марҳила ба марҳила (пай дар пай) таъин кардани ҷазо аввал барои ҳар як чиноят, ки маҷмӯро ташкил медиҳанд, сипас таъини ҷазои ниҳой (ҳангоми он бояд яке аз тарзу услубҳои дар қонун қайдгардида дар бораи муайян кардани ҷазои ниҳой интихоб карда шавад), мебошад.

Дар марҳилаи ибтидой тибқи талаботи қ. 1-и м. 67-и КҶ ҶТ «ҷазо алоҳида барои ҳар як чинояти содиршуда таъин карда мешавад», дар марҳилаи хотимавӣ тибқи талаботи қ.қ. 2 – 6-и м. 67-и КҶ ҶТ «ҷазои ниҳой» муайян карда мешавад .

Ҳамзамон, дар марҳилаи ибтидой тибқи талаботи қ. 3-и м. 60-и КҶ ҶТ ҳолатҳои мазкур бояд қатъиян ба инобат гирифта шаванд: ҳусусият ва дараҷаи ҳавфнокии ҷамъиятии чиноят ва шахсияти гунаҳкор, аз он ҷумла ҳолатҳои сабуккунанда ва вазникунандаи ҷазо, инчунин таъсири ҷазои муқарраргардида ба ислоҳшавии маҳкумшуда. Ба инобат гирифтани асосҳои умумии таъини ҷазо вазифаи суд аз рӯйи ҳар як парвандаи чиноятӣ мебошад.

4. Ҳангоми таъини ҷазои ниҳой аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо баҳри раҳо ёфтани аз ду маротиба ба инобат гирифтани ҳамон як ҳолатҳо мавриди таъини ҷазо барои ҳар як чиноят бояд омилҳое, ки танҳо ба он мансубанд ва ҳангоми муқаррар намудани маҷмӯи ҷазо – пайвости омилҳо ба инобат гирифта шаванд, алалҳусус агар онҳо хислати навро, ки дар марҳилаи якум ба инобат гирифта нашудааст ва шаҳодати ҳавфи баланди тамоми чиноятҳои содиргардида мебошад, таъсис додаанд: а) шумораи чиноят, б) вобастагии онҳо бо ҳавфи ҷамъиятий, в) вақте, ки байни содир намудани онҳо гузаштааст.

5. Ҳангоми маҷмӯи чиноятҳоро ташкил намудани чиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна қонунгузор дар қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ таъин

намудани ҷазои ниҳоиро бо истифода аз ду принсип, яъне бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар ва бо роҳи қисман ва ё пурра зам намудани ҷазоҳо муқаррар намуда, аммо дар қадом ҳолатҳо аз ҷониби суд интихоб намудани яке аз принсипҳои мазкурро ба таври даҳлдор муайян накарда, онро ба ихтиёри суд вогузор намудааст. Дар қонунгузории ҷиноятӣ муайян намудани ҳолатҳои мазкур аз ҷониби судяҳо ҷиҳати дуруст ва одилона татбиқ намудани ҷазои ниҳоӣ барои шахсе, ки маҷмӯи ҷиноятҳоро содир намудааст, зарур ва манфиатбахш мебошад.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки принсипи бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои вазнинтар, ки бо қ. 2-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, барои таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳои начандон вазнин ва (ё ин ки) дараҷаи миёна дар ҳолатҳои зерин татбиқ карда шавад:

- ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳои аз беэҳтиётӣ содиршуда, инчунин ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳои қасдона ва аз беэҳтиётӣ содиршуда;
- ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо, агар суд қоидаҳои бо м. 63-и КҶ ҶТ пешбинишударо нисбати як ё якчанд ҷиноятҳои ба маҷмӯи ҷиноятҳо дохилшаванда татбиқ намудааст.

6. Татбиқ кардани принсипи қисман зам кардани ҷазоҳо, ки дар қ. 3-и м. 67-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, дар ҳолатҳои зерин самарабахш мебошад, вақте, ки мавҷуд аст:

- маҷмӯи ҷиноятҳои дараҷаи миёна, вазнин ва маҳсусан вазнин, агар ҳолатҳои сабуккунанда ҷой доранд ва ҳангоми таъини ҷазо барои ҳамаи ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 61-и КҶ ҶТ татбиқ карда шавад;
- маҷмӯи ҷиноятҳои миёна, вазнин ва маҳсусан вазнин, агар ҳангоми таъини ҷазо ақалан барои яке аз ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 63-и КҶ ҶТ татбиқ карда шавад;
- маҷмӯи ҷиноятҳои маҳсусан вазнин, агар ҳангоми таъини ҷазо барои ҳамаи ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 61-и КҶ ҶТ ё ин ки агар ҳангоми таъини ҷазо ақалан барои яке аз ҷиноятҳое, ки ба маҷмуъ дохил мешаванд м. 63-и КҶ ҶТ татбиқ карда шавад ва ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷазо, ки бо м. 62-и КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, вуҷуд надоранд;

– ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо ҳамаи категорияҳои ҷиноят, ки аз ҷониби ноболигон содир карда шудааст;

– ҳангоми таъини ҷазо аз рӯйи маҷмӯи ҷиноятҳо бо ҳамаи категорияҳои ҷиноят, ки аз ҷониби шахсони гирифтори бемории рӯҳӣ бе истиснои номукаллафӣ (қ. 2-и м. 25-и КҶ ҔТ) содир карда шудааст. Ин бо он асос меёбад, ки тибқи қ. 2-и м. 25-и КҶ ҔТ бо худ «номукаллафии маҳдуд» бояд аз ҷониби суд ҳамчун ҳолати сабуккунандай ҷазои гунаҳкор ба инобат гирифта шавад.

– дар тамоми ҳолатҳои боқимонда, агар ҳолатҳои сабуккунандай ҷазо, ки бо м.м. 61, 63-и КҶ ҔТ пешбинишуда вучуд надоранд, татбиқ намудани принсипи пурра зам кардани ҷазоҳо, аз он ҷумла ҳангоми ҷой доштани маҷмӯи идеалии ҷиноятҳо, самарабахш мебошад [1-М].

7. Пешниҳод карда мешавад, ки дар қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҔТ дар ҷойи аввал ибораи «пурра» зам намудани ҷазоҳо бар ивази ибораи «қисман» зам намудани ҷазоҳо гузашта шавад, чунки дар қ. 2 ва 3-и м. 67-и КҶ ҔТ зарурати номбар кардани онҳо пеш омада, дар онҳо дар ҷойи якум қисман зам кардани ҷазоҳо зикр карда шудааст. Ин мақсади афзалиятноки ҷазои барои ҷинояти даҳлдор таъиншударо (қ. 2-и м. 46-и КҶ ҔТ), ки бо тамоми андозаи охирин муайн карда мешавад, паст карда ва ба таври воқеӣ судхоро маҷбур месозад, ки пурра зам кардани ҷазоҳоро ба ҷойи охир гузоранд. Аз ин лиҳоз, дар қонун иваз кардани ҷойҳои қоидаҳои таъини ҷазои ниҳоӣ бо роҳи зам кардани ҷазоҳое, ки барои ҷиноятҳои ба маҷмуъ дохил шаванда таъин карда шудаанд, мувофиқи мақсад мебошад.

8. Дар таҷрибаи судӣ аз ҷониби судяҳо ҳангоми муайян намудани ҷазои ниҳоӣ дар намуди якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ қ. 4-и м. 67-и КҶ ҔТ татбиқ карда мешавад, ки ҳолати мазкур нодуруст татбиқ намудани меъёри моддӣ ба ҳисоб меравад, зоро дар муқаррароти қ. 4-и м. 67-и КҶ ҔТ таъин намудани ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани на ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ, балки ҷазои қатл пешбинӣ шудааст. Камбудии қонунгузории ҷиноятӣ судяҳо маҷbur месозад, ки ин

муқаррароти моддиро бинобар номукаммал буданаш нодуруст татбиқ намоянд.

Аз ин лиҳоз, пешниҳод карда мешавад, ки қ. 4-и м. 67-и КҶ ұТ дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

– агар барои яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда ҷазои қатл таъин карда шавад, он гоҳ ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои қатл таъин карда мешавад. Дар сурати барои яке аз чиноятҳои дар маҷмуъ содиршуда таъин гардидани ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ, ҷазои ниҳоӣ бо роҳи ҷазои сабуктарро дар бар гирифтани ҷазои якумра маҳрум соҳтан аз озодӣ таъин мегардад.

9. Тибқи талаботи м. 2-и Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи омори давлатӣ» аз 12 январи соли 2010, таҳти №588, омор-маҷмӯи маълумотҳои миқдорӣ оид ба ҷамъи зуҳурот ё равандҳо ба ҳисоб меравад.

Дар ҷомеаи имрӯзаи мо содиршавии зиёди маҷмӯи чиноятҳо аз ҷумла, чиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин аз ҷониби чинояткорон зуҳуроти номатлубе ба шумор меравад, ки ин омил ниёз ба омӯзиши илмӣ ва баҳисобигирии омориро аз ҷониби мақомотҳои даҳлдор талаб менамояд.

Ҳангоми гузаронидани таҳқиқоти илмии мазкур муайян гашт, ки дар хусуси ба чинояткорон таъин намудани ҷазо аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо мутобиқи м. 67-и КҶ ұТ, маҷмӯи ҳукмҳо мутобиқи м. 68-и КҶ ұТ ва оид ба бекор шудан ва тағиیر ёфтани санадҳои судӣ бо вайрон кардани муқаррароти м.м. 67 ва 68-и КҶ ұТ аз ҷониби судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисботи омории ҳуқуқӣ бурда намешавад, ки ҳолати мазкур боиси дур мондан аз таҳлил ва баҳисобигирии оморӣ мегардад.

Аз ин хотир, пешниҳод карда мешавад, ки дар Шакли №1 ҳисботи кори суди марҳилаи якум оид ба баррасии парвандаҳои чиноятӣ, ки бо фармоиши Директори Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабри соли 2018, таҳти №65 тасдиқ карда шудааст, дар хусуси аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо (м. 67-и КҶ ұТ) ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо (м. 68-и КҶ ұТ) маҳкум шудани маҳкумшудагон ва дар Шаклҳои №№ 5 ва 10 ҳисбот оиди

баррасии парвандаҳои чиноятӣ дар марҳилаи кассатсионӣ ва назоратӣ аз ҷониби коллегияҳои судии Суди Олии ҶТ, Суди ВМКБ, судҳои вилоят ва ш. Душанбе, дар хусуси бекор ва ё тағйир ёфтани санадҳои судӣ бо вайрон кардани муқаррароти м. 67-и КҔ ҶТ (аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо) ва м. 68-и КҔ ҶТ (аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо) маълумоти иловагӣ ворид карда шавад. Гуфтаҳои болоиро ҷамъбаст намуда, меҳостем қайд намоем, ки баъзе фикру ақидаҳое, ки дар рисолаи мазкур оварда шудаанд, таклифот оид ба такмил додани як қатор институтҳои Қисми умумии қонунгузории чиноятиро талаб менамояд. Таклифҳои дигар метавонанд минбаъд ба амал бароварда шаванд.

НОМГҮЙИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағириу иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2013 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 136 с.
2. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
3. Кодекси мурофиавии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
4. Кодекси иҷрои ҷазои чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
5. Кодекси ҳуқуқвайронқуни маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ] // Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
6. Кодекси чиноятии ҶШС Тоҷикистон (соли 1961) [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 215 с.
7. Кодекси чиноятии ҶШС Тоҷикистон (соли 1935) [Матн]. – Столинабад, 1952. – 81 с.
8. Кодекси чиноятии ҶШФСР соли 1922 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
9. Кодекси чиноятии ҶШФСР соли 1926 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).

10. Кодекси чиноятии ҶШС Ўзбекистон соли 1926 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 17 майи соли 2004, таҳти №35 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–хуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 марта соли 2005, таҳти №86 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–хуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
13. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 21 июли соли 2010, таҳти №617 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–хуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
14. Соборное уложение 1649 г. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
15. Основ уголовного законодательства СССР и союзных республик от 25.12.1958г. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
16. Консепсияи сиёсати хуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноября соли 2013, таҳти № 492 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–хуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
17. Консепсияи сиёсати хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018–2028 аз 6 февраля соли 2018, таҳти №1005 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ–хуқуқии ҶТ «Адлия» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 26.01.2021).

18. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Озарбайҷон [Матн] / Под ред. и с предисл. дра юрид. наук, проф. И.М. Рагимова; Пер. с азерб. Б.Э. Аббасова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 457 с.
19. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Арманистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=7472 (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
20. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Молдова [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL:https://www.legislationline.Org/download/ id/8276/file/Moldova _CC_2002_am2018 _ru.pdf (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
21. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Туркманистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: http://minjust.Gov.tm/ru/ mmerkezi/doc_view. Php?Doc_id=8091 (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
22. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Гурҷистон [Матн]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 409 с.
23. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон аз 2 феврали соли 2017, таҳти №19 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http:// cbd.Minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527?Cl=ru-ru> (санаи муроҷиат: 19.10.2020).
24. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Литва [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.yakaboo.ua/ugolovnyj-kodeks-litovskoj-respubliki.html> (санаи муроҷиат: 19.10.2020).
25. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Беларус [Матн]. – Спб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.
26. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: https:// online. Zakon. Kz/ document/ ? Doc_id=31575252#pos=66;-45 (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
27. Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Ӯзбекистон (бо тағириу иловаҳо ба 12.09.2019 г.) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: http://continent-online.com/Document/? Doc_id=30421110 (санаи муроҷиат: 26.01.2021).

28. Кодекси чиноятии Федератсия Россия аз 13.06.1996, таҳти №63-ФЗ (ред. от 16.10.2019) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (санаи муроҷиат: 26.01.2021).
29. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 г.г. / Под ред. проф. И.Т. Голякова. – М., 1953. – 464 с.

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, тафсирҳо, васоити таълимӣ

30. Агаев, И.Б. Проблема повторности в уголовном праве [Текст] / И.Б. Агаев. – М., 2004. – 157с.
31. Агаев, И.Б. Совокупность преступлений: понятие, виды и наказуемость [Текст] / И.Б. Агаев. – М.: Изд-во «Проспект», 2003. – 200 с.
32. Алиев, Н.Б. Повторность и рецидив преступлений по советскому уголовному праву [Текст] / Н.Б. Алиев. – Махачкала.:Изд-во Дагестанского ун-та,1978. – 118 с.
33. Алишеров, Ш.Ш. Назначение наказания: теория и практика [Текст] / Ш.Ш. Алишеров. – Минск, 2005. – 89 с.
34. Аминов, Д.И. Уголовное право в схемах. Общая часть: Учебное пособие [Текст] / Д.И. Аминов. – М.: Рико, Брандес, 1998. – 126 с.
35. Арьямов, А.А. Методология назначения наказания по уголовному законодательству Российской Федерации [Текст] / А.А. Арьямов. – СПб., 2002. – 410 с.
36. Афанасьев, В.Г. Основы философских знаний: Для слушателей школ основ марксизма–ленинизма [Текст] / В.Г.Афанасьев. – М.: Мысл, 1987. – 335с.
37. Бажанов, М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины [Текст] / М.И. Бажанов. – Харьков: «Право», 2000. – 128 с.
38. Бажанов, М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву [Текст] / М.И. Бажанов. – Киев, 1980. – 216 с.
39. Бажанов, М.И. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров [Текст] / М.И. Бажанов. – Харьков, 1997. – 49 с.

40. Благов, Е.В. Квалификация и наказание при совершении нескольких преступлений [Текст] / Е.В. Благов. – Ярославль, 2006. – 206 с.
41. Благов, Е.В. Назначение наказания: (теория и практика) [Текст] / Е.В. Благов. – Ярославль, 2002. – 173 с.
42. Борзенков, Г.Н. Курс уголовного право.Общая часть. Т.1 [Текст] / Г.Н. Борзенков. – М., 1999. – 592 с.
43. Бужор, В.Г. Комментарий у УК Молдова (общая часть). Учебная книга [Текст] / В.Г. Бужор, В.И. Гуцулек, И.А. Спику. – Кишинев, 2010. – 227 с.
44. Бузынова, С.П. Множественность преступлений и ее виды (уголовно-правовое исследование) [Текст] / С.П. Бузынова. – М.: ВЮЗИ, 1988. – 56 с.
45. Бурлаков, В.Н. Личность преступника и назначение наказания [Текст] / В.Н. Бурлаков. – Л., 1986. – 88 с.
46. Бытко, Ю.И. Учение о рецидиве преступлений в российском уголовном праве: история и современность [Текст] / Ю.И. Бытко. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1998. – 220 с.
47. Бышевский, Ю.В., Марцев, А.И. Наказание и его назначение [Текст] / Ю.В. Бышевский, А.И. Марцев. – Омск, 1975. – 82 с.
48. Велиев, С.А., Савенков, А.В. Индивидуализация уголовного наказания [Текст] / А.В. Велиев, А.В. Савенков. – СПб., 2010. – 216 с.
49. Виттенберг, Г.Б. Личность виновного и ее влияние на назначение уголовного наказания: Метод, рекомендации [Текст] / Г.Б. Виттенберг. – Иркутск, 1981. – 32 с.
50. Гаверов, Г.С. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву [Текст] / Г.С. Гаверов. – Иркутск, 1976. – 99 с.
51. Галиакбаров, Р.Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия: Учебное пособие [Текст] / Р.Р. Галиакбаров. – Хабаровск, 1987. – 96 с.
52. Галиакбаров, Р.Р. Система и виды наказаний [Текст] / Р.Р. Галиакбаров. – Горький, 1986. – 40 с.
53. Гальперин, И.М. Наказание: социальные функции, практика применения [Текст] / И.М. Гальперин. – М., 1983. – 208 с.

54. Гаухман, Л.Д., Колодкин, Л.М., Максимов, С.В. Уголовное право: учебник. Часть общая. Часть особенная [Текст] / Л.Д. Гаухман, Л.М. Колодкин, С.В. Максимов. – М.: Юриспруденция, 1999. – 784 с.
55. Гонтарь, И.Я. Преступление и состав преступления как явления и понятия в уголовном праве: Вопросы терории и правотворчества [Текст] / И.Я.Гонтарь. – Владивосток: Изд–во Дальневост. Ун–та, 1997. – 200 с.
56. Горелик, А.С. Конкуренция уголовно–правовых норм [Текст] / А.С.Горелик. Учеб пособие. Издание 2–е, исправл. и дополн. – Красноярск, 1996. – 167 с.
57. Горелик, А.С. Назначение наказания по совокупности [Текст] / А.С.Горелик. –Красноярск, 1975. – 272 с.
58. Горелик, А.С. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров: принципы, законодательство, судебная практика [Текст] / А.С.Горелик. – Красноярск, 1991. – 54 с.
59. Горелик, И.И. Наказание и его назначение [Текст]/ И.И.Горелик. –Минск, 1978. – 47 с.
60. Дагель, П.С. Множественность преступлений. Лекция [Текст] / П.С.Дагел. – Владивосток: ДГВУ, 1969. –26 с.
61. Дементьев, С.И., Дьяченко, Р.А., Трахов, А.И. Уголовное наказание: содержание, виды, назначение и исполнение [Текст] / С.И.Деменьев, Р.А. Дьяченко, А.И. Трахов. – Краснодар, 2000. –311 с.
62. Детков, М. Г. Наказание в царской России [Текст] / М. Г. Детков. – М., 1994. – 119 с.
63. Дурманов, Н.Д. Понятие преступлений [Текст] / Н.Д. Дурманов. – М.: Изд. и 2–я тип. Изд–ва Акад.Наук СССР, 1984.–315 с.
64. Дурманов, Н.Д. Советский уголовный закон [Текст] / Н.Д. Дурманов. – М.: Из–во Моск.ун–та, 1967. – 320 с.
65. Дуюнов, В.К. Дополнительные наказания: теория и практика. Учебное пособие [Текст] / В.К. Дуюнов. – Фрунзе, 1986. –74 с.
66. Зелинский, А.Ф. Квалификация повторных преступлений [Текст] / А.Ф.Зелинский. – Волгоград: Научноисследовательский и редакционный

- отдел, 1976. – 55 с.
67. Зубков, В.И. Курс уголовного право Общая часть. Т.2. [Текст] / В. И.Зубков. – М.: Зерцало, 1999. – 256 с.
68. Иногамова–Хегай, Л.В. Конкуренция уголовно-правовых норм при квалификации преступлений. Учеб. пос. [Текст] / Л.В. Иногамова–Хегай. – М.: ИНФРА–М., 2002. – 169 с.
69. Иногамова–Хегай, Л.В. Уголовное право Российской Федерации.Общая часть [Текст] / Л.В. Иногамова–Хегай. – М.: Инфра, 2002. – 216 с.
70. Иногамова–Хегай, Л.В., Комиссаров, В.С., Рарог, А.И. Российское уголовное право. Общая часть [Текст] / Л.В. Иногамова–Хегай, В.С. Комиссаров, А.И. Рарог. – М.: Проспект, 2007. – 470 с.
71. Истомин, А.Ф. Общая часть уголовного права Учебное пособие (альбом схем) [Текст] / А.Ф.Истомин. – М.: ИНФРА–М., 1996. – 148 с.
72. Ищенко, А.В. Назначение наказания по Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / А.В. Ищенко. – М., 2002. – 160 с.
73. Кадников, Н.Г. Уголовное право России: Учебник. Общая и Особенная часть [Текст] / Н.Г. Кадников. – М.: Книжный мир, 2007. – 153 с.
74. Караев, Т.Э. Повторность преступлений [Текст] / Т.Э. Караев. – М.: Юрид. лит., 1983. – 104 с.
75. Карпец, И.И. Индивидуализация наказания [Текст] / И.И. Карпец. – М., 1962. – 152 с.
76. Карпец, И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы [Текст] / И.И. Карпец. – М., 1973. – 287 с.
77. Келина, С.Г., Кудрявцев, В.Н. Принципы советского уголовного права [Текст] / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М. , 1988. – 176 с.
78. Кистяковский, А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. С подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая, 3 изд [Текст] / А.Ф. Кистяковский. – Киев, 1891. – 892 с.
79. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Под общ. ред. В.М. Лебедева. – М., 2019. – 371 с.
80. Коняхин, В.П. Теоретические основы построения Общей части

- российского уголовного права [Текст] / В.П. Коняхин. – СПб., 2002. – 348 с.
81. Коржанский, Н.И. Объект и предмет уголовно–правовой охраны [Текст] / Н.И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
 82. Коршик, М.Г., Степичев, С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии [Текст] / М.Г.Коршик, С.С. Степичев. – М., 1969. – 80 с.
 83. Красиков, Ю.А. Множественность преступлений (понятие, виды, наказуемость) [Текст] / Ю.А. Красиков. – М.: ВЮЗИ, 1988. – 96 с.
 84. Красиков, Ю.А. Назначение наказания: обусловленность и критерии индивидуализации. Учеб. пособие [Текст] / Ю.А. Красиков. – М, 1991. – 77 с.
 85. Криволапов, Г.Г. Множественность преступлений (неоднократность, совокупность, рецидив) [Текст] / Г.Г. Криволапов. – М., 1997. – 30 с.
 86. Криволапов, Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаков органами внутренних дел. Лекция [Текст] / Г.Г. Криволапов. – М.: Изд. Московской спец. сред, школы милиции, 1989. – 48 с.
 87. Кривошеин, П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы) [Текст] / П.К. Кривошеин. – Киев, 1990. – 159 с.
 88. Кригер, Г.А. Борьба с хищениями социалистического имущества [Текст] / Г.А. Кригер. – М.: Юрид. лит., 1965. – 328 с.
 89. Криминология: Учебник для юрид.вузов [Текст] / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. 2-е перераб и доп. – М.: Юрист, 1995. – 512 с.
 90. Кругликов, Л.Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве [Текст] / Л.Л. Кругликов. – Воронеж, 1985. – 164 с.
 91. Кругликов, Л.Л. Уголовное право России. Часть общая [Текст] / Л.Л. Кругликов. – М.: 1999. – 184 с.
 92. Кудрявцев, В.Н. Общая теория квалификации преступлений [Текст] / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юристъ, 2004. – 304 с.

93. Кудрявцев, В.Н. Теоретические основы квалификации преступлений [Текст] / В.Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздан, 1963. – 324 с.
94. Кузнецова, Н.В. Значение преступных последствий для уголовной ответственности [Текст] / Н.В. Кузнецова. – М.: Госюриздан, 1958. – 219 с.
95. Кузнецова, Н.В. Судебное рассмотрение уголовных дел о множественности преступлений [Текст] / Н.В. Кузнецова. – Ижевск, 2001. – 200 с.
96. Кузнецова, Н.В., Татьянина, Л.Г. Предварительное расследование по отдельным категориям уголовных дел. Учеб. пособие [Текст] / Н.В. Кузнецова. – Ижевск, 2000. – 263 с.
97. Лесниевски–Костарева, Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика [Текст] / Т.А. Лесниевски–Костарева. – М., 1998. – 296 с.
98. Лист, Ф. Учебник уголовного права. Общая часть [Текст] / Ф. Лист. – СПб., 1924. – 234 с.
99. Лопашенко, Н.А. Принципы кодификации уголовно–правовых норм [Текст] / Н.А. Лопашенко. – Саратов, 1989. – 96 с.
100. Магомедов, А.А. Уголовное право России. Общая часть. Учебное пособие [Текст] / А.А. Магомедов. – М.: Брандес, 1997. – 137 с.
101. Малков, В.П. Множественность преступлений / Энциклопедия уголовного права. Т. 3: Понятие преступления [Текст] / В. П.Малков. – СПб, 2005. – 343 с.
102. Малков, В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву [Текст] / В.П. Малков. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 173 с.
103. Малков, В.П. Повторность преступлений по советскому уголовному праву (понятие и уголовно–правовое значение) [Текст] / В.П. Малков. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1970. – 174 с.
104. Малков, В.П. Совокупность преступлений (вопросы квалификации и назначения наказания) [Текст] / В.П. Малков. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1974. – 307 с.

105. Малков, В.П., Тимершин, Х.А. Множественность преступлений. Учеб. пособие [Текст] / В.П. Малков, Уфа: Изд-во Уфимской ВШ МВД РФ, 1995. – 75 с.
106. Малков, В.П., Чернова Т.Г. Совокупность приговоров и применение наказания (вопросы законодательного регулирования, теории и практики) [Текст] / В.П. Малков. – Казань: Изд-во «Таглимат» ИЭУиП, 2003. – 176 с.
107. Мальцев, В.В. Наказание и проблемы его назначения в уголовном праве [Текст] / В.В. Мальцев. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – 224 с.
108. Мальцев, В.В. Принципы уголовного права [Текст] / В.В. Мальцев. – Волгоград, 2001. – 266 с.
109. Мельникова, Ю.Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания [Текст] / Ю.Б. Мельникова. – Красноярск, 1989. – 120 с.
110. Милюков, С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа [Текст] / С.Ф. Милюков. – СПб., 2000. – 279 с.
111. Милюков, С.Ф., Старков О.В. Наказание: уголовно-правовой и криминопенологический анализ [Текст] / С.Ф. Милюков, О.В. Старков. – СПб., 2001. – 462 с.
112. Мурашов, Н.Ф. Совокупность преступлений по УК РФ [Текст] / Н.Ф. Мурашов. – М.: Юрлитинформ, 2018. – 280 с.
113. Мясников, О.А. Смягчающие и отягчающие наказание обстоятельства в теории, законодательстве и судебной практике [Текст] / О.А. Мясников. – М., 2002. – 240 с.
114. Наумов, А.В. Применение уголовно-правовых норм [Текст] / А.В. Наумов. – Волгоград, 1973. – 176 с.
115. Наумов, А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций [Текст] / А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1997. – 560 с.
116. Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР [Текст] / Под ред. М.И. Ковалева, Е.А. Фролова, М.А. Ефимова. – Свердловск, 1964. – 510 с.
117. Незнамова, З.А. Коллизии в уголовном праве [Текст] / З.А.Незнамова. – Екатеринбург, 1994. – 284 с.

118. Незнамова, З.А., Козаченко, И.Я. Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов [Текст] / З.А. Незнамова. – М.: ИНФРА-М-Норма, 1997. – 516 с.
119. Непомнящая, Т.В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы [Текст] / Т.В. Непомнящая. – СПб., 2006. – 784 с.
120. Никифоров, А.С. Совокупность преступлений [Текст] / А.С. Никифоров. – М.: Изд-во «Юрид.литра», 1965. – 133 с.
121. Новоселов, Г.В. Критерии определения судом меры наказания. Учебное пособие [Текст] / Г.В. Новоселов. – Свердловск, 1984. – 18 с.
122. Новоселов, Г.П. Уголовное право. Общая часть [Текст] / Г.П. Новоселов. – М.: 1997. – 115 с.
123. Ной, И.С. Сущность и функции уголовного наказания в советском государстве: политico-юридическое исследование [Текст] / И.С. Ной. – Саратов: СГУ, 1973. – 193 с.
124. Панов, Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность [Текст] / Н.И. Панов. – Харьков: Высш. шк. Из-во при Харьк. ун-те, 1982. – 161 с.
125. Панько, К.А. Вопросы общей теории рецидива в советском уголовном праве [Текст] / К.А. Панько. – Воронеж, 1988. – 190 с.
126. Печников, Н.П. Уголовное право (Общая часть): Конспект лекций [Текст] / Н. П. Печников. – Томбов: Из-во Томбов. Гос. тех. ун-та, 2006. – 140 с.
127. Пиантовский, А.А. Курс советского уголовного права в 6-ти т. Т. 3. [Текст] / А.А. Пиантовский. – М., 1970. – 516 с.
128. Пинчук, В.И. Квалификация преступлений при их совокупности. Конспект лекции [Текст] / В.И. Пинчук. – Л., 1988. – 139 с.
129. Пинчук, В.И. Множественность преступлений. Учеб. пособие [Текст] / В.И. Пинчук. – СПб., 1999. – 32 с.
130. Пионтковский, А.А. Уголовное право РСФСР. Часть общая [Текст] / А.А. Пионтковский. – М., 1924. – 235 с.
131. Пионтковский, А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному

- праву [Текст] / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздан, 1961. – 666 с.
132. Познышев, С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Изд. 2-е, испр. и доп. [Текст] / С.В. Познышев. – М., 1912. – 664 с.
133. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии [Текст] / Общая часть уголовного права. – М., 1991. – 288 с.
134. Прохоров, Л.А. Общие начала назначения наказания и предупреждение рецидивной преступности: Учебное пособие [Текст] / Л.А. Прохоров. – Омск, 1980. – 77 с.
135. Рогог, А.И. Уголовное право России. Общая часть [Текст] / А.И. Рогог. – М.: Юрист, 2001. – 82 с.
136. Российское законодательство X–XX веков: тексты и комментарии: в 9 т. [Текст] / Под общ. ред. О.И. Чистякова. – М.: 1984. – 432 с.
137. Свидлов, Н.М. Специальные нормы и квалификация преступлений следователем [Текст] / Н.М. Свидлов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. – 47 с.
138. Семернева, Н.К., Новоселов, Г.П., Николаева, З.А. Множественность преступлений: квалификация и назначение наказания. Учеб. пособие [Текст] / Н.К. Семернева, Г.П. Новоселов, З.А. Николаева. – Свердловск, 1990. – 84 с.
139. Сидоренко, В.И., Толкаченко, А.А., Шулепов, И.Л. Уголовное право РФ. Общая часть: Учебно–методическое пособие [Текст] / В.И. Сидоренко, А.А. Толкаченко, И.Л. Шулепов. – М.: МНЭПУ, 1997. – 253 с.
140. Скрябин, М.А. Общие начала назначения наказания и их применение к несовершеннолетним [Текст] / М.А. Скрябин. – Казань, 1988. – 123 с.
141. Словарь по уголовному праву [Текст] / Отв. ред. проф А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1997. – 702 с.
142. Становский, М.Н. Назначение наказания [Текст] / М.Н. Становский. – СПб., 1999. – 480 с.
143. Стручков, Н.А. Назначение наказания по совокупности преступлений [Текст] / Н.А. Стручков. – М., 1970. – 254 с.

144. Таганцев, Н.С. О повторении преступлений [Текст] / Н.С. Тагацев. – СПб., 1867. – 296 с.
145. Таганцев, Н.С. Русское уголовное право Часть общая [Текст] / Н.С. Таганцев. – СПб., 1902. – 256 с.
146. Тафсир ба Кодекси чиноятии Ҷумхурии Тоҷикистон / Муҳарири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – 880 с.
147. Ткачевский, Ю.М. Досрочное освобождение от наказания [Текст] / Ю.М. Ткачевский. – М.: Госюриздан, 1962. – 136 с.
148. Ткаченко, В.И. Назначение наказания: Учебное пособие [Текст] / В.И. Ткаченко. – М., 1985. – 61 с.
149. Тютюгин, В.И. Дополнительные наказания. Назначение, освобождение от наказания, погашение судимости [Текст] / В.И. Тютюгин. – Харьков, 1987. – 294 с.
150. Уголовное право зарубежных государств [Текст] / Под ред. И.Д. Козочкина. – М., 1998. – 381 с.
151. Уголовное право России. Общая часть [Текст] / Под ред. Ф.Р. Сундурова. – Казань: Изд-во Казанского университета. – Казань, 1994. – 534 с.
152. Уголовное право России. Общая часть: Учебное пособие [Текст] / Магомедов А.А.; Отв. ред.: Ревин В.П. – М.: Брандес, Нолидж, 1997. – 137 с.
153. Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» [Текст] / Л.Л. Прохоров, Н.А. Лопашенко и др.; Под ред. Р.Р. Галиакбарова. – Саратов: СВШ МВД РФ, 1997. – 203 с.
154. Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник для юрид.вузов [Текст] / Под ред. Б.В. Здравомыслова. – М.: 1996. – 512 с.
155. Уголовное право. Общая часть: Учебник [Текст] / Н.И. Ветров, Р.Л. Габдрахманов и др. Под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М.: Новый юристъ, 1997. – 224 с.
156. Уголовное право. Общая часть: Учебник [Текст] / О.В. Бобылев, М.П. Журавлёв и др.; Под ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина. – М., 1999. –

784 с.

157. Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов [Текст] / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. – М.:ИНФРА–М–НОРМА, 1997. – 516 с.
158. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. [Текст] / Н.С. Таганцевым. – СПб., 1913. – 521 с.
159. Фролов, Е.А., Галиакбаров, Р.Р., Множественность преступлений как институт советского уголовного права. Лекция [Текст] / Е.А. Фролов, Р.Р. Галиакбаров. – Свердловск: СвЮИ, 1967. – 20 с.
160. Чененкор, Т.Г. Назначение наказания при множественности преступлений [Текст] / Т.Г. Чернеко. – Кемерово, 2005. – 120 с.
161. Черненко, Т.Г. Множественность преступлений: вопросы квалификации и назначения наказания. Учеб. пособие [Текст] / Т.Г. Черненко. – Кемерово: «Кузбассвязьиздат», 1999. – 116 с.
162. Чугаев, А.П. Назначение наказания [Текст] / А.П. Чугаев. – Краснодар, 2003. – 346 с.
163. Чучаев, А.И. Личность преступника и вопросы наказания [Текст] / И.А. Чучаев. – М., 1990. – 184 с.
164. Чучаев, А.И. Уголовное право. Общая часть [Текст] / А.И. Чучаев. – Ростов–на–Дону: Феникс, 2009. – 548 с.
165. Шайхисламова, О.Р. Общество, культура, преступность [Текст] / О.Р. Шайхисламова. – Саратов: Из-во Саратовского государственного ун-та, 2005. – 284 с.
166. Шаргородский, М.Д. Наказание, его цели и эффективность [Текст] / М.Д. Шаргородский. – Ленинград, 1973. – 160 с.
167. Шарипов, Т.Ш. Условное освобождение от отбывание наказания: теории, законадательства и практики [Текст]: монография / Т.Ш. Шарипов. – Душанбе, 2003. – 176 с.
168. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Халиков, Ш.Л. Ҳукуқи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Халиков. – Душанбе, 2018. – 222 с.

169. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Холиқзода, Ш.Л., Зокирзода З.Х., Зиёбоева М.Н. Ҳуқуқи чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ: Китоби дарсӣ. Нашри 5-уми такмилёфта [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқзода, З.Х. Зокирзода, М.Н. Зиёбоева. – Душанбе, 2020. – 223 с.
170. Шкредова, Э.Г. Множественность преступлений по уголовному законодательству стран СНГ [Текст] / Э.Г. Шкредова. – Смоленск, 2005. – 216 с.
171. Шнейдер, М.А. Назначение наказания по советскому уголовному праву [Текст] / М.А. Шнейдер. – М., 1957. – 217 с.
172. Щепельков, В.Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты [Текст] / В.Ф. Щепельков. – М., 2003. – 416 с.
173. Юшков, Ю.Н. Назначение наказания по совокупности преступлений и приговоров [Текст] / Ю.Н. Юшков. – М.: Изд-во «Юрид. лит-ра», 1975. – 88 с.
174. Яковлев, А.М. Борьба с рецидивной преступностью [Текст] / А.М. Яковлев. – М.: Наука, 1964. – 223 с.
175. Яковлев, А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву [Текст] / А.М. Яковлев. – М.: Госюриздан, 1960. – 118 с.
176. Якушин, В.А., Тюшнякова, О.В. Наказание и его применение [Текст] / В.А. Якушин, О.В. Тюшнякова. – Тольятти, 2006. – 279 с.

III. Мақолаҳо ва маърӯзаҳо

177. Агаев, И.Б. Понятие совокупности преступлений [Текст] / И.Б. Агаев // Уголовное право. – 2003. – №3. – С. 64-68.
178. Анашкин, Г.З. Справедливость назначения уголовного наказания [Текст] / Г.З.Анашкин // Советское государство и право. – 1982. – №7. – С. 59-66.
179. Блум, М.И. Применение советского уголовного закона к продолжаемым и длящимся преступлениям [Текст] / М.И. Блум // Сб. «Вопросы уголовного права и процесса». – Рига: Зинатне, 1969. – С. 47-129.
180. Борзенков, Г.Н., Вышинская, З.А., Мельникова, Ю.Б. Учет судом данных о личности виновного [Текст] / Г.Н. Борзенков, З.А. Вышинская, Ю.Б.

- Мельникова // Эффективность применения уголовного закона. – М., 1973. – С. 97-117.
181. Бражник, Ф. Множественность преступлений – отражение их совокупной общественной опасности [Текст] / Ф. Бражник // Уголовное право. – 2000. – №3. – С. 6-10.
182. Волженкин, Б.В. Квалификация при обвинении в совершении нескольких преступлений [Текст] / Б.В. Волженкин // Социалистическая законность. – 1984. – №10. – С. 33-36.
183. Волженкин, Б.В. Принцип справедливости и проблемы множественности преступлений по УК РФ [Текст] / Б.В. Волженкин // Законность. – 1998. – №12. – С. 2-7.
184. Галиакбаров, Р., Соболев, В. Уголовный кодекс РФ: поправки с пробелами [Текст] / Р.Р. Галиакбаров, В. Соболев // Уголовное право. – 2004. – №2. – С. 15-17.
185. Гальперин, Р. Использование наказания в борьбе с преступностью [Текст] / Р. Галиакбаров // Соц. законность. – 1974. – №6. – С. 18-20.
186. Горелик, А.С. Проблемы формализации правил назначения наказания [Текст] / А.С. Горелик // Гарантии прав личности и проблемы применения уголовного и уголовно-исполнительного законодательства. – Ярославль, – 1989. – С. 57-68.
187. Городнова, О.Н. Множественность преступлений и ответственность за них: Российский и зарубежных опыт [Текст] / О.Н. Городнова // Вестник Чувашского университета. – 2011. – №1 – С. 121-125.
188. Гродзинский, М. Профессиональная преступность и УК РСФСР [Текст] / М. Гордзинский // Право и жизнь. – 1923. – №7(8). – С. 72-73.
189. Жилкин, М., Чанышев, Д. Конкуренция норм Общей и Особенной части УК РФ при назначении наказания [Текст] / М. Жилкин, Д. Чанышев // Законность. – 2004. – №1. – С. 52-54.
190. Зелинский, А. Повторное совершение преступления как обстоятельство, отягчающее ответственность [Текст] / А. Зелинский // Сов. юстиция. – 1972. – №5. – С. 7-12.

191. Зелинский, А.Ф. Понятие «преступная деятельность» [Текст] / А.Ф. Зелинский // Советское государство и право. – 1978. – №10. – С. 98-100.
192. Зельдов, С.И. Последствия применения акта амнистии [Текст] / С.И. Зельдов // Правоведение. – 1978. – №4. – С. 97-102.
193. Индивидуализация наказания и эффективность борьбы с преступностью [Текст] // Советская юстиция. – 1975. – №18. – С. 1-7.
194. Иногамова–Хегай, Л.В. Конкуренция уголовно–правовых норм о назначении наказания [Текст] / Л.В. Иногамова–Хегай // Государство и право. – 2001. – №5. – С. 61-68.
195. Ишмухаметов, Д.К. Дополнительные наказания и их виды по Уголовному кодексу РФ [Текст] / Д.К. Ишмухаметова // Вестник ТИСБИ. – 2009. – №3. – С. 47-58.
196. Клишин, Ю. Установление смягчающих обстоятельств (требования закона и реальность) [Текст] / Ю. Клишин // Уголовное право. – 2002. – №4. – С. 24-28.
197. Козлов, А.П. Понятие и значение типового наказания [Текст] / А.П. Козлов // Вопросы повышения эффективности борьбы с преступностью. Изд-во Томского ун-та. – 1980. – С. 8-13.
198. Коробков, Г.Д. К вопросу о совокупности как виде множественности преступлений в российском уголовном праве [Текст] / Г.Д. Коробков // Вестник Волгоградского университета. Сер. 3. Экономика. Право. – Вып. 2. 1997. – С. 70.
199. Кригер, Г.А. Индивидуализация наказания по советскому уголовному праву [Текст] / Г.А. Кригер // Применение наказания по советскому уголовному праву. – М., 1958. – С. 14-17.
200. Кригер, Г.А. О дополнительных мерах наказания [Текст] / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1972. – №1. – С. 12-14.
201. Кригер, Г.А. Общие начала назначения наказания [Текст] / Г.А. Кригер // Советская юстиция. – 1980. – №1. – С. 16-17.
202. Кропачев, Н.М. Общие начало наказаний [Текст] / Н.М. Кропачев // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2007. – №2. – С. 118-129.

203. Кругликов, Л.Л. Нововведения в Особенную часть УК РФ (проблемы дифференциации ответственности и законодательной техники) [Текст] / Л.Л. Кругликов // Актуальные вопросы дифференциации ответственности и законодательной техники в уголовном праве и процессе. – Ярославль. – 2004. – С. 110-114.
204. Кругликов, Л.Л. Проблемы теории назначения наказания: законодательство и практика [Текст] / Л.Л. Кругликов // Уголовное право в XXI веке: Матер, междунар. науч. конф. – М., – 2002. – С. 50-55.
205. Кругликов, Л.Л. Учет судом смягчающих и отягчающих обстоятельств при назначении наказания [Текст] / Л.Л. Кругликов // Советская юстиция. – 1974. – №14. – С. 4.
206. Кудрявцев, В.Н. Проблемы совершенствования системы наказаний [Текст] / В.Н. Кудрявцев // Социалистическая законность. – 1969. – №6. – С. 10-17.
207. Кузнецова, Н.Ф., Куринов, Б.А. Отягчающие и смягчающие обстоятельства, учитываемые при определении меры наказания [Текст] / Н.Ф. Кузнецова, Б.А. Куринов // Применение наказания по советскому уголовному праву. – М., 1958. – С. 92-150.
208. Куринов, Б.А. Обеспечение законности и справедливости при назначении наказания [Текст] / Б.А. Куринов // Советское государство и право. – 1971. – №4. – С. 130-132.
209. Левицкий, Г.А. К вопросу о принципах применения наказания по советскому уголовному праву [Текст] / Г.А. Левицкий // Советское государство и право. – 1958. – №4. – С. 104-107.
210. Малков, В.П. Конкуренция уголовно-правовых норм и ее преодоление [Текст] / В.П. Малков // Советское государство и право. – 1975. – №3. – С. 59-66.
211. Мальцев, В.В. Принципы уголовного права и уголовного законодательства: система, содержание и нормативное выражение [Текст] / В.В. Мальцев // Правоведение. – 2003. – №1. – С. 110-127.
212. Манаев, Ю. Индивидуализация наказания с учетом обстоятельств,

- характеризующих личность виновного [Текст] / Ю. Манаев // Соц. законность. 1967. – №9. – С. 34-38.
213. Мацнев, Н.И. Понятие и виды сложного единичного преступления [Текст] / Н.И.Мацнев // Сб.: Правовая реформа и актуальные вопросы борьбы с преступностью. – Владивосток: Изд-во ДГВУ, 1994. – С. 71-78.
214. Мельникова, Ю.Б. Индивидуализация наказания с учетом обстоятельств, характеризующих личность [Текст] / Ю.Б. Мальникова // Советская юстиция. – 1969. – №5. – С. 13-14.
215. Милюков, С.Ф. Повторность как показатель общественной опасности субъекта корыстного преступления и ее уголовно-правовое значение [Текст] / С.Ф. Милюков // Уголовно-правовые и процессуальные гарантии защиты конституционных прав граждан. – Калинин, 1982. – С. 96-101.
216. Михлин, А.С. Рецидив и длительные сроки наказания [Текст] / А.С. Михлин // К новой жизни. – 1973. – №4. – С. 41-43.
217. Мясников, О.А. О смягчающих наказание обстоятельствах, не указанных в законе [Текст] / О.А.Мясников // Российская юстиция. – 2001. – №4. – С. 51-53.
218. Мясников, О.А. Сущность и правовая природа смягчающих и отягчающих наказание обстоятельств [Текст] / О.А. Мясников // Правоведение. – 2003. – №3 (54). – С. 260-278.
219. Наумов, А.В. Некоторые вопросы применения уголовно-правовых норм при назначении наказания [Текст] / А.В. Наумов // Труды ВСШ МВД СССР. – Волгоград, 1970. – С. 28-31.
220. Непомнящая, Т.В. Мера наказания: понятие и критерии ее определения судом [Текст] / Т.В. Непомнящая // Уголовное право. – 2003. – №1. – С. 41-42.
221. Непомнящая, Т.В. Общие начала, принципы и критерии назначения наказания [Текст] / Т.В. Непомнящая // Журнал российского права. – 1999. – №12. – С. 75-82.
222. Новиков, В.А. Ретроспективный взгляд на эволюцию института совокупности преступлений в уголовном законодательстве России в

- советский период [Текст] / В.А. Новиков // Российский журнал правовых исследований. –2015. – №3 (4). – С. 53-56.
223. Новоселов, Т.П. О необходимости разработки проблемы критериев определения меры наказания [Текст] / Т.П Новоселов // Труды Свердловского юридического института. – 1979. №4. – С. 96-99.
224. Погребняк, И. Квалификация составных преступлений [Текст] / И. Погребняк // Советская юстиция. – 1970. – №13. – С. 12-14.
225. Савченко, А. Вопросы назначения наказания [Текст] / А. Савченко // Южно-Уральский юридический вестник. – 2000. – №4. – С. 62-64.
226. Скворняков, А.В. Некоторые особенности назначения дополнительных наказания при совокупности преступления [Текст] / А.В. Скворняков // Право и политика. – 2012. – №10 (154). – С. 1785-1788.
227. Смаева, Р.В. Применение уголовного осуждения при множественности преступлений и наказаний [Текст] / Р.В. Смаева // Российский юридический журнал. – 2001. – №4. – С. 122-126.
228. Смоленцев, Е. Применение общих начал назначения наказания [Текст] / Е. Смоленцев // Соц. законность. – 1979. – №10. – С. 17-22.
229. Соловьев, В. Назначение наказания по совокупности преступления [Текст] / В. Соловьев // Советская юстиция. – 1959. – №6. – С. 42-45.
230. Ткаченко, В. Общие начала назначения наказания [Текст] / В. Тканченко // Российская юстиция. – 1997.– №1. – С. 54-59.
231. Ткаченко, В.И. Наказание. Сравнительный анализ [Текст] / В.И. Тканченко // Юридический мир. – 2000. – №11. – С. 18-23.
232. Тулиев, И.Р. Общие начало назначение наказания по уголовному праву Таджикистана. Вестник РУДН, серия юридические науки [Текст] / И.Р. Тулиев. – 2010. – №4. – С. 118-129.
233. Чекалина, Г. Применение дополнительных наказаний в судебной практике [Текст] / Г. Чекалина // Советская юстиция. – 1983. – №23. – С. 6-7.
234. Черненко, Т.Г. Формы множественности преступлений и их отражение в квалификации преступлений [Текст] / Т.Г. Черненко // Уголовное право. –

2000. – №4. С. 42-45.
235. Чернова, Т. Назначение наказания по совокупности приговоров [Текст] / Т.Чернова // Российская юстиция. – 2001. – №8. – С. 68-69.
236. Чучаев, А.И., Буранов, Г.К. Рецидив преступления и наказание [Текст] / А.И. Чучаев, Г.К. Буранов // Журнал российского права. – 2000. – №12. – С. 32-44.
237. Шарипов, Т.Ш. Асосҳои умумии таъини ҷазо [Матн] / Т.Ш. Шарипов // Устувории низоми судии Тоҷикистон: проблема ва мулоҳиза [Матн] / Т.Ш. Шарипов. – Душанбе: «Матбуот», 2002. – С. 128-140.
238. Щепельков, В.Ф. Квалификация преступлений с альтернативными составами [Текст] / В.Ф. Щепельков // Российская юстиция. – 2001. – №10. – 71 с.
239. Щепельков, В.Ф. Проблемы конструирования института множественности преступлений [Текст] / В.Ф. Щепельков // Уголовное право. – 2001. – №1. – С. 42-46.
240. Яковлев, А.М. Совокупность преступлений, повторность и рецидив по советскому уголовному праву [Текст] / А.М. Яковлев // Советское государства и право. – 1956. – №10. – С. 48-55.
241. Яни, П.С. Сопряженность не исключает совокупности [Текст] / П.С. Яни // Законность. – 2005. – №2. – С. 25-27.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо

242. Абдурашидов, А.А. Наказание по уголовному законодательству Республики Таджикистан (эволюция и современное состояние) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Абдурашидов Азиз Абдумансурович. – М., 2011. – 190 с.
243. Азимов, Н.Б. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних по новому уголовному законодательству [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Азимов Назир Бозорвич. – Душанбе, 2008. – 183 с.

244. Беляев, Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно–трудовых учреждениях. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Беляев Николай Александрович. – Л, 1963. – 175 с.
245. Бойко, А.И. Проблемы эффективности наказаний без изоляции осужденных от прежней социальной среды [Текст]: дис. ... канд юрид. наук: 12.00.08 / Бойко Александр Иванович. – Киев, 1981. – 28 с.
246. Бриллиантов, А.В. Дифференциация наказания [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.08 / Бриллиантов Александр Владимирович. – М. , 1998. – 180 с.
247. Бурлаков, В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Бурлаков Владимир Николаевич. – СПб, 1998. – 418 с.
248. Вакарина, Е.А. Дифференциация и индивидуализация наказания и средства их достижения [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Вакрина Екатерина Андреевна. – Краснодар, 2001. – 215 с.
249. Васильева, Е.Г. Формы множественности по действующему уголовному законадательству [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Васильева Евгения Григорьевна. – Ставрополь, 2005. – 158 с.
250. Ведерников, Н.Т. Личность обвиняемого в советском уголовном праве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ведерников Николай Трафимович. – М., 1980. – 381 с.
251. Воронин, В.Н. Индивидуализация наказания: понятие, критерии, значение [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Воронин Вячеслав Николаевич. – М., 2015. – 252 с.
252. Галиакбаров, Р.Р. Групповое преступление (юридическая природа, постоянные и переменные признаки) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Галиакбаров Ромэн Рахиммолович. – Свердловск, 1974. – 140 с.
253. Гаскин, С.С. Отягчающие обстоятельства и их значение для индивидуализации уголовной ответственности и наказания [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гаскин Сергей Соломонович.

- М., 1981. – 238 с.
254. Гришанин, П.Ф. Ответственность рецидивистов по советскому уголовному праву [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гришанин Петр Феоктистович. – М., 1974. – 150 с.
255. Дементьев, С.И. Классификация лишенных свободы [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дементьев Сергей Иванович. – М., 1984. – 154 с.
256. Епифанов, Б.В. Принцип социальной справедливости в уголовном праве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Епифанов Борис Васильевич. – СПб, 1993. – 169 с.
257. Жинкина, Е.Ю. Назначение наказания по совокупности преступлений и совокупности приговоров [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Жинкина Елена Юрьевна. – Краснодар, 2002. – 201 с.
258. Захарян, Г.С. Роль основных институтов Общей части уголовного права в индивидуализации наказания [Текст]: (В практике Верховного Суда РСФСР): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Захарян Гаррий Смбатович. – М., 1991. – 20 с.
259. Зинченко, И.А. Составные преступления в советском уголовном праве (понятие, виды, некоторые проблемы квалификации и построения санкций) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Зинченко Ирина Александровна. – Харьков, 1990. – 13 с.
260. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Зокирзода Зафар Хайрулло. – Душанбе, 2020. – 176 с.
261. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ [Текст]: автореф. дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Зокирзода Зафар Хайрулло. – Душанбе, 2020. – 29 с.
262. Кадыров, А.А. Обстоятельства, отягчающие наказание [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кадыров Ахрор Ахунджанович. – Ташкент, 1997. – 21 с.

263. Камолов, З.А. Система наказаний по уголовному кодексу Республики Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Камолов Зубайдилло Аюбович. – Иркутск, 2009. – 193 с.
264. Карпец, И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карпец Игорь Иванович. – Л., 1963. – 217 с.
265. Кирюхин, А.Б. Смягчающие обстоятельства в составе преступления [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кирюхин Андрей Борисович. – М., 1994. – 18 с.
266. Козлов, А.П. Отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Козлов Анатолий Петрович. – М., 1977. – 20 с.
267. Козлов, А.П. Отягчающие ответственность обстоятельства по советскому уголовному праву [Текст]: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Козлов Анатолий Петрович. – М., 1977. – 187 с.
268. Колиев, В.Л. Смягчение наказания по уголовному праву теоритический, правовой и правоприменительный аспекты [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Колиев Владимир Леонидович. – Волгоград, 2003. – 182 с.
269. Кругликов, Л.Л. Правовые средства обеспечения справедливости наказания в процессе его индивидуализации [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.00 / Кругликов Лев Леонидович. – М., 1985. – 32 с.
270. Летников, Ю.С. Проблемы теории и практики дифференциации назначения наказания по совокупности преступлений [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Летников Юрий Сергеевич. – Красноярск, 2008. – 204 с.
271. Манна, А.А.К. Назначение наказания при множественности преступлений по уголовному праву Сирии [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Манна Аммар Абдуль Карим. – М., 1998. – 176 с.

272. Ораздурдыев, А.М. Продолжаемое преступление по советскому уголовному праву [Текст]: автореф. д-ра канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ораздурдыев Ашир Мавламович. – Казань, 1984. – 198 с.
273. Попов, А.Н. Принцип справедливости в уголовном праве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Попов Александр Николаевич. – СПб., 1993. – 145 с.
274. Савенков, А.В. Принцип индивидуализации при назначении наказания [Текст]: дис. ...канд. юрид. наук:12.00.08 / Савенков Алексей Валерьевич. – СПб., 2004. – 241 с.
275. Садовникова, О.А. Назначение наказания по совокупности преступлений: проблемы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Садовникова Оксана Александровна. – Волгоград, 2008. – 180 с.
276. Сайдамиров, Б.Ш. Уголовно–правовые и криминалогические проблемы борьбы с бандитизмом (по материалам РТ) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сайдамиров Баходур Шовалиевич. – СПб., 2002. – 167 с.
277. Сафарзода, А.И. Уголовно–правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Ислом. – Душанбе, 2018. – 53 с.
278. Спивак, С.Г. Назначение наказания по совокупности преступлений и по совокупности приговоров [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Спивак Светлана Генадьевна. – Москва, 2007. – 211 с.
279. Стрельников, А.И. Ответственность за убийство, совершенное при обстоятельствах, отягчающих наказание (ч. 2 ст. 105 Уголовного Кодекса Российской Федерации) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Стрельников Анатолий Иванович. – М., 1998. – 186 с.
280. Стругова, Е.В. Дифференциация и индивидуализация исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении осужденных женщин: дис. канд. юрид. наук:12.00.08 / Стругова Елена Владимировна. – Рязань, 1995. – 185 с.

281. Тайфуров, З.С. Лишение свободы: содержание, цели и средства их достижения: по материалам Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Тайфуров Зафар Сафаралиевич. – М., 2010. – 192 с.
282. Тосакова, Л.С. Назначение наказания при рецидиве преступлений по действующему уголовному законодательству [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Тосаков Людмила Сергеевна. – Казань, 1997. – 222 с.
283. Тулиев, И.Р. Наказание по уголовному праву Таджикистана: система, виды наказаний и их назначение [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Тулиев Игорь Рустамович. – М., 2010. – 271 с.
284. Хамитов, Р.К. Специальные правила назначения наказания за единичное преступление по российскому уголовному праву [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Хамитов Радик Накимович. – Казань, 2001. – 199 с.
285. Чунталова, О.В. Личность виновного: проблемы назначения наказания по уголовному законодательству России и других стран СНГ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Чунталова Олеся Вячеславовна. – Краснодар, 2006. – 218 с.
286. Шарипов, Т.Ш. Условное неприменение наказания [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шарипов Такдиршо Шарифович. – М., 1992. – 21 с.
287. Шарипов, Т.Ш. Условное освобождение от отбывания наказания: проблемы теории, законодательства и практики: по материалам Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Шарипов Такдиршо Шарифович. – М., 2008. – 563 с.
288. Шнитенков, А.В. Отягчающие обстоятельства в преступлениях против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шнитенков Андрей Владимирович. – Омск, 1998. – 449 с.
289. Юшков, Ю.Н. Множественность преступных деяний (вопросы квалификации и назначения наказания) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Юшков Юрий Николаевич. – Свердловск, 1974. – 27 с.

V. Маводҳои таҷрибаи судӣ ва омор

290. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1992, таҳти №9 «Дар бораи таҷрибаи таъини ҷазо ҳангоми содир намудани ҷандин ҷиноят ва аз рӯйи ҷандин ҳукмҳо» [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1992-2011). – Душанбе: Нашриёти «Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2011. – 556 с.
291. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марта соли 2003, таҳти №5 «Доир ба таҷрибаи судӣ оиди таъин намудани ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо ва аз рӯйи маҷмӯи ҳукмҳо» (бо тағйиротҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 23 июни соли 2010, таҳти №18 ва аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №36 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
292. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 июля соли 1972, таҳти №2 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин намудани ҷораҳои иловагии ҷазо» (бо тағйиротҳое, ки бо қарори Пленум аз 30 июля соли 1982, таҳти №7 ворид карда шудааст) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1992-2011). – Душанбе: Нашриёти «Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2011. – 556 с.
293. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 майи соли 2003, таҳти №11 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо таъин намудани ҷазоҳои иловагӣ» (бо тағйиру иловаҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 23 июни соли 2010, таҳти №20 ва аз 18 ноябри соли 2013, таҳти №13 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
294. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1992, таҳти №4 «Дар бораи таҷрибаи татбиқ намудани асосҳои умумии таъини ҷазо» [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии

- Тоҷикистон (солҳои 1992-2011). – Душанбе: Нашриёти «Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2011. – 556 с.
295. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 феврали соли 2005, таҳти №1 «дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани асосҳои умумии таъини ҷазо» (бо тағйиротҳое, ки бо қарори Пленум аз 30 июни соли 2011, таҳти №3 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
296. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июни соли 1992, таҳти №1 «Дар бораи ҳукми судӣ» [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1992-2011). – Душанбе: Нашриёти «Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2011. – 556 с.
297. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабри соли 2010, таҳти №33 «Дар бораи ҳукми судӣ» (бо тағйиротҳое, ки бо қарори Пленум аз 14 июни соли 2018, таҳти №32 ворид гардидаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
298. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2009, таҳти №21 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» (бо тағйиротҳое, ки бо қарори Пленум аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №29 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
299. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2004, таҳти №3 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба дуздӣ, қаллобӣ, горатгарӣ ва роҳзанӣ» (бо тағйиру иловаҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 30 июни соли 2011, таҳти №2 ва аз 18 ноябри соли 2013, таҳти №15 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.

300. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2010, таҳти №12 «Дар бораи таҷрибаи аз ҷониби судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи кассатсионӣ баррасӣ намудани парвандаҳои ҷиноятӣ» [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
301. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 декабри соли 2002, таҳти №7 «Дар бораи таҷрибаи аз тарафи судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ оиди ретсидиви ҷиноятҳо» (бо тағйиротҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 23 июни соли 2010, таҳти №19 ва аз 25 майи соли 2017, таҳти №17 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
302. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 июни соли 2014, таҳти №2 «Дар бораи аз ҷониби судҳо татбиқ намудани қонунгузорӣ марбут ба таъини намуди муассисаҳои ислоҳӣ нисбати шахсони ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкамгардида» [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
303. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 декабри соли 2002, таҳти №6 «Дар бораи таҷрибаи судии баррасии парвандаҳо оид ба ҷиноятҳои ноболигон» (бо тағйиротҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 22 декабри соли 2006, таҳти №10, аз 23 июни соли 2010, таҳти №14 ва аз 23 ноябрь соли 2012, таҳти №3 ворид карда шудаанд) [Матн] // Маҷмӯаи Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2002-2019). – Душанбе: Нашриёти «Контраст», 2019. – 450 с.
304. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27.12.2002, №29 «О судебной практике по делам о краже, грабеже и разбое» [Текст] // Российская газета. – 18 января 2003 г.
305. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 15.06.2004, №11 «О судебной практике по делам о преступлениях, предусмотренных статьями

- 131 и 132 Уголовного кодекса Российской Федерации» [Текст] // Российская газета. – 29 июня 2004 г.
306. Сборник постановлений Пленумов Верховных Судов СССР и РСФСР и РФ по уголовным делам [Текст]. – М.: Проспект, 2021. – 784 с.
307. Парвандаи чиноятии №1-574/2016 // Бойгонии суди н. Фирдавсии ш. Душанбе барои соли 2016.
308. Парвандаи чиноятии №1-153/2020 // Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои соли 2020.
309. Парвандаи чиноятии №1-118/2020 // Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлони ҶТ.
310. Парвандаи чиноятии №1-215/2019 // Бойгонии суди шаҳри Ҳисор барои соли 2019.
311. Парвандаи чиноятии №2-3/03 // Бойгонии Суди Олии Ҷумхурии Тоҷикистон барои соли 2003.
312. Парвандаи чиноятии №1-338/2020 // Бойгонии Суди шаҳри Душанбе барои соли 2020.
313. Парвандаи чиноятии №1-127/2016 // Бойгонии суди шаҳри Ҳисор барои соли 2016.
314. Парвандаи чиноятии №1-374/2020 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе барои соли 2020.
315. Парвандаи чиноятии №1-11/2016 // Бойгонии суди ноҳияи Рӯдакӣ барои соли 2016.
316. Парвандаи чиноятии №1-88/2016 // Бойгонии суди ноҳияи Вахши вилояти Хатлон барои соли 2006.
317. Парвандаи чиноятии №1-105/2016 // Бойгонии суди шаҳри Турсунзода барои соли 2016.
318. Парвандаи чиноятии №1-525/2019 // Бойгонии суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе барои соли 2019.
319. Парвандаи чиноятии №185/2019 // Бойгонии суди ноҳияи А. Ҷомии вилояти Хатлон барои соли 2019.

320. Парвандаи чиноятии №1-50/2019 // Бойгонии суди н. Синои ш. Душанбе барои соли 2019.
321. Парвандаи чиноятии №1-87/2020 // Бойгонии суди н. И. Сомонии ш. Душанбе барои соли 2020.
322. Парвандаи чиноятии № 1-87/2019 // Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои солҳои 2019.
323. Парвандаи чиноятии №1-91/2020 // Бойгонии суди ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон барои солҳои 2020.
324. Парвандаи чиноятии №1-208/2019 // Бойгонии суди ноҳияи И. Сомонии ш. Душанбе барои солҳои 2019.
325. Маълумотномаи омории СМИТ ВКД ҶТ аз 6 майи соли 2021, таҳти №14/3-575.

ФЕҲРИСТИ
ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМИЙ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестацонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1–М]. Абдуллозода, Ҷ.А. Таърихи инкишофёбии таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар мисоли ҷазои сабуктарро дарбар гирифтани ҷазои вазнинтар) [Матн] / Ҷ.А. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – 2017. – №2/7. – С. 248–254; ISSN 2413-5151.

[2–М]. Абдуллозода, Ҷ.А. Ҷазоҳои иловагӣ ва бъзе аз ҳусусиятҳои хоси таъини он барои ҷиноятҳои алоҳида ва маҷмӯи ҷиноятҳо мутобиқи қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ҷ.А. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – 2018. – №1. – С. 176–184; ISSN 2413-5151.

[3–М]. Абдуллозода, Ҷ.А. Сершуморагии ҷиноятҳо: мағҳум, моҳият ва аломатҳои он [Матн] / Ҷ.А. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – 2018. – №8. – С. 211–218; ISSN 2413-5151.

[4–М]. Абдуллозода, Ҷ.А., Шарипов, Т.Ш. Маҷмӯи ҷиноятҳо ва таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо мутобиқи қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои аъзои ИДМ (ташхиси муқоисавӣ) [Матн] / Ҷ.А. Абдуллозода, Т.Ш. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – 2020. – №6 – С. 270–275; ISSN 2413-5151.

[5–М]. Абдуллозода, Ҷ.А. Ҷазои якумра аз озодӣ маҳрум соҳтан: таъин ва иҷрои он ҳангоми маҷмӯи ҷиноятҳо мутобиқи қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (мушкилотҳои қонунгузорӣ ва таҷрибаи судӣ) [Матн] /

Ч.А. Абдуллозода // Идоракунии давлатӣ (маҷаллаи илмию сиёсӣ). – 2022. – №1 (55). – С. 201–208; ISSN 2709-8567.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалий чоп шудаанд:

[6–М]. Абдуллозода, Ч.А. Баъзе аз масоили таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо [Матн] / Ч.А. Абдуллозода // Маводи конференсияи ҷумхуриявии илмӣ–назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба Даҳсолаи байнамилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140–солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ» ва «70–солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон». – Душанбе: Матбааи ДМТ. – С. 385.

[7–М]. Абдуллозода, Ч.А. Саршавии муҳдати адои ҷазо ва интихоби намуди муассисаи ислоҳӣ ҳангоми таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноятҳо (мушкилоти қонунгузорӣ ва амалияи судӣ) [Матн] / Ч.А. Абдуллозода // Фаъолияти ҳуқуқэҷодкуни. – 2022. – №1, январ–март. – С. 242–245.

[8–М]. Абдуллозода, Ч.А. Нақши ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунанда дар қатори меъёрҳои таъини ҷазо мутобиқи қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ч.А. Абдуллозода // Нашрияи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – №2, апрел–июн. – С. 58–74.